

Våld i nära relationer

Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården
och tandvården

Våld i nära relationer

Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården
och tandvården

Den 1 juli 2025 träder en ny socialtjänstlag och socialtjänstförordning i kraft. Det innebär att de lagrum som det hänvisas till i denna handbok inte stämmer överens med den nya lagen och förordningen.

Mycket av innehållet i handboken gäller dock fortfarande. Socialstyrelsen har gett ut ett meddelandeblad som beskriver vad som är nytt eller ändrat genom den nya socialtjänstlagen. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/meddelandeblad/2025-4-9526.pdf>

Vi arbetar med att revidera handböckerna med anledning av den nya lagen.

Det finns en jämförelsetabell som anger för varje paragraf i socialtjänstlagen (2001:453) vilken eller vilka bestämmelser i den föreslagna nya lagen som den helt eller delvis motsvaras av på sidan 1138 i proposition 2024/25:89 En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer	2023-6-8592
ISBN	978-91-7555-609-3
Tryck	Elanders Sverige AB, juni 2023

Förord

Den 1 november 2022 trädde nya föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer i kraft. Dessa gäller för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens arbete med våld i nära relationer. Syftet med de nya föreskrifterna och allmänna råden är att fortsätta höja kvaliteten i stödet till våldsutsatta barn och vuxna samt barn som bevittnat våld samt att stödja våldsutövare med att ändra sitt beteende. De nya föreskrifterna och allmänna råden ersätter Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer.

Handboken syftar främst till att stödja tillämpningen av HSLF-FS 2022:39 och det övriga regelverk som gäller för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens arbete med våld i nära relationer. Innehållet bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och JO-utlåtanden. Handboken ersätter den tidigare handboken från 2016.

Med föreskrifterna och de allmänna råden om våld i nära relationer samt handboken vill Socialstyrelsen ge socialnämnder och vårdgivare stöd både för planering av verksamheten på en övergripande nivå och för handläggning av enskilda ärenden. Handboken riktar sig även i vissa delar till utförare av socialtjänst.

Juristen Shriti Radia har ansvarat för arbetet med handboken. I arbetet har även bland andra juristerna Unni Björklund och Anders Alexandersson samt utredarna Lotta Nybergh, Olga Gislén, Eva Kågström, Helena Stålhammar, Mariana Dufort och Hanne Martinek deltagit. Mariana Näslund Blixt har varit ansvarig enhetschef. Värdefulla synpunkter har under arbetets gång inhämtats från referensgrupper, såväl inom som utanför Socialstyrelsen.

Pär Ödman
Avdelningschef
Rättsavdelningen

Innehåll

Förord	3
Om handboken	11
Innehåll och avgränsningar	11
Hur handboken är upplagd	12
Föreskrifter och allmänna råd	16
Förklaringar av vissa begrepp	17
Förkortningar	19
DEL 1 – INLEDNING	21
1. Utgångspunkter	22
1.1 Våld i nära relationer	22
1.2 En kränkning av mänskliga rättigheter	24
1.3 Tillämpningsområde för HSFL-FS 2022:39	26
2. Våldsutsatta vuxna	28
2.1 Våldets karaktär och konsekvenser – våldet tar sig olika uttryck	28
2.2 Våld i ungas parrelationer	33
3. Våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnar våld	35
3.1 Våld mot barn tar sig olika uttryck	35
3.2 Ansvar för att anmäla oro för barn	40
4. Våldsutövande barn och vuxna	41
4.1 Våldsutövande i vuxnas och ungas parrelationer	41
4.2 Föräldrars våld mot barn	43
4.3 Barns våld mot närstående	43
4.4 Våldsutövande i en hederskontext	44
5. Upptäckt av våldet – en förutsättning för att ge stöd och hjälp	45
5.1 Att fråga om våld ökar möjlighet till upptäckt	45
5.2 Samtala genom tolk	46
5.3 Möjlighet att lämna uppgifter till polisen samt anmäla oro för barn till socialtjänsten	48
DEL 2 – SOCIALTJÄNST	51
6. Socialnämndens ansvar	52
6.1 Kommunens övergripande ansvar	52
6.2 Ansvarsfördelning mellan kommuner	54
6.3 Socialnämndens uppgifter och ansvar	62
6.4 Socialnämndens ansvar för brottsoffer	63
6.5 Socialnämndens ansvar för barn och unga	64

6.6 Socialnämndens ansvar för våldsutövare	69
7. God kvalitet	71
7.1 Ledningssystem	71
7.2 Lex Sarah ingår i kvalitetsarbetet.....	72
7.3 Socialnämnden kan överlåta uppgifter.....	73
7.4 Socialnämndens ansvar för god kvalitet oavsett utförare	74
7.5 Ideella föreningars och andra enskilda verksamheters ansvar för god kvalitet med mera	76
8. Socialnämndens planering och styrning	80
8.1 Mål och ansvarsfördelning	80
8.2 Beakta särskild utsatthet och sårbarhet	82
8.3 Rutiner	90
8.4 Kartläggning och analys	100
9. Information och uppsökande arbete	103
9.1 Uppsökande arbete	103
9.2 Planera information om nämndens verksamhet	104
10. Samverkan.....	106
10.1 Samverkan i enskilda ärenden.....	106
10.2 Samverkan på övergripande nivå	110
10.3 Socialnämndens samverkan med olika aktörer	111
10.4 Ansvar för samverkan	117
10.5 Individuell plan (SIP)	117
11. Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten	119
11.1 Lämna ut uppgifter om barn och vuxna i brottsförebyggande syfte	120
11.2 Lämna uppgifter om barn och unga i brottsförebyggande syfte	122
11.3 Lämna uppgifter om eller anmäla misstanke om brott	123
11.4 Begäran om utlämnande	124
11.5 Underlåtenhet att anmäla förestående eller pågående allvarliga brott	124
11.6 Nödsituationer	124
12. Kompetens.....	125
12.1 Personal med adekvat kompetens.....	125
12.2 Utbildning för att utföra uppgifter som gäller barn och unga	125
12.3 Personal som arbetar med handläggning och uppföljning	126
12.4 Personal som genomför insatser	127
12.5 Kompetens för att kunna upptäcka och ställa frågor om våld	127
12.6 Kunskaper inom området våld i nära relationer	128
12.7 Kompetens att beakta särskilda behov	129

13. Socialnämndens utredning av våldsutsatta vuxna (över 18 år)	130
13.1 Utredningens innehåll.....	130
13.2 Bedömningar av risk för våld	136
13.3 Beakta säkerheten.....	138
13.4 Analysera och bedöma vilka insatser som behövs.....	139
14. Socialnämndens utredning av våldsutsatta barn och barn som bevitnat våld (under 18 år)	140
14.1 Socialnämndens utredningsskyldighet	140
14.2 Polisanmälan.....	144
14.3 Förhållandet mellan socialnämndens utredning och en brottsutredning vid brott mot barnet	144
14.4 Utredningens innehåll.....	145
14.5 Bedömningar av risk för våld	152
14.6 Beakta säkerheten.....	155
14.7 Analysera och bedöma vilka insatser som behövs.....	155
14.8 Sekretessfrågor	156
15. Insatser till våldsutsatta vuxna (över 18 år)	161
15.1 Insatser som bör kunna erbjudas	162
15.2 Ekonomiskt bistånd	168
15.3 Tillfälligt boende	173
16. Insatser till våldsutsatta barn och barn som bevitnat våld (under 18 år)	178
16.1 Individuellt anpassade insatser	178
17. Insatser till våldsutövande barn och vuxna	184
17.1 Individuellt anpassade insatser	184
17.2 Beakta säkerheten hos våldsutsatta och närstående	188
17.3 Insatser som bör kunna erbjudas	190
17.4 Särskilt om insatser och åtgärder för barn och unga som utövar våld	194
17.5 Dokumentera utredning och insatser	197
17.6 Sekretessfrågor i samband med insatser till våldsutövare	198
18. Att följa upp insatserna	200
18.1 Ansvar för uppföljning	200
18.2 Dokumentera förändrade behov	200
18.3 Särskilt om uppföljning av insatser som gäller barn	200
19. Familjerättens arbete i familjer där det förekommer våld	202
19.1 Förekomst av våld måste uppmärksammas	202
19.2 Barnets bästa i familjerätten	203
19.3 Samarbetssamtal	205
19.4 Avtal.....	206

19.5	Upplysningar	207
19.6	Utredning om vårdnad, boende eller umgänge	208
19.7	Umgänge med kontaktperson eller umgängesstöd	210
19.8	Socialnämndens ansvar för att följa upp familjerättsärenden	210
DEL 3 – HÄLSO- OCH SJUKVÅRD		213
20. Hälso- och sjukvårdens ansvar		214
20.1	Allmänt om hälso- och sjukvården	214
20.2	Hälso- och sjukvård till barn	217
20.3	Patienter som utövar våld i nära relation	221
21. God kvalitet		224
21.1	God kvalitet i bemötandet och omhändertagandet av våldsutsatta	224
21.2	Ledningssystem	225
21.3	Rutiner	225
22. Samverkan		238
22.1	Samverkan i enskilda ärenden	238
22.2	Hälso- och sjukvårdens samverkan med olika aktörer	241
22.3	Ansvar för samverkan	244
22.4	Individuell plan (SIP)	244
23. Kunskap hos personalen		246
24. Åtgärder för våldsutsatta vuxna		248
24.1.	Fråga om våldet i enrum	248
24.2	Beakta behovet av vård med anledning av våldet	249
24.3	Informera om möjligheterna till vård, stöd och hjälp	249
24.4	Hjälpa den våldsutsatta att få kontakt med socialtjänsten	250
24.5	Anmäla om det finns barn i familjen	250
24.6	Dokumentera symtom eller tecken samt hälso- och sjukvårdsåtgärder	250
25. Åtgärder för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld		252
25.1	Barns behov av information, råd och stöd	252
25.2	Åtgärder vid misstanke om att barnet är våldsutsatt eller har bevittnat våld	252
25.3	Dokumentera symtom eller tecken samt hälso- och sjukvårdsåtgärder	255
25.4	Sekretess i förhållande till vårdnadshavare	256
26. Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten		258
26.1	Lämna ut uppgifter om barn och vuxna i brottsförebyggande syfte	259
26.2	Lämna uppgifter om eller anmäla misstanke om brott	261
26.3	Lämna ut uppgifter från privata vårdgivare	262
26.4	Begäran om utlämnande	262

26.5 Underlåtenhet att anmäla förestående eller pågående allvarliga brott.....	263
26.6 Nödsituationer	263
DEL 4 – TANDVÅRD	265
27. Tandvårdens ansvar.....	266
27.1 Allmänt om tandvården.....	266
27.2 Regionens ansvar.....	267
27.3 Tandvård till barn	268
28. God kvalitet.....	270
28.1 Ledningssystem.....	270
28.2 Rutiner	271
29. Kunskap hos personalen	281
30. Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten	283
30.1 Lämna ut uppgifter om barn och vuxna i brottsförebyggande syfte	284
30.2 Lämna uppgifter om eller anmäla misstanke om brott	286
30.3 Lämna ut uppgifter från privata vårdgivare	287
30.4 Begäran om utlämnande	287
30.5 Underlåtenhet att anmäla förestående eller pågående allvarliga brott.....	288
30.6 Nödsituationer	288
DEL 5 – UPPSLAGSDEL.....	289
31. Uppslagsdel.....	290
31.1 Allmänt åtal.....	290
31.2 Brottsskadeersättning	290
31.3 Förstärkt besittningsskydd för brottsutsatta hyresgäster och bostadsrättsinnehavare	291
31.4 Förundersökning	291
31.5 Kontaktförbud.....	292
31.6 Målsägandebiträde	294
31.7 Rättsintyg	295
31.8 Rättshjälp	299
31.9 Skadestånd	299
31.10 Spårsäkring vid sexuella övergrepp	299
31.11 Stödperson under förundersökning och rättegång	300
31.12 Särskild företrädare för barn	300
31.13 Underrättelser till målsäganden	300
31.14 Vittnesstöd	301
Referenser	302
Departementspromemorior	302

Statens offentliga utredningar (SOU)	302
Propositioner.....	302
Regeringsskrivelser	304
Föreskrifter och allmänna råd.....	304
Socialstyrelsens handböcker.....	305
Handböcker från övriga myndigheter.....	305
Socialstyrelsens meddelandeblad	305
Övriga publikationer från Socialstyrelsen	306
Barnrättskommitténs allmänna kommentarer.....	307
Övrig litteratur	307
Webbplatser.....	312
Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer	315

Om handboken

Innehåll och avgränsningar

Denna handbok syftar främst till att ge stöd vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer samt det övriga regelverk som gäller för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården i arbetet med våld i nära relationer.

Handboken omfattar regelverket som gäller barn och vuxna som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående, barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående samt barn och vuxna som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp.

Är begränsad till våld i nära relationer

Eftersom handboken ska stödja tillämpningen av HSLF-FS 2022:39 är den begränsad till just våld i *nära relationer*, inklusive sådant våld som förekommer i en hederskontext eller i prostitution och människohandel. Det innebär att handboken omfattar mäns våld mot kvinnor och flickor, men även exempelvis våld i hbtqi-personers nära relationer, mäns och pojkars utsatthet för våld från närstående samt kvinnor och barn som utsätter närstående för våld.

Ger vägledning till hur regelverket ska tolkas

Innehållet i handboken bygger i huvudsak på lagstiftning, förarbeten, rättsfall och utlåtanden från Justitieombudsmannen (JO). Inledningsvis ges en kort introduktion till ämnet våld i nära relationer. De rättsfall och beslut från JO som handboken refererar till har valts ut i syfte att ge vägledning till hur regelverket ska tolkas. Rättsfallen och besluten som tas upp är inte uttömmande, utan utgör endast exempel på hur lagstiftningen har tolkats. När det gäller de avgöranden från kammarrätter som nämns har målen inte avgjorts i högsta instans. De har därför inte en lika stor vägledande betydelse som prejudicerande domar från Högsta förvaltningsdomstolen har. De ger ändå exempel på hur domstolar har tolkat gällande rätt i enskilda fall.

Är tänkt att användas som en uppslagsbok

Handboken är framförallt tänkt att användas som en uppslagsbok. Det innebär att den avsiktligt innehåller vissa upprepningar av text. För att göra det lättare att orientera sig i texten finns många hänvisningar mellan olika avsnitt och kapitel, liksom hänvisningar till andra handböcker och annat material som publicerats av Socialstyrelsen.

Följer strukturen i föreskrifterna och de allmänna råden

Handboken följer i stort den struktur som finns i föreskrifterna och de allmänna råden. För att tydliggöra bestämmelserna i HSLF-FS 2022:39 anges dessa i särskilda rutor. Hänvisningar till regelverket och övrig litteratur har lagts i fotnoter på respektive sida.

HSLF-FS 2022:39 ska tillämpas av *socialnämnder* och *vårdgivare* inom hälso- och sjukvården och tandvården. Handbokens olika kapitel kan dock läsas av olika målgrupper inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Vissa av texterna vänder sig mer till dem som arbetar med ledning och styrning, det gäller exempelvis de kapitel som rör verksamheternas ansvar och mål med arbetet, god kvalitet samt kompetens och kunskap hos personalen. Andra kapitel som omfattar exempelvis utredning, insatser och åtgärder riktar sig främst till dem som arbetar klient- och patientnära. Flera kapitel och avsnitt är relevanta för flera nivåer.

Nedan redogörs närmare för hur handboken är upplagd.

Hur handboken är upplagd

Handboken är uppdelad i fem delar:

Del 1 – INLEDNING (1–5 kap.)

Riktar sig till både socialtjänst, hälso- och sjukvård och tandvård och innehåller en kort introduktion till ämnet våld i nära relationer. Tar kapitelvis upp våldsutsatta vuxna, våldsutsatta barn, våldsutövande barn och vuxna samt att upptäcka våld.

Del 2 – SOCIALTJÄNST (6–19 kap.)

Riktar sig till socialtjänsten. Tar upp socialnämndens ansvar på området våld i nära relationer och går närmare in på nämndens ansvar enligt HSLF-FS 2022:39. Tar även upp förhållandet mellan socialnämnden och utförare samt familjerättens arbete.

Del 3 – HÄLSO- OCH SJUKVÅRD (20–26 kap.)

Riktar sig till hälso- och sjukvården. Tar upp hälso- och sjukvårdens ansvar på området våld i nära relationer och går närmare in på vårdgivares ansvar enligt HSLF-FS 2022:39.

Del 4 – TANDVÅRD (27–29 kap.)

Riktar sig till tandvården. Tar upp tandvårdens ansvar på området våld i nära relationer och går närmare in på vårdgivares ansvar enligt HSLF-FS 2022:39.

DEL 5 – UPPSLAGSDEL (30 kap.)

Denna del innehåller till stor del förklaringar till begrepp inom rättsväsendet som har bäring på våld i nära relationer.

Hänvisningar till relevanta publikationer/material från Socialstyrelsen

Nedan följer exempel på publikationer/material som kan vara relevanta i arbetet med våld i nära relationer.

För socialtjänst

Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

Handboken syftar till att öka kännedomen om lagstiftningen om anmälan om barn som far illa eller misstänks fara illa. Den är i första hand tänkt att vara

till hjälp för den som ska göra en anmälan, den som är ansvarig för en verksamhet med anmälningsskyldig personal eller som ska arbeta med att ta fram rutiner för anmälningar.

Barn och unga som begår brott – Handbok för socialtjänsten

Handboken riktar sig till dem inom socialtjänsten som arbetar med barn och unga som antingen är misstänkta för brott eller som har begått brott.

BBIC (Barns behov i centrum) och IBIC (Individens behov i centrum)

BBIC är ett arbetssätt som ger stöd till socialtjänstens arbete med myndighetsutövning rörande barn i behov av skydd eller stöd. IBIC är ett arbetssätt som ger stöd för att beskriva resurser, behov och mål för äldre samt för personer med funktionsnedsättning.

Ensamkommande barn och unga – Handbok för socialtjänsten

Handboken syftar till att beskriva socialnämndens ansvar för ensamkommande barn utifrån gällande regelverk samt till att belysa barnens rättigheter.

Fördjupad fortbildning om hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstämpning

Syftet med utbildningen är att öka kunskapen hos personal och chefer så att fler fall av hedersrelaterat våld och förtryck kan upptäckas och att fler personer får rätt hjälp, stöd och insatser. Kursen riktar sig till dem som arbetar inom socialtjänsten.

Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten – Handbok för socialtjänsten

I denna handbok redogörs för handläggning av ärenden och dokumentation av insatser som rör enskilda inom socialtjänsten.

Könsstämpning av flickor och kvinnor – En webbutbildning för hälso- och sjukvården och socialtjänsten

Utbildningen syftar till att ge kunskaper för att förebygga och förhindra könsstämpning. Utbildningen vänder sig till den som kan möta flickor och kvinnor som är könsstämpade eller riskerar att könsstämpas. Utbildningen ger grundläggande kunskap om vad könsstämpning är och ger den yrkesverksamma kunskaper om sitt ansvar och vilka möjligheter som finns för att hjälpa flickan eller kvinnan.

Kunskapsguiden.se

Kunskapsguiden är en webbplats som samlar kunskapsstödande produkter från Socialstyrelsen, andra myndigheter och aktörer. Där finns publikationer, webbutbildningar, poddar, filmer, checklistor och andra kunskapsstödande produkter som riktar sig till dem arbetar inom bland annat socialtjänsten. Innehållet på Kunskapsguiden är uppbyggt kring områden och teman, exempelvis finns områden våld i nära relationer, våld mot barn med funktionsnedsättning och våldsutsatta kvinnor med missbruks- och beroendeproblem.

LVU – Handbok för socialtjänsten

Handboken ger stöd vid handläggning av ärenden enligt LVU.

Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet. För yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård. Vägledningen ska både ge visst stöd i nämnda aktörers eget arbete och belysa samverkanskedjan mellan berörda aktörer avseende såväl den förebyggande som den transnationella dimensionen. Vägledningen omfattar dels arbetet med att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs ut ur landet i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, dels det långsiktiga stödet till individen.

Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten

Handboken fokuserar på de uppgifter som socialtjänsten ställs inför när barn och unga behöver vård utanför det egna hemmet.

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

Syftet med handboken är att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller för socialtjänsten vid en utredning som gäller ett barn eller en ung person. Handboken redogör även för olika öppna insatser, deras förutsättningar och socialnämndens ansvar för att följa upp dem.

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – Ett utbildningsmaterial för socialtjänsten

Utbildningsmaterialet riktar sig till personal inom socialtjänsten som kan komma i kontakt med personer som blivit utsatt för våld i sina nära relationer. Till utbildningsmaterialet finns även ett chefsstöd och en studiehandledning. Syftet med utbildningsmaterialet är att ge ökad kunskap om våld i nära relationer så att socialtjänsten ska kunna arbeta ändamålsenligt i möten med individer som utsätts eller riskerar att utsättas för våld i nära relationer.

För hälso- och sjukvård och tandvård:

Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

Handboken syftar till att öka kännedomen om lagstiftningen om anmälan om barn som far illa eller misstänks fara illa. Den är i första hand tänkt att vara till hjälp för den som ska göra en anmälan, den som är ansvarig för en verksamhet med anmälningsskyldig personal eller som ska arbeta med att ta fram rutiner för anmälningar.

Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården - Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården

Handboken utgör ett stöd när det gäller regler om tandvårdens och hälso- och sjukvårdens journalföring och behandling av personuppgifter.

Kunskapsguiden.se

Kunskapsguiden är en webbplats som samlar kunskapsstödande produkter från Socialstyrelsen, andra myndigheter och aktörer. Där finns publikationer, webbutbildningar, poddar, filmer, checklistor och andra kunskapsstödande

produkter som riktar sig till dem arbetar inom bland annat socialtjänsten. Innehållet på Kunskapsguiden är uppbyggt kring områden och teman, exempelvis finns områden våld i nära relationer, våld mot barn med funktionsnedsättning och våldsutsatta kvinnor med missbruks- och beroendeproblem.

Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet. För yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård. Vägledningen ska både ge visst stöd i nämnda aktörers eget arbete och belysa samverkanskedjan mellan berörda aktörer avseende såväl den förebyggande som den transnationella dimensionen. Vägledningen omfattar dels arbetet med att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs ut ur landet i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, dels det långsiktiga stödet till individen.

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – Ett utbildningsmaterial för hälso- och sjukvården och tandvården

Syftet med utbildningsmaterialet är att ge kunskap om hur våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck kan yttra sig och vilka konsekvenser det kan få för hälsan samt på vilket sätt det kan uppmärksammas. Materialet är också tänkt att ge personalen stöd i att tillsammans med ledningen se över rutiner, arbetssätt och förhållningssätt i mötet med dem som kan ha erfarenhet av våld.

Könsstämpning av flickor och kvinnor – En webbutbildning för hälso- och sjukvården och socialtjänsten

Utbildningen syftar till att ge kunskaper för att förebygga och förhindra könsstämpning. Utbildningen vänder sig till den som kan möta flickor och kvinnor som är könsstämpade eller riskerar att könsstämpas. Utbildningen ger grundläggande kunskap om vad könsstämpning är och ger den yrkesverksamma kunskaper om sitt ansvar och vilka möjligheter som finns för att hjälpa flickan eller kvinnan.

Fördjupad fortbildning om hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstämpning

Syftet med utbildningen är att öka kunskapen hos personal och chefer så att fler fall av hedersrelaterat våld och förtryck kan upptäckas och att fler personer får rätt hjälp, stöd och insatser. Kursen riktar sig till dem som arbetar inom hälso- och sjukvården.

Hänvisningar till andra relevanta aktörer

För att få en helhetsbild av området våld i nära relationer kan man även behöva ta del av material från andra myndigheter och aktörer. Relevant material finns bland annat hos följande myndigheter:

Barnafrid

Barnafrid är ett nationellt kunskapscentrum vid Linköpings universitet med uppdrag att samla och sprida kunskap om våld och andra övergrepp mot barn. Barnafrid riktar sig till yrkesverksamma som i sitt arbete möter barn

och unga som utsatts för våld och andra övergrepp, men även till yrkesverksamma vid exempelvis myndigheter.

Jämställdhetsmyndigheten

Jämställdhetsmyndigheten har en central roll i arbetet med att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Myndigheten arbetar bland annat med att samordna och genomföra vissa uppdrag inom jämställdhetspolitikens område samt med att ge stöd till myndigheter, landsting, regioner och kommuner i genomförandet av jämställdhetspolitiken. Myndigheten driver även den nationella stödtelefonen, med telefonnummer 020-390 000 för yrkesverksamma som behöver råd eller vägledning i ärenden som rör prostitution, alla former av människohandel, människoexploatering och exploatering av barn.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF)

MFoF är en statlig myndighet som arbetar för att barn ska få en trygg uppväxt och bra relationer till sina föräldrar. MFoF är kunskapsmyndighet för föräldraskapsstöd, familjerådgivning och socialnämndernas familjerättsliga ärenden. MFoF arbetar även med att adoptioner till Sverige ska ske på ett lagligt och etiskt godtagbart sätt.

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)

NCK, som finns vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset, har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om både mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer. NCK har även regeringens uppdrag att ge stöd till våldsutsatta kvinnor. För att genomföra uppdragen arbetar NCK med utbildning av yrkesverksamma och studenter, med metodutveckling för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor samt med information, forskning och kunskapssammanställning. NCK driver den nationella stödtelefonen Kvinnofridslinjen, med telefonnummer 020-50 50 50 samt Sveriges första specialistmottagning för kvinnor som utsatts för våld – kvinnofridsmottagningen vid Akademiska sjukhuset i Uppsala.

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen Östergötland ska stödja och bidra till ett strategiskt, förebyggande och kunskapsbaserat arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck på nationell, regional och lokal nivå. Centret ska bland annat stödja kommuner och regioner i arbetet med att införa, följa upp och utvärdera arbetssätt och metoder för stödet till utsatta. Centret ska vidare samla och sprida kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck som är baserad på forskning och beprövad erfarenhet. Ytterligare ett ansvarsområde är att säkerställa att det finns en särskild nationell funktion dit enskilda som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck kan vända sig för råd och vägledning på generell nivå. Centret driver stödtelefonen, med telefonnummer 010-223 57 60 för yrkesverksamma som möter utsatta och utövare i en hederskontext.

Föreskrifter och allmänna råd

HSLF-FS 2022:39 innehåller både föreskrifter och allmänna råd. Föreskrifter är bindande regler, det vill säga de bestämmer hur enskilda och myndigheter

ska handla. En myndighet får inte utfärda föreskrifter om det inte finns stöd för det i lag eller förordning.¹ Allmänna råd, däremot, är inte bindande regler. De är i stället generella rekommendationer om tillämpningen av en författning (lag, förordning eller annan föreskrift) som anger hur någon kan eller bör handla i ett visst hänseende.² Allmänna råd utesluter inte andra sätt att uppnå de mål som avses i författningen.

Alla som blir utsatta för våld i nära relationer har rätt till stöd, vård och skydd. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer gäller därför för alla vuxna och barn oavsett kön och könsidentitet.

Förklaringar av vissa begrepp

I handboken används som regel könsneutrala begrepp, men i de fall då det hänvisas till källor där man specifikt undersökt mäns våld mot kvinnor i nära relationer används istället ”våldsutsatta kvinnor” och ”våldsutövande män”, om det inte finns skäl att anta att resultaten kan generaliseras från en grupp till en annan.

Nedan redogörs för ett antal begrepp som används i handboken.

Barn

Med ”barn” avses en person under 18 år.

Barn som bevittnat våld

Med att ett barn bevittnat våld avses enligt förarbetena till SoL att barnet huvudsakligen sett eller hört den brottsliga gärningen begås. Således omfattas inte endast fall då barnet sett våld eller andra övergrepp, utan även andra situationer när barnet upplevt till exempel en pågående misshandel.³

Inom forskningen används både begreppen ”barn som upplever våld” och ”barn som bevittnat våld”. Begreppen är delvis synonyma, men att *uppleva* våld sätter barnet och barnets perspektiv på våldet i centrum och tydliggör att barnet kan påverkas starkt av våldet. Eftersom handboken syftar till att ge vägledning inom det juridiska området används i denna handbok främst begreppet ”bevittnat våld” som används i lagstiftningen.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck utövas för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, en släkts eller annan liknande grupps heder. Våldet begås ofta kollektivt eller är åtminstone kollektivt förankrat, och de utsattas familjemedlemmar/närstående har i regel en avgörande roll. Hedersrelaterat våld och förtryck är en följd av att hedern ses som avhängig av individers handlande, till exempel kvinnliga familjemedlemmars kyskhets och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till sådana ideal. Främst flickor och kvinnor, men också pojkar och män kan vara utsatta för

¹ Se 8 kap. 1 § regeringsformen, RF.

² 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725).

³ Proposition 2005/06:166 Barn som bevittnat våld s. 16-17 och 37 samt proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor s. 29.

hedersrelaterat våld. Hbtqi-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning har lyfts fram som särskilt utsatta grupper.⁴ Hedersrelaterat våld och förtryck förekommer i olika samhällsgrupper och är inte knutet till någon specifik religion eller kultur.⁵

För läsbarhetens skull används i fortsättningen uttrycket ”hedersrelaterat våld” som förkortning av ”hedersrelaterat våld och förtryck”.

Närstående

Begreppet ”närstående” är könsneutralt och syftar på varje person som den våldsutsatta bedöms ha en nära och förtroendefull relation till. Det kan handla om såväl makar, sambor, pojk- eller flickvänner, som föräldrar, syskon, barn eller andra släktingar. Begreppet kan även omfatta andra personer som den våldsutsatta har eller har haft en nära och förtroendefull relation till. Bedömningen om vem som kan betraktas som närstående ska göras utifrån familje- och levnadsförhållanden i det enskilda fallet.⁶

Unga och ungas parrelationer

För att beskriva (äldre) barns och unga vuxnas egna parrelationer används begreppet ”ungas parrelationer”. Främst avses personer i åldern 16–25 år, men den exakta åldern beror på vilken studie som det hänvisas till eller vilket sammanhang som avses.

När begreppet ”unga” används för att beskriva regler kring *socialnämndens handläggning* avses personer som har fyllt 18 år men inte 21 år.

Våld eller andra övergrepp av närstående

Begreppet våld eller andra övergrepp av närstående kan avse brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken, men lagtexten begränsas inte till det. Någon straffrättslig kvalificering enligt brottsbalkens bestämmelser behöver därför inte göras.⁷

Våld är ett mångtydigt begrepp som i både forskning och praktik kan definieras på olika sätt. Det kan handla om brottsliga gärningar som fysiskt våld och sexuella övergrepp. Våld kan också vara handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som sammantaget kan skapa ett mönster av utsatthet, till exempel nedsättande kommentarer, ekonomiskt utnyttjande, försummelse och isolering från vänner och familj. För att förebygga och upptäcka våld samt för att ge ett heltäckande stöd till våldsutsatta vuxna och barn samt till barn som bevittnat våld, kan man ofta behöva ta hänsyn till och beakta kränkningar som inte är brott.

För läsbarhetens skull används i fortsättningen uttrycket ”våld” som förkortning av ”våld eller andra övergrepp av närstående”.

⁴ Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

⁵ Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E, Enelo J-M. Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro; 2019. Rapport nr 17

⁶ Prop. 2006/07:38 s.31.

⁷ Se 5 kap. 11 och 11 a § SoL samt proposition 2020/21:163 Förebyggande av våld i nära relationer s. 61, proposition 1997/98:55 Kvinnofrid s. 137 och prop. 2006/07:38 s. 27.

Våldsutsatta

Med ”våldsutsatta” avses dem som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående.⁸ Både barn och vuxna kan vara utsatta för våld i nära relationer.

Våldsutövare

Med ”våldsutövare” avses den eller de som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp.⁹ Både barn och vuxna kan utöva våld i nära relationer.

Förkortningar

AR	Allmänna råd
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
BBIC	Barns behov i centrum
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BUP	Barn- och ungdomspsykiatri
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
BVC	Barnavårdscentral
CEDAW	FN:s konvention om att avskaffa all slags diskriminering av kvinnor
Dnr	Diarienummer
Ds	Departementsserien
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EU	Europeiska unionen
Europakonventionen	Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FL	Förvaltningslagen (2017:900)
FINSAM	Lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser
FN	Förenta nationerna
FUK	Förundersökningskungörelse (1947:948)
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSL	Hälso- och sjukvårdslagen (2017:20)
HSLF-FS	Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
HVB	Hem för vård eller boende
ISU	Individbaserad systematisk uppföljning
IVO	Inspektionen för vård och omsorg
JO	Justitieombudsmannen
JO+ årtal	Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
JK	Justitiekanslern
KL	Kommunallagen (2017:725)

⁸ Jfr 5 kap. 11 § SoL.

⁹ Jfr 5 kap. 11 a § SoL.

KVÅ	Klassifikation av vårdåtgärder
LPT	Lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård
LRV	Lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård
LSS	Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
LVM	Lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
LVU	Lagen (1990: 52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
NCK	Nationellt centrum för kvinnofrid
NJA	Nytt juridiskt arkiv (rättsfall från Högsta domstolen)
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
PDL	Patientdatalag (2008:355)
PL	Patientlag (2014:821)
PSL	Patientsäkerhetslag (2010:659)
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
RÅ	Regeringens årsbok (rättsfall från Regeringsrätten)
SFS	Svensk författningssamling
SIP	Individuell plan
SiS	Statens institutionsstyrelse
SKR	Sveriges Kommuner och Regioner
SoF	Socialtjänstförordningen (2001:937)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
Utl	Utlänningslagen (2005:716)

DEL 1 – INLEDNING

1. Utgångspunkter

1.1 Våld i nära relationer

Den här handboken omfattar våld i *nära relationer* i enlighet med tillämpningsområdet för HSLF-FS 2022:39. Våld i nära relationer innefattar mäns och pojkars våld mot kvinnor och flickor i nära relationer. Våld i nära relationer innefattar även exempelvis våld mot barn av närstående, våld i nära relation där en kvinna utövar våld mot en manlig partner, våld i hbtqi-personers relationer, våld av barn mot föräldrar, våld av syskon, våld i ungas parrelationer och hedersrelaterat våld då våldsutövaren/våldsutövarna har en nära relation till den våldsutsatta. Våld i nära relationer som förekommer i prostitution och människohandel innefattas också.

1.1.1 Fler kvinnor än män utsätts för våld

Våld i nära relationer kan drabba alla i samhället oavsett kön, ålder och bakgrund. Risken att utsättas för våld i nära relationer är dock högre i vissa grupper och våldet som kvinnor utsätts för är ofta grövre och mer systematiskt jämfört med det våld som män utsätts för. Det är också betydligt vanligare att kvinnor utsätts för sexuellt våld.¹⁰ Enligt NCK har var femte kvinna och var tjugonde man någon gång i sitt liv utsatts för sexuellt våld.¹¹

När det gäller dödligt våld i nära relationer blir betydligt fler kvinnor dödade av en partner eller före detta partner än att män blir det.¹²

Våldet är ett jämställdhetsproblem, något som hindrar våldsutsatta kvinnor från att åtnjuta sina mänskliga rättigheter och friheter.¹³ För den som utsätts kan våld, utöver fysiska skador och andra hälsoproblem, få svåra sociala konsekvenser som exempelvis isolering, arbetslöshet, ekonomiska problem, svårigheter med bostadssituationen, sjukskrivning med mera.¹⁴ Utöver det mänskliga lidandet får våld mot kvinnor i nära relationer samhällsekonomiska konsekvenser.¹⁵

Mäns våld mot kvinnor definieras även som ett utbrett folkhälsoproblem och som en kränkning av de mänskliga rättigheterna av Världshälsoorganisationen (WHO).¹⁶

¹⁰ Våld och hälsa - En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt Centrum för Kvinnofrid; 2014. Rapport 2014:1. Se också Brott i nära relationer - En nationell kartläggning. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2014. Rapport 2014:8.

¹¹ Våld och hälsa - En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt Centrum för Kvinnofrid; 2014. Rapport 2014:1.

¹² Se exempelvis Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2021. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2022 samt Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018-2021. Socialstyrelsen; 2022.

¹³ Se Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet (Istanbulkonventionen) samt regeringens skrivelse Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid (Skr. 2016/17:10).

¹⁴ Hemlöshet 2017 – omfattning och karaktär. Socialstyrelsen; 2017, Ulmestig R, Eriksson M. Financial consequences of leaving violent men: Women survivors of domestic violence and the social assistance system in Sweden. European Journal of Social Work, 20:4, 560-571; 2017, Könsperspektiv i det försäkringsmedicinska beslutsstödet. Socialstyrelsen; 2013 samt Det hade varit mycket lättare om jag hade brutit en arm. VKV - Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer; 2019.

¹⁵ Prop. 2006/07:38 s. 9 och Violence against women prevalence estimates, 2018. World Health Organization; 2021.

¹⁶ Forty- ninth world health assembly WHA49.25. Prevention of violence public health priority; 1996.

1.1.2 Barns utsatthet för våld

Barns utsatthet för våld är ett utbredd samhällsproblem. Enligt en nationell kartläggning från 2022 har till exempel nästan en femtedel (19,7 %) av eleverna i årskurs nio och årskurs två på gymnasiet utsatts av fysiskt våld av en vuxen. I de flesta fall har våldet utövats av en närstående.¹⁷

I de värsta fallen kan våldet leda till att barnet dör. När barn dödas är det oftast en förälder som är gärningsperson.¹⁸ Att bevittna våld av eller mot närstående är en form av våld mot barnet som kan beskrivas som psykiskt våld.¹⁹

Förutom att själva våldsutsattheten leder till lidande i sig, kan våldsutsattheten också leda till fysisk och psykisk ohälsa bland barn. Våldsutsattheten kan exempelvis orsaka sämre prestation i skolan och ett eget aggressivt beteende, vilket i sin tur kan ha konsekvenser för barnets utbildning och utvecklingsmöjligheter.²⁰ *Läs mer om våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnat våld i kap. 3.*

1.1.3 Hedersrelaterat våld

Hedersrelaterat våld har, precis som mäns våld mot kvinnor generellt, sin grund i den strukturella maktobalansen mellan män och kvinnor i samhället. Hedersrelaterat våld utövas för att bevara eller återupprätta en persons eller en familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Den typen av våld är en följd av att hedern ses som avhängig av individers handlande, till exempel kvinnliga familjemedlemmars kyskheter och oskuld samt både deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till sådana ideal. Hedersrelaterat våld begås i regel kollektivt eller är åtminstone kollektivt förankrat, och de utsatta närstående har i regel en avgörande roll.²¹ Hedersrelaterat våld riktar sig främst mot flickor och kvinnor, men även mot pojkar och män. En vanlig problematik bland främst pojkar och män är att bli tvungen att utöva våld och kontroll mot till exempel kvinnliga släktingar för att upprätthålla familjens heder. Hbtqi-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning har lyfts fram som särskilt utsatta grupper.²²

Det finns en del överlappningar mellan hedersrelaterat våld och våld i nära relationer generellt.²³ Det gäller till exempel många våldsuttryck och mekanismer mellan den eller de som utövar våldet och den som utsätts för våld, som normaliseringsprocessen.

De avsnitt som generellt behandlar våld i nära relationer i handboken är därmed i regel också applicerbara för hedersrelaterat våld. I de avsnitt som

Hämtad 2023-04-25 från <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/179463/WHA49R25eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

¹⁷ Jembro C, Landberg Å, Thulin J. Våld mot barn 2022 – En nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2023.

¹⁸ Se exempelvis Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018-2021. Socialstyrelsen; 2022.

¹⁹ Jfr barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 13 (CRC/C/GC/13) Barnets rätt till frihet från alla former av våld och proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m. s. 48.

²⁰ Thulin J, Prata om våldet. Om våldets konsekvenser, avslöjandeprocessen och effekterna av behandling ur barnets perspektiv. Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2020.

²¹ Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

²² Ghadimi M, Gunnarsson S. Ung 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Uppsala: TRIS – Tjejers rätt i samhället; 2019. Idriss M M. Abused by the Patriarchy: Male Victims, Masculinity, "Honor"-Based Abuse and Forced Marriages. Journal of Interpersonal Violence 2021; 37: (13-14). Knutagård H, Nidsjö E. Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning. Malmö: Länsstyrelsen i Skåne; 2004. Schlytter A, Rexvid D. Mäns heder. Att vara både offer och förövare. Studentlitteratur AB; 2016.

²³ För en grafisk illustration av överlappningen av olika våldstyper och en längre resonerade text kring detta se: Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck (SOU 2015:55).

särskilt behandlar hedersrelaterat våld beskrivs specifika aspekter för den typen av våld.

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
- Informationsfolder Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

1.1.4 Sårbarhetsfaktorer och särskild utsatthet

Maktstrukturer och normer i samhället kan påverka en individs eller grups möjlighet att få tillgång till samhällets skydd och stöd. Det kan innebära att den enskilde kan vara extra sårbar för att utsättas för våld och förtryck och att det inte uppmärksammas på grund av brister i samhället. Exempel på sådana brister kan vara rutiner för att fråga om våld som tar sikte på vissa former av våldsutsatthet och missar andra, insatser som inte är tillgängliga för alla, eller brister i bemötande som gör att alla inte kan eller vill berätta om utsatthet och ta del av stöd.²⁴

Risken för att utsättas för våld kan öka beroende på den enskildes livsvillkor. Vissa faktorer som omger en person kan ge sämre förutsättningar och en allmän ökad sårbarhet i en rad olika avseenden, vilket kan medföra att det kan bli svårare att få samhällets skydd och stöd.

Exempel på sårbarhetsfaktorer kan vara:

- brist på kunskap om vilka rättigheter man har
- brist på kunskap om vart man kan vända sig för hjälp
- negativa erfarenheter av kontakt med myndigheter
- socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- beroende av våldsutövaren
- isolering och ensamhet
- sjukdom och funktionsnedsättning.²⁵

Våldsutsattas behov kan även påverkas av faktorer som exempelvis ålder, utländsk bakgrund, tillhörighet till en nationell minoritet, ekonomisk situation samt missbruk och beroende.

Läs mer om sårbarhetsfaktorer och särskild utsatthet i avsnitt 8.2.

1.2 En kränkning av mänskliga rättigheter

Våld i nära relationer är en kränkning av mänskliga rättigheter. Sverige har ställt sig bakom en rad internationella överenskommelser som rör mänskliga

²⁴ Lundberg T, Malmquist A, Wurm M. Hbtq +: Psykologiska perspektiv och bemötande. Natur Kultur Akademisk; 2017 och Mattson T. Intersektionalitet i socialt arbete – teori, reflektion och praxis. Gleerups utbildning; 2015.

²⁵ Lindgren M, Pettersson K-Å, Häggglund B. Utsatta och sårbara brottsoffer., 1. uppl. Jure; 2004. Se också NCK:s kunskapsbank: <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-sarbarhet/>. Hämtad 2023-04-25.

rättigheter och som är en del i våra internationella åtaganden för en bättre folkhälsa på global nivå. Sverige är folkrättsligt förpliktat att ha en lagstiftning som stämmer med kraven i de konventioner som vi har anslutit oss till. Några av de internationella överenskommelserna som är viktiga att nämna i sammanhanget är:

- FN:s konvention om att avskaffa all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW). Konventionen tar inte uttryckligen upp våld mot kvinnor, men kommittén för CEDAW har i en rekommendation angett att definitionen av diskriminering mot kvinnor innefattar könsbaserat våld.²⁶ FN antog vidare även en deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor 1993.²⁷
- Barns rätt till en uppväxt utan våld formulerades av FN 1989 i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). Artiklarna 1–42 i barnkonventionen gäller som svensk lag. Det innebär bland annat att alla som tillämpar bestämmelser i svenska lagar ska tolka dessa i förhållande till barnkonventionen.²⁸ Sverige har dock som konventionsstat redan före lagen trädde i kraft varit skyldiga att vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra de rättigheter som erkänns i konventionen.²⁹ Svensk lagstiftning har mot bakgrund av detta i vissa delar omarbetats utifrån konventionens artiklar samt nya bestämmelser har förts in.³⁰ I konventionen betonas staternas ansvar att vidta åtgärder för att skydda varje barn mot alla typer av fysiskt och psykiskt våld, övergrepp, vanvård och utnyttjande.³¹

FN:s kommitté för barnets rättigheter – barnrättskommittén – publicerar så kallade allmänna kommentarer om hur olika artiklar och teman i barnkonventionen kan tolkas. De allmänna kommentarerna är inte juridiskt bindande för konventionsstaterna, men kan ge ett viktigt stöd och vägledning vid tolkning och tillämpning av konventionsåtaganden i Sverige.³²

- Enligt FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning ska staterna bland annat se till att utnyttjande, våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och i förekommande fall lagförs. Det konstateras även i konventionen att kvinnor och flickor med funktionsnedsättning ofta är utsatta för större risk, både i och utanför hemmet, för våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande.³³
- Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (den så kallade Istanbulkonventionen) trädde i kraft i Sverige i november 2014. Istanbulkonventionen omfattar alla former av våld mot kvinnor, men parterna uppmuntras att tillämpa konventionen på alla som utsätts för våld i hemmet.³⁴ I konventionen finns bestämmelser om brottsoffers rätt till stödtjänster såsom till exempel

²⁶ UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women, 1992.

²⁷ Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104, General Assembly. 1993.

²⁸ Se proposition 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter s. 1.

²⁹ Se artikel 4 i barnkonventionen.

³⁰ Se prop. 2017/18:186 s. 63.

³¹ Artikel 19 i barnkonventionen.

³² Läs mer i prop. 2017/18:186 s. 84-85.

³³ Artikel 16 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt inledning q).

³⁴ Artikel 2 i Istanbulkonventionen.

skyddat boende samt om förebyggande arbete i form av behandlingsprogram för våldsutövare.³⁵

- Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp (den så kallade Lanzarote-konventionen) trädde i kraft i Sverige i oktober 2013. Syftet med konventionen är att förebygga och bekämpa sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn, att skydda rättigheterna hos barn som utsatts för sexuell exploatering och sexuella övergrepp samt att främja nationellt och internationellt samarbete mot sexuell exploatering av och sexuella övergrepp mot barn.³⁶
- EU:s så kallade brottsofferdirektiv³⁷ syftar till att säkerställa alla brottsoffers rättigheter till stöd, skydd och medverkan i straffrättsliga förfaranden. Medlemsstaterna ska bland annat se till att brottsoffer efter behov får kostnadsfri och konfidentiell hjälp från stödverksamheter som tillhandahåller bland annat information, rådgivning och stöd samt skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt boende.³⁸ Direktivet omfattar alla brottsoffer men innehåller en beskrivning av våld i nära relationer.

1.3 Tillämpningsområde för HSLF-FS 2022:39

Dessa föreskrifter ska tillämpas av socialnämnder och vårdgivare i deras arbete med våld i nära relationer.

1 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

Föreskrifterna i 1–6 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av socialtjänstlagen (2001:453).

1 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39

Föreskrifterna i 1 och 7 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

1 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39

Föreskrifterna i 1 kap. och 8 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av tandvårdslagen (1985:125).

1 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer ska tillämpas av socialnämnden och vårdgivare inom hälso- och sjukvården och tandvården i deras arbete med våld i nära relationer.³⁹

Med socialnämnd avses den del av kommunen som har ansvar för kommunens uppgifter enligt SoL. I en del kommuner har den här nämnden ett annat namn och uppgifterna är uppdelade på flera olika nämnder, men det finns alltid någon nämnd med samma funktion.

³⁵ Artikel 16, 19, 20 och 22 i Istanbulkonventionen.

³⁶ Se artikel 1 i Lanzarote-konventionen.

³⁷ Europaparlamentets och Rådets direktiv 2012/29/EU av den 25 oktober 2012 om fastställande av miniminormer för brottsoffers rättigheter och för stöd till och skydd av dem samt om ersättande av rådets rambeslut 2001/220/RIF.

³⁸ Artikel 8-9 i Brottsofferdirektivet.

³⁹ Se 1 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

Med vårdgivare avses statlig myndighet, region och kommun i fråga om sådan hälso- och sjukvård och tandvård som myndigheten, regionen eller kommunen har ansvar för samt annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver hälso- och sjukvård och tandvård.⁴⁰

HSLF-FS 2022:39 innehåller både föreskrifter och allmänna råd om våldsutsatta barn och vuxna, barn som bevittnat våld samt barn och vuxna som utövar våld. Föreskrifter är bindande regler. Allmänna råd är inte bindande regler utan i stället generella rekommendationer om tillämpningen av en författning (lag, förordning eller annan föreskrift) som anger hur någon kan eller bör handla i ett visst hänseende. Allmänna råd utesluter inte andra sätt att uppnå de mål som avses i författningen.⁴¹

Kap. 1–6 i HSLF-FS 2022:39 riktar sig till socialtjänsten och innefattar socialnämndens arbete *enligt SoL* samt utförare av socialtjänst i tillämpliga delar. Kap. 1 och 7 i HSLF-FS 2022:39 vänder sig till hälso- och sjukvården. Med hälso- och sjukvård avses verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (2107:30), HSL. Kap. 1 och 8 vänder sig till tandvården och den verksamhet som omfattas av tandvårdslagen (1985:125).

⁴⁰ Se 1 kap. 3 § och 2 kap. 1 § patientsäkerhetslagen (2010:659), PSL.

⁴¹ Ds 1998:43 Myndigheternas föreskrifter och 1 § författningssamlingsförordningen.

2. Våldsutsatta vuxna

2.1 Våldets karaktär och konsekvenser – våldet tar sig olika uttryck

Våld i nära relationer förekommer i alla samhällsgrupper och kan ta sig olika uttryck. Våld är ett mångtydigt begrepp som i både forskning och praktik kan definieras på olika sätt. Våld kan vara brottsliga gärningar som hot, fysiskt våld och sexuella övergrepp.⁴² Våld kan också vara handlingar som enligt rådande lagstiftning inte definieras som brott, men som sammantaget kan skapa ett mönster av utsatthet. Våldet kan bestå av en kombination av olika handlingar som ofta upprepas och det kan också trappas upp och bli grövre över tid. Eftersom våld i nära relationer vanligen äger rum inom hemmets väggar blir det sällan uppmärksammat av utomstående.⁴³

Några exempel på våldets uttryck:

- Psykiskt våld kan handla om hot, tvång, trakasserier, glåpord och förlöjliganden. Den våldsutsatta kan också utsättas för kontroll, social isolering och begränsningar i olika avseenden.
- Fysiskt våld kan bestå av att våldsutövaren knuffar, skakar, biter, river, håller fast den våldsutsatta. Våldet kan också bestå av örfilar, knyt-nävsslag, slag med tillhyggen, knivstick, sparkar och stryptag.
- Sexuellt våld kan innebära olika former av sexuellt påtvingade handlingar som sex utan samtycke, övergrepp via internet, att tvinga den utsatta att se på pornografi och sexuella trakasserier.
- Latent våld kan innebära att den utsatta lever med en ständig rädsla eller oro för våld. Våldet kan vara ilska eller aggressivitet, som visar sig i våldsutövarens kroppshållning och kroppsuttryck, och som upplevs som hot.
- Försummelse kan exempelvis vara att den utsatta inte får den hjälp med mat, medicin eller hygien som hen behöver. Den utsatta kan förvägras hjälp, till exempel med att komma ur sängen eller får för lite, för mycket eller felaktig medicin.
- Materiellt våld kan innebära förstörelse eller stöld av den utsattas personliga tillhörigheter, bohag, värdesaker med mera.
- Ekonomiskt våld kan uttryckas genom ekonomiska hot, begränsningar och kontroll av gemensamma ekonomiska tillgångar eller genom att tvinga någon att utföra ekonomisk brottslighet. Våldet kan också uttryckas genom att hindra den våldsutsatta från att arbeta.
- Våld mot husdjur kan vara att hota om att skada eller faktiskt skada ett husdjur i den våldsutsattas omgivning, vilket kan innebära ett indirekt hot mot den våldsutsatta.

⁴² Till exempel olaga hot, misshandel, våldtäkt, brott mot frihet och frid samt grov kvinnofridskränkning - se 3, 4 och 6 kap. brottsbalken, BrB.

⁴³ Brott i nära relationer - En nationell kartläggning. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2014. Rapport 2014:8.

- *Digitalt våld* är ett begrepp som ofta används för att beskriva exempelvis övervakning av den våldsutsattas aktiviteter och kontakter i sociala medier, spridning av privata/sexuella bilder eller kontroll av var den våldsutsatta befinner sig. Det kan också handla om att den som utövar våldet skickar hotfulla meddelanden.

2.1.1 Våldsuttryck inom en hederskontext

Hedersrelaterat våld kan uttryckas genom alla de ovannämnda handlingarna. Våldet utövas i regel av fler än en person och/eller är kollektivt sanktionerat och utgörs av en rad begränsningar i vardagslivet. Det kan bland annat handla om begränsningar kring klädval, socialt umgänge eller begränsningar i fråga om livsval, som utbildning och om man vill ingå äktenskap eller inte samt val av äktenskapspartner. Det kan också innebära utsatthet för grovt våld, inklusive dödligt våld.⁴⁴ Specifika våldsuttryck för hedersrelaterat våld kan vara könsstympning av flickor och kvinnor, barn- och tvångsäktenskap och uppfostringsresor, där en person förs utomlands för att ”uppfostras” i enlighet med hedersnormerna.⁴⁵ Kvinnor kan även bli utsatta för så kallade oskuldskontroller för att fastställa om de har debuterat sexuellt.⁴⁶

2.1.2 Tecken och symtom på våldsutsatthet

Att bli utsatt för våld kan medföra fysiska skador och psykiska besvär, både kortvariga och långvariga. Våldsutsatthet ger dock inte alltid upphov till tydliga tecken på just våldsutsatthet. Nedan ges exempel på tecken och besvär som *kan* vara orsakade av våld i nära relationer⁴⁷.

2.1.2.1 Fysiska tecken

- Blåmärken, rodnader, sår, klösmärken, brännskador, avslitet hår, tandskador
- Värk och smärta (t.ex. i huvud, bröstorg, rygg och bål)
- Sömnstörningar (svårt att sova, dålig sömn, mardrömmar)
- Ätstörningar (äter lite eller inte alls, eller äter ovanligt mycket)
- Kräkningsreflexer, svårigheter att svälja
- Yrsel, magont och andra psykosomatiska problem
- Återkommande kontakt med hälso- och sjukvården för oklar smärtproblematik.

Hos kvinnor kan även följande förekomma:

- Gynekologiska besvär
- Skador vid graviditet, till exempel förlossningskomplikationer eller för tidig födsel
- Vaginala infektioner och blödningar

⁴⁴ Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E, Enelo J-M. He-der och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Rapport nr 17. Örebro; 2019.

⁴⁵ Ghadimi M, Gunnarsson S. Ung 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Uppsala: TRIS – Tjejers rätt i samhället; 2019.

⁴⁶ Enligt rådande evidens är det inte möjligt att medicinskt fastställa om en kvinna/flicka någon gång har eller aldrig har haft samlag. Att undersöka en patient i syfte att fastställa om denne haft samlag eller inte är inte i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. En sådan undersökning är inte förenlig med svensk lag. Se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 1/2018 Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg.

⁴⁷ De exempel på tecken och besvär som anges kan även bero på andra orsaker.

- Missfall.

2.1.2.2 Psykiska tecken

- Depression, ångest och nedstämdhet
- Stresskänslighet och stresssymptom
- Låg självkänsla, personlighetsförändringar och social isolering
- Utagerande beteende eller självdestruktivitet
- Undvikande av vissa personer eller vissa platser
- Somatisering, det vill säga psykisk ohälsa uttrycks genom varierande kroppsliga symtom
- Svårighet att genomgå gynekologiska undersökningar
- Tandvårdsrädsla.

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården

2.1.3 Konsekvenser av våld

Konsekvenser av våld kan vara omedelbara eller latenta och bestå under lång tid. Våldet kan påverka hälsan genom fysiska skador, psykisk ohälsa, psykosomatiska symtom och sämre allmäntillstånd. Det kan också förvärra andra sjukdomar.⁴⁸

Våldet kan bland annat leda till kronisk smärta, ångest, depression och posttraumatiskt stressyndrom. Andra konsekvenser för den våldsutsatta kan vara ökad vaksamhet, självförebärslser, försämrade självkänsla, koncentrationssvårigheter och självmordstankar eller självmordsförsök. Minnesstörningar, störd tidsuppfattning, förvirring och svårigheter att fatta egna beslut hör också till bilden.⁴⁹ En konsekvens av utsatthet för våld kan vara självmedicinering genom exempelvis hög konsumtion av alkohol och/eller droger.⁵⁰

Personer som varit utsatta för sexuella övergrepp kan utveckla tandvårdsrädsla, på grund av att undersökningen kan påminna om en övergreppssituation.⁵¹ Erfarenheter av sexuella övergrepp kan också få konsekvenser såsom samlagssmärta och förlossningsrädsla.⁵²

Våld kan även få en rad sociala och ekonomiska konsekvenser för den som utsätts, såsom problem med tillit till sig själv och andra, akuta problem som att hitta bostad, samt ekonomiska problem som orsakats av den som utövat

⁴⁸ Våld och hälsa - En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt Centrum för Kvinnofrid; 2014. Rapport 2014:1 och Örmon K. Experiences of abuse during the life course – Disclosure and the care provided among women in a general psychiatric context. Avhandling. Malmö Högskola; 2014.

⁴⁹ Heimer G. (red.). Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar. Fjärde upplagan. Studentlitteratur AB; 2019.

⁵⁰ Understanding and addressing violence against women : intimate partner violence. World Health Organization; 2012 samt Heimer G. (red.). Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar. Fjärde upplagan. Studentlitteratur AB; 2019.

⁵¹ Att genomgå en undersökning på en tandvårdsklinik kan av patienten upplevas som en underordnad, maktlös position med smärtsamma ingrepp som påminner om övergreppssituationen. Tandvården är därför en miljö där erfarenheten av tidigare övergrepp kan ta sig fysiska och psykiska uttryck. Willumsen T. Dental fear in sexually abused women. Eur J Oral Sci 2001; 10(9): 291–296.

⁵² Ogurlu M, Erbil N. The Effect of Intimate Partner Violence on Fear of Childbirth Among Pregnant Women. J Interpers Violence 2023; 38(3–4): 3737–3755.

våldet. Upprepad sjukskrivning till följd av våldet kan också leda till ekonomiska konsekvenser för den utsatta. Ett flertal problem kan också följa av att behöva leva gömd med skyddade personuppgifter.⁵³

Våld kan även påverka föräldrars omsorgsförmåga både direkt och indirekt. Att utöva våld mot den andra föräldern är i sig ett uttryck för bristande omsorgsförmåga, men även den våldsutsattas omsorgsförmåga kan påverkas.⁵⁴

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården

2.1.4 Våld och bindningar i parrelationer

Forskning om kvinnor som utsätts för våld av en manlig partner visar att de känslomässiga, sociala och praktiska banden ofta är starka även i relationer där det förekommer våld, vilket innebär att det oftast är mycket svårt att frigöra sig från våldsutövaren.

Begreppet ”normaliseringsprocess” beskriver hur det psykiska och fysiska våldet i en parrelation gradvis trappas upp, vilket gör att det med tiden upplevs som allt mindre allvarligt för den som blir utsatt och kan så småningom framstå som något som tillhör vardagen.

Perioder av våld växlar med perioder utan våld, då den våldsutövande parten visar ånger och lovar att aldrig mer ta till våld. Dessa växlingar kan skapa band som gör det svårt för den våldsutsatta att lämna relationen.⁵⁵

2.1.5 Svårt och ofta riskfyllt att lämna en våldsam relation

Forskning om kvinnor som utsätts för våld av en manlig partner visar även att det är ofta en lång process för kvinnan att bryta upp från våldsutövaren. Hon kan gå tillbaka till relationen och återigen utsättas för våld. Hon kan då behöva upprepade gånger hjälp från exempelvis socialtjänsten för att helt bryta sig fri.⁵⁶ En separation kan även innebära praktiska problem, såsom sämre ekonomi och svårigheter att hitta en bostad. En del kvinnor vill inte i första hand bryta upp, utan önskar stöd och hjälp för hela familjen.⁵⁷

Vid en separation kan den som utsätts för våld i en nära relation känna oro för att förlora kontakten med barnet. Oron för att barnet ska behöva ha um-

⁵³ Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

⁵⁴ Chiesa A E, Kallechey L, Harlaar N, Rashaan Ford C, Garrido E. F, Betts W R, Maguire S. Intimate partner violence victimization and parenting: A systematic review. Child Abuse & Neglect 2018; 80: 285-300.

⁵⁵ Heimer G. (red.). Våldsutsatta kvinnor - samhällets ansvar. Fjärde upplagan. Studentlitteratur AB; 2019. och Holmberg C, Enander V. Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur; 2011.

⁵⁶ Holmberg C, Enander V. Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur; 2011.

⁵⁷ Rejmer A, Sonander A, Agevall C. Våldsutsatta kvinnor berättar – En utvärdering av projekt Karin. Stockholm: Polismyndigheten (dåvarande Rikspolisstyrelsen) och Lunds Universitet; 2010. Rapport 2010:2.

gänge med våldsutövaren på egen hand kan också leda till att den våldsut-satta stannar kvar i en miljö som inte är bra för vare sig henne eller för bar-net.⁵⁸

2.1.5.1 Ökad risk för våld vid separation

Att bryta upp från en våldsam relation kan innebära en fara för den utsatta, vilket gäller både i vuxnas och i ungas parrelationer. I samband med uppbrot-tet eller separationen kan risken öka för kraftigare våld, även med dödlig ut-gång.⁵⁹

När det fysiska våldet upphör efter en separation kan hoten i en del fall kvarstå under lång tid. En separation kan också utlösa våld som inte före-kommit tidigare i relationen.⁶⁰

2.1.6 Separation och efterföljande våld

Våldet kan fortsätta, och till och med förvärras, efter en separation (ofta kal-lat eftervåld). Det kan handla om alla former av våld samt att mannen trakas-serar, stalkar, sprider rykten eller saboterar kvinnans sociala relationer. Man-nen kan också försöka manipulera myndigheter och personer i omgivningen eller utsätta och använda barnen i maktutövandet.⁶¹ I en del fall tvingas kvin-nor och barn att leva med skyddade personuppgifter, vilket får omfattande konsekvenser för hela livssituationen. De skyddade personuppgifterna riske-rar också att röjas, vilket kan leda till att våldsutövaren hittar kvinnornas och barnens vistelseorter.⁶² *Läs mer om skyddade personuppgifter i avsnitt 8.3.4 för socialtjänsten, avsnitt 21.3.5 för hälso- och sjukvården och avsnitt 28.2.3 för tandvården.*

Om det finns gemensamma barn kan det vara ett sätt för mannen att fort-sätta att ha kontroll över kvinnan. Hot och våld kan användas i situationer som rör föräldraskapet, till exempel i samband med hämtning eller lämning av barnet.⁶³ I en del fall kan pappor ha umgängesrätt med gemensamma barn även när barnen och deras mammor lever med skyddade personuppgifter. Detta kan utgöra en allvarlig säkerhetsrisk för kvinnan om hon till exempel måste resa till våldsutövarens hemkommun för att överlämna barn inför um-gänget, eller om våldsutövaren följer barnet tillbaka till vistelseorten.⁶⁴ *Läs mer om familjerättens arbete i familjer där det förekommer våld i kap. 19.*

2.1.7 Uppbrott i en hederskontext

Likt vid en separation när det gäller våld i nära relationer kan våldet också trappas upp i samband med ett uppbrott i en hederskontext. Utöver det har den som lämnar en hederskontext i regel en mer komplicerad hotbild jämfört

⁵⁸ Se exempelvis Uppgifter om våld är inget undantag - Redovisning av kartläggning av uppgifter om våld eller andra övergrepp i mål om vårdnad boende och umgänge. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:1.

⁵⁹ Se exempelvis Garcia-Vergara E, Almeda N, Martín Ríos B, Becerra-Alonso D, Fernández-Navarro F.A. Comprehensive Analysis of Factors Associated with Intimate Partner Femicide: A Systematic Review. *Int J Environ Res Public Health* 2022; 19(12): 7336 och Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen; 2018.

⁶⁰ Hydén, M. Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga. 2a upplagan. LiU-Tryck; 2008.

⁶¹ Skoog Waller S. Utan mig är du helt ensam: kvinnors levda erfarenheter av omgivningens och samhällets ensamgö-rande i spåren av mäns våld och eftervåld. Gävle: Högskolan i Gävle; 2022.

⁶² Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

⁶³ Hydén M. Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga. 2a upplagan. LiU-Tryck; 2008.

⁶⁴ Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

med en person som bryter upp från annat våld i nära relation. Det hänger ihop med att hedersrelaterat våld i regel utövas eller åtminstone stöds av flera personer. Dessutom riskerar den som bryter sig loss att bli både mentalt och faktiskt ensam.⁶⁵ Ensamheten kan vara särskilt påtaglig då den våldsutsatta inte bara lämnar *en* våldsutövare utan i regel måste bryta med hela, eller en stor del av sin familj, sin släkt och sociala nätverk.⁶⁶

Vid ett uppbrott kan de våldsutsattas behov handla om stöd i att hitta nya sociala sammanhang, eftersom skyddsbehovet kan ha lett till att den våldsutsatta behövt ta avstånd från flera personer i sin närhet.⁶⁷ En del våldsutsatta har varit mycket kontrollerade och kan därför sakna vissa kunskaper och erfarenheter som krävs för att organisera en ny vardag. Behoven kan därför också handla om stöd och hjälp i praktiska frågor, såsom i att få ordning på sin ekonomi eller delta i fritidsaktiviteter.⁶⁸

2.1.8 Dödligt våld

Under åren 2018–2020 dödades årligen 17–26 personer av en partner eller tidigare partner, varav 13–22 var kvinnor och 2–4 var män.⁶⁹

Av de ärenden som har utretts inom Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningsverksamhet 2018–2021 framgår att det inte är ovanligt att både gärningspersonerna och brottsoffren har haft omfattande kontakter med framförallt hälso- och sjukvården och socialtjänsten det senaste året före det aktuella brottet.⁷⁰

2.2 Våld i ungas parrelationer

Våld i ungas parrelationer är både likt och oliket våldet i vuxnas parrelationer. Likheter inkluderar våldets former, dynamik, utveckling och process samt upplevelser av våldet och dess konsekvenser. I likhet med könsmönstren bland vuxna är även flickor och unga kvinnor utsatta för mer upprepat och sexuellt våld samt drabbas av större konsekvenser av våldsutsatthet i parrelationer jämfört med pojkar och unga män. Flickorna/de unga kvinnorna får bland annat oftare fysiska skador, behöver oftare vård, rapporterar mer negativa känslomässiga konsekvenser och större rädsla för att bli allvarligt skadade eller dödade.⁷¹

En skillnad i jämförelse med vuxnas parrelationer är att barn och unga utövar våld och kontroll på sociala medier i högre utsträckning. De sociala me-

⁶⁵ Eriksson M. Familjearbete i hederskontext i Silfverberg G, red. Barn, utsatthet och heder. Stockholm: Ersta Sköndal högskola; 2013.

⁶⁶ Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E, Enelo J-M. Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro; 2019. Rapport nr 17.

⁶⁷ Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld. Socialstyrelsen; 2019.

⁶⁸ Våga göra skillnad. Länsstyrelsen Östergötland; 2011. Rapport nr 2011:14.

⁶⁹ Dödligt våld i Sverige 1990–2017. Brottsförebyggande rådet; 2019. Rapport 2019:6

⁷⁰ Se rapporter från Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar; bl.a. Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021. Socialstyrelsen; 2022 samt Carlsson L, Lysell H, Enander V, Örmon K, Lövestad S, Krantz G. Socio-demographic and psychosocial characteristics of male and female perpetrators in intimate partner homicide: A case-control study from Region Västra Götaland, Sweden. PLOS ONE; 2021.

⁷¹ Korkmaz S. Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships. Stockholm: Stockholms universitet; 2021 samt Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

dierna kan utgöra ett redskap för övervakning och kontroll av den som utsätts, och underlätta för våldsutövaren att alltid nå den våldsutsatta, exempelvis på lektionstid i skolan. De sociala medierna möjliggör också fortsatt kontroll efter en avslutad relation, till exempel via kompisars sociala konton.⁷² Även kompisars åsikter om vad som anses vara ett socialt accepterat beteende i relationer har stort inflytande.⁷³

Våldet sker ofta i det egna hemmet eller i skolan, och våldsutövaren kan gå i samma skola eller klass som den våldsutsatta. Att skola kan därför vara ett sätt för den våldsutsatta att undvika våldet.⁷⁴ En annan skillnad i jämförelse med vuxna är att ungdomsåren inbegriper viktiga psykosociala förändringar med bland annat identitetsskapande och ökad autonomi i förhållande till föräldrarna.⁷⁵ Våld under ungdomstiden riskerar därför att påverka både övergången till vuxenlivet och det fortsatta livet negativt.⁷⁶

För barn och unga som utsätts för våld i samkönade relationer kan det vara extra svårt att berätta om utsattheten eftersom det kan innebära ett dubbelt avslöjande. För de som inte är öppna med sin sexualitet eller som upplever att det är en börda för omgivningen kan detta upplevas som ett hinder.⁷⁷ Motsvarande kan gälla transpersoner som inte är öppna med sin könsidentitet eller sitt könsuttryck, eller som saknar stöd från omgivningen.⁷⁸ Våldsupplevelser i den första intima relationen kan dessutom leda till svåra konsekvenser om de samtidigt upplever homo- eller transfobi. Det kan påverka deras framtida relationer, mentala hälsa, skolprestationer och yrkesliv negativt.⁷⁹

Barn och unga som lever i en hederskontext kan vara särskilt utsatta då relationer utanför äktenskapet i regel inte är tillåtna. Det kan vara svårt att berätta om våldsutsattheten eftersom avslöjandet om att hen är i en relation kan leda till allvarliga följder, som fysiskt våld eller barn- och tvångsäktenskap. Denna utsatthet kan utnyttjas av våldsutövaren, som kan hota den våldsutsatta med att avslöja deras förhållande för familj eller släkt.⁸⁰

⁷² Korkmaz S. Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships. Stockholm: Stockholms universitet; 2021, Överlien C. Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll. Socialvetenskaplig tidskrift; 2018 samt Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

⁷³ Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

⁷⁴ Korkmaz S. Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships. Stockholm: Stockholms universitet; 2021 samt Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

⁷⁵ Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

⁷⁶ Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

⁷⁷ Överlien C. Young People's Experiences of Violence and Abuse in Same-sex Relationships: Understandings and Challenges. Nordic Journal of Social Research 2020; 11(1).

⁷⁸ Våld mot hbtq-personer – en forsknings- och kunskapsöversikt. Uppsala universitet: Nationellt centrum för kvinnofrid; 2018 och "Jag är inte ensam, det finns andra som jag". Unga hbtqi-personers levnadsvillkor. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor; 2022.

⁷⁹ Överlien C. Young People's Experiences of Violence and Abuse in Same-sex Relationships: Understandings and Challenges. Nordic Journal of Social Research 2020;11(1).

⁸⁰ Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E, Enelo J-M. He-der och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro; 2019. Rapport nr 17 och Doğan R. The Dynamics of Honor Killings and the Perpetrators' Experiences. Homicide Studies 2016; 20(1):53-79.

3. Våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnar våld

Barn kan utsättas för olika former av våld i nära relationer och dessa överlappar varandra i stor utsträckning. Det finns till exempel en koppling mellan att bevittna våld och att själv utsättas för fysiskt våld.

Våldet sker oftast i hemmet där det saknas utomstående vittnen. Barn kan vara utsatta för våld av föräldrar och andra nära släktingar, men även av andra barn i familjen. Ett barn kan även vara utsatt för våld i sin parrelation. *Läs mer om våld i ungas parrelationer i avsnitt 2.2.*

Barn berättar sällan för professionella vuxna om att de varit utsatta för eller bevittnat våld. Det förklaras bland annat av barnets lojalitet till den som utövar våldet, skam- och skuld känslor, eller ett bristande förtroende för vuxna. Det finns därmed risk för att deras utsatthet inte uppmärksammas.⁸¹

3.1 Våld mot barn tar sig olika uttryck

Nedan redogörs för hur våldet kan ta sig uttryck och våldets konsekvenser. Det är dock viktigt att vara medveten om att våld inte alltid ger upphov till synliga skador.

3.1.1 Fysiskt våld

Varje form av kroppslig bestraffning räknas som fysiskt våld. Fysiskt våld innebär att ett barn av någon annan orsakas kroppsskada, sjukdom eller smärta. Det kan exempelvis handla om att en person slår barnet med eller utan tillhygge, nyper, sparkar, knuffar, skakar eller luggar barnet. Andra former av fysiskt våld kan vara att förgifta, bränna eller att försöka kväva barnet.⁸²

3.1.2 Psykiskt våld

Psykiskt våld kan bestå av exempelvis verbala kränkningar, känslomässiga övergrepp eller emotionell vanvård.⁸³ Psykiskt våld innebär även att ett barn systematiskt utsätts för nedvärderande omdömen, nedbrytande behandling eller avsiktligt känslomässigt lidande. Även en enstaka allvarlig företeelse kan innebära att ett barn riskerar att fara illa.

Det kan omfatta situationer där våldsutövaren har ett förhållningssätt som bland annat hindrar utvecklingen av en positiv självbild hos barnet. Det kan också handla om att exempelvis föräldrar brister i hänsyn till barnets behov. Föräldern kan uppfatta att barnet är till för att uppfylla de vuxnas behov, barnet får inte vara ”en person i sin egen rätt”. Det kan också vara fråga om att

⁸¹ Se Jembro C, Jansson S. Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2017.

⁸² Prop. 2002/03:53 s. 48.

⁸³ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 13 (CRC/C/GC/13) Barnets rätt till frihet från alla former av våld.

förväntningarna på barnet är orealistiska och inte överensstämmer med barnets utvecklingsnivå.⁸⁴

Att skada eller hota att skada barnets eller familjens husdjur kan också förstås som psykiskt våld.⁸⁵

Att ett barn tvingas bevittna våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld och hot om våld förekommer kan också göra att ett barn far psykiskt illa.⁸⁶

3.1.3 Sexuellt våld

Sexuellt våld mot barn innefattar alla former av sexuella handlingar mot vilka barnet är berättigat till skydd genom straffrätten.⁸⁷ Barn under 15 år har en absolut rätt till skydd mot sexuella handlingar.

Många olika handlingar ryms inom begreppet sexuella övergrepp: verbala sexuella anspelningar, att någon blottar sig inför barnet, att titta på pornografisk film tillsammans med barnet, sexuellt betonade smekningar och fullbordade samlag.⁸⁸ Det kan även omfatta att exempelvis använda sig av barn för kommersiellt sexuellt utnyttjande eller för framställning av ljudinspelningar eller bilder av sexuella övergrepp på barn.

Sexuellt våld kan även ske på olika sätt via internet. Det kan vara att barnet delar fotografier och filmer eller att övergreppet sker i ett digitalt möte där barnet inte vet om att mötet spelas in och sedan sprids. Barnet kan uppmanas att göra handlingar med/mot sig själv som fotas eller filmas.⁸⁹

3.1.4 Försummelse eller vanvård

Försummelse eller vanvård innebär att barnets fysiska och psykiska behov inte tillgodoses, att det inte skyddas från fara, eller att de som är ansvariga för barnets omvårdnad inte utnyttjar befintliga resurser och tjänster trots att de har medel, kunskap och tillgång för att kunna göra det. Försummelse kan uppstå trots goda intentioner.⁹⁰

Försummelse kan till exempel handla om brist på tillsyn eller att ansvariga vuxna inte ser till att barnet får tillräckligt med mat, husrum, kläder, utbildning, medicin och grundläggande sjukvård. Det kan också vara brist på känslomässigt stöd och kärlek, upprepade ouppmärksamhet gentemot barnet, ”psykisk otillgänglighet” genom att negligera barnets tecken eller signaler eller att barnet exponeras för effekter av vuxnas narkotika- eller alkoholmissbruk. Det kan också handla om försummelse i form av att barnet inte får eller kan gå till skolan.⁹¹

⁸⁴ Prop. 2002/03:53 s. 82.

⁸⁵ Se Samverkansplan. Våld i nära relation och våld mot djur. Länsstyrelsen i Västmanland. Version 2; 2017.

⁸⁶ Prop. 2002/03:53 s. 48 och Broberg A, Almqvist L, Axberg U, Grip K, Almqvist K, Sharifi U, et al. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Göteborgs universitet; 2011.

⁸⁷ Jfr barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 13 (CRC/C/GC/13) Barnets rätt till frihet från alla former av våld. p. 25 fotnot 9.

⁸⁸ Prop. 2002/03:53 s. 48.

⁸⁹ Se Joley M. Technology-assisted child sexual abuse. Doktorsavhandling. Göteborg: Göteborgs universitet; 2020.

⁹⁰ Se prop. 2002/03:53 s. 49 och barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 13 (CRC/C/GC/13) Barnets rätt till frihet från alla former av våld. p. 20. Se även Nilsson D, Tingberg B. Kunskapsöversikt om försummelse. Linköpings universitet: Barnafriid; 2020.

⁹¹ Se prop. 2002/03:53 s. 49 och barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 13 (CRC/C/GC/13) Barnets rätt till frihet från alla former av våld. p. 20. Se även Nilsson D, Tingberg B. Kunskapsöversikt om försummelse. Linköpings universitet: Barnafriid; 2020.

3.1.5 Våldsuttryck inom en hederskontext

Hedersrelaterat våld kan omfatta alla former av våldsuttryck som anges ovan i avsnitt 3.1.1–3.1.4. Andra typiska uttryck för hedersrelaterat våld är könsstympning och barnäktenskap. Barn kan också bli förda ur landet, antingen i syfte att just gifta bort barnet eller könsstympa flickan. Det kan också vara för att ”uppfostra” barnet i linje med hedersnormer.⁹²

Det finns olika tecken att vara uppmärksam på när det gäller barn som är utsatt för hedersrelaterat våld. Barnen som lever i en hederskontext får ofta inte delta i all undervisning, exempelvis kan deras deltagande i idrott samt undervisning kring sexualitet, samtycke och relationer begränsas. De får ofta inte umgås fritt med sina vänner – detta gäller särskilt begränsning av flickors umgänge med pojkar. Överlag är begränsningen av flickor striktare än av pojkar. Andra tecken kan vara att barnen inte får gå till eller från skolan själva, trots att de är i en ålder där det är vanligt.⁹³

Därutöver mår barn som lever i en hederskontext betydligt sämre och skadar sig själva oftare än barn som inte lever i en hederskontext. De har oftare även tankar om eller har försökt att ta sitt eget liv. De är även oftare utsatta för olika typer av våld, som fysiskt våld, psykiskt våld, försummelse eller sexuella övergrepp.⁹⁴

Det är vanligt att förtrycket och våldet ökar när barnet blir tonåring, speciellt när det gäller flickor. Det beror på föreställningar om att barn då utvecklar en egen sexualitet och kan bli kära, ha en första romantisk relation och ha sex utanför äktenskap. Det kan därför förekomma en hårdare kontroll av barnets umgänge. Flickor kan även bli utsatta för så kallade oskuldskontroller för att fastställa om de har debuterat sexuellt.⁹⁵ Det är också ofta under tonåren barnet tydligare uttrycker att hen är homo- eller bisexuell eller har en annan könsidentitet än vad omgivningen förväntar sig. Att inte leva enligt strikt definierade könsroller, där det ingår att vara heterosexuell, anses som ett grovt brott mot hedersnormer. Därför är hbtqi-personer särskilt utsatta i en hederskontext.⁹⁶

Även barn med intellektuella funktionsnedsättningar är särskilt utsatta i en hederskontext. Det beror på att funktionsnedsättningen i sig kan anses som någonting som skadar hedern. Detta kan exempelvis leda till att familjen vill gifta bort barnet för att dölja funktionsnedsättningen för omvärlden.⁹⁷

⁹² Vad är hedersrelaterat våld och förtryck? Hämtad 2023-04-25 från: <https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>. Se även Vad är hedersrelaterat brottslighet? Hämtad 2023-04-25 från: <https://www.brottsoffermyndigheten.se/utsatt-for-brott/sarskilda-brottstyper/hedersrelaterad-brottslighet/vad-ar-hedersrelaterad-brottslighet/>.

⁹³ Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst om skyldigheten att se och hjälpa utsatta. Länsstyrelsen Östergötland; 2020 och Ghadimi M, Gunnarsson S. Ung 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Uppsala: TRIS – Tjejers rätt i samhället; 2019

⁹⁴ Jembro C, Landberg Å. Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner. Stockholm: Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2018.

⁹⁵ Enligt rådande evidens är det inte möjligt att medicinskt fastställa om en kvinna/flicka någon gång har eller aldrig har haft samlag. Att undersöka en patient i syfte att fastställa om hen haft samlag eller inte är inte i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. En sådan undersökning är inte förenlig med svensk lag. Se Socialstyrelsens meddelandeblad nr 1/2018 om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg.

⁹⁶ Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E, Enelo J-M. He-der och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro; 2019. Rapport nr 17.

⁹⁷ Trippelt utsatt: hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. Tris, Tjejers rätt i samhället; 2014.

3.1.6 Tecken och symtom på våldsutsatthet

Att bli utsatt för våld kan medföra fysiska skador och psykiska besvär, både kortvariga och långvariga. Våldsutsatthet ger dock som nämnts inte alltid upphov till tydliga tecken eller skador på just våldsutsatthet. Några tecken på våld kan vara att barnet har blåmärken, rodnader och rivmärken på kroppen. Andra tecken kan vara oförklarliga fysiska skador i form av skador i mjukvävnader, frakturer eller inre blödningar. Tillväxtavvikelser, kroppsliga och psykiska symtom, inblandning i mobbning i skolan, skolsvårigheter, hög förekomst av olyckor och skador, avvikande beteende, missbruk eller självmordsförsök kan också vara tecken på att ett barn är utsatt för våld.⁹⁸

Misshandel riktad mot mun, käkar och ansikte kan innefatta sårskador, blåmärken, utslagna tänder och frakturer i käkar eller tänder. Munskador kan bland annat orsakas av olika föremål, knytnävsslag eller vätskor som bränner eller fräter.⁹⁹

Barn som utsätts för sexuellt våld har sällan fysiska skador efter övergreppen. Det kan dock finnas fysiska tecken som kan tyda på att sexuellt våld har skett, till exempel skador i underlivet eller ändtarmsöppningen, infektioner i underlivet och greppmärken på lår och skinkor.¹⁰⁰

3.1.7 Konsekvenser av att ha utsatts för våld

Barn som utsätts för våld av exempelvis sina föräldrar eller andra omsorgspersoner löper bland annat en större risk än andra barn att utveckla symtom som exempelvis nedstämdhet, oro, trots, utagerande, aggressivitet och koncentrationssvårigheter. Det går så tidigt som i ettårsåldern att se tydliga negativa reaktioner hos barn vars mamma utsätts för våld av en närstående, exempelvis oro och stress. Att uppleva våld mellan exempelvis sina föräldrar ökar risken för att barnet i vuxen ålder upplever våld eller utsätter andra för våld i en nära relation.¹⁰¹

Våldsutsatta barn kan också drabbas av hälsoproblem som astma, eksem, magont, sömnsvårigheter, huvudvärk och ätstörningar.¹⁰²

Våld i nära relationer kan pågå under lång tid. Upprepad utsatthet för trauma kan leda till kronisk/toxisk stress. En hög andel barn utsätts för multipel traumatisering i familjer där våld förekommer till följd av vanvård, brist på trygghet, psykisk och fysisk misshandel och sexuella övergrepp.¹⁰³

⁹⁸ Annerbäck E, Sahlqvist L, Svedin CG, Wingren G, Gustafsson PA. Child physical abuse and concurrence of other types of child abuse – Associations with health and risk behaviors. *International Journal of Child Abuse & Neglect* 2012; 36(7–8):585-95 och Lukas S, Otterman G. Våga se, våga agera. Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2017. De exempel på tecken och besvär som anges kan även bero på andra orsaker.

⁹⁹ Se internationella studier i Kvist T. A dental perspective on child maltreatment. Stockholm: Karolinska institutet; 2016.

¹⁰⁰ Lukas S, Otterman G. Våga se, våga agera. Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2017.

¹⁰¹ Proposition 2020/21:170 Barn som bevitnar brott s. 10 och prop. 2002/03:53 s. 82. Se även Barn som upplever våld. Att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga. Sveriges kommuner och regioner; 2020.

¹⁰² Broberg A, Almqvist L, Axberg U, Grip K, Almqvist K, Sharifi U, et al. Stöd till barn som bevitnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Göteborgs universitet; 2011.

¹⁰³ Se Grip K. The Damage Done – Children Exposed to Intimate Partner Violence and their Mothers – Towards empirically based interventions in order to reduce negative health effects in children. Göteborg: Göteborg universitet; 2012 samt A Guide to Toxic Stress. Harvard University. Hämtad 2023-04-25 från <https://developingchild.harvard.edu/guide/a-guide-to-toxic-stress/>.

3.1.8 Konsekvenser av att bryta upp i en hederskontext

Hedersrelaterat våld utövas eller åtminstone stöds i regel av flera personer vilket kan innebära att ett barn som står emot släktens krav och som bryter sig loss från en hederskontext riskerar att bli både mentalt och faktiskt ensam. I krisen efter en separation kan längtan efter syskon och/eller en eller båda föräldrarna bli stark. Barnet kan därför behöva betydande och fortlöpande stöd under en lång tid.¹⁰⁴ Barnets behov kan handla om stöd i att hitta nya sociala sammanhang, eftersom skyddsbehovet kan ha lett till att barnet har behövt ta avstånd från flera personer i sin närhet.¹⁰⁵ En del barn har varit mycket kontrollerade och kan därför sakna vissa kunskaper och erfarenheter som krävs för att organisera en ny vardag. Behoven kan därför också handla om stöd och hjälp i praktiska frågor, såsom att kunna delta i fritidsaktiviteter.¹⁰⁶

3.1.9 Dödligt våld mot barn

I vissa fall kan barn utsättas för dödligt våld. När barn dödas är det oftast en förälder som är gärningspersonen, även om en del äldre barn har dödats av en annan jämnårig. Föräldrar som tar sitt barns liv har i många fall – innan händelsen sker – haft kontakt med flera olika samhällsaktörer. De har exempelvis haft kontakt med hälso- och sjukvården utifrån psykiatriska tillstånd och med socialtjänsten utifrån oro för omsorgsförmåga eller ekonomiska problem. Även svårigheter i barnets liv såsom hälsoproblem eller oenighet mellan föräldrar i samband med en separation, har uppmärksammats i ärenden där barn dödats.¹⁰⁷

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
- Informationsfolder Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

¹⁰⁴ Eriksson M. Familjearbete i hederskontext i Silfverberg G, red. Barn, utsatthet och heder. Stockholm: Ersta Sköndal högskola; 2013.

¹⁰⁵ Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld. Socialstyrelsen; 2019.

¹⁰⁶ Våga göra skillnad. Länsstyrelsen Östergötland; 2011. Rapport nr 2011:14.

¹⁰⁷ Se bl.a. Dödsfallsutredningar 2016–2017. Socialstyrelsen; 2018 och Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021. Socialstyrelsen; 2022.

3.2 Ansvar för att anmäla oro för barn

Samhället har ett långtgående ansvar för barn som far illa eller riskerar att fara illa. För vissa myndigheter och deras anställda finns en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Denna skyldighet gäller för bland annat hälso- och sjukvården och tandvården, annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet, socialtjänsten, skola och förskola, Kriminalvården, Polismyndigheten samt Säkerhetspolisen.¹⁰⁸

Samma skyldighet gäller även dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter som berör barn och unga eller annan sådan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet inom hälso- och sjukvårdens, tandvårdens eller socialtjänstens område.¹⁰⁹ Exempel på sådana verksamheter kan vara HVB, stödboende eller friskolor.

För dem som är verksamma inom familjerådgivning gäller att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet.¹¹⁰

Enskilda verksamheter, som exempelvis ideella föreningar som genom avtal med kommunen utför insatser enligt SoL, omfattas också av anmälningsplikten.¹¹¹ Detsamma gäller för frivilligorganisationer som bedriver tillståndspliktig verksamhet enligt 7 kap. 1 § SoL.

Ideellt arbetande organisationer i övrigt omfattas generellt inte av anmälningsplikten. De omfattas i stället av den allmänna rekommendationen i 14 kap. 1 c § SoL att var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialtjänsten. Enligt förarbetena omfattas däremot exempelvis läkare och psykologer som är anställda i sådana ideella organisationer av anmälningsskyldigheten när de utövar sitt yrke inom ramen för organisationens verksamhet.¹¹²

De som är *anmälningsskyldiga* är också skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av stöd och skydd.¹¹³

Läs mer

- Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

¹⁰⁸ 14 kap. 1 § första stycket 1-3 SoL och proposition 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga s. 44.

¹⁰⁹ 14 kap. 1 § första stycket 4 SoL och prop. 2012/13:10 s. 44.

¹¹⁰ 14 kap. 1 § andra stycket SoL.

¹¹¹ Proposition 2011/12:4 Utredningar avseende vissa dödsfall s. 60.

¹¹² Se proposition 1996/97:124 Ändring i socialtjänstlagen s. 106-107 och prop. 2012/13:10 s. 44.

¹¹³ Se 14 kap. 1 § tredje stycket SoL.

4. Våldsutövande barn och vuxna

Våld i nära relationer förekommer i alla samhällsgrupper och kan se ut på olika sätt. Våld kan exempelvis vara fysiskt, psykiskt eller sexuellt. Det kan förekomma ofta eller sällan, och det kan vålla mer eller mindre allvarliga skador. Personer som utövar våld mot närstående är en heterogen grupp, vilket gör att våldet sällan kan ges en enkel förklaring. Våldsutövare kan exempelvis skilja sig åt i attityder till våldet och i synen på könsroller. Det finns också skillnader bland annat vad gäller sådant som våldsutövares känslor av ånger och skuld, personlighetsdrag, psykiska hälsa, missbruksproblem och om de också utövar våld mot andra än familjemedlemmar. Våldet kan utövas av både barn och vuxna såväl som av flickor, kvinnor, pojkar och män. Vilken typ av våld, allvarlighetsgraden och hur vanligt förekommande våldet är, varierar beroende på vem som utövar det. Våldet kan vara riktat mot en förälder, ett barn, ett syskon eller andra närstående.

Det är enbart en liten del av alla som utövar våld mot närstående som söker stöd, hjälp eller vård. De flesta som har utövat våld, och som söker behandling är personer som utövat våld mot en partner. Exempel på grupper som sällan söker behandling är unga som utövar våld i parrelationer, äldre personer, hbtqi-personer, personer med utländsk bakgrund, personer med funktionsnedsättningar, personer med personlighetsstörningar samt personer som utövar hedersrelaterat våld.¹¹⁴ Därutöver kan individer med bristande tillit till myndigheter och andra samhällsaktörer som erbjuder stöd, liksom individer med negativa erfarenheter av samhällskontakter vara underrepresenterade bland hjälpsökande. *Läs mer om socialnämndens insatser till våldsutövande barn och vuxna i kap. 17 och om patienter som utövar våld i nära relation avsnitt 20.3.*

Läs mer

- Rapport Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård

4.1 Våldsutövande i vuxnas och ungas parrelationer

Orsakerna till och konsekvenserna av våld i nära relationer skiljer sig mellan män och kvinnor.¹¹⁵ Studier visar inte en entydig bild av huruvida våldet utövas lika mycket av kvinnor och män, men flera studier pekar på att det är

¹¹⁴ Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

¹¹⁵ Kelly J B, Johnson M. Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. Family Court Review 2008; 46(3): 476 – 499 och Våld och hälsa - En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt Centrum för Kvinnofrid; 2014. Rapport 2014:1.

män som utövar det våld som vållar de allvarligaste fysiska och psykiska skadorna.¹¹⁶

Våld i ungas parrelationer är ett relativt outforskat område, men det finns undersökningar som indikerar en högre grad av utsatthet bland yngre åldersgrupper.¹¹⁷ Digitalt våld är vanligast följt av psykiskt våld.¹¹⁸ Sociala medier har uppmärksammats som ett vanligt medel för att utöva kontroll bland unga.¹¹⁹

4.1.1 Olika typer av våldsutövande i parrelationer

I forskningen finns olika beskrivningar och kategoriseringar av våld i nära relationer, så kallade våldstypologier. Våldstypologier kan ha sin utgångspunkt i hur våldet uttrycks, våldets motiv eller hur vanligt våldet är inom vissa grupper.¹²⁰ De olika typologierna har flera likheter med varandra. En typologi för fysiskt våld i vuxnas parrelationer skiljer mellan situationsbundet våld och makt-och kontrollvåld.¹²¹ Skillnaden mellan typologierna är om syftet med våldet är att utöva makt och kontroll över partnern.

4.1.1.1 Situationsbundet våld

Situationsbundet våld kan ses som en direkt konsekvens av svårigheter i att kommunicera, hantera konflikter och reglera känslor. Våldet kan vara uttryck för ilska och andra underliggande känslor, som känslor av svaghet, frustration, mindervärde och vanmakt. De hårda orden och det fysiska våldet kan vara ett sätt att försöka få partnern att lyssna, vinna ett gräl eller ta sig ur ett upplevt underläge och en förödmjukande situation.¹²²

4.1.1.2 Makt och kontrollvåld

Makt och kontrollvåld utövas för att uppnå generell dominans och kontroll över en partner. Varje enskild våldshandling är inbäddad i ett större mönster av maktutövning och kontroll som genomsyrar relationen. Vid sidan av fysiskt våld använder våldsutövaren flera olika former av psykiskt våld. Det kan, till exempel handla om att övervaka partnern och hålla sig informerad om var partnern är och vilka kontakter hen har, att begränsa partnerns vis-

¹¹⁶ Kelly J B, Johnson M. Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions. *Family Court Review* 2008;46(3):476–499. Conroy NE, Crowley CG. Extending Johnson's Typology: Additional Manifestations of Dating Violence and Coercive Control. *J Interpers Violence* 2022;37(15-16). Se också Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

¹¹⁷ Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

¹¹⁸ Jembro C, Landberg Å, Thulin J. Våld mot barn 2022 – En nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2023.

¹¹⁹ Kim C, Ferrareso R. Examining Technology-Facilitated Intimate Partner Violence: A Systematic Review of Journal Articles. *Trauma Violence Abuse*; 2022. Fernet M, Hébert M, Brodeur G, Guyon R, Lapierre A. Youth's Experiences of Cyber Violence in Intimate Relationships: A Matter of Love and Trust. *J Child Sex Abus.* 2023;32(3):296-317.

¹²⁰ Johnson MP. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press; 2008 och Holtzworth-Munroe A, Stuart GL. Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. *Psychological Bulletin* 1994; 116(3):476-97. Befintlig kunskap om våldsutövare i nära relation bygger till stor del på forskning om våldsutövande män i heterosexuella relationer. Kunskap om andra grupper som utövar våld i nära relationer behöver således utvecklas.

¹²¹ Johnson MP. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press; 2008 och Conroy N, Crowley C, DeSanto D. Assessing the State of Empirical Research on Johnson's Typology of Violence: A Systematic Review. *Journal of Family Violence* 2022; 1-23.

¹²² Johnson MP. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press; 2008.

telse utanför hemmet och att förstöra och förhindra relationer till andra. Kontrollen och begränsningen kan ske via sociala medier och digitala kanaler. Våldsutövaren kan också kräva olika former av hushållsarbete, lägga beslag på familjens inkomster, förbjuda utbildning och yrkesarbete, kritisera, nedvärdera och förödmjuka och hota och skrämja. Det psykiska våldet kan beskrivas som ständigt pågående. Det fysiska våldet eskalerar ofta över tid och kan bli mycket allvarligt.¹²³

4.2 Föräldrars våld mot barn

Det finns många bakomliggande orsaker till föräldrars våld mot sina barn. Faktorer som kan påverka risken för våldsutövande mot barn kan finnas både i utövarens tidigare erfarenheter, i hens nuvarande situation och i omgivningen.¹²⁴ Egen våldsutsatthet i barndomen är en riskfaktor för våldsutövande i vuxen ålder men alla vuxna som utsatts för våld som barn utövar inte våld senare i livet. Andra hälsomässiga och sociala faktorer som ekonomisk utsatthet, missbruk och psykisk ohälsa kan också utgöra en ökad risk för våldsutövande.¹²⁵

4.3 Barns våld mot närstående

Begreppet våld i nära relationer omfattar även våld som utövas av barn mot närstående till exempel mot föräldrar eller syskon. Våld mot föräldrar begås både av barn under 18 år och av vuxna barn. Forskning om barn och ungas våldsutövande mot föräldrar eller vårdnadshavare är relativt bristfällig. Utifrån de studier som genomförts, finns ingen tydlig skillnad vad gäller förekomst mellan pojkars och flickors utövande av våld. Däremot finns en skillnad i vilken form av våld som utövas, flickor utövar psykiskt våld i högre utsträckning än pojkar. Vanligast är att mödrar utsätts.¹²⁶

Konfliktfyllda relationer och våld mellan föräldrarna eller mot barnen har identifierats som riskfaktorer för barns våldsamma beteende mot föräldrar/vårdnadshavare.¹²⁷ I studier av vuxna barns våld mot föräldrar har psykisk ohälsa och missbruk associerats till en högre risk för att utöva sådant våld. Eftersom föräldrar oftast är omsorgsgivare till sina barn kan det vara en förklaring till att de har en högre risk för att utsättas för våld av sina barn.¹²⁸

¹²³ Johnson MP. A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence. Boston: Northeastern University Press; 2008.

¹²⁴ Font S.A, Maguire-Jack K. The scope, nature, and causes of child abuse and neglect. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2020; 692(1), 26–49.

¹²⁵ Font S.A, Maguire-Jack K. The scope, nature, and causes of child abuse and neglect. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2020; 692(1), 26–49, Mulder TM, Kuiper KC, van der Put CE, Stams GJM, Assink M. Risk factors for child neglect: A meta-analytic review. *Child Abuse Negl* 2018; 77:198-210 och Milaniak I, Widom CS. Does Child Abuse and Neglect Increase Risk for Perpetration of Violence Inside and Outside the Home? *Psychol Violence* 2015; 5(3):246-255. Se även Jernbro C, Landberg Å. Multiutsatta barn – Om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2020.

¹²⁶ Ibabe I. Adolescent-to-Parent Violence and Family Environment: The Perceptions of Same Reality? *Int J Environ Res Public Health* 2019; 23;16(12):2215.

¹²⁷ Ibabe I, Amoso A, Elgorriaga E. Behavioral problems and depressive symptomatology as predictors of child-to-parent violence. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context* 2014; 6(2): 53–61.

¹²⁸ Hsu MC, Huang CY, Tu CH. Violence and mood disorder: views and experiences of adult patients with mood disorders using violence toward their parents. *Perspect Psychiatr Care* 2014;50(2):111-21, Ibabe I, Amoso A, Elgorriaga E. Behavioral problems and depressive symptomatology as predictors of child-to-parent violence. *The European*

Att bli utsatt för våld av föräldrar har associerats till en ökad risk att utöva våld mot syskon.¹²⁹ Våldsutövande mot syskon i barndomen associeras i sin tur till en ökad risk för en rad negativa utfall som kriminalitet, psykisk ohälsa och våld i nära relationer senare i livet.¹³⁰ Trots att undersökningar visar att våld mot syskon är vanligast förekommande jämfört med annat våld i nära relationer, finns det relativt lite forskning om denna typ av våldsutövande.¹³¹ Det kan vara svårt att avgöra när konflikter och bråk mellan syskon bör definieras som våldsutövande i en nära relation. Allvarlighetsgraden och uppsåt kan vara avgörande faktorer i en sådan distinktion.¹³²

4.4 Våldsutövande i en hederskontext

Hedersrelaterat våld kan utövas av närstående personer, men även av andra. Våld i en hederskontext kan utövas av både kvinnor och män och kan omfatta allt från kontroll och begränsningar av en familjemedlem till dödligt våld. Våldet utövas, eller åtminstone stöds, i regel av flera personer. Detta kan försvåra en bedömning av varje enskilds skuld eller ansvar för utövade av våldet.

Därutöver kan en person som utövar hedersrelaterat våld även vara utsatt själv. Ett exempel på detta är pojkar som tvingas utöva våld mot eller kontrollera sina systrar och på så sätt kan anses vara både våldsutsatta och våldsutövande. Denna dubbelroll som ofta gör sig gällande i en hederskontext försvårar ytterligare bedömningen av utövarens ansvar och risk för att utöva ytterligare våld.¹³³

Studier har visat att hedersrelaterat våld ofta är planerat och att våldsutövare i en hederskontext i många fall är obenägna att känna skuld över våldet. Ansvaret läggs i stället på den våldsutsatta som genom sitt beteende kan anses orsakat våldsdådet.¹³⁴

Journal of Psychology Applied to Legal Context 2014; 6(2): 53–61 och Ibabe I, Jaureguizar J. Child-to-parent violence: Profile of abusive adolescents and their families. Journal of Criminal Justice 2010; 38(4): 616–624.

¹²⁹ Eriksen S, Jensen V. All in the family? Family environment factors in sibling violence. Journal of Family Violence 2006; 21(8):497–507 och Tucker C J, Finkelhor D, Turner H. Family predictors of sibling versus peer victimization. Journal of Family Psychology 2020; 34(2), 186–195.

¹³⁰ Kiselica M S, Morill-Richards M. Sibling maltreatment: The forgotten abuse. Journal of Counseling and Development 2007; 85(2), 148–160.

¹³¹ Perkins NH, Grossman SF. Sibling violence: the missing piece in family violence policy. 2020; 19(1):138–156.

¹³² Kiselica M S, Morill-Richards M. Sibling maltreatment: The forgotten abuse. Journal of Counseling and Development 2007; 85(2), 148–160.

¹³³ Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

¹³⁴ Doğan R. The Dynamics of Honor Killings and the Perpetrators' Experiences. Homicide Studies 2016; 20(1):53–79. Hussein, J. Heder och hedersvåld: Berättelser, fakta, fördomar. Korpen; 2017.

5. Upptäckt av våldet – en förutsättning för att ge stöd och hjälp

Barn och vuxna som utsätts eller utövar våld i nära relationer kommer ofta i kontakt med hälso- och sjukvård, tandvård och socialtjänst. En förutsättning för att hälso- och sjukvård, socialtjänst och tandvård ska kunna erbjuda adekvat vård, stöd och hjälp, är att våldet upptäcks.

5.1 Att fråga om våld ökar möjlighet till upptäckt

Som framgår av kap. 2 och 3 kan våld orsaka fysiska skador och psykiska besvär. Att upptäcka våld är viktigt för att barn och vuxna som utsätts för våld ska kunna få stöd, hjälp och vård. Det är även viktigt för att barn och vuxna som utövar våld ska få insatser för att kunna ändra sitt beteende.

Genom att vara uppmärksam på, och fråga om erfarenhet av våld, kan våldet upptäckas. Ju tidigare upptäckt och insatser desto mindre lidande och oönskade konsekvenser för de våldsutsatta. Genom att fråga om våld signalerar verksamheterna att det finns stöd att få för våldsutsatta och för dem som utövar våld.

Kunskap samt systematiserade arbetssätt och rutiner underlättar för verksamheterna att upptäcka våld. *Läs mer om rutiner kring att fråga om våld i avsnitt 8.3.1 för socialtjänsten, avsnitt 21.3.2 för hälso- och sjukvården och avsnitt 28.2.4 för tandvården.*

5.1.1 Underlätta för våldsutsatta att berätta

Våldsutsatta barn och vuxna som kommer i kontakt med hälso- och sjukvård, tandvård och socialtjänsten berättar inte alltid om vad de har utsatts för. Detta kan bero på att våldsutsatta inte alltid ser sambandet mellan sina besvär och våldsutsattheten. En annan förklaring till att våldsutsatta inte berättar om sin situation kan vara känslor av skuld och skam, och även en rädsla för att inte bli trodd. Det kan också finnas en rädsla för att familjen eller andra släktingar ska få reda på att den våldsutsatta har berättat om våldet eller att man inte känner till vilken rätt till stöd och skydd som samhället erbjuder.¹³⁵ Barn kan ha svårt att berätta och uttrycka sina känslor och behov, exempelvis på grund av rädsla för eller lojalitet med den som utövat våldet. En annan förklaring till att våldsutsatta inte berättar kan vara den så kallade normaliseringsprocessen, som bland annat innebär en gradvis förskjutning av gränser. *Läs mer*

¹³⁵ Se Voth Schrag R J, Ravi K, Robinson S, Schroeder E, Padilla-Medina D. Experiences With Help Seeking Among Non-Service-Engaged Survivors of IPV: Survivors' Recommendations for Service Providers. *Violence Against Women* 2021; 27(12–13): 2313–2334.

om normaliseringsprocessen i avsnitt 2.1.4. Läs mer om att tala med barn om våldet i avsnitt 14.1.4.

I mötet med våldsutsatta barn och vuxna behöver därför en lyhörd och respektfull relation skapas. Engagemang, respekt och förståelse för den våldsutsattas upplevelser och behov är centralt.¹³⁶ Eftersom det kan vara svårt för en våldsutsatt person att berätta kan det behöva ställas frågor vid flera tillfällen. Det är också viktigt att säkerställa att den som utövat våldet inte är i rummet när frågorna ställs. Det är angeläget att bekräfta allvaret i den våldsutsattas berättelse.¹³⁷ Att aktivt fråga barn om erfarenhet av våld vid upprepade tillfällen kan underlätta för barnet att berätta om sina erfarenheter, eftersom de sällan berättar för yrkesverksamma att de utsätts för våld.¹³⁸ I samtal med en våldsutsatt vuxen är det viktigt att uppmärksamma om den vuxne är förälder.

5.1.2 Underlätta för våldsutövare att berätta

Precis som vid våldsutsatthet kan frågor om våldsutövande behöva ställas fler än en gång. Ofta vill inte den som har utövat våld kännas vid detta och svarar nej på frågan, men om våldsutövaren är i ett läge där hen känner sig motiverad till förändring kan en fråga göra stor skillnad. Våldsutövande kan vara en brottslig handling vilket kan minska benägenheten att prata om sådant beteende. Många våldsutövare, exempelvis utövare av mer allvarligt våld, kontrollerande våld eller våld i en hederskontext, ser sällan våldet som ett eget ansvar och är därmed inte motiverade att förändra sitt beteende, vilket även kan påverka benägenheten att berätta om våldsutövande för personal. Även personer som utövat mindre allvarligt våld kan ha svårt att se sitt agerande som våld vilket kan leda till nekande svar.¹³⁹

När man frågar om förekomst av våldsutövande kan det därför vara viktigt att frågan ställs på ett sätt som bjuder in till samtal då det kan underlätta för personen att prata om sina upplevelser av situationen. Det kan också vara en fördel att i samtal med en person som kanske utövat våld inge hopp om att en förändring är möjlig.¹⁴⁰

5.2 Samtala genom tolk

Myndigheter är skyldiga att använda tolk och se till att översätta handlingar om det behövs för att den enskilde ska kunna ta till vara sin rätt i kontakten med en myndighet. Tolk behövs när den enskilde personen inte behärskar

¹³⁶ Granskning av kommuners arbete med våld i nära relationer 2018. En rapport med IVO:s iakttagelser från 14 kommuners arbete. Inspektionen för vård och omsorg. Inspektionen för vård och omsorg; 2019. Chang JC, Cluss PA, Rani-eri L, Hawker L, Buranosky R, Dado D, McNeil M, Scholle SH. Health care interventions for intimate partner violence: what women want. *Womens Health Issues* 2005;15(1):21-30.

¹³⁷ Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines. World Health Organization; 2013.

¹³⁸ Se exempelvis Jembro C, Janson S. Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset; 2017 och Oscarsson M. Slutrapport. Berättar ungdomar på ungdomsmottagningen att de varit utsatta för våld och vilket stöd önskar de för att förhindra reviktimisering? Kalmar: Linnéuniversitetet; 2019.

¹³⁹ Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

¹⁴⁰ Välj att sluta – En telefonlinje för personer som utövar våld i nära relationer. Slutrapport för en pilotverksamhet. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholm; 2020. Rapport 2020:17.

svenska eller har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala.¹⁴¹

Det är viktigt att den enskilde känner sig trygg med tolken och i tolksituationen. Det kan exempelvis ha betydelse ifall tolken är man eller kvinna eller vilken region tolken kommer ifrån och vilken dialekt hen har. Det är också att föredra att tolken är neutral, både i förhållande till den våldsutsatta och till den som utövar våldet. Det kan vara olämpligt att använda annan anhörig som tolk, särskilt barn. Även andra relationer mellan den våldsutsatta och tolken kan skapa otrygghet och därför kan den våldsutsatta på förhand tillfrågas om hen känner till den tilltänkta tolken. I exempelvis ärenden som rör hindersrelaterat våld kan det vara särskilt viktigt att inte använda en anhörig som tolk.

Ibland kan det emellertid vara svårt att hitta en tolk som inte känner parterna eller viktiga personer i deras närhet. En lösning kan då vara att använda en tolk från annan ort, eller tolk via telefon eller andra digitala kanaler som saknar personlig kontakt med någon av parterna.

När det gäller tolkning på främmande språk är det också viktigt att beakta att det i många länder inte finns motsvarigheter till de svenska begreppen eller till de insatser som erbjuds inom socialtjänst, hälso- och sjukvård och tandvård. Då har landets språk inte heller några ord för detta.

Vid samtal med tolk behöver man ha i åtanke dels att situationen i sig är känslig, dels att närvaron av en tolk kan ytterligare begränsa den våldsutsattas vilja och möjlighet att tala fritt. Det kan behövas mer tid för mötet för att skapa tillit. Man behöver också ta hänsyn till att samtal genom tolk kräver längre tid. Tydlighet kring tolkens uppdrag, hur tolkning går till samt information om att tolken har tystnadsplikt kan ha stor betydelse för att den enskilde ska känna sig trygg.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

5.2.1 Tolkjänst för döva och hörselskadade

Tolkjänst är en samhällsservice för barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet (i fortsättningen döva och hörselskadade). Regionerna svarar i dag för en betydande del av den tolktjänst som utförs i Sverige genom sitt ansvar att erbjuda tolktjänst för vardagstolkning enligt HSL.¹⁴² Regionens ansvar innebär samtidigt inte någon inskränkning i de skyldigheter som andra kan ha enligt annan lag.¹⁴³ Som nämnts ovan har myndigheter som socialtjänsten utifrån förvaltningslagen skyldighet att använda tolk bland annat vid kontakt med någon som har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att höra, om det behövs för att den enskilde ska kunna ta till vara sin rätt.¹⁴⁴ Ansvaret för att anlita och finansiera

¹⁴¹ Se 13 § förvaltningslagen (2017:900), FL.

¹⁴² 8 kap. 7 § första stycket 3 HSL.

¹⁴³ 8 kap. 7 § andra stycket HSL.

¹⁴⁴ 13 § FL.

tolk för döva och hörselskadade vilar alltså på många olika myndigheter och huvudmän och styrs av många olika regelverk.¹⁴⁵

Eftersom exempelvis våldsutsatta personer ofta behöver ha kontakt med många olika verksamheter och myndigheter kan detta innebära särskilda svårigheter för dem som är döva eller hörselskadade. Det finns situationer då det kan uppstå oklarheter kring vem som är ansvarig för tolktjänst, som exempelvis i kontakt med ideella organisationer och vid vistelse på skyddat boende. Det är därför viktigt att beakta detta så att enskilda får det stöd och hjälp som de behöver.

5.2.2 Alternativ och kompletterande kommunikation

Personer med kommunikationssvårigheter kan behöva anpassad alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) för att öka möjligheten till funktionell kommunikation. Det gäller även personer som kan tala, men som ofta behöver AKK som stöd. Det gäller både möjligheten att uttrycka sig själv och att ta in information från andra.

Även för personer som har en välfungerande kommunikation kan det vara viktigt att fundera över anpassad kommunikation i situationer av våldsutsatthet. När personen är chockad och omtumlad kan till exempel bildstöd vara bra att komplettera med. För den som upplevt saker som är svåra att sätta ord på kan det vara lättare att peka på bilder för att visa vad som hänt. Det finns särskilda bildstöd framtagna för våld och kränkningar.¹⁴⁶

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården
- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

5.3 Möjlighet att lämna uppgifter till polisen samt anmäla oro för barn till socialtjänsten

Personal inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården kan i kontakter med våldsutsatta och våldsutövare få kännedom om att det finns risk för att ett brott kan komma att begås. Om det finns risk för att allvarligare brott kan komma att begås finns det, under vissa förutsättningar möjlighet att lämna uppgifter gällande både barn och vuxna till Polismyndigheten i

¹⁴⁵ Se betänkandet En samlad tolktjänst – samordning och utveckling av tolktjänst för barndomsdöva, vuxendöva, hörselskadade och personer med dövblindhet (SOU 2011:83) s. 161-162.

¹⁴⁶ Se <https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/material/> där det finns material för att samtala om våld i olika situationer. Se även <https://www.hedersfortryck.se/publikationer/kommunikationsverktyget-vaga-forsta/> där man kan hitta kommunikationsverktyget "Våga förstå!". Kommunikationsverktyget gör det möjligt för barn och unga i olika åldrar och med olika typer av kommunikationssvårigheter att få stöd i att uttrycka sina känslor och berätta om sin utsatthet med hjälp av emojis och bilder. Verktöget lyfter särskilt situationer som inkluderar hedersvåldsutsatta barn och ungas erfarenheter av exempelvis barn- och tvångsäktenskap och könsstympning.

syfte att förebygga allvarligare brott i nära relationer.¹⁴⁷ *Läs mer om detta i kap. 11 för socialtjänsten, kap. 26 för hälso- och sjukvården och kap. 30 för tandvården.*

Om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor rekommenderas *socialnämnden* att skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.¹⁴⁸ *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

När det gäller kännedom eller misstanke om att ett barn far illa har bland annat myndigheter vars verksamhet berör barn och unga en skyldighet att anmäla detta till socialnämnden.¹⁴⁹ *Läs mer om ansvar för att anmäla oro för barn i avsnitt 3.2.*

¹⁴⁷ 10 kap. 18 c § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL.

¹⁴⁸ Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

¹⁴⁹ 14 kap. 1 § SoL.

DEL 2 – SOCIALTJÄNST

6. Socialnämndens ansvar

Samhällets socialtjänst ska på demokratins och solidaritetens grund främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Vidare ska socialtjänsten, med hänsyn till människans ansvar för sin och andras sociala situation, inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser. Verksamheten ska bygga på respekt för människors rätt till självbestämmande och integritet.¹⁵⁰ Socialtjänstens olika verksamheter har en viktig roll för att upptäcka och uppmärksamma våld och verka för att våldsutsatta och våldsutövare erbjuds stöd och hjälp.

I det följande redogörs för socialtjänstens ansvar i arbetet med våld i nära relationer. 1–6 kap. i Socialstyrelsens föreskrifter (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer gäller för verksamhet som omfattas av SoL.

6.1 Kommunens övergripande ansvar

Varje kommun ansvarar för socialtjänsten inom sitt område. Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp de behöver. Detta innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.¹⁵¹

Alla personer som vistas i Sverige omfattas av bestämmelserna om kommunens yttersta ansvar för att ge stöd och hjälp enligt 2 kap. 1 § SoL. Alla personer som vistas i en kommun har därför rätt att ansöka om ekonomiskt eller annat bistånd enligt bestämmelserna i SoL och få sin sak prövad och avgjord genom ett formellt beslut.¹⁵²

Kommunens uppgifter inom socialtjänsten fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer. Det som sägs i SoL eller annan författning om socialnämnd gäller i förekommande fall den eller de nämnder som kommunen har inrättat för att fullgöra kommunens uppgifter inom socialtjänsten.¹⁵³

6.1.1 Personer som vistas utomlands

Kommunen har det yttersta ansvaret för dem som vistas i kommunen. Om vistelsen i en kommun har avbrutits på grund av en utlandsresa behöver det inte medföra att kommunen är fri från ansvar. Ansvaret finns kvar så länge personen är att betrakta som bosatt i kommunen. Personer räknas som bosatta i en kommun om det är där de har sin egentliga hemvist och sitt boende.¹⁵⁴

När det gäller utsatta barn och unga som har hemvist i Sverige, men som befinner sig utanför landets gränser kan socialnämnden i flera olika situationer ha ansvar för att agera till barnets skydd. Det kan handla om situationer

¹⁵⁰ 1 kap. 1 § SoL.

¹⁵¹ Se 2 kap. 1 § SoL och bl.a. HFD 2018 ref. 39.

¹⁵² Se bl.a. HFD 2018 ref. 39.

¹⁵³ Se 2 kap. 4 § SoL.

¹⁵⁴ RÅ 1987 ref. 174 och RÅ 1995 ref. 70.

där barn förs ur landet av olika skäl, till exempel för barnäktenskap. Det kan också handla om barn och unga som på egen hand avviker från LVU-vård och tar sig utanför landet. *Läs mer om socialnämndens ansvar för barn och unga i avsnitt 6.5.*

Läs mer

- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Barn i internationell människohandel och exploatering – Vägledning för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

6.1.2 Gränsdragning mot hälso- och sjukvård

Principen om kommunens yttersta ansvar för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.¹⁵⁵

Våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare kan ofta behöva insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. I förarbetena nämns som exempel på vård och behandling, som ligger inom socialtjänstens ansvarsområde, behandling för missbruk av alkohol, narkotika och liknande. Även vård och behandling av barn och unga kan vara sådana insatser. Den skiljelinje som måste dras är mot sådana insatser som är att hänföra till hälso- och sjukvård och som är sjukvårdshuvudmannens ansvar att tillgodose. Det kan inte vara rimligt att exempelvis kostnader för psykoterapi, alternativ medicinsk behandling eller andra sjukvårdande insatser ska bekostas av socialtjänsten.¹⁵⁶

När det gäller gränsdragningen mellan socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens ansvarsområden finns det inte alltid en skarp gräns mellan vilka behov som faller under respektive aktörs ansvarsområde. Regionernas ansvar regleras i HSL och förhållandena i det enskilda fallet avgör ansvarsfördelningen mellan socialtjänsten och hälso- och sjukvården vad gäller att erbjuda insatser.¹⁵⁷ *Läs mer om samverkan i kap. 10.*

Förhållandena i det enskilda fallet kan också vara sådana att den enskilde kan behöva insatser inom såväl socialtjänsten som hälso- och sjukvården. I sådana situationer ska en individuell plan (s.k. SIP) upprättas, förutsatt att kommunen eller regionen bedömer att planen behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda. Syftet med den individuella planen är att säkerställa ett samarbete mellan huvudmännen så att den enskildes samlade behov av hälso- och sjukvård och socialtjänst tillgodoses.¹⁵⁸ I förarbetena betonas vikten av att socialtjänsten och hälso- och sjukvården utvecklar samverkan kring personer som kräver insatser från båda huvudmännen och att tveksamheter som kan komma upp gällande ansvarsfördelning kan lösas genom överenskommelser mellan huvudmännen.¹⁵⁹ *Läs mer om SIP i avsnitt 10.5.*

¹⁵⁵ 2 kap. 1 § SoL.

¹⁵⁶ Proposition 2000/01:80 Ny socialtjänstlag m.m. s. 93.

¹⁵⁷ Se proposition 1979/80:1 Om socialtjänsten s. 147-148 och prop. 2020/21:163 s. 22-23.

¹⁵⁸ Proposition 2008/09:193 Vissa psykiatrirådgivnings m.m. s. 19.

¹⁵⁹ Se prop. 1979/80:1 s. 147-148 och prop. 2000/01:80 s. 93.

6.2 Ansvarsfördelning mellan kommuner

Bestämmelser om ansvarsfördelning mellan kommuner finns i 2 a kap. SoL. Det är enligt förarbetena inte acceptabelt att personer som utsätts för våld och andra övergrepp nekas stöd och hjälp med hänvisning till att en annan kommun har ansvaret. Ett uteblivet stöd för denna grupp av personer, till exempel de med skyddat boende, kan få mycket allvarliga konsekvenser både för den hotade personen och för hans anhöriga.¹⁶⁰

En och samma kommun ska så långt det är möjligt ha ett samlat ansvar för stöd och hjälp som den enskilde har behov av. Bosättningskommunen ska därför ansvara för stöd- och hjälpinsatser som den enskilde behöver om den enskilde är bosatt i en annan kommun än vistelsekommunen. Bosättningskommunens ansvar innebär att utreda behovet av, besluta om, verkställa samt finansiera de stöd- och hjälpinsatser som den enskilde behöver. Om en person som utsätts för våld tillfälligt måste flytta för att undvika att utsättas för brott behåller alltså bosättningskommunen ansvaret.¹⁶¹

Med *bosättningskommun* avses

- den kommun där den enskilde är stadigvarande bosatt, eller
- om den enskilde är stadigvarande bosatt i en kommun men har sin starkaste anknytning till en annan kommun, den sistnämnda kommunen, eller
- om den enskilde saknar stadigvarande bostad, den kommun till vilken personen har sin starkaste anknytning.¹⁶²

Vistelsekommunen är den kommun där den enskilde vistas när det aktuella behovet uppstår och den enskilde ansöker om en insats. Var behovet ursprungligen uppstått saknar betydelse.¹⁶³

Om det är *oklart* vilken kommun som är ansvarig för stöd- och hjälpinsatser till den enskilde enligt bestämmelserna i 2 a kap. SoL ska, vistelsekommunen alltid ansvara för att den enskilde får allt det stöd och den hjälp som hen behöver. Det gäller i sådana fall inte enbart insatser som kan behövas i en akut situation, utan även andra insatser. Om det *står klart* att en annan kommun än vistelsekommunen ansvarar för stöd och hjälp åt en enskild är dock vistelsekommunens ansvar begränsat till *akuta situationer*.¹⁶⁴

Vistelsekommunens yttersta ansvar innebär att den enskilde aldrig kan nekas bistånd i en kommun med beskedet att behovet kan tillgodoses i en annan kommun, om det inte står klart vilken kommun som ska ha ansvaret. Detta innebär att den kommun som tar emot en ansökan om biståndsinsatser, eller som får vetskap om att en person eller en familj kan ha behov av biståndsinsatser, aldrig kan avvisa eller avsluta ett ärende utan att vara överens med en annan kommun om vem som bär det huvudsakliga ansvaret.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Se prop. 2010/11:49 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun s. 41.

¹⁶¹ 2 a kap. 2 och 3 §§ SoL och prop. 2010/11:49 s. 41-42.

¹⁶² 2 a kap. 3 § SoL.

¹⁶³ Prop. 2010/11:49 s. 85.

¹⁶⁴ 2 a kap. 2 § SoL och prop. 2010/11:49 s. 36.

¹⁶⁵ Prop. 2010/11:49 s. 35.

Det finns möjlighet för en kommun att begära att flytta över ett ärende till en annan kommun. Ärendet ska då flyttas över om den som berörs av ärendet har starkast anknytning till den andra kommunen och det med hänsyn till den enskildes önskemål, hjälpbehovets varaktighet och omständigheterna i övrigt framstår som lämpligt. Om berörda kommuner inte är överens om att flytta över ärendet, får den kommun som begärt överflyttning ansöka om det hos Inspektionen för vård och omsorg (IVO).¹⁶⁶

Läs mer

- Socialstyrelsens meddelandeblad nr 3/2011 Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun – nya bestämmelser den 1 maj 2011

6.2.1 Särskilt om ansvarsfördelningen vid våldsutsatthet

En person som utsätts för våld måste ibland lämna hemmet oplanerat. Om den våldsutsatta personen på eget initiativ akut åker till en annan kommun och under vistelsen där söker stöd och hjälp gäller vistelsekommunens yttersta ansvar i den akuta situationen, till exempel för skyddat boende och ekonomiskt bistånd. Vistelsekommunen är ansvarig för att genomföra de akuta insatserna i avvaktan på att bosättningskommunen erbjuder de insatser som behövs.¹⁶⁷

Vid bedömningen av när en vistelsekommun övergår till att vara bosättningskommun kan det finnas anledning att ta särskild hänsyn till våldsutsattas speciella situation. Detta genom att tillåta den enskilde att vistas tillfälligt i en kommun under längre tid utan att den gamla bosättningskommunens ansvar upphör och ansvaret övergår till vistelsekommunen, i egenskap av ny bosättningskommun. Detta gäller under förutsättning att den enskilde inte vill byta bosättningskommun permanent.¹⁶⁸ Vistelsekommunen ska anses vara bosättningskommun så snart den enskilde uppger att hen inte avser att återvända till ursprungskommunen.¹⁶⁹

Exempel 1

Emil och hans familj bor i kommun A, bosättningskommunen, och har under en lång tid varit utsatta för hot och våld. Socialtjänsten i kommun A gör bedömningen att Emil och hans familj i vart fall under en period bör bo i en annan kommun och beslutar därför om ett tillfälligt skyddat boende i kommun B. Kommun A, som fortfarande är familjens bosättningskommun, har kvar ansvaret för familjens stöd- och hjälpbehov, till exempel det skyddade boendet. Familjen vill dock inte under några omständigheter återvända till kommun A, utan vill fortsätta att bo permanent i kommun B. Eftersom Emil och hans familj inte har för avsikt att återvända till kommun A är vistelsen i kommun B inte längre tillfällig. Kommun B övergår därför till att vara bosätt-

¹⁶⁶ 2 a kap. 10–11 §§ SoL.

¹⁶⁷ Prop. 2010/11:49 s. 42.

¹⁶⁸ Prop. 2010/11:49 s. 42.

¹⁶⁹ Prop. 2010/11:49 s. 39.

ningskommun, med hela ansvaret för familjens stöd- och hjälpbehov. Kommun A, som har ett pågående ärende om skyddat boende, får ansöka skriftligt om överflyttning av ärendet till kommun B.¹⁷⁰

Om familjen har en stadigvarande bostad kvar i kommun A, och det inte klart framgår att familjen faktiskt bytt bosättningskommun, har familjen ändå möjlighet att ansöka om akuta insatser i kommun B enligt bestämmelserna i 2 a kap. 8 § 2 SoL.¹⁷¹

Exempel 2

Emma bor i kommun A, bosättningskommunen. Hon hotas och flyr akut tillsammans med sin son till kommun B, där hon ansöker om hjälp. Hon beviljas skyddat boende i den akuta situationen av kommun B. Då Emma inte hann få med sig något hemifrån beviljas hon även ekonomiskt bistånd. Kommun B hänvisar dock Emma till kommun A för mer långsiktiga insatser, eftersom kommun A är hennes bosättningskommun, som hon har för avsikt att återvända till. Kommun A är skyldig att ansvara för Emmas hjälp- och stödbehov, även om hon tillfälligt vistas i en annan kommun.¹⁷² Om kommun B fattat ett beslut som löper under längre tid får kommun B ansöka skriftligt om överflyttning av ärendet till kommun A. Om Emma inte vill kontakta sin bosättningskommun A, är vistelsekommunen B skyldig att vidta alla de insatser som krävs i den akuta situationen, så länge Emma har för avsikt att återvända till kommun A.¹⁷³

6.2.2 När den enskilde behöver flytta på grund av våld eller andra övergrepp

En person som på eget initiativ önskar flytta till en annan kommun får ansöka om insatser i den önskade kommunen om personen på grund av våld eller andra övergrepp behöver flytta till en annan kommun, men inte kan göra det utan att de insatser som hen behöver lämnas.¹⁷⁴ Det kan exempelvis gälla en person som är våldsutsatt där situationen inte är akut, men den våldsutsatta anser att situationen är ohållbar i längden och behöver flytta till en annan kommun. Innan hen flyttar vill hen dock förvissa sig om att det går att få hjälp med skyddat boende i den nya kommunen och ansöker därför i förväg om insatser i den kommunen enligt 2 a kap. 8 § 2 SoL.¹⁷⁵

En sådan ansökan ska behandlas som om den enskilde var bosatt i inflyttningsskommunen och hänsyn får inte tas till att sökandens behov är tillgodosedda i bosättningskommunen. Bosättningskommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som den andra kommunen behöver för att kunna pröva ansökan.¹⁷⁶

En kammarrätt ansåg i ett avgörande att det inte utgjorde skäl att avslå exempelvis skyddat boende i den sökta kommunen när den enskilde redan var

¹⁷⁰ Prop. 2010/11:49 s. 42-43.

¹⁷¹ Prop. 2010/11:49 s. 42-43.

¹⁷² 2 a kap. 3 § 1 SoL.

¹⁷³ Prop. 2010/11:49 s. 43.

¹⁷⁴ 2 a kap. 8 § 2 SoL.

¹⁷⁵ Prop. 2010/11:49 s. 43.

¹⁷⁶ 2 a kap. 9 § SoL och HFD 2014 ref. 5.

beviljad insatsen i en annan kommun.¹⁷⁷ I ett annat avgörande ansåg kammarrätten att den omständigheten att den enskilde ansökt om insatser i flera kommuner inte enbart kunde utgöra skäl för att avslå en ansökan.¹⁷⁸ Ett tredje exempel rörde en våldsutsatt kvinna som sökt skyddat boende i en närliggande kommun. Den sökta kommunen ansåg att det inte var säkert att behovet av skydd bättre skulle tillgodoses där än i bosättningskommunen. Att kvinnan skulle riskera att utsättas för våld också i den sökta kommunen utgjorde dock inte skäl för att avslå en ansökan, enligt en kammarrätt.¹⁷⁹

Begreppet våld eller andra övergrepp i 2 a kap. 8 § SoL har samma innebörd som i 5 kap. 11 § andra stycket SoL, men är inte begränsat till kvinnor och inte heller till att övergreppen ska ha begåtts av en närstående. Behovet att flytta ska vara styrt av den enskildes utsatta situation. Det kan till exempel röra sig om hjälp med att ordna boende, ekonomiskt bistånd och insatser för eventuella barn. Om ärendet involverar barn måste barnets situation särskilt uppmärksammas och hänsyn måste tas till barnets bästa. Vilka personer som ska anses ha behov av att flytta på grund av våld eller andra övergrepp får avgöras i varje enskilt fall utifrån den enskildes situation, men omfattar i vart fall den som har skyddade personuppgifter.¹⁸⁰

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

6.2.3 Särskilt om ansvarsfördelning vid utredning av barn

Socialnämnden är skyldig att slutföra en utredning enligt 11 kap. 2 § SoL och fatta beslut i ärendet även om barnet byter vistelsekommun. Den nya vistelsekommunen är skyldig att på begäran bistå med den utredning som nämnden kan behöva för att fatta beslut i ärendet. Detta gäller dock inte om den nya vistelsekommunen samtycker till att ta över utredningen av ärendet eller om ärendet flyttas över.¹⁸¹

Läs mer

- Utreda barn och unga -- Handbok för socialtjänsten

6.2.4 Ansvar för den kommun som beslutat om boende i en annan kommun

Den kommun som beslutat om ett boende för en enskild i en annan kommun har kvar ansvar för alla stöd- och hjälpinsatser enligt SoL som hen kan ha behov av och inte endast de insatser som har samband med det ursprungliga hjälpbehovet. Det gäller dock inte de stöd- och hjälpinsatser som kan behövas i en akut situation, vilka vistelsekommunen alltid har ansvar för. De olika boendeformer som avses framgår av 2 a kap. 4 § SoL:

¹⁷⁷ Jfr Kammarrätten i Göteborgs dom den 27 november 2019 i mål nr 4310-19.

¹⁷⁸ Kammarrätten i Göteborgs dom den 12 oktober 2021 i mål nr 5731-21.

¹⁷⁹ Kammarrätten i Jönköpings dom den 12 januari i mål nr 961-17.

¹⁸⁰ Prop. 2010/11:49 s. 70 och 88-89.

¹⁸¹ 11 kap. 4 § SoL.

- familjehem enligt 6 kap. SoL eller 9 § 8 LSS
- hem för vård eller boende eller i stödboende enligt 6 kap.,
- särskild boendeform för äldre människor enligt 5 kap. 5 § andra eller tredje stycket eller 7 kap. 1 § första stycket 2 SoL,
- bostad med särskild service enligt 5 kap. 7 § tredje stycket eller 7 kap. 1 § första stycket 2 SoL,
- bostad med särskild service eller annan särskilt anpassad bostad enligt 9 § 8 eller 9 LSS, eller
- annat boende, om det inte är klarlagt vilken kommun som är den enskildes bosättningskommun.

Med annat boende, i sjätte punkten, menas främst härbärgen och liknande, men också andra boendeformer, även eget boende som ordnas för en enskild. De personer som åsyftas är framförallt de som är hemlösa, men också andra för vilka bosättningskommunen inte är klarlagd. Den kommun som beslutat om boende i en annan kommun till exempel i ett tillfälligt härbärge, behåller ansvaret för stöd- och hjälpinsatser om det inte är klarlagt vilken kommun som är den enskildes bosättningskommun. Så snart bosättningskommunen är klarlagd kan den kommun som beslutat om boende begära överflyttning av ärendet.¹⁸²

6.2.5 Folkbokföringskommunens ansvar under kriminalvård i anstalt

Personer som utövat våld och dömts till fängelsestraff kan ibland behöva stöd och hjälpinsatser av socialtjänsten, både under anstaltsvistelsen och i anslutning till att vistelsen ska upphöra. Den kommun där den enskilde är folkbokförd ansvarar för samtliga stöd- och hjälpinsatser enligt SoL under kriminalvård i anstalt eller vård på sjukhus samt inför avslutning av sådan vård.¹⁸³

Ansvaret gäller såväl under vistelse på anstalten som i anslutning till att vården upphör. När en person inte är folkbokförd i Sverige har vistelsekommunen biståndsansvaret.¹⁸⁴

6.2.6 Ansvar för utländska medborgare

Alla personer som vistas i Sverige omfattas som tidigare nämnts av bestämmelserna om kommunens yttersta ansvar för stöd och hjälp enligt 2 kap. 1 § SoL. Den som vistas i en kommun har därför rätt att ansöka om ekonomiskt eller annat bistånd enligt bestämmelserna i SoL och få sin sak prövad och avgjord genom ett formellt beslut.¹⁸⁵

Personer som varken har uppehållstillstånd eller uppehållsrätt, och som därmed i princip inte har rätt att vistas i landet, har endast i undantagsfall rätt till bistånd utöver vad som krävs för att undvika en akut nödsituation. I några undantagssituationer har rätten till bistånd enligt praxis inte kunnat avgränsas

¹⁸² Prop. 2010/11:49 s. 46 och 86–87.

¹⁸³ 2 a kap. 5 § SoL.

¹⁸⁴ Prop. 1996/97:124 s. 161–163 och 191.

¹⁸⁵ Se bl.a. HFD 2018 ref. 39.

till endast akuta behov, trots att personen saknat uppehållstillstånd eller uppehållsrätt.¹⁸⁶ När det gäller bistånd till personer som håller sig gömda, *läs mer om detta i avsnitt 6.2.6.4.*

När det gäller kommunens ansvar för barn och unga gäller principen om kommunens yttersta ansvar, oavsett om föräldrarna har rätt att vistas i Sverige eller inte. Svenska myndigheter är inte alltid behöriga att fatta vissa beslut som rör barn med hemvist i ett annat land. Socialnämnden har dock under vissa förutsättningar möjlighet att besluta om omedelbart omhändertagande även om barnet anses ha sin hemvist i ett annat land.

Läs mer

- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

6.2.6.1 Ansvar för asylsökande med flera

Kommunens yttersta ansvar gäller även om en person utsätts för eller utövar våld under asyltiden. För vuxna över 18 år som omfattas av personkretsen i 1 § lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. (LMA), till exempel asylsökande, har Migrationsverket ansvar att bevilja logi, bostadsersättning, dagbetsbidrag och särskilt bidrag. Den som omfattas av LMA har inte rätt till bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL för förmåner av motsvarande karaktär och inte heller rätt till bistånd för boendekostnader.¹⁸⁷ Däremot kan bistånd enligt SoL aktualiseras för andra behov.¹⁸⁸

I förordningen (2017:193) om statlig ersättning för asylsökande m.fl. regleras kommuners och regioners rätt till statlig ersättning för vissa kostnader för asylsökande och vissa andra utlänningar.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten

6.2.6.2 Ansvar för ensamkommande barn

Kommunerna har ett ansvar för ensamkommande barn,¹⁸⁹ vilka omfattas av samma regler som andra barn och unga i behov av stöd eller skydd.

Kommunen ansvarar för vård, stöd och boende såväl under asyltiden som efter att barnet fått uppehållstillstånd.¹⁹⁰

Läs mer

- Ensamkommande barn och unga – Handbok för socialtjänsten

¹⁸⁶ Se bl.a. HFD 2014 ref. 37 och HFD 2018 ref. 39.

¹⁸⁷ Se 1, 3 och 13 §§ LMA.

¹⁸⁸ Jfr prop. 1993/94:94 Mottagande av asylsökande m.m. s. 93-94.

¹⁸⁹ Ensamkommande barn är barn under 18 år som vid ankomsten till Sverige är skilda från båda sina föräldrar eller från någon annan vuxen person som har trätt i föräldrarnas ställe, eller som efter ankomsten står utan sådan ställföreträdare (1 b § LMA).

¹⁹⁰ Se proposition 2005/06:46 Mottagande av ensamkommande barn s. 41-42.

6.2.6.3 Ansvar för EU-/EES-medborgare

EU/EES-medborgare eller familjemedlemmar som bedömts ha uppehållsrätt i Sverige har rätt till bistånd på samma villkor som svenska medborgare.¹⁹¹

Även de regler som gäller för ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun i 2 a kap. SoL gäller för EU-/EES-medborgare.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten
- Vägledning för socialtjänsten i arbetet med EU/EES-medborgare

6.2.6.4 Ansvar för den som vistas i Sverige utan tillstånd

För den som vistas i Sverige utan att ha uppehållsrätt, eller utan att ha sökt asyl eller uppehållstillstånd samt för personer som stannar kvar efter att de fått ett lagakraftvunnet beslut om utvisning eller avvisning, gäller principen om kommunens yttersta ansvar enligt SoL. En ansökan från en person som saknar hemvist i landet måste prövas av vistelsekommunen.¹⁹²

Personer som varken har uppehållstillstånd eller uppehållsrätt har endast i undantagsfall rätt till ekonomiskt bistånd utöver vad som krävs för att undvika en akut nödsituation. I några undantagssituationer har rätten till bistånd, trots att personen saknar uppehållstillstånd eller uppehållsrätt, inte kunnat avgränsas endast till akuta behov.¹⁹³

Utländska medborgare som inte har sin egentliga bosättning och hemvist i Sverige, utan vars vistelse här snarare har karaktären av besök, anses dock bara ha rätt till bistånd i akuta nödsituationer.¹⁹⁴

Den som håller sig gömd i syfte att undandra sig verkställighet av ett beslut om utvisning/avvisning och omfattas av personkretsen i LMA har enligt en dom från HFD inte rätt till *försörjningsstöd* enligt 4 kap. 1 SoL. Bistånd kan då inte heller lämnas i form av nödbistånd med stöd av 4 kap. 3 § SoL. HFD nämner i domen kommunens yttersta ansvar för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver och kommunens möjlighet att ge bistånd enligt 4 kap. 2 § SoL.¹⁹⁵ Bistånd enligt 4 kap. 2 § SoL är frivilligt och socialnämndens beslut kan inte överklagas.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten
- Vägledning för socialtjänsten i arbetet med EU/EES-medborgare

¹⁹¹ Artikel 18 i fördraget om Europeiska unionen.

¹⁹² Se 2 kap. 1 § och 2 a kap. 1 § SoL.

¹⁹³ HFD 2018 ref. 39.

¹⁹⁴ RÅ 1995 ref. 70.

¹⁹⁵ HFD 2017 ref. 33.

6.2.6.5 Särskilt gällande vissa uppehållstillstånd

6.2.6.5.1 Två-årsregeln

Enligt utlänningslagen (2005:716), UtL finns möjlighet för en make eller sambo till någon som är bosatt i Sverige att beviljas uppehållstillstånd i landet. Upphållstillstånd kan också beviljas en person som har för avsikt att ingå äktenskap eller inleda ett samboförhållande med en person som är bosatt i Sverige, om förhållandet framstår som seriöst och det inte finns särskilda skäl som talar mot att tillstånd ges.¹⁹⁶ I dessa situationer tidsbegränsas uppehållstillståndet till två år. Om ett nytt tidsbegränsat uppehållstillstånd beviljas ska även det gälla i två år. En ansökan om permanent uppehållstillstånd får beviljas om den utländska personen har haft tidsbegränsat uppehållstillstånd i minst tre år.¹⁹⁷

Om förhållandet har upphört under två-årstiden kan en person inte beviljas fortsatt uppehållstillstånd. Undantag kan dock göras bland annat om skälen till att förhållandet har upphört främst är att personen eller personens barn har utsatts för våld eller för annan allvarlig kränkning av sin frihet eller frid av den som hen har levt med.¹⁹⁸

6.2.6.5.2 Vård enligt LVU

Ett tidsbegränsat uppehållstillstånd får beviljas en utländsk person som behöver vård enligt LVU.¹⁹⁹ Ett sådant uppehållstillstånd skulle kunna aktualiseras om ett barn exempelvis vårdas enligt LVU på grund av våldsutsatthet. Om ett uppehållstillstånd beviljats ett barn enligt den bestämmelsen får också barnets vårdnadshavare beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd.²⁰⁰ Kommunen kan ha rätt till ersättning för kostnader för vård i ett annat hem under tiden som barnet är asylsökande.²⁰¹

6.2.6.5.3 Medverka i en brottsutredning

I ärenden som rör våld är det inte ovanligt att det pågår en brottsutredning. En utländsk medborgare som saknar tillstånd att vara i Sverige kan beviljas ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för minst sex månader för att medverka i en brottsutredning. Tillståndet kan under vissa förutsättningar ges till en person som behöver vistas i landet under brottsutredning och rättegång om förundersökningsledaren bedömer att personens medverkan som målsägande eller vittne är av betydelse för rättsprocessen.²⁰²

Det finns också möjlighet att ansöka om ett tidsbegränsat uppehållstillstånd i 30 dagar för att ge personen betänketid för att kunna ta ställning till om hen vill samarbeta i brottsutredningen.²⁰³

Det är förundersökningsledaren som ansöker om ett sådant tillstånd hos Migrationsverket. Om det finns anledning att anta att personen har utsatts för

¹⁹⁶ Se 5 kap. 3 och 3 a §§ UtL och proposition 2020/21:191 Ändrade regler i utlänningslagen s. 161-162.

¹⁹⁷ 5 kap. 3 g § UtL.

¹⁹⁸ 5 kap. 16 § UtL.

¹⁹⁹ Se 5 kap. 12 § UtL.

²⁰⁰ 5 kap. 14 § UtL.

²⁰¹ Se 15 § förordningen (2017:193) om statlig ersättning till asylsökande m.fl.

²⁰² Se 5 kap. 15 § UtL.

²⁰³ Se 5 kap. 15 § andra stycket UtL.

människohandel eller människoexploatering får en ansökan om ett sådant uppehållstillstånd även göras av socialnämnden.²⁰⁴

För en person som vistas här med stöd av en ansökan eller ett beslut om ett sådant tidsbegränsat uppehållstillstånd har en kommun rätt till ersättning för kostnader för det bistånd som har lämnats enligt 4 kap. 1 § SoL och för den vård som har lämnats med stöd av LVU eller LVM.²⁰⁵

6.3 Socialnämndens uppgifter och ansvar

Socialnämnden har bland annat ansvar för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det. Dessutom ska nämnden främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden, exempelvis genom att bedriva uppsökande verksamhet. Socialnämnden ska också informera om socialtjänsten i kommunen.²⁰⁶

6.3.1 Ansvar för den som behöver stöd och hjälp

Alla som utsätts för våld eller kränkningar av olika slag har, efter individuell prövning, rätt att få det stöd och den hjälp som de kan behöva i den mån de själva inte kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt.²⁰⁷ Kommunen kan även erbjuda öppna insatser som service.²⁰⁸

6.3.2 Bistånd eller service

Socialtjänsten kan erbjuda insatser till enskilda i form av service.²⁰⁹ Till service räknas insatser som är allmänt inriktade och generellt utformade.²¹⁰ De allmänna erbjudandena kan vara information och rådgivning och stöd genom till exempel rådgivningsbyråer eller andra former av öppna verksamheter. Men om den insats som erbjuds är anpassad till den enskildes behov och förutsätter någon form av prövning av det aktuella behovet är insatsen inte att anse som service. Då kan den endast beviljas med stöd av 4 kap. 1 eller 2 § SoL.²¹¹

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

²⁰⁴ Se 5 kap. 15 § UtL.

²⁰⁵ 17 § förordningen om statlig ersättning till asylsökande m.fl.

²⁰⁶ 3 kap. 1 § SoL.

²⁰⁷ Se 4 kap. 1 § SoL.

²⁰⁸ 3 kap. 1 § SoL.

²⁰⁹ Se 3 kap. 1 § och 6 § SoL.

²¹⁰ Se prop. 1979/80:1 s. 152.

²¹¹ Jfr RÅ 1991 ref. 61, betänkandet Lag om stöd och skydd för barn och unga (SOU 2009:68) s. 384-386 och prop. 2020/21:163 s. 21.

6.4 Socialnämndens ansvar för brottsoffer

I 5 kap. SoL finns bestämmelser om socialnämndens ansvar som avser särskilda grupper.

6.4.1 Brottsoffer generellt

Socialnämnden har ett ansvar att verka för att den som utsatts för brott och dennes närstående får stöd och hjälp.²¹² Bestämmelsen omfattar alla brottsoffer, oavsett ålder och kön. Nämnden ska efter en individuell bedömning i varje enskilt fall enligt 4 kap. 1 § SoL bevilja behövligt bistånd till dem och deras närstående, om de själva inte kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt.

Denna bestämmelse omfattar exempelvis kvinnor som utsätts för våld eller sexualbrott av andra än närstående. De som utövar våldet kan till exempel vara hemtjänstpersonal eller personal på särskilda boenden. Det kan också handla om personer som utsätts för människohandel, personer som utsätts för brott i prostitution och/eller personer som utsätts för hedersrelaterat våld som utövas av någon som inte är närstående.

Vidare omfattas även våld i samkönade relationer. Även personer som utsätts för exempelvis hatbrott omfattas.

6.4.2 Kvinnor som utsätts för våld eller andra övergrepp av närstående

Socialnämnden ska särskilt beakta att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående kan vara i behov av stöd och hjälp för att förändra sin situation.²¹³

Socialnämnden ska kunna erbjuda hjälpinsatser av olika slag på ett mycket tidigt stadium till en kvinna som behöver det. Det finns inget krav på att den som har utövat våldet ska vara dömd eller ens polisanmäld för något brott.²¹⁴

Bestämmelsen omfattar även våld mot andra kvinnor än makar, sambor eller flickvänner, exempelvis hedersrelaterat våld mot döttrar eller systrar. Även våld av andra närstående, till exempel mor- och farföräldrar och mostrar och fastrar kan omfattas. Därutöver görs ingen skillnad mellan om det är en man eller en kvinna som begått brottet. Bestämmelsen tar därför sikte även på fall då en kvinna exempelvis blir utsatt för våld av en annan närstående kvinna, till exempel en flickvän, syster eller en mor.²¹⁵

Begreppet ”kvinna” är inte avgränsat nedåt i ålder, utan omfattar även barn under 18 år. I förarbetena anges att även en flicka som ännu inte fyllt 18 år kan vara att betrakta som kvinna. Därmed omfattas exempelvis våld i äldre flickors parrelationer samt hedersrelaterat våld begånget mot flickor av närstående.²¹⁶

²¹² 5 kap. 11 § första stycket SoL.

²¹³ 5 kap. 11 § andra stycket SoL.

²¹⁴ Prop. 2006/07:38 s. 27 och 46.

²¹⁵ Jfr prop. 2006/07:38 s. 27 och 46.

²¹⁶ Jfr prop. 2006/07:38 s. 31 och 46.

6.5 Socialnämndens ansvar för barn och unga

Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.²¹⁷

Socialnämnden har ett ansvar för att verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden. Nämnden ska i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och psykisk utveckling hos barn och unga. Socialnämnden ska bland annat i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och det stöd som de behöver samt vård och fostran utanför det egna hemmet om det är motiverat utifrån barnets eller den unges bästa.²¹⁸

Socialtjänstens verksamhet bygger på frivillighet och insatser till barn och unga ska i första hand ges i frivillig form.²¹⁹ Samtidigt som utgångspunkten för verksamheten är frivillighet har socialnämnden som nämnts ett ansvar att verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden.²²⁰ Mot bakgrund av det får socialnämnden besluta om vissa åtgärder oberoende av samtycke, som till exempel att inleda en utredning om ett barns behov av skydd eller stöd oberoende av vårdnadshavares samtycke.²²¹ Under vissa förutsättningar kan socialnämnden också besluta om öppna insatser, till exempel kontaktperson och kontaktfamilj, för barn som fyllt 15 år utan samtycke från vårdnadshavare.²²² Från den 1 juli 2023 får socialnämnden även besluta om öppna insatser utan vårdnadshavares samtycke för barn som har fyllt 12 men inte 15 år, om det är lämpligt och barnet samtycker till det.²²³

Om samförstånd inte kan nås med barnet själv och/eller vårdnadshavare kan nämnden därutöver i vissa situationer besluta om förebyggande insatser samt vård utanför det egna hemmet enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

För att beslut om vård enligt LVU ska kunna fattas krävs att det ska föreligga ett missförhållande som har anknytning till barnet eller den unges hemmiljö enligt 2 § LVU (de s.k. miljöfallen) och/eller till barnets eller den unges egna beteende enligt 3 § LVU (de s.k. beteendefallen). Missförhållandet ska medföra att det finns en påtaglig risk för att barnets eller den unges hälsa eller utveckling skadas och att den vård som nämnden anser är behövlig inte kan ges på frivillig väg.

²¹⁷ Se 6 kap. 1 § föräldrabalken, FB.

²¹⁸ 5 kap. 1 § SoL.

²¹⁹ Se 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 § SoL.

²²⁰ Se 5 kap. 1 § SoL.

²²¹ Se 11 kap. 2 § SoL.

²²² Se 3 kap. 6 a och 6 b §§ SoL.

²²³ Proposition 2022/23:64 En sänkt åldersgräns för öppna insatser till barn utan vårdnadshavarens samtycke.

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

6.5.1 Barn som utsatts för brott

I 5 kap. 11 § tredje stycket SoL betonas att socialnämnden ansvarar för att ett barn som utsatts för brott, och dennes närstående, får det stöd och den hjälp som de behöver. Det kan till exempel handla om barn som utsätts för våld av sina föräldrar.²²⁴ Det kan också handla om barn som utsätts för våld av ett syskon eller som utsätts för hedersrelaterat våld, eller om barn som utsätts för våld av andra personer än närstående personer som till exempel en flickvän eller pojkvän. (*Läs mer om kvinnor som utsatts för våld eller andra övergrepp av närstående i avsnitt 6.4.2*). Det kan därutöver handla om barn som utsätts för våldtäkt eller andra sexualbrott, inklusive barn som utsätts för någon form av sexuell exploatering, till exempel människohandel för sexuella ändamål och/eller utnyttjande av barn för köp av sexuell handling. En annan grupp som kan omfattas är barn som utsätts för hot, rån, och våld av jämnåriga. Det kan också omfatta barn som utsätts för hatbrott, till exempel hbtqi-personer eller personer som utsätts på grund av hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, religion eller annan liknande omständighet.

6.5.2 Barn som bevittnat våld av eller mot närstående

Socialnämnden ska också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvarar för att barnet får det stöd och den hjälp som barnet behöver.²²⁵

Med att ha bevittnat våld eller andra övergrepp avses att ett barn till exempel har sett eller hört den brottsliga gärningen begås.²²⁶

Med närstående till ett barn avses förutom barnets föräldrar, syskon, fosterföräldrar eller styvföräldrar, även personer som inte direkt ingår i den närmaste familjen, som till exempel mor- och farföräldrar, mostrar och fast-rar.²²⁷

Den som är närstående till barnet kan antingen vara den som utsatts för våld eller den som utövat våld.²²⁸

6.5.2.1 Barnfridsbrott

Att låta ett barn bevittna vissa brott, såsom vålds- och sexualbrott i nära relation utgör ett brott.²²⁹ Barnfridsbrottet gör det straffbart både att låta ett barn bevittna vissa uppräknade brott i 3, 4, 6 och 12 kap. BrB och att bevittna straffbara försök till de angivna brotten. Det kan exempelvis handla om

²²⁴ Prop. 2012/13:10 s. 98.

²²⁵ 5 kap. 11 § fjärde stycket SoL.

²²⁶ Prop. 2006/07:38 s. 29 och prop. 2005/06:166 s. 16.

²²⁷ Prop. 2006/07:38 s. 31.

²²⁸ Prop. 2005/06:166 s. 37.

²²⁹ 4 kap. 3 § brottsbalken, BrB.

mord, misshandel, människorov, olaga frihetsberövande, olaga hot, hemfridsbrott, ofredande, sexuella övergrepp samt skadegörelse.

Brottet förutsätter att *barnet* är närstående eller tidigare närstående till både gärningspersonen och målsäganden i grundbrottet (det bevitnade brottet). Relationen mellan gärningspersonen och målsäganden i grundbrottet saknar betydelse.

Barnfridsbrott utgör ett sådant brott som omfattas av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa.²³⁰ Det finns inget krav på att ”grundbrottet” ska vara polisanmält för att nämnden ska kunna anmäla misstanke om att ett barn kan ha utsatts för barnfridsbrott. *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

6.5.3 Särskilt om barn som utsätts för hedersrelaterat våld

Som ovan nämnts har socialnämnden ansvar för att hjälpa och stödja barn som blivit utsatta för våld av närstående, barn som bevittnat våld och barn som blivit utsatta för brott i övrigt. Inom ramen för detta omfattas barn som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Nedan redogörs särskilt för socialnämndens ansvar kopplat till vissa aspekter av hedersrelaterat våld och förtryck.

6.5.3.1 Brottet hedersförtryck

Att utsätta någon för upprepade gärningar som misshandel, olaga tvång eller ofredande med motivet att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder är ett brott som kallas för *hedersförtryck*.²³¹ Den som begår gärningarna behöver inte vara närstående till den utsatta. Gärningar, som var och en för sig inte anses vara särskilt allvarliga, bedöms som grövre om de begås med en viss systematik och med hedersmotiv.

Brottet hedersförtryck utgör ett sådant brott som omfattas av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa.²³² *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

6.5.3.2 Tvångsäktenskap, barnäktenskap och vilseledande till äktenskapsresa

Att förmå en annan person att ingå äktenskap, eller äktenskapsliknande förbindelse genom olaga tvång är brottsligt. Det är också brottsligt att genom ”utnyttjande av utsatt belägenhet” förmå en annan person att ingå äktenskap. Brottet kallas *äktenskapstvång*.²³³

Barnäktenskap är ett äktenskap där den ena eller båda parter är under 18 år. I Sverige är det förbjudet för barn under 18 år att gifta sig.²³⁴ Sverige har vidare ett förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap om det inte föreligger synnerliga skäl.²³⁵ Det är också brottsligt i Sverige att förmå eller

²³⁰ SOSFS 2014:6.

²³¹ Se 4 kap. 4 e § BrB.

²³² SOSFS 2014:6.

²³³ 4 kap. 4 c § BrB.

²³⁴ 2 kap. 1 § äktenskapsbalken, ÄB.

²³⁵ 1 kap. 8 a § lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap.

tillåta ett barn att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Begreppet äktenskapsliknande förbindelse avser förbindelser som ingår enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra. Reglerna kan vara både skrivna och oskrivna och ska också innefatta frågan om upplösning av förbindelsen. Brottet kallas barnäktenskapsbrott.²³⁶ Även försök, förberedelse och stämpling till barnäktenskapsbrott är kriminaliserat.

Att man inte får tillåta ett barn att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse innebär bland annat att vårdnadshavare har en skyldighet att skydda sitt barn och avvärja ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse som med deras vetskap kan komma att ingås.²³⁷

Det är vidare också straffbart att genom vilseledande förmå en person att resa till en annan stat än den där personen bor, med syftet att ingå äktenskap (*vilseledande till äktenskapsresa*).²³⁸

Barnäktenskapsbrottet och vilseledande till äktenskapsresa utgör sådana brott som omfattas av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa.²³⁹ *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

6.5.3.3. Könstympning

Könstympning är också en form av våld som kan förekomma i en hederskontext. Könstympning innebär att man skadar eller skär bort delar av flickors yttre könsorgan.

I Sverige är könstympning förbjudet enligt lagen (1982:316) med förbud mot könstympning av kvinnor. Även försök till, eller förberedelse av könstympning samt stämpling och underlåtenhet²⁴⁰ att avslöja eller förhindra brottet, är straffbelagt. Könstympning omfattas också av Socialstyrelsens rekommendation för socialnämnden att skyndsamt polisanmäla misstanke om brott mot barn, såvida det inte strider mot barnets bästa.²⁴¹ *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

6.5.4 Utreseförbud om ett barn riskerar att föras utomlands i vissa situationer

Om det finns en påtaglig risk för att ett barn under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könstympas ska barnet förbjudas att lämna Sverige (utreseförbud). Detta regleras i LVU. Utreseförbud beslutas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.²⁴² Socialnämnden har dock möjlighet att besluta

²³⁶ Se 4 kap. 4 c § BrB och proposition 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet s. 41 och 47.

²³⁷ Se prop. 2019/20:131 s. 101.

²³⁸ 4 kap. 4 d § BrB.

²³⁹ SOSFS 2014:6.

²⁴⁰ Av 23 kap. 6 § första stycket BrB framgår att det är straffbelagt att underlåta att i tid anmäla eller annars avslöja ett förestående eller ett pågående brott (ett brott kan anses vara pågående till dess brottet har avslutats). *Läs mer om detta i avsnitt 11.5.*

²⁴¹ SOSFS 2014:6.

²⁴² 31 a och b §§ LVU.

om ett tillfälligt utreseförbud under vissa förutsättningar i brådskande situationer.²⁴³

Ett utreseförbud utgör hinder för Polismyndigheten att utfärda svenskt pass samt innebär att ett gällande pass ska återkallas.²⁴⁴ Det är även straffbart att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud.²⁴⁵ Polismyndigheten ska genast få en kopia av ett beslut som meddelats gällande utreseförbud.²⁴⁶ De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om försök, förberedelse och stämpling till könsstympning.²⁴⁷ Socialtjänsten bör vid sådan misstanke skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa. *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

Utreseförbudet kan meddelas då någon för ut barnet ur landet antingen genom att resa med barnet eller på annat sätt verkar för att en sådan resa ska komma till stånd, till exempel genom att anordna eller planera resan.²⁴⁸ Ett utreseförbud kan också meddelas i de fall barnet själv medverkar till att lämna Sverige i de angivna syftena. Med uttrycket ”eller lämnar Sverige” tydliggörs att även sådana situationer då barnet själv tar initiativ till att lämna landet för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas, utan involvering från någon annan, omfattas av bestämmelsen. Utreseförbud kan alltså meddelas även om barnet inte motsätter sig själva resan och även om barnet själv medverkar till resan.²⁴⁹

Begreppet äktenskapsliknande förbindelse avser förbindelser som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra. Reglerna kan vara både skrivna och oskrivna och ska också innefatta frågan om upplösning av förbindelsen.²⁵⁰

Det krävs inte att förutsättningarna för vård enligt 2 eller 3 § LVU är uppfyllda för att ett utreseförbud ska kunna meddelas. Om förutsättningarna för vård enligt 2 § LVU är uppfyllda är inte avsikten att ett utreseförbud ska kunna ersätta ett beslut om vård, men väl att det ska komplettera ett sådant ingripande. Det kan finnas en kvarstående risk för att ett barn förs ut ur landet även när barnet är föremål för LVU-vård. Det bör även beaktas om ett utreseförbud i det enskilda fallet kan leda till att hotbilden mot ett barn som lever i en hederskontext förstärks. Om så bedöms vara fallet kan det innebära att förutsättningar för beredande av vård enligt LVU uppstår.²⁵¹ Bedömningen i varje enskilt fall blir alltså viktig, eftersom utreseförbudet inte kan ersätta det skydd som ett beslut om vård enligt LVU möjliggör.

²⁴³ Se 31 d § LVU.

²⁴⁴ Se 7 a § och 12 § passlagen (1978:302).

²⁴⁵ 45 § LVU.

²⁴⁶ Se 23 c § passförordningen (1979:664).

²⁴⁷ 10 kap. 21 § OSL och lagen om könsstympning.

²⁴⁸ 31 a § LVU och prop. 2019/20:131 s. 72-73 och 109.

²⁴⁹ Prop. 2019/20:131 s. 72-73 och 109.

²⁵⁰ Se 4 kap. 4 c § andra stycket BrB och prop. 2019/20:131 s. 41 och 47.

²⁵¹ Prop. 2019/20:131 s. 111.

Läs mer

- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

6.6 Socialnämndens ansvar för våldsutövare

6.6.1 Verka för förändrat beteende

Flera myndigheter har ett ansvar som gäller personer som utsätter närstående för våld. Huvudsakligen hanterar socialtjänsten, hälso- och sjukvården och Polismyndigheten individärenden för målgruppen.²⁵² När det gäller dem som blivit dömda för brott i nära relation har bland annat Kriminalvården ett ansvar för verkställighet av påföljder och att arbeta återfallsförebyggande.

Socialnämndens ansvar för våldsutövare kommer till uttryck i 5 kap. 11 a § SoL. Där framgår att det till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. Det är centralt att säkerheten för de våldsutsatta och deras närstående genomsyrar allt arbete med våldsutövare. Det kommer till uttryck i bestämmelsen där det står att när socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående. Bestämmelsen är inte avgränsad i ålder vilket betyder att även våldsutövande barn omfattas.

Insatser som riktar sig till våldsutövare är en viktig del i arbetet för att bekämpa och förebygga våld. I detta sammanhang har socialtjänsten ett ansvar för att ta ett helhetsgrepp om frågan och se till att hela familjen får den hjälp och det stöd som respektive person behöver.²⁵³ *Läs mer om insatser till våldsutövande barn och vuxna i kap. 17.*

6.6.2 Service eller individuellt behovsprövade insatser

Varje kommun bör bedöma hur insatser som ges till personer som utsätter närstående för våld ska utformas för att på bästa sätt möta de förutsättningar och behov som den enskilde våldsutövaren har och hur verksamheten som riktas till den aktuella målgruppen ska bedrivas. När det gäller personer som utsätter eller har utsatt närstående för våld kan det variera vilken typ av insats som kan vara verksam för olika individer. Det kan till exempel röra sig om telefonrådgivning eller motiverande samtal. Socialtjänsten kan, som tidigare nämnts, erbjuda insatser till enskilda i form av service som är allmänt inriktad och generellt utformad. Alla individuellt anpassade insatser förutsätter dock att en behovsprövning görs i det enskilda fallet i enlighet med 4 kap. 1 eller 2 § SoL.²⁵⁴ *Läs mer om insatser till våldsutövande barn och vuxna i kap. 17.*

²⁵² Prop. 2020/21:163 s. 14.

²⁵³ Prop. 2006/07:38 s. 25.

²⁵⁴ Jfr prop. 2020/21:163 s. 21.

6.6.3 Förebygga våldsutövande

För att motverka våld i nära relationer är det enligt förarbetena viktigt att rikta insatser inte enbart mot personer som redan utövar sådant våld, utan även mot personer som riskerar att göra det. Utgångspunkten är att personerna måste ta ansvar för och förstå vidden av sina handlingar. Därför behövs verksamheter som syftar till att medvetandegöra våldsutövares ansvar, attityder och värderingar samt till att hjälpa dem att upphöra med våldet. Det förebyggande arbetet är viktigt också för att förhindra att våldsutövare använder våld i en ny relation. Det kan dessutom vara ett led i att förhindra att även nästa generation utövar våld i nära relationer.²⁵⁵ *Läs mer om insatser till våldsutövande barn och vuxna i kap. 17.*

²⁵⁵ Prop. 2006/07:38 s. 23-24.

7. God kvalitet

Insatser inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för att utföra socialtjänstens uppgifter. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.²⁵⁶ Kravet på god kvalitet i 3 kap. 3 § SoL gäller både privat och offentlig verksamhet inom socialtjänsten, för såväl myndighetsutövning som övriga insatser.²⁵⁷

Bestämmelsen om god kvalitet gäller direkt för den som utför socialtjänst. Det innebär att den som bedriver enskild verksamhet, till exempel en ideell förening, har ett eget ansvar både för kvaliteten i verksamheten och för att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet. Det ingår också att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete. Ansvar för god kvalitet gäller även om ett avtal mellan kommunen och den som bedriver enskild verksamhet skulle sakna uttryckliga bestämmelser om exempelvis säkrandet av kvaliteten i verksamheten eller personalens kompetens.²⁵⁸

Socialnämnden ska, inom ramen för kvalitetsarbetet, se till att det finns rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda risker och missförhållanden inom socialtjänstens verksamhet rörande barn och unga.²⁵⁹

7.1 Ledningssystem

Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att vårdgivaren och den som bedriver socialtjänst ansvarar för att det finns de processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller kraven som ställs i det följande.

Ytterligare bestämmelser om rutiner finns i 2 kap. för socialtjänsten, i 7 kap. för hälso- och sjukvården och i 8 kap. för tandvården.

1 kap. 7 § HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden och den som bedriver enskild verksamhet enligt SoL ansvarar för att det finns ett ledningssystem för verksamheten. Ledningssystemet ska användas för att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet.²⁶⁰ Att ha ett sådant ledningssystem innebär att det finns en struktur för hur kvalitetsarbetet ska bedrivas på alla nivåer i kommunen eller inom den verksamhet som bedrivs i enskild regi.

Med kvalitet enligt SOSFS 2011:9 menas att en verksamhet uppfyller alla de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter

²⁵⁶ 3 kap. 3 § SoL.

²⁵⁷ Prop. 1996/97:124 s. 51.

²⁵⁸ 3 kap. 3 § SoL och proposition 2008/09:160 Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten s. 105 samt proposition 2009/10:131 Lex Sarah och socialtjänsten - förslag om vissa förändringar s. 27.

²⁵⁹ 3 kap. 3 a § första stycket SoL och prop. 2012/13:10 s. 93.

²⁶⁰ 3 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

om hälso- och sjukvård, socialtjänst och stöd och service till vissa funktionshindrade och beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.²⁶¹

Med stöd av ledningssystemet ska socialtjänsten planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten. I arbetet ingår att identifiera, beskriva och fastställa de processer, aktiviteter och rutiner i verksamheten som behövs för att säkra verksamhetens kvalitet. Det ska även finnas processer som säkerställer att samverkan möjliggörs både internt och med andra verksamheter, till exempel föreningar och andra organisationer.²⁶²

Att ledningssystemet fungerar över tid säkerställs genom egenkontroll och utredning av avvikelser. Om det visar sig att processerna och rutinerna inte är ändamålsenliga för att säkra verksamhetens kvalitet ska de förbättras. Den som bedriver verksamhet bör därför upprätta en kvalitetsberättelse där det framgår hur man har arbetat med att utveckla och säkra kvaliteten i verksamheten.²⁶³

Läs mer

- Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

7.2 Lex Sarah ingår i kvalitetsarbetet

Lex Sarah är en del av det systematiska kvalitetsarbetet som ska bedrivas inom alla verksamheter. Syftet är att komma till rätta med missförhållanden i den egna verksamheten och förhindra att sådana uppkommer igen.

Var och en som fullgör uppgifter inom socialtjänsten eller vid Statens institutionsstyrelse, SiS, ska medverka till att den verksamhet som bedrivs och de insatser som genomförs är av god kvalitet.²⁶⁴

Enligt de så kallade lex Sarah-bestämmelserna i 14 kap. 3–7 §§ SoL ska anställda med flera genast rapportera missförhållanden eller påtaglig risk för missförhållanden till den som bedriver verksamheten. Den som tagit emot rapporten ska utan dröjsmål utreda, dokumentera och avhjälpa eller undanröja det rapporterade missförhållandet eller risken för missförhållande. Om missförhållandet eller risken för missförhållande är allvarligt ska den som bedriver verksamheten, snarast anmäla det till IVO.

Missförhållanden och påtaglig risk för missförhållanden som ska rapporteras kan vara antingen utförda handlingar eller handlingar som av försumelse eller av andra skäl inte har utförts. De handlingar som avses är sådana som innebär eller har inneburit ett hot mot eller har medfört konsekvenser för enskildas liv, säkerhet, fysisk eller psykisk hälsa. Såväl brister i omsorg och bemötande som fysiska, psykiska eller ekonomiska övergrepp kan orsaka missförhållanden i en verksamhet.

I Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah framgår att det ska finnas rutiner för hur skyldigheten att rapportera,

²⁶¹ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

²⁶² 3 kap. 2 § samt 4 kap. 2 och 4 §§ SOSFS 2011:9.

²⁶³ Se AR till 7 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

²⁶⁴ 14 kap. 2 § SoL.

utreda, avhjälpa och undanröja missförhållanden och risker för missförhållanden ska fullgöras och dokumenteras. Det ska även finnas rutiner för hur skyldigheten att anmäla allvarliga missförhållanden och risk för missförhållanden ska fullgöras.²⁶⁵

Läs mer

- Lex Sarah – Handbok för tillämpning av bestämmelserna om lex Sarah

7.3 Socialnämnden kan överlåta uppgifter

I SoL finns bestämmelser om möjligheter för kommunen att överlåta uppgifter på enskild person. Kommunen får utöver kommunal avtalssamverkan enligt 9 kap. 37 § kommunallagen (2017:725), KL sluta avtal med en enskild person om att utföra kommunens uppgifter inom socialtjänsten. Med enskild person avses både fysiska och juridiska personer. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning får dock inte överlämnas.²⁶⁶ Uppgifter som *inte* innefattar myndighetsutövning kan alltså genom avtal överlåtas till en enskild verksamhet.

7.3.1 Kommunal avtalssamverkan

I 9 kap. 37 § KL regleras kommunal avtalssamverkan. En kommun eller en region får enligt regeln ingå avtal om att dess uppgifter helt eller delvis ska utföras av en annan kommun eller en annan region (avtalssamverkan).

Avtalssamverkan kan användas för att tillgodose en kommuns eller en regions behov av att anlita en annan kommun eller en annan region för att utföra kommunens/regionens uppgifter på något specifikt område. Det kan exempelvis handla om utredning och beslutsfattande i olika ärenden som innefattar myndighetsutövning och som annars typiskt sett är delegerade till tjänstemän i den egna kommunen. Avtalssamverkan kan också användas som en samverkansform under en provotid, för att undersöka om det finns förutsättningar för att institutionalisera samarbetet i exempelvis ett kommunalförbund eller en gemensam nämnd. Samverkan kan även användas för att hantera kortsiktiga behov. Samverkan kan endast avse sådant som faller inom den kommunala befogenheten.²⁶⁷

Reglerna om avtalssamverkan innebär inte att ansvaret för uppgiften lämnas över till en annan kommun eller en annan region. Den kommun som genom avtalssamverkan överlåter utförande av en uppgift har fortfarande kvar det övergripande ansvaret för uppgiften. Den ansvariga nämnden i den överlåtande kommunen är fortsatt ansvarig för att verksamheten bedrivs enligt lag och fullmäktiges riktlinjer och ansvarar för brister i den verksamhet som samverkan avser.²⁶⁸

²⁶⁵ 7 kap. 1 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:5) om lex Sarah.

²⁶⁶ 2 kap. 5 § SoL. Se även proposition 2017/18:151 En generell rätt till kommunal avtalssamverkan s. 61.

²⁶⁷ Se prop. 2017/18:151 s. 27-29.

²⁶⁸ 6 kap. 6 § KL och prop. 2017/18:151 s. 29.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

7.3.2 Socialnämndens avtal med enskilda

En kommun får sluta avtal med enskild person om att utföra kommunens uppgifter inom socialtjänsten. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning får dock inte överlämnas. Med enskild person avses både fysiska och juridiska personer.²⁶⁹

När det gäller enskilda verksamheter som IVO har tillsyn över och som utför socialtjänst enligt SoL skiljer man på:

1. enskilda verksamheter som enligt 7 kap. 1 § SoL kräver tillstånd från IVO
2. verksamheter som en kommun genom avtal enligt 2 kap. 5 § SoL har överlämnat till enskild att utföra och
3. annan enskild verksamhet som kommunen upphandlar tjänster från för att fullgöra skyldigheter enligt SoL.

Exempel på det *förstnämnda* är HVB. Exempel på *det andra* är när kommunen har upphandlat en enskild verksamhet genom entreprenad och exempel på *det tredje* är köp av enstaka tjänster, till exempel en plats på ett HVB eller på en kvinnojour.

7.3.2.1 Kommunens finansiering av enskild verksamhet

När kommunen överlåter genomförandet av en insats till en annan utförare, till exempel en ideell kvinnojour, blir det fråga om en avtalssituation mellan kommunen och den som genomför insatsen, för vilken *uppdraagsersättning* ska utgå i enlighet med regelverket för upphandling.²⁷⁰ Hos Upphandlingsmyndigheten finns en vägledning om olika former av upphandling och Idéburet offentligt partnerskap (IOP). I vägledningen framgår bland annat hur och under vilka förutsättningar kommunen kan finansiera och köpa platser på skyddat boende.²⁷¹

7.4 Socialnämndens ansvar för god kvalitet oavsett utförare

Om socialnämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) till någon annan verksamhet, ska nämnden fastställa hur den ska kontrolleras och följas upp.

2 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39

²⁶⁹ 2 kap. 5 § SoL och prop. 2017/18:151 s. 61.

²⁷⁰ Se Ny modell för statsbidrag till vissa ideella organisationer inom brottsofferområdet (Ds 2019:7) s. 47-48.

²⁷¹ Se <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/statsstod/riktade-vagledningar/hur-kan-kommuner-finansiera-eller-anskaffa-skyddat-boende/>. Hämtad 2023-04-25.

När kommunen som huvudman för socialtjänsten sluter ett avtal och låter någon annan utföra kommunens uppgifter förblir verksamheten en kommunal angelägenhet. Kommunen bär fortsättningsvis huvudansvaret och har det yttersta ansvaret för verksamheten. Detta gäller oavsett vem – den beslutande nämnden själv, en annan nämnd eller en enskild verksamhet – som verkställer det beslutade biståndet. Nämnden ansvarar för att den verksamhet som utför insatsen har tillräcklig kvalitet och att personalen har den kompetens som krävs för att fullgöra insatsen med god kvalitet. Det är alltid den nämnd som har beviljat en insats enligt SoL som i förhållande till den enskilde ansvarar för att insatsen uppfyller kraven på god kvalitet. Med detta följer självklart en skyldighet att dokumentera att beslutet har verkställts samt att följa upp det beviljade biståndet.²⁷² Socialnämndens ansvar för god kvalitet omfattar alltså dels att på en mer övergripande nivå kontrollera och följa upp verksamheten till vilken genomförandet av insatser enligt SoL har överlämnats, dels att på individnivå följa upp det enskilda ärendet och besluta om eventuella ytterligare insatser. Bestämmelsen i 3 kap. 3 § SoL gäller även direkt för den som bedriver enskild verksamhet enligt SoL. *Läs mer om ideella förenings och andra enskilda verksamheters ansvar för god kvalitet med mera i avsnitt 7.5.*

När en kommun lämnar över vården av en kommunal angelägenhet till någon annan, till exempel genomförandet av en stöd- och hjälpinsats, ska kommunen kontrollera och följa upp verksamheten. Kommunen ska även se till att allmänhetens möjlighet till insyn i angelägenheten beaktas.²⁷³ Det är den överlämnande nämnden som har ansvar för att kontrollera och följa upp sådan verksamhet.²⁷⁴ Sådan kontroll kan till exempel ske genom att det i avtalet anges att utföraren ska ge in vissa handlingar till kommunen.²⁷⁵ Socialnämndens ansvar i denna del kan även innebära att socialnämnden exempelvis kontrollerar och följer upp verksamheten avseende lokaler, personaltäthet, kompetens, tillgänglighet, rutiner och säkerhetsanordningar.

En förutsättning för att överlämna genomförandet av en insats enligt SoL till en ideell förening är även att föreningen förklarar sig villig att genomföra insatsen.²⁷⁶

7.4.1 Socialnämndens dokumentation

En förutsättning för att socialtjänsten ska kunna utveckla och bedöma kvaliteten i verksamheten är bland annat att kunskapen systematiskt dokumenteras. Kontinuerlig uppföljning och utvärdering av de samlade insatserna är viktigt för att identifiera behovet av andra eller ytterligare åtgärder samt behovet av samverkan mellan olika aktörer.²⁷⁷ För att socialtjänsten ska kunna förbättras och utvecklas och för att det ska gå att systematiskt undersöka om arbetet bedrivs på föreskrivet sätt är det en grundläggande förutsättning att

²⁷² Proposition 2005/06:115 Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre s. 118, prop. 2008/09:160 s. 95 och prop. 2009/10:131 s. 27.

²⁷³ Se 10 kap. 8 och 9 §§ KL.

²⁷⁴ 6 kap. 6 § tredje stycket KL.

²⁷⁵ Proposition 2001/02:80 Demokrati för det nya seklet s. 103.

²⁷⁶ Prop. 2011/12:4 s. 39.

²⁷⁷ Prop. 2006/07:38 s. 21 och 33.

verksamheten dokumenteras på ett tillfredsställande sätt.²⁷⁸ Det kan också vara en förutsättning för att systematiskt kunna undersöka om insatser leder till förbättringar för den enskilde. Dokumentation ska även kunna användas av socialtjänstens personal som ett arbetsinstrument för ett flertal uppgifter såsom den individuella planeringen, handläggningen av ärendet, genomförandet av insatsen och för uppföljningen av ärendehandläggningen och insatsen.²⁷⁹ Dokumentation behövs också för att den enskilde ska kunna få kontinuitet vad gäller beslutade och överenskomna insatser.²⁸⁰

7.4.1.1 Dokumentation av uppdrag till utföraren

Socialnämnden har ansvar för att dokumentera det uppdrag som lämnas till utföraren av insatsen. Av uppdragsbeskrivningen ska det bland annat framgå vad som ingår i uppdraget och de mål som gäller för insatsen. Vidare ska det framgå former för uppföljning i det enskilda fallet och vilken information utföraren av insatsen ska lämna till socialnämnden när insatsen avslutas.²⁸¹

7.4.1.2 Dokumentation av genomförandet av insats

Genomförande av beslut om stödinsatser, vård och behandling som rör enskilda ska dokumenteras.²⁸² När en beslutad insats genomförs i en enskild verksamhet, till exempel i en ideell förening, ska den verksamheten dokumentera genomförandet och uppföljningen av insatsen.²⁸³ Även om genomförandet av en insats har lämnats över till en enskild verksamhet, har socialnämnden ett ansvar för dokumentationen i den personakt som upprättats under handläggningen av ett ärende. Att genomförandet av insatsen också dokumenteras på till exempel en kvinnojour gör ingen skillnad i detta avseende.

Den socialnämnd som fattar beslut om bistånd ansvarar för att biståndet verkställs och följs upp.²⁸⁴

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

7.5 Ideella föreningars och andra enskilda verksamheters ansvar för god kvalitet med mera

Frivilligorganisationer bedriver ett betydelsefullt arbete för bland andra våldsutsatta kvinnor som väljer att direkt vända sig till exempelvis en kvinnojour i stället för till kommunen för att få stöd och hjälp.

²⁷⁸ Prop. 1996/97:124 s. 149 och proposition 2004/05:39 Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m. s. 27.

²⁷⁹ Prop. 1996/97:124 s. 182 och prop. 2004/05:39 s. 53.

²⁸⁰ Prop. 2004/05:39 s. 19.

²⁸¹ 5 kap. 11 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

²⁸² 11 kap. 5 § SoL.

²⁸³ 7 kap. 3 § SoL.

²⁸⁴ Prop. 2005/06:115 s. 118.

Det finns även andra enskilda verksamheter inom området våld i nära relationer. Exempelvis finns många enskilda verksamheter som bedriver skyddade boenden.²⁸⁵

En enskild verksamhets rättsliga ansvar ser olika ut beroende på om verksamheten utför socialtjänst på uppdrag av socialnämnden. När en verksamhet utför socialtjänst enligt SoL på uppdrag av socialnämnden har verksamheten ett eget ansvar för att genomförandet av insatserna håller god kvalitet.²⁸⁶ Det innebär att den som bedriver enskild verksamhet, till exempel en ideell förening, har ansvar både för kvaliteten i verksamheten och för att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet. *Läs mer om kompetens i kap. 12.* En ideell förening som utför insatser enligt SoL kan därför behöva göra tydligt i vilka delar föreningen bedriver insatser enligt SoL och i vilka delar den bedriver annan föreningsverksamhet. Exempel på annan föreningsverksamhet kan vara att ge hjälp till kvinnor som vänder sig direkt till jouren, ordna utbildningar eller bedriva opinionsbildning.

I ansvaret för god kvalitet ingår även att bedriva ett systematiskt kvalitetsarbete.²⁸⁷ Den ideella föreningen omfattas även av reglerna i lex Sarah.²⁸⁸ Om verksamheten däremot bedrivs på eget initiativ av den ideella föreningen utan uppdragsavtal med kommunen är det däremot en ideell verksamhet som inte omfattas av lex Sarah.²⁸⁹ *Läs mer om systematiskt kvalitetsarbete i avsnitt 7.1 och om lex Sarah i avsnitt 7.2.*

Ansvaret för god kvalitet gäller även om ett avtal mellan kommunen och den som bedriver enskild verksamhet skulle sakna uttryckliga bestämmelser om exempelvis säkrandet av kvaliteten i verksamheten eller personalens kompetens. Den gällande lagstiftningen kan således inte avtalas bort eller bortses ifrån med hänvisning till att dessa kvalitetskrav saknas i avtalet.²⁹⁰ Den ideella föreningen kan förvänta sig kontroll och uppföljning från nämnden avseende den del av föreningen som utförs på uppdrag av socialnämnden.²⁹¹

7.5.1 Ideella föreningars och andra enskilda verksamheters ansvar för dokumentation

Om en ideell förening eller en enskild verksamhet tar emot ett uppdrag från socialnämnden har den som utförare ett ansvar att dokumentera uppdraget. Av dokumentationen ska det bland annat framgå vad som ingår i uppdraget, vilka mål som gäller för insatsen och former för uppföljning i det enskilda fallet.²⁹²

När det gäller genomförande av beslut om stödsatser, vård och behandling som rör enskilda ska detta dokumenteras. Dokumentationen ska utvisa beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och

²⁸⁵ Se Kartläggning av skyddade boenden i Sverige. Socialstyrelsen; 2020.

²⁸⁶ 3 kap. 3 § SoL och prop. 2009/10:131 s. 27.

²⁸⁷ Se 3 kap. 3 § fjärde stycket SoL.

²⁸⁸ Se 14 kap. 3-7 §§ SoL.

²⁸⁹ Se prop. 2009/10:131 s. 27.

²⁹⁰ Prop. 2008/09:160 s. 105 och prop. 2009/10:131 s. 27.

²⁹¹ Se 2 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39.

²⁹² 6 kap. 1 § SOSFS 2014:5.

händelser av betydelse.²⁹³ Bestämmelserna om dokumentation gäller för enskild verksamhet i tillämpliga delar.²⁹⁴ Detta innebär att när en ideell förening genomför en insats enligt ett beslut om bistånd (4 kap. 1 § SoL), exempelvis genom att ta emot en kvinna i ett jourboende på uppdrag av socialnämnden, har den ideella föreningen (utföraren) ansvar för att dokumentera genomförande av insatsen. Dokumentationen spelar en viktig roll för en enskild verksamhets egen uppföljning, utvärdering och kvalitetssäkring.

I SOSFS 2014:5 finns närmare bestämmelser om dokumentation vid handläggning av ärenden och genomförande av insatser. Av bestämmelserna framgår bland annat vad som ska/bör dokumenteras, hur dokumentationen ska/bör göras och hur dokumentationen ska förvaras. Här anges bland annat att hur en insats praktiskt ska genomföras bör dokumenteras i en genomförandeplan som upprättas hos den ideella föreningen (utföraren). Planen bör upprättas med utgångspunkt från den beslutande nämndens uppdrag. Av genomförandeplanen bör bland annat framgå målet för insatsen och hur den praktiskt ska genomföras. Vidare bör det bland annat framgå hur samverkan med exempelvis nämnden ska ske och hur insatsen ska följas upp.²⁹⁵

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

7.5.2 Ideella föreningar och andra enskilda verksamheters anmälningsskyldighet enligt 14 kap. 1 § SoL

Anmälningsskyldigheten omfattar dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet och fullgör uppgifter på bland annat socialtjänstens område.²⁹⁶ Om en ideell förening genomför beslutade insatser enligt SoL, och bedriver en verksamhet på uppdrag av kommunen mot ersättning, är föreningen en uppdragstagare jämförbar med bolag och stiftelser. Det rör sig alltså om en yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet. De som är verksamma inom ideella föreningar som tillhandahåller insatser enligt SoL på uppdrag av socialnämnden har därför en skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.²⁹⁷

För den som inte omfattas av anmälningsskyldigheten gäller i stället rekommendationen att var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa bör anmäla detta till socialnämnden.²⁹⁸

²⁹³ 11 kap. 5 § SoL.

²⁹⁴ 7 kap. 3 § SoL.

²⁹⁵ Se AR 6 kap. 2 § SOSFS 2014:5.

²⁹⁶ 14 kap. 1 § första stycket 4 SoL.

²⁹⁷ Jfr prop. 2012/13:10 s. 44, prop. 2009/10:131 s. 27 och prop. 2011/12:4 s. 60.

²⁹⁸ 14 kap. 1 § c SoL.

7.5.3 Tystnadsplikt för ideella föreningar och andra enskilda verksamheter

Inom offentligt bedriven verksamhet gäller offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL. För den som är eller varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som avser insatser enligt SoL, till exempel ideella föreningar, gäller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § SoL. Av den bestämmelsen följer att den som är eller har varit verksam inom en förening som utför insatser enligt SoL inte obehörigen får röja vad hen därvid fått veta om enskildas personliga förhållanden.

7.5.4 Tillsyn av ideella föreningar och andra enskilda verksamheter

IVO är tillsynsmyndighet för socialtjänsten. Med socialtjänst avses all verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst oavsett driftsform, det vill säga oavsett om verksamheten drivs i offentlig eller enskild regi. Enskild verksamhet som svarar för genomförande av insatser med stöd av SoL står därmed under IVO:s tillsyn, oberoende av om verksamheten i fråga kräver tillstånd av IVO eller inte.²⁹⁹

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

²⁹⁹ 13 kap. 1 § SoL och prop. 1979/80:1 s. 153 samt prop. 2000/01:80 s. 136-137.

8. Socialnämndens planering och styrning

För att bedriva ett arbete av god kvalitet med våld i nära relationer krävs att socialnämnden har en planering och styrning med uppföljningsbara mål, tydligt ansvar och fastlagda rutiner för hur ärenden om våldsutsatthet och våldsutövande ska handläggas. Det ska också vara fastställt var i verksamheten ansvaret ska ligga för att utreda, fatta beslut i och följa upp dessa ärenden.

8.1 Mål och ansvarsfördelning

Socialnämnden ska fastställa mål för arbetet med våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare samt beskriva när och hur målen ska uppnås.

2 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

8.1.1 Mål för arbetet

Socialnämnden ska fastställa mål för arbetet med våldsutsatta, med barn som bevittnat våld och våldsutövare samt beskriva när och hur målen ska uppnås.³⁰⁰ Vilka mål som verksamheten behöver för att uppnå en god kvalitet och hur dessa mål ska uppnås är inte reglerat och får anpassas till lokala förhållanden och förutsättningar. Sådana mål kan till exempel handla om att upptäcka och dokumentera våldserfarenhet, ha metoder för stöd till våldsutsatta, till barn som bevittnat våld och till våldsutövare med olika behov eller att arbeta med metoder för att motivera våldsutövare att gå i behandling. Målen kan även handla om att fortlöpande sammanställa statistik, ha en strukturerad verksamhetsuppföljning, genomföra kompetenshöjning inom olika områden och att införa en större tilldelning av resurser eller ny organisation av arbetet. Kartläggningar och uppföljningar kan visa behov av att utveckla de stöd- och hjälpverksamheter som finns eller behov av att skapa nya.

Exempel på övergripande mål är att

- alla barn och vuxna som utsätts för våld får det stöd och den hjälp som de behöver oavsett ålder och kön, utländsk bakgrund, sexuell läggning, funktionsnedsättning eller missbruk och beroende,
- alla barn som utsätts för eller bevittnat våld får det stöd och den hjälp som de behöver samt att
- alla barn och vuxna som utövar våld söker och får det stöd och den hjälp som de behöver för att ändra sitt beteende.

³⁰⁰ 2 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

Önskvärda förbättringar av verksamheten låter sig inte alltid mätas. Förutom statistiska uppgifter kan underlaget för måluppföljning bestå av strukturerad verksamhetsuppföljning och kvalitativa bedömningar utifrån intervjuer med bland annat berörda personer och andra aktörer.

8.1.2 Fastställa ansvar

Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret ska ligga för att utreda, fatta beslut i och följa upp ärenden som gäller våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare.

2 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

2

Det är viktigt att det tydligt framgår var i organisationen som ansvaret ligger för ärenden som rör våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare. Det behövs en planering för att kunna utreda våldsutsattas och våldsutövers många gånger sammansatta behov. Risken finns annars att dessa frågor ”faller mellan stolarna” med följden att våldsutsatta och barn som bevittnat våld inte får det stöd och den hjälp som de behöver och att våldsutövare inte får hjälp att ändra sitt beteende. Det måste därför finnas ett utpekat ansvar för var i organisationen våldet ska utredas.

8.1.3 Bästa tillgängliga kunskap

Socialnämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och barn som bevittnat våld är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

Socialt arbete styrs bland annat av lagstiftning, myndigheters föreskrifter och allmänna råd. Kunskapsbasen består av teorier och forskning från olika discipliner samt samlade praktiska kunskaper och erfarenheter.

Kunskap kan föras in i verksamheterna med hjälp av ett evidensbaserat arbetssätt. Det innebär att socialnämnden i utrednings- och uppföljningsarbete samt vid beslut om insatser på ett kritiskt sätt använder kunskap hämtad från såväl forskning som professionen och väger ihop denna med individens önskemål och aktuella situation.

När forskning saknas kan beprövad erfarenhet utgöra ett viktigt komplement i kunskapsbasen. Ett sätt att få kunskap om arbetet med våld i nära relationer i den egna verksamheten är att systematiskt följa upp arbetet. Individbaserad systematisk uppföljning (ISU) handlar om att beskriva och mäta arbetet med enskilda brukare och att sammanställa informationen på grupp-nivå i syfte att utveckla och förbättra verksamhetens kvalitet. Genom ISU kan socialtjänsten själv skapa beprövad erfarenhet genom lokal kunskap om

olika delar av arbetet där kunskap från forskning saknas. ISU kan bidra med viktiga led i att arbeta utifrån bästa tillgängliga kunskap.³⁰¹

8.2 Beakta särskild utsatthet och sårbarhet

Socialnämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta den särskilda utsatthet eller sårbarhet som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- ekonomisk situation,
- funktionsnedsättning,
- hedersrelaterad kontext,
- kön,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- missbruk och beroende,
- sexuell läggning,
- tillhörighet till en nationell minoritet,
- utländsk bakgrund, eller
- ålder.

AR råd till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

Risken för att utsättas för våld kan öka beroende på den enskildes livsvillkor. En persons livssituation påverkas av de maktstrukturer och normer som råder i samhället. Det kan innebära att den enskilde kan vara extra sårbar för att utsättas för våld, men att det inte uppmärksammas på grund av brister i samhället. Personer som löper större risk att utsättas för våld än andra är exempelvis äldre kvinnor, kvinnor med funktionshinder, kvinnor med missbruk, kvinnor med utländsk bakgrund och kvinnor som tillhör en nationell minoritet. En och samma person kan beröras av flera sådana livsvillkor.³⁰² Nämnden bör därför såväl i planeringen av verksamheten som i enskilda ärenden beakta den särskilda utsatthet eller sårbarhet som en våldsutsatt person kan ha.³⁰³

Det är samtidigt viktigt att inte generalisera och förutsätta att alla inom en viss grupp är särskilt utsatta eller påverkas av sårbarhetsfaktorer. Varje person som utsatts för våld måste bemötas utifrån sitt individuella behov av stöd och skydd och inte automatiskt utifrån exempelvis deras funktionsnedsättning, sexuella läggning eller ålder. *Läs mer om sårbarhetsfaktorer och särskild utsatthet i kap. 1.*

Nedan beskrivs de sårbarhets- och utsatthetsfaktorer som särskilt nämns i HSLF-FS 2022:39.

³⁰¹ Om - Individbaserad systematisk uppföljning i socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2022.

³⁰² Se prop. 2006/07:38 s.16 samt Skr. 2016/17:10 s. 116.

³⁰³ AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

- Utbildningsmaterial *Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten*

8.2.1 Ekonomisk situation

Ekonomisk situation är en omständighet som kan påverka den som är utsatt för våld i nära relationer. Exempel på detta kan vara personer som har ett ekonomiskt beroende eller som saknar bostad om de skulle lämna våldsutövaren.³⁰⁴ De som tagit emot ekonomiskt bistånd under en lång tid är överrepresenterade bland dem som är utsatta för våld i nära relationer och i den gruppen är kvinnor i majoritet. Våldsutsatta kvinnor drabbas ofta även av långsiktiga ekonomiska konsekvenser. Det finns starka samband mellan att vara utsatt för våld och att ha dålig ekonomi, ohälsa och vara arbetslös. De som drabbas av våld löper även en väsentligt större risk att behöva ekonomiskt bistånd och risken kvarstår upp till tio år efter att våldet har upphört.³⁰⁵

Att leva med skyddade personuppgifter på grund av våldsutsatthet kan också innebära betydande ekonomiska konsekvenser. Det kan till exempel handla om att personer – ofta kvinnor behövt fly och varit tvungna att säga upp sig från sina anställningar och därefter haft svårigheter att få nytt arbete. Vissa behöver flytta flera gånger vilket innebär upprepade flyttkostnader eller att räkningar inte kommer fram i tid, vilket leder till påminnelseavgifter.³⁰⁶

I sammanhanget kan nämnas att det i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd framgår när våld eller andra övergrepp av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av den enskildes rätt till ekonomiskt bistånd.

8.2.2 Funktionsnedsättning

Med funktionsnedsättning avses en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller av övergående natur.³⁰⁷ En funktionsnedsättning kan i vissa fall även vara en konsekvens av tidigare våldsutsatthet.³⁰⁸

Många personer med funktionsnedsättning är beroende av andra i sitt dagliga liv. De kan behöva vård, stöd och service som utförs av nära anhöriga, personliga assistenter, färdtjänstchaufförer eller annan personal. Dessa personer kan upptäcka våldsutsatthet, men de kan också vara de som utövar våld.

Tre faktorer kan förklara den särskilt sårbara situation som personer med funktionsnedsättning kan befinna sig i. Dessa faktorer är beroende, osynlighet och sårbarhet. De kan samvariera med andra faktorer som ålder, etnicitet,

³⁰⁴ Fördjupad uppföljning av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer. Analys av behov av revidering av vissa delar av SOSFS 2014:4. Socialstyrelsen; 2021.

³⁰⁵ Kartläggning av socialtjänstens arbete med ekonomiskt bistånd ur ett jämställdhetsperspektiv. Socialstyrelsen; 2018.

³⁰⁶ Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

³⁰⁷ Se Socialstyrelsens termbank.

³⁰⁸ Grände J. Vägen till att se och agera – om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Tredje reviderade upplagan. Länsstyrelsen i Stockholms län; 2018.

socioekonomisk tillhörighet, sexuell läggning samt typ och grad av funktionsnedsättning.³⁰⁹

Kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning, som utsätts för våld, kan ha svårt att tolka eller förstå vad de har blivit utsatta för. De kan ha sämre begrepp än kvinnor generellt om exempelvis tid, orsak och verkan. Många kan inte heller tydligt berätta vad som hänt, vilket gör dem mer sårbara än de som inte har en funktionsnedsättning. Det kan också vara svårt att våga anmäla den man är beroende av.³¹⁰

Barn med funktionsnedsättning löper en högre risk än andra barn att utsättas för våld. Mest sårbara är barn som har psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar. Risken ökar ytterligare för barn som har flera funktionsnedsättningar. Barnen kan utsättas för alla former av våld – fysiskt, psykiskt och sexuellt, kränkningar och försummelse. Våldet och övergreppen sker i barnets alla livsmiljöer.³¹¹

8.2.3 Hedersrelaterad kontext

Hedersrelaterat våld och förtryck utövas för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Det begås ofta kollektivt eller är åtminstone kollektivt förankrat, och de utsattas familjemedlemmar/närstående har i regel en avgörande roll. Hedersrelaterat våld och förtryck är en följd av att hedern ses som avhängig av individers handlande. Kvinnliga familjemedlemmar måste exempelvis bevara sin kyskhets och oskuld och deras faktiska och påstådda beteende granskas i förhållande till sådana ideal. Främst flickor och kvinnor, men också pojkar och män kan vara utsatta för hedersrelaterat våld. Hbtqi-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning har lyfts fram som särskilt utsatta grupper.³¹²

Precis som våld i nära relationer kan hedersrelaterat våld komma till uttryck i form av fysiskt, sexuellt eller psykiskt våld samt i form social utsatthet, materiellt våld eller vanvård. Våldet har sin grund i den strukturella maktoabalansen mellan män och kvinnor i samhället. Hedersrelaterat våld kan ta sig många olika uttryck och kan omfatta många olika slags handlingar, från exempelvis begränsningar kring klädval till dödligt våld. Därtill finns det specifika våldsuttryck som könsstympning av flickor och kvinnor, barn- och tvångsäktenskap. Uppfostringsresor förekommer också och innebär att en person förs utomlands för att ”uppfostras” i enlighet med hedersnormerna.³¹³
Läs mer om hedersrelaterat våld i kap. 1, 2, och 3.

³⁰⁹ Grände J. Vägen till att se och agera – om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning. Tredje reviderade upplagan. Länsstyrelsen i Stockholms län; 2018.

³¹⁰ Söderman L, Nordlund M. Omsorgsboken: möjligheter och svårigheter vid intellektuell funktionsnedsättning. Upp-
laga 6. Liber; 2019.

³¹¹ Se bl.a. Svedin C G, Jonsson L, Landberg Å. Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för
våld och kränkningar. Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2016.

³¹² Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och
sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

³¹³ Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E, Enelo J-M. He-der och samhälle. Det hedersrelaterade
våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar. Örebro; 2019. Rapport nr 17 och Ghadimi M, Gunnarsson
S. Ung 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Uppsala: TRIS – Tje-
jers rätt i
samhället; 2019.

8.2.4 Kön

Att beakta faktorer relaterade till kön både vid planering av verksamheten och i enskilda ärenden kan innebära att verksamheten är uppmärksam på att alla hjälpbehövande personer får insatser utifrån sitt behov av stöd. Det kan handla om att beakta att till exempel även män och pojkar kan vara utsatta för våld av närstående, inklusive hedersrelaterat våld.

Därutöver kan man även behöva vara medveten om risker kopplade till kön, till exempel att risken att utsättas för våld i parrelationer är högre för kvinnor och flickor och att våldet som kvinnor och flickor utsätts för ofta är grövre och mer återkommande jämfört med det våld som män och pojkar utsätts för. Det är också betydligt vanligare att kvinnor och flickor utsätts för sexuellt våld.³¹⁴ När det gäller vuxna är det betydligt vanligare att kvinnor blir dödade av en partner eller före detta partner än att män blir det.³¹⁵

8.2.5 Könsöverskridande identitet eller uttryck

Transpersoner är ett paraplybegrepp för människor vars könsidentitet eller könsuttryck tidvis eller alltid skiljer sig från normen för det kön som registrerats för dem när de föddes.³¹⁶ Begreppet könsidentitet kan sägas ta sikte på en persons mentala kön eller självupplevda könsbild, något som i sig inte är iakttagbart för andra. Begreppet könsuttryck handlar om yttre manifestationer i avseenden som brukar förknippas med kön, som klädsel, kroppsspråk, beteende eller annat liknande förhållande.³¹⁷

Transpersoner är en speciellt utsatt grupp. Internationell forskning visar att transpersoner i högre grad har erfarenheter av våld i nära relationer.³¹⁸

Okunskap om våld i transpersoners relationer, till exempel bristande förståelse för könsidentitet och föreställningar om vem som blir utsatt för exempelvis partnervåld kan leda till att transpersoner inte får adekvat stöd och hjälp.³¹⁹

Som ovan nämnts under avsnitt 8.2.3 kan transpersoner vara speciellt utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. De heteronormativa föreställningarna innebär att till exempel transpersoners könsidentitet eller könsuttryck kan betraktas som ett hot mot familjens heder.³²⁰

³¹⁴ Våld och hälsa - En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa. Uppsala: Nationellt Centrum för Kvinnofrid; 2014. Rapport 2014:1 och Brott i nära relationer - En nationell kartläggning. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2014. Rapport 2014:8.

³¹⁵ Se exempelvis Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2021. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2022 och Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018-2021. Socialstyrelsen; 2022.

³¹⁶ Prop. 2017/18:59 Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner s. 10.

³¹⁷ Se 1 kap. 5 § 2 diskrimineringslagen (2008:567), DL och prop. 2017/18:59 s. 41 och 43.

³¹⁸ Våld mot hbtq-personer – en forsknings- och kunskapsöversikt. Uppsala universitet: Nationellt centrum för kvinnofrid; 2018.

³¹⁹ Se Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta HBTQ-personer – ett kunskapsstöd från RFSL stödmottagning. Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter; 2018.

³²⁰ Se prop. 2019/20:131 s. 24.

8.2.6 Missbruk och beroende

Personer i missbruk och beroende löper högre risk att utsättas för våld i nära relationer än genomsnittet. Studier visar på en stark koppling mellan missbruksproblematik och utsatthet för våld för kvinnor. Det finns även en sådan koppling för män, men den är inte lika stark.³²¹

Kvinnor i missbruk och beroende som utsätts för våld i nära relationer är inte en homogen grupp. De kan leva under ordnade förhållanden med arbete, familj och ett brett socialt nätverk och ofta kan både våld och missbruk vara svårt att upptäcka. De kan också leva i mycket socialt utsatta situationer där de riskerar att utsättas för våld.³²² Samtidigt kan de ha svårare än andra våldsutsatta att få stöd och hjälp på grund av att det omgivande samhället bemöter kvinnorna utifrån deras missbruk eller beroende och inte som offer för våld. Kvinnorna kan också vara oroliga för att bli dåligt bemötta. Missbruket kan därmed bli ett hinder för att få rätt stöd och vård för våldsutsattheten. Våldet ses som en konsekvens av missbruket, och därmed tenderar våldsutsattheten att negligeras och osynliggöras. Oftast är våldsutövaren en partner eller en före detta partner.³²³

Det är inte ovanligt att kvinnor med missbruk har problem på flera livsområden vid sidan om våldsutsattheten. Utöver problem med våldsutsatthet och missbruk kan det handla om psykisk eller fysisk ohälsa, arbetslöshet, svag ekonomi, osäker bostadssituation med mera. De kan även ha erfarenhet av kriminalitet och prostitution och kan också vara utsatta för våld av bekanta eller yrkesutövare som kvinnorna möter. De kan också vara utsatta för människohandel.³²⁴

8.2.7 Sexuell läggning

Våld i samkönade relationer kan ta sig liknande uttryck som i heterosexuella relationer. Det handlar om begränsningar i den våldsutsattas liv, kontroll, hot om våld och utövande av våld. Men det finns också olikheter, vilket gör att särskild kunskap om våld i samkönade relationer behövs. Det kan vara svårare att beskriva och berätta om våldsutsattheten om det inte finns någon förväntan om att det kan förekomma. På så sätt kan det omgivande samhällets heterosexuella normer innebära att våld i samkönade relationer osynliggörs eller bagatelliseras. Konsekvenserna kan vara att omgivningen har svårare att se, förstå och hantera våldet och därmed också ha svårare att kunna ge adekvat stöd och hjälp.³²⁵ Det kan medföra att personer som utsatts för våld i en

³²¹ Cafferky B M, Mendez M, Anderson J R, Stith S M. Substance use and intimate partner violence: A meta-analytic review. *Psychology of Violence* 2018; 8(1):110–131.

³²² Armelius B-Å, Armelius K. Våldsutsatthet och misshandel hos missbrukande kvinnor – resultat från ASI-intervjuer med 4 290 kvinnor: En rapport till Socialstyrelsens utredning om våldsutsatta kvinnor med missbruk. Umeå: Institutet för Klinisk Psykologi i Umeå AB; 2010.

³²³ Smirthwaite G, Holmberg C. Uppbrottstrappan: En modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor. *Tidskrift för genusvetenskap*; 2014;35(2-3).

³²⁴ Smirthwaite G, Holmberg C. Uppbrottstrappan: En modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor. *Tidskrift för genusvetenskap*; 2014;35(2-3), Armelius B-Å, Armelius K. Våldsutsatthet och misshandel hos missbrukande kvinnor – resultat från ASI-intervjuer med 4 290 kvinnor: En rapport till Socialstyrelsens utredning om våldsutsatta kvinnor med missbruk. Umeå: Institutet för Klinisk Psykologi i Umeå AB; 2010. Socialstyrelsen, 2010, Beijer U, Scheffel Birath C, DeMartinis V, Af Klinteberg B. Facets of Male Violence Against Women With Substance Abuse Problems: Women With a Residence and Homeless Women. *J Interpers Violence* 2018; 33(9):1391-1411.

³²⁵ Regeringens skrivelse 2007/08:39 Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer s. 13.

samkönad relation inte söker hjälp i samma utsträckning som heterosexuella på grund av rädsla för att diskrimineras och bemötas med fördomar och oförståelse.

Som ovan nämnts under avsnitt 8.2.3 kan homo- och bisexuella vara speciellt utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. De heteronormativa föreställningarna innebär att exempelvis hbtqi-personers sexualitet betraktas som ett hot mot familjens heder. Homo- och bisexuella personer kan utsättas för samma typ av hedersrelaterat våld och förtryck som andra personer, men specifikt förekommer även så kallade omvändelseförsök. Det innebär att familjemedlemmar eller släktingar försöker få dem att bli heterosexuella, genom att exempelvis hitta en lämplig partner och tvinga dem att ingå äktenskap.³²⁶

8.2.8 Tillhörighet till en nationell minoritet

En problematik liknande den som gäller de särskilda sårbarhetsfaktorerna kan man finna när det gäller de nationella minoriteterna. Det finns alltså en risk för att omgivningen fokuserar mer på den våldsutsattas bakgrund än på det våld som personen utsatts för.³²⁷

I Sverige finns det fem nationella minoriteter: judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Gemensamt för de nationella minoriteterna är att de har funnits i Sverige under lång tid. De har en uttalad samhörighet baserad på religiös, språklig eller kulturell tillhörighet. Grupperna har också en önskan att behålla sin identitet. De nationella minoriteternas kultur är en levande del av det svenska samhället och en del av vårt gemensamma svenska kulturarv. Den samiska minoriteten är också Sveriges urfolk.³²⁸ Skyddet av nationella minoriteter och av deras rättigheter och friheter är en del av det internationella skyddet av mänskliga rättigheter.³²⁹

De nationella minoriteternas särskilda rättigheter regleras bland annat i lagen (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk. Lagen innehåller bestämmelser om vilka särskilda rättigheter som personer tillhörande nationella minoriteter har, och vilka skyldigheter som kommuner, regioner och statliga myndigheter har gentemot de nationella minoriteterna. Rättigheterna omfattar bland annat rätt till information, inflytande och att få använda sitt minoritetsspråk hos förvaltningsmyndigheter. De svenska nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska.³³⁰ För minoritetsspråken finska, meänkieli och samiska finns särskilda förvaltningsområden, det vill säga geografiska områden där förvaltningsmyndigheter och domstolar har särskilda skyldigheter i fråga om språklig kommunikation med de nationella minoriteterna.³³¹

8.2.9 Utländsk bakgrund

Våldsutsatta med utländsk bakgrund är en heterogen grupp med olika sociala bakgrunder och förutsättningar. Personer med utländsk bakgrund som har lägre utbildning och är socialt isolerade kan vara särskilt sårbara. Forskning

³²⁶ Se prop. 2019/20:131 s 24-25.

³²⁷ Skr 2007/08:39 s. 14.

³²⁸ Proposition 2008/09:158 Från erkännande till egenmakt - regeringens strategi för de nationella minoriteterna s. 14.

³²⁹ Artikel 1 i Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter.

³³⁰ 2 § minoritetsspråklagen och 7 § språklagen (2009:600).

³³¹ 6 § minoritetsspråklagen.

visar att faktorer som inkomst, utbildning, civilstånd och arbetslöshet ökar risken för våldsutsatthet bland kvinnor snarare än den utländska bakgrunden i sig. Våldsutövaren kan dra fördel av den våldsutsattas bristande kunskaper i svenska och dåliga kännedom om det svenska samhället och om kvinnors rättigheter. Om det finns ett begränsat socialt nätverk kan det innebära ett starkt beroende av våldsutövaren.³³² Att sakna uppehållstillstånd eller uppehållsrätt kan också innebära en särskild sårbarhet. *Läs mer om socialnämndens ansvar för utländska medborgare i avsnitt 6.2.6.*

8.2.10 Ålder

Ålder kan påverka våldsutsatthet på olika sätt och såväl barn, som unga och äldre kan vara utsatta.

8.2.10.1 Barn

Barn kan utsättas för och bevittna olika typer av våld, till exempel av föräldrar, en flickvän/pojkvän eller av andra närstående. De yngsta barnen är särskilt sårbara. De är beroende av sina föräldrar för sin överlevnad och har svårare både för att distansera sig från våldet och att sätta ord på vad de upplever.³³³ När den ena föräldern slår eller förgriper sig på den andre blir barnet skyddslöst. Problemen i familjen kan dessutom påverka föräldrarnas möjligheter att ge barnen stöd, vilket kan leda till att barnens behov försummas.³³⁴ Hur våldsutsatta barn känner inför att berätta om sin utsatthet kan variera. Vissa barn berättar inte om sin våldsutsatthet, vilket det kan finnas flera skäl till. Våldet kan vara normaliserat och barnet kan tro att alla barn upplever samma saker i sina hem. För barn som lever i en hederskontext, där det kan vara tabu att prata om familjens angelägenheter med någon utomstående, kan det vara särskilt svårt att berätta. Därför är det viktigt att den professionelle både har en beredskap för att lyssna till de berättelser som kommer självmant och en medvetenhet om att barn kan bära på upplevelser som behöver uppmärksammas och att barn behöver tillfrågas om hur de mår.³³⁵ *Läs mer om våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnat våld i kap. 3.*

8.2.10.2 Unga

Ungas utsatthet är ett problem som kanske inte alltid uppmärksammas eller tas på samma allvar som våld i vuxnas parrelationer,³³⁶ trots att våldet kan vara både upprepat och allvarligt.³³⁷ En skillnad i jämförelse med vuxna parrelationer är att unga i högre utsträckning utsätts för våld och kontroll på sociala medier.³³⁸ Det innebär att våldet kan utövas under dygnets alla timmar

³³² Fernbrant C, Essen B, Ostergren PO, Cantor-Graae E. Perceived threat of violence and exposure to physical violence against foreignborn women: a Swedish population-based study. *Womens Health Issues* 2011; 21(3):206-13.

³³³ Hydén M, Överlien C, Ericson C, Wiman M, Grönberg E. Mäns våld mot kvinnor i nära relationer. *Forskning i korthet* #7. Forte; 2016.

³³⁴ Hester M. Asking about domestic violence - implications for practice. In C. Humphreys, & N. Stanley (Eds.), *Domestic Violence and Child Protection: Directions for Good Practice* (pp. 97 - 109). Jessica Kingsley Publishers; 2006 och Broberg A, Almqvist L, Axberg U, Grip K, Almqvist K, Sharifi U, et al. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Göteborgs universitet; 2011.

³³⁵ Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – Ett utbildningsmaterial för socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2021.

³³⁶ Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – Ett utbildningsmaterial för socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2021.

³³⁷ Korkmaz S. Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships. Stockholm: Stockholms universitet; 2021.

³³⁸ Korkmaz S. Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships. Stockholm: Stockholms universitet; 2021, Överlien C. Våld mellan ungdomar i

och oavsett var den våldsutsatta befinner sig. Även kompisars åsikter om vad som anses vara socialt accepterat beteende i relationer har stort inflytande på ungdomar.³³⁹

Våldet sker ofta i det egna hemmet eller i skolan, och våldsutövaren kan gå i samma skola eller klass som den våldsutsatta. Att skolka kan därför vara ett sätt för den våldsutsatta att undvika våldet.³⁴⁰ En annan skillnad i jämförelse med vuxna är att ungdomsåren inbegriper viktiga psykosociala förändringar med bland annat identitetsskapande och ökad autonomi från föräldrar.³⁴¹ Våld under ungdomstiden riskerar därför att påverka övergången till vuxenlivet negativt, vilket kan innebära fortsatta ogynnsamma verkningar långt fram i livet.³⁴²

Barn och unga som lever i en hederskontext kan vara särskilt utsatta då relationer utanför äktenskapet i regel inte är tillåtna.³⁴³ Många unga efterfrågar kunskap, stöd och hjälp från vuxna, eller att någon vuxen visar att den vill och vågar lyssna. *Läs mer om våld i ungas parrelationer i avsnitt 2.2.*

8.2.10.3 Äldre

Våld mot äldre i nära relationer riskerar att inte uppmärksammas på grund av föreställningar om att det inte förekommer. Våldsutövaren kan vara en person som står den äldre nära, till exempel en partner, barn eller barnbarn.³⁴⁴ Därtill kan äldre bli utsatta för våld av personal inom exempelvis äldreomsorgen eller av andra boende på ett särskilt boende.³⁴⁵ Det våld som äldre personer kan bli utsatta för kan vara både psykiskt, fysiskt och sexuellt och det kan även uttryckas som försummelse och kontroll.

Äldre kvinnor tillhör en särskilt utsatt grupp eftersom stigande ålder kan innebära ett ökat beroende av omgivningen, som kan vara både närstående och personal. Om det är partnern som ger kvinnan stöd och hjälp det vara svårare att upptäcka kvinnans våldsutsatthet.³⁴⁶ Äldre kvinnor utsätts i högre grad för upprepat våld och utsätts även för sexuellt våld i mycket högre utsträckning än äldre män.³⁴⁷ Missbruks- och beroendeproblematik samt psykisk ohälsa som ökar risken för våldsutsatthet finns även bland äldre kvinnor. Ansträngda vård- och omsorgsrelationer kan också öka också risken för våld.

nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll. Socialvetenskaplig tidskrift; 2018 och Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

³³⁹ Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

³⁴⁰ Korkmaz S. Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships. Stockholm: Stockholms universitet; 2021.

³⁴¹ Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

³⁴² Våld i ungas parrelationer. Brottsförebyggande rådet; 2021. Rapport 2021:15.

³⁴³ Hämtat 2023-04-25 från www.hedersfortryck.se.

³⁴⁴ Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt. Uppsala Universitet: Nationellt centrum för kvinnofrid; 2016.

³⁴⁵ De Donder L, Lang G, Luoma M-L, Penhale B, Ferreira Alves J, Tamutine I, et al. Perpetrators of abuse against older women: a multi-national study in Europe. The Journal of Adult Protection 2011; (13):6, s. 302-314.

³⁴⁶ Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt. Uppsala Universitet: Nationellt centrum för kvinnofrid; 2016.

³⁴⁷ Kristensen K, Lindell L. Ofredad – om våld och övergrepp mot äldre personer. Visby: Region Gotland, socialförvaltningen; 2013, Eriksson H. Ofred? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsstudie i Umeå kommun. Umeå: Brottsförförmyndigheten; 2001 och Kristensen K, Risbeck M. De sista ljuva åren: om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten. Göteborg: Rondo Grafisk Kommunikation; 2004.

8.3 Rutiner

8.3.1 Att ställa frågor om våld

Socialnämnden ska fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka

1. våldsutsatta som behöver stöd och hjälp,
2. barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp, och
3. våldsutövare som behöver insatser för att ändra sitt beteende.

2 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39

En förutsättning för att våldsutsatta barn och vuxna ska få adekvat stöd och hjälp är att våldet upptäcks. Att upptäcka våldsutövande är också en viktig faktor för att förebygga och motverka återupprepat våld. Den allvarligaste konsekvensen av att våldsutsatthet inte upptäcks kan vara dödligt våld. *Läs mer om detta i kap. 24.* Genom att socialtjänsten ställer frågor om våld ges personer möjlighet att berätta om sin utsatthet, som annars riskerar att inte uppmärksammas.

Socialnämnden ansvarar för att fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld. Detta för att kunna upptäcka våldsutsatta som behöver stöd och hjälp, barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp, och våldsutövare som behöver insatser för att ändra sitt beteende.³⁴⁸ När och hur frågorna ska ställas är upp till varje socialnämnd att avgöra utifrån hur verksamheten ser ut. Syftet med bestämmelsen är att stärka kraven på socialtjänsten att arbeta för att upptäcka våldsutsatthet och våldsutövande men samtidigt ge utrymme för flexibilitet. Därför behöver rutiner för hur man ställer frågor och i vilka situationer man gör det anpassas lokalt.

8.3.1.1 När kan frågor om våld ställas?

Som tidigare nämnts är det upp till socialnämnden att avgöra när och hur frågor ska ställas. Det regleras inte i HSLF-FS 2022:39. Utgångspunkten för bedömningen behöver bland annat vara vilken relevans frågor om våld har i förhållande till vilken typ av verksamhet och vilka målgrupper det rör sig om. Frågor kan exempelvis ställas rutinmässigt³⁴⁹ eller på indikation³⁵⁰. Indikation på våldsutsatthet kan vara synliga fysiska skador. Indikationer på fysiskt våld som inte manifesterats i synliga skador eller indikationer på psykiskt våld kan dock vara mer diffusa och därmed svåra att identifiera.

Att fråga om våldsutövande på indikation kan vara utmanande eftersom det saknas forskning om vad som kan utgöra en indikation på våldsutövande. En verksamhet kan därför behöva se över om upprättade rutiner behöver följas upp och utvärderas när kunskapen förändras. Detsamma gäller för våldsutsatthet.

³⁴⁸ 2 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39.

³⁴⁹ Fråga *rutinmässigt* - betyder att alla klienter/brukare eller vissa grupper av klienter/brukare tillfrågas oavsett om det finns misstanke (indikation) om våld eller inte.

³⁵⁰ Fråga på *indikation* - betyder att klienter/brukare tillfrågas endast då det finns misstanke om att våld har förekommit.

Kravet på att ta fram rutiner reglerar inte närmare vad rutinerna ska handla om. Det är som tidigare nämnts upp till socialnämnden att avgöra det. Rutinerna kan exempelvis handla om att:

- beskriva vad i en viss verksamhet som ska utgöra indikation på våld som innebär att personalen ska ställa frågor
- ställa rutinmässiga frågor om våldsutsatthet eller våldsutövande till alla klienter/brukare vid ett visst tillfälle eller i samband med en viss aktivitet (exempelvis vid aktualisering)
- ställa rutinmässiga frågor om våld vid vissa problem (exempelvis missbruk) eller under vissa förutsättningar (exempelvis vid långvariga behov av ekonomiskt bistånd).

Beroende på i vilket sammanhang frågor om våld ställs kan det vara viktigt att vara tydlig med huruvida frågorna ingår som ett led i en utredning hos socialtjänsten eller inte, samt vara tydlig med att det är frivilligt att svara på frågorna. Om frågorna om våld ställs *som en del* av en utredning är det viktigt att ha i åtanke att en utredning avgränsas med utgångspunkt från de frågeställningar som ska besvaras och inte får göras mer omfattande än vad som är nödvändigt. JO har exempelvis i ett beslut som rört en ansökan om försörjningsstöd inte ansett att det varit befogat att inom ramen för en utredning uppmana sökanden att fylla i ett standardiserat formulär som bland annat innehöll detaljerade frågor om våld. I beslutet framgår bland annat att socialnämnden inte hade gjort en bedömning av om det var motiverat att i en inledande kontakt med sökanden ställa samtliga frågor i formuläret, och att formuläret innehöll frågor som framstod som irrelevanta för biståndsbedömningen. Det framgick inte heller av formuläret att det var frivilligt att svara på frågorna.³⁵¹

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- Utredda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

8.3.1.2 Hur kan frågor om våld ställas?

Rutinerna ska även omfatta *hur* personalen ska ställa frågorna.³⁵² Många som utsätts för våld ser sig inte som våldsutsatta och tänker kanske inte på våldet som misshandel, övergrepp eller våldtäkt. När man ställer frågor om våld är det därför viktigt att använda konkreta ord, som exempelvis ”slag” och ”knuffar”. Det är också betydelsefullt att personalen ställer frågor om exempelvis psykiskt våld, som exempelvis hot och kränkningar, genom att använda uttryck som ”har du blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”känner dig kontrollerad eller förnedrad”.³⁵³

Det kan vara smärtsamt att redogöra för våldsamma händelser och därför kan samtalet behöva ta tid och genomföras i en trygg miljö. Det underlättar om man redan från början försöker sätta upp en ram för samtalet och klargör för personen hur lång tid som finns till förfogande. *Läs mer om våldsutsatta*

³⁵¹ JO:s beslut den 5 oktober 2015, dnr 1561-2014.

³⁵² 2 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39.

³⁵³ Se NCK:s kunskapsbank, hämtad 230425 från <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-kommuner/att-arbeta-med-valdsutsatta/att-stalla-fragor-om-vald-i-socialtjansten/>.

vuxna i kap. 2, våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnat våld i kap. 2 samt om att upptäcka våld i kap. 5.

I sammanhanget kan nämnas att socialnämnden bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmågan att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.³⁵⁴

8.3.1.3 Frågor om våldsutövande

När man frågar om förekomst av våldsutövande kan det vara viktigt att frågan ställs på ett sätt som bjuder in till samtal och att i samtalet inge hopp om att en förändring är möjlig. Liksom våldsutsatthet kan eget våldsutövande vara svårt att prata om därför kan frågan om våldsutövande behöva ställas fler än en gång innan personen är redo att prata om det. Bästa sättet att fråga kan bero på situationen och den individ det gäller. Det kan det vara viktigt att skapa en lugn och trygg stämning och visa öppenhet för att prata om de upplevelser och problem som personen tar upp. Ett icke-dömande bemötande där man visar respekt och empati är också viktiga komponenter i samtalet.³⁵⁵

Läs mer

- Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet
- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
- Kvinnlig könsstämpning – ett samtalsstöd för socialtjänsten
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård

8.3.2 Överföring av information om barn

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld ska föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov.

2 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden har ett långtgående utredningsansvar när det gäller barn. Verksamheter inom socialtjänsten har skyldighet att vidarebefordra uppgifter om barn som är i behov av stöd och skydd till den enhet som ansvarar för den sociala barn- och ungdomsvården.³⁵⁶ När det gäller barn som kan vara våldsutsatta eller ha bevittnat våld behöver nämnden ha rutiner för att säkerställa informationsöverföringen till den del av verksamheten som har ansvar för att utreda barns behov.

Läs mer socialnämndens utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 14.

³⁵⁴ AR till 3 kap. 3 § andra stycket SoL i 3 kap. HSLF-FS 2022:39.

³⁵⁵ Välj att sluta – En telefonlinje för personer som utövar våld i nära relationer. Slutrapport för en pilotverksamhet. Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholm; 2020. Rapport 2020:17.

³⁵⁶ Prop. 2012/13:10 s. 45.

8.3.3 Barn vars förälder avlidit till följd av våld

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur barn ska tas om hand och stödjas av personal med adekvat kompetens om en förälder har avlidit till följd av våld.

2 kap. 6 § HSLF-FS 2022:39

2

Socialnämnden behöver ha utarbetade rutiner för hur ett barn, vars förälder har avlidit till följd av våld ska tas om hand och stödjas av kompetent personal. Syftet med bestämmelsen är att barnet ska få bästa möjliga omhändertagande i en traumatisk situation och att barnet ska få hjälp att successivt ta in och hantera det som hänt. I vissa fall kan barnet även ha bevittnat när föräldern blivit dödad.

När en förälder avlider till följd av våld i en nära relation, finns det risk för att vuxna omkring barnet blir handlingsförlamade och handfallna i stället för att ge barnet adekvat hjälp. För att underlätta för barnets situation är det angeläget att socialnämnden har rutiner att följa och att man snabbt kan få tillgång till adekvat kompetens i vad barn i en sådan situation bäst behöver, både akut och på längre sikt. Det kan till exempel handla om att ge barnet grundläggande omsorg och känslomässigt stöd.

I sammanhanget kan nämnas att enligt förarbetena får en vårdnadshavare som uppsåtligt har dödat eller allvarligt skadat den andra föräldern så gott som alltid anses ha brustit i omsorgen om barnet på ett sådant sätt att det är till barnets bästa att föräldern inte längre har kvar vårdnadsansvaret. I vissa fall kan det emellertid saknas en lämplig person att förordna för det ändamålet. Rätten får då, om det finns särskilda skäl, flytta över vårdnaden till en *tillfällig vårdnadshavare*. I den tillfälliga vårdnadshavarens uppdrag ingår dock inte att tillgodose den faktiska vården om barnet. En talan om att utse en tillfällig vårdnadshavare ska föras av socialnämnden.³⁵⁷ Nämnden har skyldighet att göra en framställan eller en ansökan till domstolen om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmyndarskap för ett barn.³⁵⁸ *Läs mer om ändring av umgänge eller vårdnad i avsnitt 14.4.8.*

Läs mer

- Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

³⁵⁷ Se 6 kap. 7 och 10 d §§ FB samt prop. 2020/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister s. 87-91.

³⁵⁸ Se 5 kap. 2 § SoF.

8.3.4 Hantera skyddade personuppgifter

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras.

2 kap. 7 § HSLF-FS 2022:39

Skyddade personuppgifter är ett samlingsbegrepp för åtgärder som kan användas för att skydda personer som riskerar att utsättas för hot, våld eller förföljelse. Det finns tre olika nivåer på skyddet: sekretessmarkering, skyddad folkbokföring och fingerade personuppgifter. *Läs mer om detta i avsnitt*

8.3.4.1. Inom socialtjänsten behöver det finnas en beredskap för arbetet med personer som lever med skyddade personuppgifter. Arbetet behöver präglas av ett säkerhetstänkande, bland annat för att se till att de skyddade uppgifterna inte röjs.

Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras.³⁵⁹ Det är inte närmare reglerat hur rutinerna ska utformas. Det är således upp till socialnämnden att bedöma vilka rutiner som behövs för att säkerställa att skyddade personuppgifter inte röjs utifrån verksamhetens förhållanden och förutsättningar. Rutinerna kan exempelvis handla om nämndens behov av beredskap och säkerhet. Det kan exempelvis vara viktigt att överväga vilka som ska delta i handläggningen av ett ärende där den enskilde har skyddade personuppgifter eller om antalet handläggare som känner till uppgifter som är skyddade behöver begränsas. Det kan också handla om att bedöma om en särskild handläggare ska utses som ansvarig för ärenden som avser personer som har skyddade uppgifter. I sammanhanget kan nämnas att personakten ska innehålla uppdaterade uppgifter om huruvida den enskilde har skyddade personuppgifter genom sekretessmarkering eller skyddad folkbokföring.³⁶⁰

Rutiner kan också handla om samverkan med andra kommuner, myndigheter och organisationer när det gäller behov hos personer som har skyddade personuppgifter, så som Polismyndigheten, Skatteverket, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, hälso- och sjukvården, kvinnojourer, förskola och skola. Inom kommunen kan det vara lämpligt att ha samarbete med exempelvis kommunala hyresvärdar och kultur- och fritidsförvaltningar.

Ett annat sätt att säkerställa att skyddade personuppgifter inte röjs kan vara att upprätta checklistor för säkerhetsåtgärder när det gäller hantering av exempelvis personakter med skyddade personuppgifter, dokumentation, kallelser, it-frågor, postfrågor, att ringa från dolt nummer³⁶¹ och att motringa i kontakter. I arbetet kan vidare ingå att bestämma formerna för samverkan med andra aktörer kring hanteringen av skyddade personuppgifter. Det är då viktigt att inte lämna fler uppgifter än nödvändigt och att se över hur ett informationsutbyte kan ske på ett säkert sätt. Exempelvis kan användningen av

³⁵⁹ 2 kap. 7 § HSLF-FS 2022:39.

³⁶⁰ Se 4 kap. 5 § SOSFS 2014:5.

³⁶¹ Se JO:s beslut den 23 februari 2021, dnr 5980-2019. I ärendet hade socialnämnden ringt en våldsam pappa utan att använda skyddat nummer, vilket ledde till att uppgiften om vilken kommun som familjen vistades i röjdes.

brevpapper eller annat som avslöjar vilken kommun den enskilde vistas i behöva ses över.

Det kan även behövas en beredskap för akuta situationer som kan uppstå om skyddade personuppgifter har röjts. Det kan exempelvis handla om att informera den enskilde om vad som har skett, se över om det går att täta de läckor som uppstått, bedöma om den enskilde snabbt behöver flytta eller överväga om polisen behöver kontaktas.

Skatteverket har tagit fram en vägledning för hur myndigheter bör hantera skyddade personuppgifter hos sig. Av vägledningen framgår vad som är viktigt att myndigheter tänker på för att systemet med markering för skyddad folkbokföring och sekretessmarkering ska fungera. Det handlar till exempel om att:

- särskilt beakta hanteringen av skyddade personuppgifter vid utveckling av it-stöd
- utforma it-stöd så att endast ett fåtal personer med särskild behörighet har tillgång till skyddade personuppgifter
- det på ett tydligt och enhetligt sätt framgår att uppgifterna är markerade för skyddad folkbokföring eller är sekretessmarkerade för de handläggare som har behörighet att ta del av skyddade personuppgifter
- i efterhand kunna kontrollera vilka handläggare som har tagit del av skyddade personuppgifter
- göra en översyn av vilken information som måste anges i olika handlingar
- se till att det finns säkra kommunikationskanaler för att kommunicera med och om personer som har markering för skyddad folkbokföring eller sekretessmarkering
- se till att personal som hanterar skyddade personuppgifter har goda kunskaper om vad som gäller när uppgifter har markering för skyddad folkbokföring respektive sekretessmarkering.³⁶²

Socialnämnden kan även behöva försäkra sig om att den som genomför insatser, till exempelvis en placering utanför hemmet, har kunskap om hur skyddade personuppgifter ska hanteras i verksamheten. Den som utför insatser kan också behöva veta om det är särskilda personer inom socialtjänsten som utföraren ska ha kontakt med i ärendet.

8.3.4.1 Olika nivåer av skyddade personuppgifter

Skyddade personuppgifter är ett samlingsbegrepp inom folkbokföringen för de olika skyddsåtgärderna som finns. Det finns tre grader av skyddade personuppgifter: sekretessmarkering, skyddad folkbokföring och fingerade personuppgifter.

8.3.4.1.1 Sekretessmarkering

Sekretessmarkering är den minst ingripande formen av skydd av personuppgifter. Denna form av skydd innebär att Skatteverket har möjlighet att införa

³⁶² Hämtad 2023-04-25 från <https://skatteverket.se/offentligaaktorer/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html>. Se även Skolans arbete med barn och elever som har skyddad identitet. Skolverket. Hämtad 2023-04-25 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete-med-barn-och-elever-som-har-skyddad-identitet>.

en så kallad sekretessmarkering för en enskilds personuppgifter i folkbokföringen.³⁶³

Syftet med en sekretessmarkering är att förhindra att en hotande eller förföljande person med hjälp av personuppgifter kan hitta och utsätta en person för brott, förföljelse eller trakasserier. Sekretessmarkeringen är dock inte ett bindande beslut i en sekretessfråga, utan en indikation på att folkbokföringssekretess³⁶⁴ kan gälla för uppgifterna. Den fungerar alltså som en påminnelse eller varningssignal hos alla myndigheter om att det finns behov av att göra en noggrann sekretessprövning om personuppgifter begärs ut. I praktiken fungerar det så att Skatteverket registrerar en sekretessmarkering som tillsammans med personuppgifterna aviseras till alla myndigheter som får grundläggande personuppgifter från Skatteverkets folkbokföringsverksamhet. Skatteverket vidareförmedlar även post till personer med sekretessmarkering.³⁶⁵

Det är den enskilde som kan ansöka om sekretessmarkering hos Skatteverket. Det finns inte några formella krav för att få skyddsåtgärden. I praktiken behöver den enskilde motivera varför hen behöver en sekretessmarkering. Någon form av handling eller intyg – såsom en utredning eller ett utlåtande från Polismyndigheten eller socialtjänsten – som stöder att det finns ett aktuellt och konkret hot behöver lämnas in som underlag för bedömningen. Sekretessmarkeringen gäller oftast i två år och kan förlängas.³⁶⁶

Socialnämnden är skyldig att på Skatteverkets begäran lämna biträde vid utredning av frågor om sekretessmarkering i folkbokföringen.³⁶⁷

8.3.4.1.2 Skyddad folkbokföring

Skyddad folkbokföring ger ett starkare skydd än sekretessmarkering. Skyddad folkbokföring innebär att man som huvudregel är folkbokförd på sin gamla folkbokföringsort efter att ha flyttat.³⁶⁸ De gamla adressuppgifterna tas bort och den nya adressen registreras inte i folkbokföringen och sprids därmed aldrig till andra myndigheter. En adress till Skatteverket registreras dit man får sin post. Det framgår dock inte av boxadressen att Skatteverket är mottagare. Uppgifterna om att personen har skyddad folkbokföring skickas till andra myndigheter och annan samhällsservice som personen har kontakt med.³⁶⁹

Skyddad folkbokföring medges för en person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, om åtgärden med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar kan antas tillgodose behovet av skydd.³⁷⁰

³⁶³ Se 5 kap. 5 § OSL.

³⁶⁴ 22 kap. 1 § OSL.

³⁶⁵ Proposition. 2017/18:145 Ökat skydd för hotade och förföljda personer samt några åtgärder för att öka kvaliteten i folkbokföringen s. 31-32 och 76-77.

³⁶⁶ Prop. 2017/18:145 s. 31 samt www.skatteverket.se.

³⁶⁷ 17 a § folkbokföringslagen (1991:481).

³⁶⁸ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

³⁶⁹ Hämtad 2023-04-25 från <https://skatteverket.se/offentligaaktorer/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html> och prop. 2017/18:145 s. 51.

³⁷⁰ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

Skyddad folkbokföring kan kombineras med andra skyddsåtgärder som exempelvis kontaktförbud, om det bedöms lämpligt utifrån den enskildes specifika situation. Vid bedömningen av om en person kan medges skyddad folkbokföring ska hänsyn tas till den enskildes förmåga att leva med de krav som åtgärden medför för personen. En person som inte är beredd att anpassa sig till det som krävs, eller som inte har förmåga att göra det, kan inte medges skyddsåtgärden. Det är också nödvändigt att beakta förutsättningarna för familjemedlemmar och andra i den enskildes närhet att respektera de inskränkningar som skyddet innebär. När det gäller barn är det med hänsyn till barnets ålder och mognad, nödvändigt att beakta barnets inställning till åtgärden liksom barnets förmåga att leva med skyddad folkbokföring.³⁷¹

Det kan finnas situationer då det kan vara direkt olämpligt att personen blir fortsatt folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten. Det finns därför möjlighet för Skatteverket att i vissa situationer medge att skyddad folkbokföring sker på annan ort om det bedöms ge ett bättre skydd. Ett exempel kan gälla en person som bevittnat ett brott där gärningspersonen ännu inte känner till det. I denna situation kanske förföljaren inte har någon närmare kännedom om personen. Den gamla folkbokföringsorten kan då istället bidra till att ge förföljaren mer kunskap om personen och var förföljaren kan inleda sitt sökande efter personen.³⁷² Det kan även i undantagsfall vara omotiverat att personen måste flytta för att tillgodose behovet av skydd. Dessa fall kan bland annat gälla för en person som bott mycket kort tid på en adress så att den inte har hunnit få spridning eller för personer som redan tidigare har hanterat sina personuppgifter med mycket stor försiktighet. Om ett tillräcklig skydd kan ges utan att en person flyttar kan skyddad folkbokföring medges.³⁷³ Om personen ska kunna bo kvar ställs dock stora krav på åtgärder i övrigt. Exempelvis får adressen inte finnas registrerad på ett sådant sätt att den förföljda personens bosättning kan avslöjas. Detsamma gäller andra uppgifter som kan ge ledtrådar om bosättningen, till exempel medlemskap i lokala föreningar.³⁷⁴

Skyddad folkbokföring medges efter ansökan från den enskilde.³⁷⁵ För barn under 18 år får en ansökan om skyddad folkbokföring göras av endast en vårdnadshavare, om syftet med ansökningen är att skydda mot den andre vårdnadshavaren.³⁷⁶ Det finns dock möjlighet för socialnämnden att ansöka om skyddad folkbokföring för barn i vissa situationer när det finns ett lagakraftvunnet beslut enligt 2 § LVU.³⁷⁷

Skyddad folkbokföring ges som huvudregel tills vidare, men det finns möjlighet för Skatteverket att begränsa åtgärden till viss tid. Om den som medgetts skyddad folkbokföring anmäler hos Skatteverket att skyddet inte längre behövs eller om det finns särskilda skäl för det, ska Skatteverket besluta att den skyddade folkbokföringen ska upphöra att gälla.³⁷⁸ Särskilda

³⁷¹ Prop. 2017/18:145 s. 53-55.

³⁷² 16 § andra stycket folkbokföringslagen och prop. 2017/18:145 s. 49-50.

³⁷³ 16 § andra stycket folkbokföringslagen.

³⁷⁴ Prop. 2017/18:145 s. 49-51.

³⁷⁵ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

³⁷⁶ 30 § andra stycket folkbokföringslagen.

³⁷⁷ 30 § tredje stycket folkbokföringslagen. Läs mer om detta i LVU - Handbok för socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2020.

³⁷⁸ 17 § första och andra stycket folkbokföringslagen.

skäl kan vara att det är uppenbart att hotet upphört eller har minskat så pass mycket att skyddsåtgärden inte längre behövs. Ytterligare ett skäl kan vara att den utsatta personen aktivt förhindrar att skyddet ger effekt, till exempel genom att ha kontakt med förföljaren.³⁷⁹

Skatteverket ansvarar för att ge stöd åt personer med skyddad folkbokföring så att skyddet kan ge avsedd effekt.³⁸⁰ Detta kan exempelvis göras genom att Skatteverket ger råd om hur personerna bör agera och hur de bör hantera sina personuppgifter i kontakt med myndigheter och andra, eller att de får stöd så att de kan få ta del av samhällsservice utan att säkerheten äventyras. Skatteverket ska däremot inte agera ombud för personerna och inte heller ge mer handfast stöd i frågor hos andra myndigheter eller privata organisationer. I Skatteverkets ansvar kan även ingå att ha regelbunden kontakt med personer med skyddad folkbokföring för att bland annat diskutera behovet av fortsatt skydd. Andra myndigheter bör inom ramen för sitt verksamhetsområde bistå Skatteverket i detta arbete genom den ordinarie skyldigheten som myndigheter har att samverka med varandra.³⁸¹ Socialnämnden är dessutom skyldig att på Skatteverkets begäran lämna biträde vid utredning av frågor om skyddad folkbokföring.³⁸² För att Skatteverket bland annat ska kunna bedöma om den skyddade folkbokföringen kan förväntas tillgodose behovet av skydd för en enskild kan information från socialtjänsten behövas. Socialtjänsten har möjlighet att bryta sekretess och lämna de uppgifter som behövs till Skatteverket i ett ärende om skyddad folkbokföring.³⁸³ Informationsutbyte kan även ske på eget initiativ av socialtjänsten.³⁸⁴

8.3.4.1.2 Fingerade personuppgifter

Fingerade personuppgifter är den starkaste och mest ingripande formen av skyddade personuppgifter. En person som riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv hälsa, frihet eller frid kan få medgiva att använda fingerade personuppgifter om åtgärden, med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar, kan antas tillgodose behovet av skydd. Fingerade personuppgifter innebär att personen använder andra personuppgifter än de verkliga.³⁸⁵ Detta medför dock inte någon rättslig förändring av personens namn eller andra förhållanden. Kopplingen mellan den verkliga och den fingerade identiteten är normalt sett sekretessbelagd. Med den nya identiteten kan personen vara öppen med sina personuppgifter utan att riskera att bli hittad med hjälp av dem. Detta är dock en mycket ingripande åtgärd och personer med fingerade personuppgifter måste fullständigt bryta med det gamla livet när det gäller till exempel arbete, bostad, släkt, vänner och fritid och behöver bygga upp ett helt nytt liv på en annan plats. Det kan också innebära praktiska svårigheter i andra sammanhang, exempelvis i situationer där personen kan behöva styrka utbildnings-, arbets- eller

³⁷⁹ Prop. 2017/18:145 s. 56–57, 75 och 130.

³⁸⁰ 17 b § folkbokföringslagen.

³⁸¹ Prop. 2017/18:145 s. 66–68.

³⁸² 17 a § folkbokföringslagen.

³⁸³ 12 kap. 10 § SoL.

³⁸⁴ Prop. 2017/18:145 s. 66–68.

³⁸⁵ Se 1 § lagen (1991:483) om fingerade personuppgifter.

ekonomiska förhållanden eftersom det inte går att använda sig av dokumentation som utfärdats under den riktiga identiteten. Ett identitetsbyte som avser ett barn eller en person som har barn innebär i praktiken att relationen till den förälder som barnet inte bor tillsammans med måste utplånas i folkbokföringen för att den nya identiteten för den förälder som barnet bor tillsammans med inte ska röjas.³⁸⁶

Om en person kan få ett tillräckligt skydd av sina personuppgifter genom skyddad folkbokföring kan medgivande att använda fingerade personuppgifter inte lämnas. Det är den enskilde som ansöker om fingerade personuppgifter hos Polismyndigheten. Medgivandet får begränsas till viss tid. En person som ansöker om eller har fått medgivande att använda fingerade personuppgifter för egen del, får ansöka om medgivande även för ett barn som personen är vårdnadshavare för och varaktigt bor tillsammans med, om syftet är att ge skydd mot den andre vårdnadshavaren.³⁸⁷ Om den som fått medgivande att använda fingerade personuppgifter anmäler hos Polismyndigheten att medgivandet inte längre behövs eller om det finns särskilda skäl för det, ska Polismyndigheten besluta att medgivandet ska upphöra att gälla.³⁸⁸

Myndigheter är skyldiga att lämna upplysning om en person i ett ärende om fingerade uppgifter på begäran av Polismyndigheten. Polismyndigheten har ansvar att bistå en person med fingerade personuppgifter vid kontakter med andra myndigheter samt att i övrigt lämna den hjälp som krävs, om den enskildes hjälpbehov inte kan tillgodoses på annat sätt.³⁸⁹

8.3.4.2 Att leva med skyddade personuppgifter

Skyddade personuppgifter kan ofta vara livsnödvändigt för våldsutsatta vuxna och barn. Att leva med skyddade personuppgifter kan dock föra med sig en rad olika konsekvenser – praktiska, sociala, ekonomiska och psykologiska. Det är angeläget att socialnämnden tar hänsyn till detta när de bedömer behov hos personer med skyddade personuppgifter.³⁹⁰

Våldsutsatta barn och vuxna med någon typ av skyddade personuppgifter kan ha liknande behov av stöd och insatser som andra våldsutsatta, till exempel hjälp med boende akut, på kort eller lång sikt, förmedling av och hjälp med kontakter med andra myndigheter, stödsamtal samt ekonomiskt bistånd.

Att leva med skyddade personuppgifter kan dessutom innebära ökade kostnader för många vardagliga behov. Levnadsomkostnader som boende, livsmedel och kläder kan bli större. Vissa säkerhetsåtgärder kan också vara nödvändiga, som till exempel titthål i dörr, byte av lås eller extra mobiltelefoner. Skyddade personuppgifter kan till och med få till följd att det blir svårt för vuxna personer att försörja sig, eftersom det innebär en risk att lämna sina personuppgifter till exempelvis en arbetsgivare.³⁹¹ Det kan också innebära en

³⁸⁶ Prop. 2017/18:145 s. 33-36.

³⁸⁷ 2-4 §§ lagen om fingerade personuppgifter.

³⁸⁸ 8 § lagen om fingerade personuppgifter.

³⁸⁹ 5 och 7 §§ lagen om fingerade personuppgifter.

³⁹⁰ Se exempelvis Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

³⁹¹ Se exempelvis Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

risk att skaffa bibliotekskort, terminskort för skolresor, högkostnadsskydd med mera.

När det gäller barn med skyddade personuppgifter kan de därutöver behöva avstå från aktiviteter.³⁹² Exempelvis kan deras möjligheter att vara med i idrottsföreningar begränsas och de kan behöva avstå från att prenumerera på tidningar eller låna böcker och filmer på bibliotek. Att leva med skyddade personuppgifter kan också påverka deras relationer till klasskamrater och vänner, till exempel genom att deras deltagande på sociala medier kan behöva begränsas vilket kan leda till utanförskap. *Läs även om sekretessfrågor gällande barn i avsnitt 14.8.*

I sammanhanget kan påminnas om socialnämndens ansvar att ta ställning till om nämnden behöver göra en framställning eller ansökan om ändring av till exempel vårdnaden till domstol om nämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas.³⁹³ *Läs mer om detta i avsnitt 14.4.8.*

8.4 Kartläggning och analys

För att kunna veta vilka insatser som behövs inom en kommun bör en problemanalys göras.³⁹⁴ Det är också viktigt att kontinuerligt följa upp insatserna, för att bedöma om det behövs ytterligare – eller andra – åtgärder och vilka aktörer som då kan behöva samverka.

8.4.1 Hur tjänsterna svarar mot behoven

Socialnämnden ska analysera om utbudet av insatser och andra sociala tjänster som erbjuds våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare svarar mot behoven i kommunen.

2 kap. 8 HSLF-FS 2022:39

För att våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat våld och våldsutövande vuxna och barn ska få adekvata insatser ska socialnämnden analysera om utbudet av insatser och andra sociala tjänster som erbjuds dessa grupper svarar mot behoven i kommunen. En sådan analys kan behövas för att exempelvis beräkna behov av handläggare eller planera för upphandling av skyddat boende och andra insatser.

I analysen kan det vara viktigt att uppmärksamma särskilda behov eller utsatthet hos enskilda, exempelvis på grund av ålder, utländsk bakgrund, sexuell läggning, funktionsnedsättning, missbruk och beroende eller hedersrelaterad kontext. Socialnämnden bör vid bland annat planeringen av verksamheten beakta vissa särskilda utsatthets- eller sårbarhetsfaktorer.³⁹⁵ *Läs mer om särskild utsatthet och sårbarhet i avsnitt 8.2.*

³⁹² Skolverket har tagit fram stödmaterialet Unga med skyddade personuppgifter (2011). Materialet vänder sig till personal i förskola, skola och fritidshem samt till huvudmän för dessa verksamheter.

³⁹³ Se 5 kap. 2 § SoF.

³⁹⁴ Se prop. 2006/07:38 s. 21.

³⁹⁵ AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

8.4.2 Olika sätt att kartlägga förekomst av våld

För att kunna göra denna analys bör socialnämnden fortlöpande kartlägga förekomsten av våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare i kommunen genom att bl.a.

- gå igenom dokumentationen i pågående ärenden,
- hämta in uppgifter från lokal eller officiell statistik, och
- hämta in uppgifter om förekomsten av våldsutsatta och barn som bevittnat våld från hälso- och sjukvården, myndigheter och organisationer.

AR till 2 kap. 8 § HLSF-FS 2022:39

Syftet med kartläggningarna är att få underlag till att analysera om de insatser som erbjuds svarar mot behoven i kommunen. Varje kommun måste själv bedöma hur ofta en kartläggning bör göras för att analysera behoven. När det gäller vilka tjänster som kan erbjudas är det viktigt att en sådan kartläggning omfattar det som socialtjänsten har att tillgå i den egna kommunen. Kartläggningen behöver också omfatta sådana tjänster som utförs av privata utförare eller av andra kommuner. Detta kan exempelvis vara aktuellt när mindre kommuner samverkar med andra kommuner kring vissa typer av tjänster. Några exempel på utbud av insatser kan vara rådgivning, samtalskontakter och boende dit våldsutsatta kan ta sig med barn, samt särskilt anpassat boende för våldsutsatta i missbruk eller beroende eller med funktionsnedsättning. Det kan vidare gälla insatser för barn som utsatts för eller bevittnat våld. Ytterligare ett område kan handla om rådgivning och samtalskontakter för barn och vuxna som utövar våld samt boenden dit våldsutövare kan flytta istället för att den våldsutsatta ska behöva flytta.

Resultatet av kartläggningarna kan vara en viktig utgångspunkt för planering av verksamheter och insatser, till exempel kompetensbehov, personaltätthet, behov av samverkan med andra kommuner eller behov av tillfälliga boenden. Att kartlägga omfattningen av våld är ett sätt för nämnden att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållandena i kommunen.

8.4.2.1 Våldsutsatta och våldsutövande vuxna

För att få kunskap om omfattningen av våld i nära relationer när det gäller vuxna personer kan det göras en inventering av pågående ärenden inom socialtjänsten där det förekommer våld, till exempel inom enheten för ekonomiskt bistånd, familjerätten, barn- och ungdomsgrupper, omsorgen om personer med funktionsnedsättning, äldreomsorg samt missbruks- och beroendevård. Vid inhämtande eller hantering av uppgifter är det viktigt att beakta regelverket kring behandling av personuppgifter och sekretess.

Andra aktörer som kan bidra med uppgifter till kartläggningen är till exempel Polismyndigheten, hälso- och sjukvården, skolan, kvinno- och brottsofferjourer, tjej- och ungdomsjourer samt andra frivilligorganisationer. När

man använder befintlig lokal statistik är det nödvändigt att uppmärksamma att en och samma individ kan förekomma i uppgifter från olika källor.³⁹⁶

Genom intervjuer och fokusgrupper med olika aktörer inom kommunen, inklusive socialtjänsten, kan en kartläggning i syfte att genomföra en analys söka svar på frågor om vilka uttryck våldet tar sig, våldsutsattas och våldsutövares livssituation, upplevda hinder för att söka hjälp med mera.

För att få en mer övergripande bild av omfattningen av våld kan närliggande kommuner tillfrågas om motsvarande uppgifter. Detta kan vid behov även underlätta samverkan kring olika typer av insatser.

I kombination med andra källor kan officiell kriminalstatistik över polisanmälda brott användas. Sådan statistik kan särredovisas på kommunal nivå. Misshandel redovisas bland annat fördelat på kategorierna bekant respektive obekant förövare och nära relation. En annan relevant brottstyp är grov kvinnofridskränkning, som per definition begåtts av en manlig partner eller en före detta partner till kvinnan. Mörkertalet antas emellertid vara stort när det gäller brott som begås i nära relationer.

Resultat av återkommande nationella undersökningar från SCB (undersökningarna av levnadsförhållanden, ULF), BRÅ (de nationella trygghetsundersökningarna, NTU) samt NCK:s omfångsundersökningar kan också vara användbara.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

8.4.2.2 Våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld samt våldsutövande barn

Information om hur många barn som lever i familjer där det förekommer våld eller som själva utövar våld, eller som har relationer där våld förekommer, kan fås fram genom en genomgång av aktuella ärenden som rör barn inom socialtjänsten, inklusive familjerätten. Uppgifter om förekomst av våld kan också fås genom att hämta in uppgifter om anmälningar enligt 14 kap. 1 § SoL. Vid inhämtande eller hantering av uppgifter är det viktigt att beakta regelverket kring behandling av personuppgifter och sekretess.

Personer som arbetar på kvinnojourer, brottsofferjourer, tjej- och ungdomsjourer eller kommunala kriscentra kan bidra med uppgifter om hur många barn de kommer i kontakt med och omständigheter kring barnen. En del information kan också fås från de kommunala bostadsbolag som gör trygghetsundersökningar i bostadsområden.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

³⁹⁶ En våldsutsatt kvinna som både gjort en polisanmälan och som sökt vård p.g.a. våldet kan exempelvis finnas med i både Polisens och hälso- och sjukvårdens statistik.

9. Information och uppsökande arbete

Till socialnämndens uppgifter hör att göra sig väl förtrogen med levnadsförhållanden i kommunen, informera om socialtjänsten i kommunen samt genom uppsökande verksamhet och på annat sätt främja förutsättningarna för goda levnadsförhållanden.³⁹⁷ Nämnden ska också bedriva uppsökande verksamhet och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och unga far illa.³⁹⁸

9.1 Uppsökande arbete

Det är viktigt att nämnden har ett aktivt och uppsökande arbete som är riktat till dem som utsätts för våld av närstående och till barn som bevittnat våld. Det kan få fler våldsutsatta att söka stöd och hjälp och därigenom kan ytterligare våld förhindras. Lättillgänglig information som är anpassad till olika grupper är en väsentlig del i detta arbete. Genom att till exempel fråga om våld i socialtjänstens olika verksamheter kan våldsutsatthet och våldsutövande uppmärksammas. *Läs mer om rutiner om att fråga om våld i avsnitt 8.3.1.*

Socialtjänsten bör vara uppmärksam på situationer där det kan förekomma våld, även om en hjälpsökande inte direkt talar om detta, eftersom personen har kontakt med socialtjänsten på grund av andra problem.³⁹⁹ Får nämnden kännedom om förhållanden som kan föranleda någon åtgärd ska nämnden vända sig till den som saken berör, upplysa om vad som blivit känt och föreslå stöd och hjälpinsatser som kan vara lämpliga.⁴⁰⁰

Uppsökande arbete kring barn och vuxna som utövar våld i nära relationer är också viktig. I förarbetena framhålls att information om olika verksamheter för personer som utövar våld även kan få fler våldsutövare att söka hjälp för att ändra sitt beteende. Lika betydelsefullt är att försöka nå dem som befinner sig i riskzonen för att utöva våld.⁴⁰¹

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

³⁹⁷ 3 kap. 1 § SoL.

³⁹⁸ 5 kap. 1 § SoL.

³⁹⁹ Jfr prop. 1997/98:55 s. 38.

⁴⁰⁰ Jfr prop. 2011/12:4 s. 16, prop. 2006/07:38 s. 27 och 11 kap. 1 § SoL.

⁴⁰¹ Prop. 2006/07:38 s. 23.

9.2 Planera information om nämndens verksamhet

Socialnämnden bör planera för hur grupper och enskilda, såväl vuxna som barn, ska nås med information om nämndens verksamhet för våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare.

AR till 3 kap. 4 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

I socialnämndens uppsökande arbete har nämnden ansvar att upplysa om socialtjänsten och erbjuda sin hjälp. När det är lämpligt ska socialnämnden samverka med andra samhällsorgan samt med organisationer och andra föreningar.⁴⁰² Socialnämnden bör planera för hur grupper och enskilda, såväl vuxna som barn, ska nås med information om nämndens verksamhet för våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare. Lättillgänglig information om vad som utmärker våld samt om tillgängligt stöd kan bidra till att man väljer att tala om våldet.

Av det allmänna rådet framgår inte närmare om hur planeringen av informationen bör göras. Några exempel på sådant som kan behöva beaktas vid planeringen kan vara:

- hur informationen ska spridas
- vilka informationen ska spridas till – internt, till enskilda, till myndigheter, till ideella föreningar
- om informationen behöver samordnas med andra myndigheter eller aktörer, exempelvis Polismyndigheten, skolan, ungdomsmottagningen eller Migrationsverket samt om gemensamma informationsmaterial behövs
- hur ofta informationsinsatserna behöver följas upp/uppdateras.

9.2.1 Informationens innehåll

Här är några exempel på vad informationen kan innehålla:

- vad som karaktäriserar våld och övergrepp av närstående
- vilken form av stöd och hjälp socialnämnden kan erbjuda
- adresser och telefonnummer till socialtjänsten
- familjerättens och familjerådgivningens arbete
- information om sekretess
- möjligheten att få skyddade personuppgifter
- möjligheten att få kontaktförbud.

9.2.2 Att anpassa och sprida informationen

För att nå dem som behöver information om socialtjänstens arbete är det av stor betydelse att informationen sprids brett, genom flera olika kanaler. Det är också viktigt att informationen är tydlig och lättillgänglig, särskilt för barn, och att det till exempel är lätt att hitta på kommunens webbplats.

⁴⁰² 3 kap. 4 § SoL.

När det gäller skriftlig information, till exempel i form av broschyrer, är det centralt att noga överväga på vilka platser sådan information behöver finnas tillgänglig.

Informationen behöver vara anpassad så att personer med olika förutsättningar kan ta del av den, till exempel vara översatt till olika språk och finnas på lättläst svenska. Information om socialtjänstens möjligheter att ge stöd och hjälp kan också vara en del av samhällsorienteringen till nyanlända. Sådan information kan ges både skriftligt och muntligt. Det kan även finnas andra sammanhang eller tillfällen då det är relevant att ge muntlig information.

Information kan också behöva ges i punktskrift, elektroniskt med talsyntes, på teckenspråk och i andra format som är tillgängliga för personer med olika funktionsnedsättningar.

9.2.3 Information till barn

Barn som utsatts för våld, bevittnat våld samt barn som själva utövar våld behöver få information om vart de ska vända sig för att få hjälp och vilka rättigheter de har att få hjälp och stöd. De behöver också informeras om vilken hjälp som kan erbjudas dem, både av socialtjänsten och av andra aktörer. Vidare är det centralt att de ges information om våld och dess olika uttryck, om att det inte är acceptabelt att bli utsatt för våld eller att behöva bevittna våld samt att det inte är acceptabelt att utöva våld och att dessa handlingar ofta är att betrakta som brottsliga handlingar.

Informationen behöver anpassas till barn i olika åldersgrupper och spridas via media och kanaler som når barn.⁴⁰³

9.2.4 Information till myndigheter och frivilligorganisationer

Information om socialtjänstens arbete kan även behöva spridas till andra myndigheter och organisationer. Utöver kvinnojourer och brottsofferjourer kan det exempelvis vara, trossamfund, pensionärsföreningar, funktionshindersorganisationer, anhörigorganisationer och patientorganisationer.

Närliggande kommuner kan med fördel informeras eftersom det i vissa fall kan behövas samverkan över kommungränser.

Det är även angeläget att i informationen upplysa om anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL.

⁴⁰³ Brottsoffermyndigheten har i samverkan med Barnombudsmannen tagit fram ett informationsmaterial "Jag vill veta" som riktar sig till barn och unga som brottsoffer. Materialet går att hitta på Brottsoffermyndighetens hemsida: <https://www.brottsoffermyndigheten.se/utsatt-for-brott/for-dig-under-18-ar/>.

10. Samverkan

Våld i nära relationer är ett mångsidigt problem och kräver att många samverkar. Socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med den enskilde och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar.⁴⁰⁴

Samverkan kan vara nödvändig för att dels komma i kontakt med våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat våld och vuxna och barn som utövar våld, dels för att ge dem det stöd och den hjälp som de behöver. Samverkan kan också behövas för att utveckla verksamheter för målgrupperna.

Samverkan behövs ofta både i enskilda ärenden och på övergripande nivå.

10.1 Samverkan i enskilda ärenden

Samverkan på individnivå utgår från den enskilde vuxnes eller barnets behov. Insatserna behöver samordnas så att de inte motverkar varandra, och då är samverkan nödvändig. Förekommer det våld i en familj behöver insatserna samordnas för var och en i familjen, eftersom behoven ser olika ut. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.⁴⁰⁵

10.1.1 Samverkan internt

Socialnämnden ska samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra.

Om insatser ges till flera personer i en familj, ska samtliga insatser samordnas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i socialtjänstlagen (2001:453).

2 kap. 9 § HSLF-FS 2022:39

Såväl våldsutsatta som våldsutövare kan vara aktuella på flera enheter inom socialtjänsten samtidigt.

Handläggare från olika enheter kan behöva träffa exempelvis den våldsutsatta personen tillsammans och bedöma hela situationen och behovet av stöd och hjälp. Det kan exempelvis handla om att den våldsutsatta vuxna eller det våldsutsatta barnet behöver få skydd och stöd för våldet och samtidigt insatser på grund av en funktionsnedsättning eller behandling vid missbruk och beroende. I vissa fall kan insatserna vara gemensamma, till exempel att en våldsutsatt förälder placeras på samma HVB där barnet är placerat. Det är

⁴⁰⁴ 3 kap. 5 § SoL.

⁴⁰⁵ 2 kap. 9–10 §§ HSLF-FS 2022:39.

viktigt att insatserna samordnas så att de inte motverkar varandra. Hanteringen av den enskildes säkerhet kan också behöva samordnas mellan olika enheter inom socialtjänsten. Detta kan exempelvis bli aktuellt när det gäller arbetet med insatser till våldsutövande barn och vuxna. Samverkan kan behövas kring lokaler och tidpunkter för möten så att den eller de som varit utsatta inte behöver riskera att möta våldsutövaren. Eftersom insatser till våldsutsatta vuxna och barn och till barn som bevittnat våld ska grundas på nämndens utredning och riskbedömning⁴⁰⁶ kan den interna samverkan behöva ske redan inom ramen för utredningen.

Insatser som ges till flera i en familj ska samordnas. Det kan till exempel handla om att en våldsutsatt mamma får samtalsstöd samtidigt som barnet eller barnen deltar i stödsamtal. Insatserna kan behöva samordnas både tidsmässigt och innehållsmässigt.

Om en våldsutövande förälder får insatser för att förändra sitt beteende måste även dennes insatser samordnas så att tryggheten för både den andra föräldern och barnet tillgodoses. När det samtidigt pågår en vårdnads-, boende- eller umgängesutredning hos familjerätten för gemensamma barn, är det viktigt att handläggarna från de olika enheterna inom socialtjänsten samverkar så att både den våldsutsattas behov och barnets bästa tillgodoses.

10.1.2 Samverkan externt

Socialnämnden ska samverka externt med berörda verksamheter, myndigheter och organisationer för att skapa förutsättningar för att samordna de olika aktörernas insatser och åtgärder så att de inte motverkar varandra.

Om insatser och åtgärder riktar sig till flera personer i en familj, ska nämnden även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga insatser och åtgärder. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i socialtjänstlagen (2001:453).

2 kap. 10 § HSLF-FS 2022:39

Socialtjänstens insatser till våldsutsatta barn och vuxna behöver även samordnas med insatser från andra aktörer, till exempel inom hälso- och sjukvården. I det konkreta fallet kan det exempelvis gälla en våldsutsatt vuxen som behöver skyddat boende från socialtjänsten samtidigt som hen behöver traumabehandling från hälso- och sjukvården. Ett barn kan behöva barnpsykiatrisk vård samtidigt som barnet kan behöva en placering utanför det egna hemmet.

Socialtjänsten kan vidare hjälpa brottsutsatta att komma i kontakt med polisen och även behöva samverka med polisen kring att bedöma risk för fortsatt våld. Ett annat exempel på samverkan med polisen kan vara inom ramen

⁴⁰⁶ 6 kap. 1-3 §§ HSLF-FS 2022:39.

för brottsförebyggande åtgärder när den våldsutsatta behöver tekniskt, personligt eller annat skydd eller behöver hämta personliga tillhörigheter i bostaden (*läs mer om detta i avsnitt 10.3.4.1 samt 15.1.8*).

En våldsutövare kan få insatser av Kriminalvården. Det är då viktigt att dessa samordnas med eventuella insatser från socialtjänsten till våldsutsatta och deras barn utifrån ett trygghets- och säkerhetsperspektiv.

Läs mer om samverkan med olika aktörer i avsnitt 10.3.

10.1.3 Samverkan kring barn som far illa

Socialnämnden ska samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Nämnden har ett förstahandsansvar för att samverkan kommer till stånd.⁴⁰⁷ Socialnämndens samverkan med andra huvudmän under utredningen bör syfta till att dels få en god helhetsbild av barnets situation, dels samordna eventuella insatser.⁴⁰⁸

Bestämmelser om samverkan kring barn som far illa finns även för andra verksamheter i 29 kap. 13 § skollagen, 5 kap. 8 § HSL och 6 kap. 5 § PSL. Samverkansparter kan finnas i exempelvis fritids- och kultursektorn, ideella organisationer samt hos offentliga och privata företrädare för olika samhällsintressen.

För att kunna hjälpa barn och deras familjer kan samverkan behövas i olika skeden under hela handläggningen. Behovet av samverkan kan se olika ut i de olika skedena i processen.

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

10.1.4 Begränsningar för utbyte av information

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i socialtjänstlagen (2001:453).

2 kap. 9 och 10 §§ HSLF-FS 2022:39

Vid samverkan behöver regler om sekretess och tystnadsplikt beaktas. Sekretess gäller inom socialtjänsten för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.⁴⁰⁹

Sekretessgränserna inom OSL innebär att det finns en sekretessgräns runt en myndighet eller runt en självständig verksamhetsgren inom en myndighet.⁴¹⁰ När det gäller utbyte av uppgifter inom en och samma myndighet (el-

⁴⁰⁷ Se 5 kap. 1 a § SoL och prop. 2002/03:53 s. 108.

⁴⁰⁸ SOSFS 2014:6.

⁴⁰⁹ 26 kap. 1 § OSL.

⁴¹⁰ 8 kap. 2 § OSL.

ler inom den självständiga verksamhetsgrenen) finns det därför inga sekretessgränser enligt OSL. I den situationen är det i alla fall inte fritt fram för personalen att utbyta uppgifter. Uppgifter som omfattas av sekretess får bara lämnas mellan befattningshavarna i den utsträckning som är normal eller behövlig för ett ärendes handläggning eller för verksamhetens bedrivande i övrigt. Detta brukar kallas *inre sekretess*.

Om uppgifter behöver lämnas innanför en sekretessgräns och OSL därför inte hindrar detta, kan det ändå vara olämpligt att lämna uppgifterna. Det kan vara fallet om man inte beaktar den enskildes vilja utifrån dennes självbestämmande och integritet.⁴¹¹

Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta.⁴¹² Om det rör uppgifter som avser ett barn måste båda vårdnadshavarna samtycka till att uppgiften lämnas ut, om barnet ännu inte uppnått sådan ålder och mognad att barnet själv förfogar över sekretessen. (*Läs mer om barns sekretess i förhållande till vårdnadshavare i avsnitt 14.8.2 och om polisanmälan i avsnitt 14.2*)

Det finns dock inga hinder för att samråda med andra verksamheter och myndigheter så länge uppgifterna är oidentifierade och inte går att koppla till en specifik person.

10.1.4.1 Exempel på sekretessbrytande bestämmelser

Om samtycke inte finns, kan uppgifter i vissa situationer ändå lämnas med stöd av sekretessbrytande bestämmelser i 10 och 26 kap. OSL. Exempel på när sekretessbrytande bestämmelser kan bli aktuella är

- *Vid uppgiftsskyldighet* – Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning.⁴¹³ Ett exempel på uppgiftsskyldighet är skyldigheten i 12 kap. 10 § SoL att lämna uppgifter som behövs i ett ärende hos Skatteverket om skyddad folkbokföring enligt 16 § folkbokföringslagen.
- *Vid nödvändig vård, behandling eller annat stöd* – Uppgift om ett barn eller en närstående till barnet får lämnas från en myndighet inom socialtjänsten till en annan sådan myndighet eller till en myndighet inom hälso- och sjukvården om det behövs för att ett barn ska få nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Detsamma gäller personer som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel, eller som vårdas med stöd av lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT) eller lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV). Detsamma gäller även för uppgift om en gravid kvinna eller någon närstående till henne, om uppgiften behöver lämnas för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.⁴¹⁴
- *Vid vissa uppgifter om brott* – *Läs mer om detta i kap. 11.*

⁴¹¹ Se 1 kap. 1 § tredje stycket SoL.

⁴¹² 12 kap. 2 § OSL.

⁴¹³ 10 kap. 28 § OSL.

⁴¹⁴ 26 kap. 9 § OSL.

10.1.4.2 Fasta grupper för samverkan

Att flera myndigheter, som socialtjänsten, Polismyndigheten eller hälso- och sjukvården arbetar i en fast grupp för samverkan innebär inte att den sekretess som gäller mellan myndigheterna ändras. I en samverkansgrupp företräder varje tjänsteman sin myndighet och är bunden av dess sekretessbestämmelser.⁴¹⁵ Sekretessen kan vara olika stark för uppgifter hos dem som samverkar, exempelvis har socialtjänsten generellt en starkare sekretess än skolan.

Det finns, som tidigare nämnts, inget som hindrar att de samverkande myndigheterna eller verksamheterna samråder om enskilda personer så länge uppgifterna är oidentifierade. Uppgifter som kan bidra till att enskilde kan identifieras får bara framkomma om det finns samtycke eller stöd i någon annan bestämmelse som bryter sekretessen.

10.2 Samverkan på övergripande nivå

Den som bedriver socialtjänst eller verksamhet enligt LSS ska identifiera de processer där samverkan behövs för att säkra kvaliteten på de insatser som ges i verksamheten. Det ska framgå av processerna och rutinerna hur samverkan ska bedrivas i den egna verksamheten. Det ska genom processerna och rutinerna även säkerställas att samverkan möjliggörs med andra verksamheter inom socialtjänsten och med vårdgivare, myndigheter, föreningar och andra organisationer.⁴¹⁶

10.2.1 Områden för samverkan

För att underlätta samverkan på en övergripande nivå med andra parter kan det underlätta att fastställa samverkansområden och att precisera respektive samverkansparter roller, uppgifter och ansvar.

Exempel på områden där det kan vara aktuellt att samverka är:

- kartläggning av omfattningen av våld i nära relationer i kommunen
- hantering av anmälningar enligt 14 kap. 1 § SoL som rör våld
- hantering av skyddade personuppgifter
- upptäckt av våld mot äldre personer, personer med funktionsnedsättning, personer med missbruks- eller beroendeproblem, personer med utländsk bakgrund, våld i ungas parrelationer samt hedersrelaterat våld samt hur dessa ärenden ska handläggas
- tillgång till insatser för barn som utsatts för och bevittnat våld
- tillfälligt boende för våldsutsatta
- möjligheter till stadigvarande boende för våldsutsatta
- tillgång till insatser för våldsutövande barn och vuxna
- information på olika språk, på lätt svenska och i olika format om vilka typer av stöd och hjälp som finns för våldsutsatta och våldsutövare
- tillgång till olika typer av spetskompetens kring våld hos handläggare
- myndighetsövergripande och/eller yrkesövergripande utbildningar kring våld.

⁴¹⁵ JO 1987/88 s. 148.

⁴¹⁶ 4 kap. 5 § SOSFS 2011:9.

Flera av dessa exempel förutsätter såväl intern som extern samverkan, och i vissa fall även samverkan mellan kommuner. Samverkan externt är även viktig för att skapa och upprätthålla en samsyn mellan olika myndigheter, till exempel vad gäller riskbedömningar.

10.2.2 Kommunens ansvar för samverkan vid brottsförebyggande arbete

Den 1 juli 2023 träder en lag om kommuners ansvar vid brottsförebyggande arbete i kraft. Enligt lagen har kommunen ett visst ansvar för samordningen av det lokala brottsförebyggande arbetet inom sitt geografiska område och ska inrätta en samordningsfunktion.⁴¹⁷ Kommunen ska verka för att skriftliga överenskommelser om samverkan ingås med relevanta aktörer, till exempel statliga myndigheter, regioner, det civila samhällets organisationer och aktörer inom näringslivet. I förarbetena lyfts som exempel aktörer som har en särskild roll eller uppgift kopplad till viss typ av brottslighet eller vissa målgrupper, såsom flickor eller kvinnor som utsätts för våld i nära relationer.⁴¹⁸

10.3 Socialnämndens samverkan med olika aktörer

10.3.1 Samverkan med andra förvaltningar eller nämnder i kommunen

Socialtjänsten kan behöva samverka med skolförvaltningen för att förskola och skola ska bli uppmärksammat på barn som utsatts för och bevittnat våld. Samverkan är också viktig när det gäller skolgången för barn som bor med en förälder i ett tillfälligt boende i en annan kommun. Under tiden som barn vistas i ett tillfälligt boende, till exempel ett skyddat boende, har de rätt till fortsatt skolgång, men det kan av olika skäl bli aktuellt med byte av skola. Barnets hemkommun har ansvar för att se till att barnet får den skolgång som barnet har rätt till.⁴¹⁹ När ett barn bor med en förälder i ett tillfälligt boende i en annan kommun, känner skolan i hemkommunen ibland inte till att barnet flyttat. För att barnet ska få sin skolgång är detta något som behöver uppmärksammas.

Samverkan med fritidsförvaltningen är angelägen för att på fritidsgårdar och i ungdomsföreningar sprida information om våld samt om möjligheten att få stöd och hjälp.

Samverkan med andra nämnder eller förvaltningar i kommunen kan behövas om en våldsutsatt person exempelvis också har behov av insatser på grund av funktionsnedsättning eller missbruk, eller behov av ekonomiskt bistånd och dessa ärenden handläggs inom en annan nämnd än socialnämnden.

Överförmyndarnämnden är ytterligare en förvaltning som det kan bli aktuellt att samverka med. Det gäller exempelvis våldsutsatta eller våldsutövare

⁴¹⁷ Se proposition 2022/23:43 Kommuners ansvar för brottsförebyggande arbete s. 1.

⁴¹⁸ Prop. 2022/23:43 s. 33.

⁴¹⁹ 10 kap. 24 § skollagen (2010:800).

med demenssjukdom eller som har en psykisk funktionsnedsättning, för vilka det kan finnas behov att förordna en god man.

Det kan även vara viktigt att samverka med den förvaltning som ansvarar för nyanländas etablering och samhällsorientering, med syfte att informera dessa personer om bland annat samhällets ansvar samt möjligheter till stöd och hjälp för den som har utsatts för våld.

10.3.2 Samverkan mellan kommuner

Kommuner kan behöva samverka kring olika typer av insatser. Det kan handla om samtalsgrupper eller boende till hjälp och stöd för våldsutsatta med särskilda behov, till exempel boende med flerspråkig personal eller boende som är tillgängligt för och motsvarar behoven hos personer med funktionsnedsättningar. Det kan också gälla insatser för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld eller insatser för att ordna barns skolgång i samband med vistelse på tillfälliga jourboenden i en annan kommun.

Kommunen kan träffa överenskommelser och upparbeta rutiner för samverkan med andra kommuner så att behoven hos våldsutsatta vuxna och barn samt barn som bevittnat våld kan tillgodoses också när insatsen genomförs utanför den egna kommunen. Ett sätt att samverka mellan kommuner vid genomförande av insatser är genom kommunal avtalssamverkan.

Kommunerna kan även behöva samverka när det gäller insatser för våldsutövare, till exempel erbjuda den som utövar våld att flytta ifrån den som hen utsätter för våld eller samverka kring en gemensam stödverksamhet inom ett geografiskt område.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

10.3.3 Samverkan med hälso- och sjukvården

Många våldsutsatta och barn som bevittnat våld behöver insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. De kan vara i behov av eller har redan kontakt med vårdcentraler, barnavårdscentraler (BVC), mödravårdscentraler (MVC), ungdomsmottagningar, BUP samt vuxenpsykiatri. Det kan även vara viktigt att samverka med elevhälsan. När en person behöver insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns en skyldighet att upprätta en individuell plan (SIP). *Läs mer om SIP i avsnitt 10.5.*

Det kan även vara angeläget att samverka med hälso- och sjukvården kring vård till våldsutövare.⁴²⁰

När det gäller vissa målgrupper finns det regler om att regionen och kommunen ska ingå en särskild överenskommelse om samarbete. Det gäller i fråga om:

- barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet
- personer med psykisk funktionsnedsättning

⁴²⁰ Jfr prop. 2020/21:163 s. 20.

- personer som missbrukar alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel eller spel om pengar.⁴²¹

10.3.3.1 Samverkan kring placerade barn och unga

Socialnämnden och hälso- och sjukvården behöver samverka för att tillgoda placerade barn och ungas behov av vård och stöd under placeringen, inklusive samverkan kring behov av vård och stöd till följd av våld.

Socialnämnden har ett ansvar att verka för att barn i familjehem, jourhem, HVB och stödboende samt barn som är privatplacerade får den hälso- och sjukvård de behöver.⁴²² I förarbetena betonas att det är regionen som har ansvaret för hälso- och sjukvården. Socialtjänsten ska vara aktiva för att få till stånd undersökningar, insatser och behandlingar som barnet eller den unge kan vara i behov av.⁴²³

Regionen ska också, på initiativ av socialnämnden, erbjuda en hälsoundersökning i anslutning till att vård utanför det egna hemmet av ett barn eller en ung person i åldern 18–20 år inleds.⁴²⁴ Den medicinska bedömningen, som hälsoundersökningen ska leda fram till, kan användas både för socialnämndens planering av vården och för hälso- och sjukvårdens fortsatta kontakter med barnet/den unga.⁴²⁵

När det gäller samverkan kring barn kan olika sekretessbrytande bestämmelsen vara tillämpliga om samtycke att lämna uppgifter inte finns. *Läs mer om sekretess och sekretessbrytande regler i avsnitt 10.1.4 och mer om anmälningsskyldigheten/samverkan kring barn som far illa i avsnitt 3.2.*

Läs mer

- Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten

10.3.4 Samverkan med andra myndigheter

10.3.4.1 Samverkan med Polismyndigheten

Det hör till polisens uppgifter att bland annat förebygga, förhindra och upptäcka brottslig verksamhet. Polismyndigheten ska fortlöpande samarbeta med socialtjänsten och snarast underrätta denna om förhållanden som bör föranleda någon åtgärd av den.⁴²⁶ Socialtjänsten och polisen samverkar på många olika sätt när det rör frågor om våld i nära relationer. Samarbete mellan myndigheterna är ofta av central vikt i dessa ärenden. Det kan till exempel handla om samverkan i någon form av fast grupp eller samverkan kring risk- och skyddsbedömningar för våldsutsatta. Nämnden kan även behöva samverka med Polismyndigheten på flera olika sätt när det gäller att verka för att våldsutövare ska upphöra med våld.

Ett sätt att strukturera samarbetet mellan socialtjänsten och Polismyndigheten är genom överenskommelser om samverkan. På så sätt kan respektive

⁴²¹ 16 kap. 3 § HSL och 5 kap. 1 d, 8 a och 9 a §§ SoL.

⁴²² 6 kap. 7 § SoL.

⁴²³ Se prop. 2012/13:10 s. 81.

⁴²⁴ 1 § lagen (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

⁴²⁵ Proposition 2016/17:59 Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet s. 33-34.

⁴²⁶ 2 § och 6 § polislagen (1984:387).

myndighets ansvar och befogenheter klargörs. Ett sådant avtal kan slutas mellan Polismyndigheten/ett lokalpolisområde och flera kommuner inom ett län.⁴²⁷

10.3.4.1.1 Samverkan kring bedömning av risk och skydd

Polisens Brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhets (Bops) huvudsakliga uppdrag är att göra strukturerade riskbedömningar och att utifrån dessa tillgodose relevanta stöd- och skyddsåtgärder. Exempel på åtgärder som kan bli aktuella är samtal med brottsoffer, uppföljning av kontaktförbud och skyddslarm. Polisen har även skyldighet att göra en individuell skyddsbedömning i syfte att fastställa en målsägandes behov av särskilda skyddsåtgärder under förundersökningen och rättegången.⁴²⁸ I detta arbete behöver socialtjänsten och polisen ofta samverka. Det kan mer specifikt gälla situationer där ett kontaktförbud behöver förenas med andra skydds- och stödinsatser. Polisen och socialtjänsten behöver ofta också samverka när socialtjänsten ska bedöma risk för våld i en utredning där det rekommenderas att socialnämnden utbyter riskbedömningar med polisen. *Läs mer om kontaktförbud i avsnitt 31.5 och mer om riskbedömningar i avsnitt 13.2.3 och 14.5.3.*

10.3.4.1.2 Samverkan i brottförebyggande och operativt arbete

Socialtjänsten och polisen kan behöva samverka både i det brottförebyggande arbetet, det operativa arbetet och i situationer då polisen behöver ingripa med anledning av ett brott. Socialtjänsten får under vissa förutsättningar, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förhindra att en enskild begår ett allvarligt brott mot en närstående eller lämna uppgifter om misstanke om brott som har begåtts. *Läs mer om detta i kap. 11.* Uppgifter som socialtjänsten lämnar kan bidra till att polisen kan initiera kontakt med våldsutövaren och informera om olika möjligheter till stöd för att denne ska kunna bryta sitt våldsamma beteende. Polismyndigheten kan inom ramen för sitt brottförebyggande uppdrag analysera och sammanställa de uppgifter som den får med eventuella uppgifter som myndigheten själv har och göra en helhetsbedömning av risken för kommande allvarlig brottslighet mot närstående samt bedöma vilka brottförebyggande eller stödjande åtgärder som kan vara lämpliga att vidta i det enskilda fallet. Åtgärderna kan ytterst bestå i att polisen ingriper i en konkret situation för att förhindra att ett brott begås eller vidtar åtgärder för att skydda det tilltänkta brottsoffret. Uppgifterna från socialtjänsten kan därutöver bidra till Polismyndighetens arbete med att förebygga av brott i nära relationer i övrigt, bland annat i samarbete med socialtjänsten.⁴²⁹

Det finns exempel på samverkansprojekt mellan socialtjänst och polis som riktar in sig särskilt på att förebygga ytterligare våld och att samarbeta operativt. Ett sådant exempel är Islandsprojektet/Islandsmodellen i Västra Götalandsregionen.⁴³⁰

⁴²⁷ Brottförebyggande rådet, Polismyndigheten och Sveriges Kommuner och Regioner har tagit fram boken "Samverkan i lokalt brottförebyggande arbete" (2020) om samverkan i det lokala brottförebyggande arbetet. Syftet med boken är bl.a. att ge förslag på hur samverkan kan gå till och den innehåller också verktyg för samverkansprocessen.

⁴²⁸ Se 13 f § förundersökningskungörelsen (1947:948).

⁴²⁹ Jfr prop. 2020/21:163 s. 40.

⁴³⁰ Samarbetsmodellen "Islandsmodellen" prövades operativt år 2017-2019 och i mars 2020 presenterades projektets utvärdering, se <https://www.valdinararelationer.se/vkv/utvecklingsprojekt/islandsprojektet>.

10.3.4.2 Samverkan inom ramen för barnahus

Ett vanligt sätt att organisera samråd och samverkan kring barn som misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott är att göra det inom ramen för barnahus. Målet för samverkan är att tillförsäkra barn som misstänks vara utsatta för brott rättstrygghet, gott bemötande och stöd samt, vid behov, omgående kris- och behandlingsinsats. En övergripande målsättning är att barnet ska få skydd och stöd från samhället utifrån en helhetssyn. Barnets bästa ska vara i fokus under processen.⁴³¹

Barnahus finns i stora delar i Sverige, men inte i varje kommun. Oftast har flera kommuner gått ihop och har ett gemensamt barnahus.

De aktörer som ofta samarbetar inom barnahus är:

- Polismyndigheten
- socialtjänsten
- hälso- och sjukvården
- Åklagarmyndigheten
- Rättsmedicinalverket.

I de kommuner där det inte finns tillgång till barnahus är det förstås lika viktigt att hitta samverkansformer med de myndigheter som ska utreda brottet, till exempel polis och åklagare, och med de myndigheter som ska ge barnet stöd och hjälp på andra sätt, som hälso- och sjukvården. *Läs mer om socialtjänstens utredning samtidigt som det pågår en förundersökning i avsnitt 14.3 och att polisanmäla misstanke om brott mot barn i avsnitt 14.2.*

10.3.4.3 Samverkan med UD och utlandsmyndigheter

Socialtjänsten kan behöva samverka med Utrikesdepartementet (UD) och Sveriges ambassader och konsulat i frågor som exempelvis rör barn som blivit bortförda eller kvarhållna i utlandet. Ofta kan det röra sig om barn som är eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld. De som befinner sig i sådana våldsamma eller hotfulla situationer har ofta svårt att ta sig tillbaka till Sverige på egen hand. Det kan också röra sig om barn som blivit förda utomlands för att undkomma sociala myndigheter efter exempelvis en anmälan eller under en utredning av barnet. UD och ambassaden har kunskap om lokal lagstiftning och praxis och kan undersöka förutsättningarna för att barnet ska kunna lämna det aktuella landet. Genom samverkan kan aktörerna utbyta nödvändig information och samordna kontakten med barnet.

I förhållande till vissa länder finns internationella regelverk som kan aktualiseras i ärenden när barn förs bort eller kvarhålls utomlands, till exempel den så kallade Bryssel II-förordningen, 1980 års Haagkonvention om bortförda barn eller 1996 års Haagkonvention om skydd av barn. I fall där barnet bortförts eller kvarhålls i ett land där någon av dessa regelverk gäller har UD en särskild roll som svensk centralmyndighet. UD samarbetar då med det andra landets centralmyndighet istället för den svenska ambassaden.

⁴³¹ Slutrapport utvärdering av barnahus. Linköpings universitet: Barnafriid; 2019.

Läs mer

- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet
 - Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

10.3.4.4 Samverkan med Migrationsverket

Socialtjänsten och Migrationsverket kan behöva samråda bland annat för att kunna informera om rätten att få ansöka om bistånd enligt SoL för asylsökande personer eller personer som saknar permanent uppehållstillstånd i Sverige och som utsätts för våld.

10.3.4.5 Samverkan med Skatteverket

Samverkan med Skatteverket kan behövas i fråga om skyddade personuppgifter. Det kan gälla konsultation om lämplig typ av skyddade personuppgifter i ett specifikt ärende. Skatteverket kan ge korrekt information om vad de olika typerna av skyddade uppgifter innebär, som socialtjänsten kan förmedla till sina klienter

Socialnämnden ska på Skatteverkets begäran lämna biträde vid utredning av frågor om skyddad folkbokföring eller sekretessmarkering i folkbokföringen.⁴³² Socialnämnden ska snarast underrättas av Skatteverket när sekretessmarkering i fråga om ett barn har förts in i folkbokföringsdatabasen. Syftet är att säkerställa att socialnämnden ges kännedom om barn som lever med en hotbild.⁴³³

10.3.4.6 Samverkan med Kriminalvården

Kriminalvården är den myndighet som bland annat ansvarar för att verkställa utdömda påföljder och ska även verka för att återfall i brott förebyggs.⁴³⁴

Detta görs exempelvis inom ramen för frivården som övervakar de som är villkorligt frigivna, har skyddstillsyn, ungdomsövervakning, samhällstjänst eller övervakas med hjälp av fotboja.

Socialtjänstens samverkan med Kriminalvården kan exempelvis bli aktuell när den som har avtjänat ett straff ska återgå till ett liv i frihet och behöver fortsätta eller påbörja stöd- eller behandlingsinsatser. Behovet av stöd och insatser i detta skede kräver ofta särskild uppmärksamhet och samverkan mellan en rad samhällsaktörer, inklusive kommuner. Tillgång till vård vid missbruk liksom till grundläggande sociala behov hör till faktorer som kan minska risken för återfall i brott.⁴³⁵

10.3.4.7 Övriga myndigheter

Socialnämnden kan behöva samverka med Försäkringskassan, om den våldsutsatta är sjukskriven på grund av fysiska skador eller psykiska konsekvenser, med Arbetsförmedlingen om den våldsutsatta behöver byta arbete och

⁴³² 17 a § folkbokföringslagen.

⁴³³ 7 § förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet och propositionen 2013/14:178 Förstärkt skydd av personuppgifter för hotade och förföljda personer s. 15.

⁴³⁴ Se 1 och 2 §§ förordningen (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården.

⁴³⁵ Se Skr. 2016/17:10 s. 130.

med Kronofogdemyndigheten om det finns skulder som är föremål för in-drivning.

10.3.5 Samverkan med ideella föreningar

Kvinno- och brottsofferjourer, tjej- och ungdomsjourer, brukarorganisationer, funktionshindersorganisationer med flera, kan ha omfattande kontakter med våldsutsatta och barn som bevittnat våld samt vuxna och barn som utövar våld. Flera ideella föreningar bedriver även skyddade boenden där våldsut-satta kan placeras. Samverkan med ideella föreningar kan också handla om att till exempel ta fram handlingsplaner, göra kartläggningar samt att planera och genomföra utbildningar för olika målgrupper.

10.4 Ansvar för samverkan

Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

2 kap. 11 § HSLF-FS 2022:39

En förutsättning för att samverkan internt och externt ska fungera i praktiken är att det i verksamheterna är tydligt var ansvaret för samverkan ska ligga.

Att samverka kan ibland vara svårt eftersom olika verksamheter har olika uppdrag och ansvar. Förutsättningar för en fungerande samverkan kan därför vara

- att allas yrkesroller och ansvar är tydliga
- att man hyser respekt för varandras kompetens
- att parterna har gemensamma och tydliga mål
- att det finns samsyn, struktur och styrning.⁴³⁶

10.5 Individuell plan (SIP)

När en person har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården finns det bestämmelser i 2 kap. 7 § socialtjänstlagen (2001:453) om att kommunen tillsammans med regionen ska upprätta en individuell plan.

2 kap. 12 § HSLF-FS 2022:39

När en person har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och so-cialtjänsten ska kommunen tillsammans med regionen upprätta en individuell plan. Planen ska upprättas om kommunen eller regionen bedömer att den be-

⁴³⁶ Läs mer om samverkan på www.kunskapsguiden.se och i NCK:s kunskapsbank <https://www.nck.uu.se/kunskaps-banken/webbstod-for-varden/samverkan-och-sekretess/>.

hövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och om den enskilde samtycker till att den upprättas. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål.⁴³⁷ Planen ska, när det är möjligt, upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde inte motsätter sig det.⁴³⁸ En sådan plan kallas ofta samordnad individuell plan (SIP).

En SIP kan vara viktig att upprätta i många ärenden som rör våld i nära relationer. Våldsutsatta och barn som bevittnat våld kan behöva omfattande stöd både från socialtjänsten och hälso- och sjukvården, till exempel i form av skydd, stöd och terapi. Även våldsutövare kan ha behov av insatser både från hälso- och sjukvård och socialtjänst. En del personer kan redan innan våldet har upptäckts vara aktuella både inom socialtjänst och hälso- och sjukvård, exempelvis inom beroendevård eller kopplat till psykiatriska behov.

Syftet med den individuella planen är att säkerställa samarbetet mellan huvudmännen, så att individers samlade behov av socialtjänst och hälso- och sjukvård blir tillgodosedda.⁴³⁹

För att den individuella planen ska utgöra ett effektivt stöd för alla inblandade parter ska huvudmännens ansvar anges så konkret och tydligt som möjligt. Om det till exempel finns ett biståndsbeslut om en insats ska omfattningen av beslutet framgå, och det räcker inte med allmänna formuleringar som att kommunen svarar för stöd i vardagen. På liknande sätt ska innehållet i allmänna och specialiserade hälso- och sjukvårdsinsatser framgå av planen. Det kan till exempel handla om läkemedelsbehandling, psykoterapi, arbetsterapeutiska insatser eller sjukgymnastik.⁴⁴⁰

När en planering kommit till stånd behöver det vara tydligt bestämt vem av huvudmännen som ska kalla till nästa möte, om ett möte behövs, och vem som har huvudansvaret för att följa upp de insatser som har planerats. Av planen ska därför framgå vem av huvudmännen som har det övergripande ansvaret för planen. Den som har ansvaret behöver inte vara densamma som kallat till planeringen. Detta bör i stället avgöras av den enskildes önskemål och behov, insatsernas karaktär och den aktuella arbetsbelastningen. Huvudregeln bör vara att den huvudman som den enskilde bedöms ha mest kontakt med får det övergripande ansvaret.⁴⁴¹

Även insatser från andra aktörer än kommun och region kan vara av stor betydelse för att den enskildes samlade behov ska tillgodoses, till exempel rehabiliterande arbetsmarknadsåtgärder från Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. Även dessa ska anges i planen. Eftersom planen bara kan upprättas med den enskildes samtycke kan dock insatser från andra aktörer bara redovisas om den enskilde medger det.⁴⁴²

⁴³⁷ 2 kap. 7 § första stycket SoL och 16 kap. 4 § första stycket HSL.

⁴³⁸ 2 kap. 7 § andra stycket SoL och 16 kap. 4 § första stycket HSL.

⁴³⁹ Prop. 2008/09:193 s. 19.

⁴⁴⁰ Prop. 2008/09:193 s. 24.

⁴⁴¹ Prop. 2008/09:193 s. 24.

⁴⁴² Se prop. 2008/09:193 s. 23.

11. Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten

Socialtjänsten har under vissa förutsättningar möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till åklagare och polis när det gäller misstanke om begångna brott samt när det gäller att förebygga eller ingripa mot brott.

Bestämmelser om när socialnämnden utan hinder av sekretess får lämna uppgifter till bl.a. Polismyndigheten gällande misstanke om, förebyggande av eller ingripande mot brott finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

2 kap. 13 § HSLF-FS 2022:39

Det hör till polisens uppgifter att bland annat förebygga, förhindra och upptäcka brottslig verksamhet.⁴⁴³ Socialtjänsten kan i arbetet med såväl våldsutövare som våldsutsatta och barn som bevittnat våld få kännedom om brott som begåtts eller kan komma att begås. Frågan kan då uppstå om socialtjänsten kan, bör eller ska lämna ut uppgifter om detta till Polismyndigheten. Även inom ramen för samverkan med polisen, till exempel inom det brottsförebyggande arbetet, kan det uppstå frågor om vilka uppgifter som kan delas.

I sammanhanget kan nämnas att JO i flera beslut har framhållit vikten av att det finns riktlinjer eller rutiner när det gäller utlämnanden av uppgifter om brott.⁴⁴⁴

Utgångspunkten bör enligt förarbetena vara att socialtjänsten ska försöka få den enskildes samtycke till att uppgifterna lämnas över, eftersom den enskildes förtroende för arbetet inom socialtjänsten annars riskerar att undergrävas.⁴⁴⁵ Det är viktigt att beakta att den enskilde endast kan efterge sekretessen avseende sig själv, och inte om andra personer.⁴⁴⁶ *Läs dock mer om sekretessbrytande regler i avsnitt 11.1–11.3.*

Personal inom socialtjänsten bör även i första hand arbeta för att motivera brottsoffer att själva anmäla eventuella brott och stödja personen att fullfölja en sådan anmälan. I den mån en våldsutsatt person inte vill att en kontakt tas med Polismyndigheten bör socialtjänsten som huvudregel respektera detta och inte ta en sådan kontakt mot den enskildes vilja. Det kan dock finnas situationer då socialtjänsten bedömer att uppgifter bör lämnas ut till Polismyndigheten trots att det saknas samtycke från den enskilde.⁴⁴⁷ Om socialtjänsten

⁴⁴³ 2 § polislagen.

⁴⁴⁴ Jfr JO 2000/01 s. 512, JO:s beslut den 20 november 2020, dnr 8077-2018 och JO:s beslut 15 oktober 2019, dnr 3160-2017.

⁴⁴⁵ Se prop. 2020/21:163 s. 34-35 och 43.

⁴⁴⁶ Jfr 12 kap. 2 § OSL och prop. 1979/80:2 s. 330. Se även JO:s beslut den 20 november 2020, dnr 8077-2018 och jfr JO 1992/93 s. 596.

⁴⁴⁷ Se prop. 2020/21:163 s. 34-35 och 43 samt prop. 2005/06:161 s. 77-79.

kan stå som ensam anmälare kan det i vissa situationer uppfattas som en lättnad för den våldsutsatta och som ett påtagligt stöd från samhällets sida. Ett krav från samhällets sida att den våldsutsatta ensamt ska våga stå upp mot våldsutövaren vid till exempel grova våldsbrott kan leda till att polisanmälningar görs alltför sällan vilket i sin tur kan leda till att våldsutövaren, till exempel i en relation som innefattar upprepad misshandel, kan uppfatta sitt agerande som riskfritt.⁴⁴⁸

Vid misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB eller lagen med förbud mot könsstypning av kvinnor, bör socialnämnden skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.⁴⁴⁹ Det finns inga sekretesshinder för att lämna ut dessa uppgifter. *Läs mer om detta i avsnitt 11.3.2.*

Nedan redogörs för ett antal sekretessbrytande regler i förhållande till Polismyndigheten som kan bli aktuella i olika situationer. Vissa av reglerna gäller både barn och vuxna, medan andra enbart gäller barn alternativt både barn och unga.

11.1 Lämna ut uppgifter om barn och vuxna i brottsförebyggande syfte

Arbetet med stöd och hjälp till våldsutsatta vuxna och barn innebär att socialtjänsten oftast är den aktör som först får kännedom om risk för att allvarliga brott kan komma att begås i en nära relation. Därigenom har socialtjänsten möjlighet att på ett tidigt stadium få indikationer på att det kan finnas risk för allvarliga brott.⁴⁵⁰

Socialtjänsten får under vissa förutsättningar utan hinder av sekretess lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förhindra att en enskild begår ett allvarligt brott mot en närstående som riskerar den närståendes liv och hälsa. Detta regleras i 10 kap. 18 c § OSL.

Av förarbetena framgår att syftet med bestämmelsen är att kunna lämna uppgifter i de fall då socialtjänsten uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldsspiral. I sådana fall kan det krävas en samverkan mellan exempelvis socialtjänsten och Polismyndigheten för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. Även i andra situationer kan socialtjänsten få tillgång till uppgifter som gör att de kan identifiera risker för att en person kommer att utsätta en närstående för allvarlig brottslighet. För en våldsutsatt person kan det i sådana sammanhang vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller till exempel då den våldsutsatta lever i en så kallad tystnadskultur som hindrar hen från att ta kontakt med rättsväsendet.⁴⁵¹

När det gäller misstankar om *begångna brott* finns andra särskilda bestämmelser, *läs mer om detta i avsnitt 11.3.*

⁴⁴⁸ Jfr proposition 2005/06:161 Sekretessfrågor - Skyddade adresser, m.m. s. 78.

⁴⁴⁹ SOSFS 2014:6. Av 10 kap. 21 § OSL framgår att socialtjänstsekretessen inte hindrar att misstanke om dessa brott polisanmäls när misstanken angår barn.

⁴⁵⁰ Jfr prop. 2020/21:163 s. 32.

⁴⁵¹ Se prop. 2020/21:163 s. 35.

Med den *enskilde* avses i bestämmelsen ett barn eller en vuxen person som bedöms kunna begå ett brott. Med en *närstående till den enskilde* avses den närstående (barn eller vuxen) som den enskilde bedöms kunna komma att utsetta för brott. Att uppgifter kan lämnas ut om de *rör* en enskild ger även utrymme för att lämna ut uppgifter som avser andra personer än den enskilde under förutsättning att det finns en koppling till den enskilde. Uppgifter om exempelvis vilka som tillhör den enskildes familj eller bekantskapskrets kan alltså lämnas ut, dock endast om uppgifterna rör den enskilde och om övriga förutsättningar i paragrafen är uppfyllda.⁴⁵²

11.1.1 När får uppgifter lämnas enligt bestämmelsen?

Bestämmelsen innebär att socialtjänsten utan hinder av sekretess får lämna ut en uppgift till Polismyndigheten under tre förutsättningar som beskrivs nedan i avsnitt 11.1.1–11.1.3.

11.1.1.1 *Det ska finnas risk att allvarigare brott kommer att begås i nära relation*

Det ska på grund av särskilda omständigheter finnas risk för att den enskilde mot den närstående kommer att begå ett sådant brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. BrB och att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, grov misshandel, olaga frihetsberövande, grov kvinnofrids- och fridskränkning, människohandel, hedersförtryck, våldtäkt och våldtäkt mot barn.

Riskbedömningen ska göras i varje enskilt fall och ska grundas på konkreta omständigheter som motiverar att det finns en risk för att den enskilde kommer att utöva aktuell brottslighet. Det kan dock inte krävas att brottsligheten ska kunna preciseras exakt, till exempel att ett särskilt utpekat brott ska begås. Det bör i stället vara tillräckligt att det med hänsyn till samtliga omständigheter bedöms finnas en risk som varken är obetydlig eller avlägsen. Det är av särskild betydelse att den enskilde tidigare har begått ett vålds-, frids-, eller sexualbrott eller om det har fattats beslut om kontaktförbud. I fråga om tidigare brottslighet kan det ibland vara uppenbart att det finns en risk för återfall, medan riskbedömningen i andra fall kan vara svårare att göra. Det kan då krävas att det finns fler omständigheter som stödjer bedömningen.⁴⁵³

11.1.1.2 *Uppgiften ska antas kunna bidra till att förhindra brottet*

En andra förutsättning är att uppgiften kan antas bidra till att förhindra brottet. Det innebär att det inte krävs att uppgiftslämnandet med säkerhet kan sägas få sådan effekt. Det är i stället tillräckligt med ett antagande om att *uppgifterna kan bidra till att Polismyndigheten till exempel ingriper i en konkret situation* för att förhindra att ett brott begås eller vidtar åtgärder för att skydda det tilltänkta brottsoffret.⁴⁵⁴

⁴⁵² Jfr prop. 2020/21:163 s. 42.

⁴⁵³ Se prop. 2020/21:163 s. 39 och 64.

⁴⁵⁴ Prop. 2020/21:163 s. 64.

11.1.1.3 Det ska inte vara olämpligt att lämna ut uppgiften med hänsyn till planerade eller pågående insatser

Den tredje förutsättningen är att det med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den enskilde eller för den närstående, eller av andra särskilda skäl inte är olämpligt att uppgiften lämnas ut. Det kan till exempel handla om omständigheter i det enskilda fallet som visar på en risk för att ett uppgiftslämnande kan rubba förtroendet för myndigheten på ett sådant sätt att den enskilde eller den närstående inte söker hjälp och stöd. Andra särskilda skäl kan exempelvis vara att det bedöms som olämpligt att vidarebefordra en uppgift med hänsyn till någon annan persons intressen, till exempel en våldsutsatt persons närstående eller ett barn.⁴⁵⁵

11.1.2 Hur ska personalen bedöma vilka uppgifter som får lämnas?

Avsikten är inte att personalen ska göra ingående riskbedömningar som tar sikte på de detaljerade rekvisiten för något specifikt brott bland de brott som kan bli aktuella. För personalen inom socialtjänsten blir det i stället fråga om att ta ställning till om en uppgift kan antas bidra till att förhindra brott. Det behöver bedömas vilka uppgifter som är lämpliga att lämna ut för att Polismyndigheten ska få tillräckliga uppgifter för att förhindra brott, utan att det obehövlig överskottsinformation samtidigt lämnas ut.⁴⁵⁶ Exempel på uppgifter som kan lämnas ut i syfte att förhindra brott är uppgifter om

- vem som kan komma att begå brott
- vem som riskerar att utsättas
- var personerna uppehåller sig.

Även uppgifter om familjeförhållanden och om missbruk eller psykisk ohälsa kan vara av betydelse. Vissa uppgifter bör kunna lämnas ut om de särskilda omständigheter som ligger till grund för riskbedömningen. Det kan till exempel handla om uppgifter som ger en bild av ett eskalerande förlopp.⁴⁵⁷

11.2 Lämna uppgifter om barn och unga i brottsförebyggande syfte

För uppgifter om personer som är yngre än 21 år finns det även möjlighet att tillämpa 10 kap. 18 a § OSL i syfte att förebygga brottslighet. Det gäller om

- det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att barnet eller den unga kommer att utöva brottslighet,
- uppgiften kan antas bidra till att förhindra det och
- det med hänsyn till planerade eller pågående insatser för barnet eller den unga eller av andra särskilda skäl inte är olämpligt att uppgiften lämnas ut.

Om ett barn som är under 18 år påträffas av personal från socialtjänsten under förhållanden som uppenbarligen innebär överhängande och allvarlig risk

⁴⁵⁵ Prop. 2020/21:163 s. 64.

⁴⁵⁶ Prop. 2020/21:163 s. 46.

⁴⁵⁷ Prop. 2020/21:163 s. 64.

för barnets utveckling, kan socialtjänsten lämna sådana uppgifter till polisen som behövs för att polisen ska kunna ingripa, se 10 kap. 20 § OSL.

11.3 Lämna uppgifter om eller anmäla misstanke om brott

I vissa situationer får socialnämnden, med stöd av 10 kap. 21–23 §§ OSL, utan hinder av sekretess lämna uppgifter till Polismyndigheten vid misstanke om ett *begånget* brott. Dessa sekretessbrytande regler innebär en möjlighet för socialnämnden att på eget initiativ anmäla misstankar om brott till de brottsutredande myndigheterna. När det gäller misstanke om vissa brott mot barn *rekommenderas* att socialnämnden gör en polisanmälan, *läs mer om detta i avsnitt 11.3.2*.

11.3.1 Misstanke om begånget brott mot vuxna

Myndigheter och personal inom socialtjänsten har en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till exempelvis åklagare och Polismyndigheten när det gäller misstanke om vissa *begångna brott*.⁴⁵⁸ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, olaga frihetsberövande, grov misshandel, olaga frihetsberövande, människohandel, grov kvinnofrids- och fridskränkning, hedersförtryck och våldtäkt. Vid *försök till brott* krävs att det föreskrivna straffet är minst två års fängelse. Mordförsök och försök till dråp, våldtäkt eller människohandel är exempel på sådana brott.

Om personalen känner tvekan om hur en misstänkt gärning bör rubriceras, till exempel om den kan utgöra grov misshandel, kan personalen rådgöra med polis eller åklagare genom att redogöra för omständigheterna i oidentifierad form innan personalen tar ställning till om förutsättningar för ett sekretessgenombrott föreligger eller inte.⁴⁵⁹

11.3.2 Misstanke om brott mot barn

När det gäller misstanke om vissa brott mot barn under 18 år finns möjlighet att bryta sekretessen om misstanken rör brott enligt 3, 4, eller 6 kap. BrB, det vill säga brott mot liv och hälsa, brott mot frid och frihet eller sexualbrott. Även brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor omfattas.⁴⁶⁰ Det krävs inte att brottet uppnår en viss straffskala som det gör för vuxna enligt ovan. Om det framkommer uppgifter som medför att det finns misstanke om sådana brott rekommenderar Socialstyrelsen att socialnämnden skyndsamt gör en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.⁴⁶¹ Om socialnämnden har fått kännedom om att ett barn kan ha varit utsatt för de brott som anges ovan, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av barnets journal.⁴⁶² *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

⁴⁵⁸ 10 kap. 23 § OSL.

⁴⁵⁹ Jfr prop. 2005/06:161 s. 103.

⁴⁶⁰ 10 kap. 21 OSL.

⁴⁶¹ SOSFS 2014:6.

⁴⁶² AR till 4 kap. 11 § SOSFS 2014:5.

11.4 Begäran om utlämnande

I vissa situationer kan det finnas en skyldighet att lämna ut uppgifter. Om till exempel åklagare eller Polismyndigheten begär att socialnämnden ska lämna ut uppgifter som enligt exempelvis 10 kap. 18 c, 21 och 23 §§ OSL får lämnas ut, är nämnden skyldig att lämna ut uppgifterna.⁴⁶³ Det är myndigheten som ska lämna ut uppgifterna som ska avgöra om förutsättningar föreligger för att lämna ut de begärda uppgifterna. Polis- eller åklagarmyndigheten måste således lämna tillräckligt mycket information för att en sådan prövning ska kunna göras.⁴⁶⁴ När det gäller exempelvis 10 kap. 18 c § OSL inkluderar prövningen av om det finns förutsättningar att lämna ut uppgiften också en prövning av om det, med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den enskilde eller för den närstående, eller av andra särskilda skäl, är lämpligt att uppgiften lämnas ut.⁴⁶⁵

11.5 Underlåtenhet att anmäla förestående eller pågående allvarliga brott

Det föreligger en allmän skyldighet enligt 23 kap. 6 § BrB att göra en anmälan för vissa allvarliga brott som är ”å färde”. Annars kan man dömas för underlåtenhet att avslöja brottet. Det kan till exempel gälla om en tjänsteman får reda på att någon som har varit i kontakt med socialtjänsten planerar att döda eller allvarligt misshandla någon. I sådana fall viker tystnadsplikten för anmälningsskyldigheten.⁴⁶⁶ Straffansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott förutsätter bland annat att gärningen har fortskridit så långt att den är straffbar och att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller för någon annan.⁴⁶⁷

11.6 Nödsituationer

Det kan också vara nödvändigt att lämna ut sekretesskyddade uppgifter för att avvärja fara för liv, hälsa eller värdefull egendom. I en sådan nödsituation gäller den så kallade nödrätten i 24 kap. 4 § BrB.

⁴⁶³ Jfr 6 kap. 5 § OSL.

⁴⁶⁴ Prop. 2005/06:161 s. 79 och 104. Se också prop. 2020/21:163 s. 44.

⁴⁶⁵ Se 10 kap. 18 c § första stycket 3 OSL.

⁴⁶⁶ 10 kap. 28 § första stycket OSL. Se även JO 2010/11 s. 318.

⁴⁶⁷ 23 kap. 6 § fjärde stycket BrB.

12. Kompetens

Socialnämnden har ansvar för att det finns personal med lämplig utbildning och erfarenhet för att utföra socialtjänstens uppgifter.⁴⁶⁸ Utredningar av god kvalitet ställer krav på både formell kompetens och erfarenhet av socialt arbete. Att möta människor i utsatta situationer kräver också ett professionellt förhållningssätt.

Nämnden kan även behöva ge personalen förutsättningar för kompetensutveckling som svarar mot verksamhetens behov.

En enskild verksamhet som genomför insatser enligt SoL har även ett eget ansvar för att personalen har lämplig utbildning och erfarenhet.⁴⁶⁹

12.1 Personal med adekvat kompetens

Begreppet kompetens handlar i allmän mening om förmåga att klara de olika krav som ställs i en organisation och i en viss verksamhet. Begreppet syftar inte enbart på formell behörighet, utan hänvisar också till ord som kvalifikation, kunskap, erfarenhet, förmåga, lärande och färdighet.⁴⁷⁰

När det handlar om att tillgodose behoven hos våldsutsatta barn och vuxna, barn som bevittnat våld och våldsutövande barn och vuxna är det av största vikt att det finns personal med adekvat kompetens för att nämnden ska kunna uppfylla kraven på god kvalitet, såväl akut som på kort och lång sikt.

Eftersom vuxnas och barns behov av stöd och hjälp i samband med våld många gånger aktualiseras på kvällar och helger är det viktigt att personal som ansvarar för kommunens sociala jourverksamhet kan hantera sådana frågor på ett adekvat sätt.

12.2 Utbildning för att utföra uppgifter som gäller barn och unga

Bestämmelser om att socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan motsvarande utbildning för att utföra vissa uppgifter i socialtjänsten som gäller barn och unga finns i 3 kap. 3 a–c §§ socialtjänstlagen (2001:453).

3 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

För vissa uppgifter inom socialtjänstens barn- och ungdomsvård finns det i SoL krav på att socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan relevant examen på grundnivå i högskolan eller som har utländsk utbildning som erkänts.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ 3 kap. 3 § andra stycket SoL.

⁴⁶⁹ Prop. 2008/09:160 s. 105

⁴⁷⁰ Prop. 1996/97:124 s. 48

⁴⁷¹ Se 3 kap. 3 a–3 c §§ SoL.

Vad som anses vara en annan relevant examen på grundnivå regleras i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om (HSLF-FS 2017:79) om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn och ungdomsvård.

12.3 Personal som arbetar med handläggning och uppföljning

Den personal som arbetar med handläggning och uppföljning av alla slags ärenden som gäller enskilda enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

Om ärendena gäller våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld, bör personalen dessutom ha kunskap om

- hur man för samtal med ett barn om våld och andra övergrepp, och
- vilka konsekvenser det kan få för ett barn att utsättas för eller bevittna våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.

Om ärendena gäller våldsutsatta vuxna, bör personalen ha socionomexamen.

AR till 3 kap. 3 § andra stycket SoL i 3 kap. HSLF-FS 2022:39

I HSLF-FS 2022:39 rekommenderas att personal som arbetar med handläggning och uppföljning av alla slags ärenden som gäller enskilda enligt SoL har kunskap om våld och andra övergrepp. Personalen bör därutöver ha socionomexamen. Denna personalgrupp behöver ofta ha en mer fördjupad sakkunskap inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående än övriga handläggare inom socialtjänsten. Med ”personal” avses all personal som arbetar med handläggning och uppföljning inom socialtjänstens verksamheter.

När det gäller handläggning och uppföljning av ärenden som avser äldre personer respektive personer med funktionsnedsättning bör personalen ha socionomexamen, eller social omsorgsexamen enligt tidigare studieordning.⁴⁷²

12.3.1 Särskilt om ärenden som gäller barn

När det gäller handläggning och uppföljning av ärenden som rör våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld bör personalen dessutom ha kunskap om hur man för samtal med ett barn om våld och andra övergrepp. Därutöver bör personalen också ha kunskap om vilka konsekvenser det kan få för ett barn att utsättas för eller bevittna våld.

⁴⁷² Se Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2007:17) om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser äldre personer samt Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2008:32) om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser personer med funktionshinder.

Som nämnts i avsnitt 12.2 finns även krav på socionomexamen eller annan relevant examen för den personal som arbetar med vissa uppgifter inom den sociala barn- och ungdomsvården.

12.4 Personal som genomför insatser

Den personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna uppmärksamma om en person är våldsutsatt och se till att denne får stöd och hjälp för sin våldsutsatthet.

I verksamheter som är särskilt inriktade på att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och våldsutövare bör personalen även ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

AR till 3 kap. 3 § andra stycket SoL i 3 kap. HSLF-FS 2022:39

2

Personal som genomför insatser enligt SoL bör ha kunskap om våld och andra övergrepp för att dels kunna uppmärksamma att en person är våldsutsatt, dels se till att hen får hjälp för sin våldsutsatthet. Detta gäller för personal inom *alla verksamheter* som genomför insatser enligt SoL.⁴⁷³

Den personal som genomför insatser i verksamheter som *särskilt är inriktade* på att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och våldsutövare, till exempel de som arbetar i skyddade boenden eller med påverkans- och behandlingsinsatser, behöver ha en mer fördjupad sakkunskap inom området våld eller andra övergrepp av eller mot närstående än övrig personal som genomför insatser. De bör därför även ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.⁴⁷⁴

12.5 Kompetens för att kunna upptäcka och ställa frågor om våld

Socialnämnden ska fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka

1. våldsutsatta som behöver stöd och hjälp,
2. barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp, och
3. våldsutövare som behöver insatser för att ändra sitt beteende.

2 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39

Personalens kunskap är avgörande för att socialtjänsten ska kunna upptäcka och förstå problematiken gällande våld samt på ett respektfullt sätt kunna ta upp frågor om våld med berörda personer.

⁴⁷³ Se AR till 3 kap. 3 § andra stycket SoL i 3 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁷⁴ Se AR till 3 kap. 3 § andra stycket SoL i 3 kap. HSLF-FS 2022:39.

För att kunna hantera svaret på frågan om våldsutsatthet och våldsutövande kan det också krävas kunskap. Om exempelvis en våldsutsatt person aktualiseras på en enhet som handlägger missbruks- och beroendefrågor kan det vara aktuellt att motivera och hjälpa personen att vända sig till en enhet som mer specifikt kan utreda och bedöma behovet av stöd och hjälp som konsekvens av våldsproblemen. Det kan även bli aktuellt med samhandläggning av ärendet. Detsamma gäller om en person som utövar våld uppmärksammas.

I sammanhanget kan nämnas att socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld ska föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barns behov.⁴⁷⁵

12.6 Kunskaper inom området våld i nära relationer

Utöver de generellt formulerade kraven på kompetens i SoL och i de allmänna råd som beskrivits tidigare i detta kapitel finns det inte några närmare bestämmelser eller rekommendationer om vilka områden man ska eller bör ha kunskaper inom området våld i nära relationer. Nedan listas några exempel på kunskaper som kan behövas för att kunna upptäcka våldsutsatthet och våldsutövande samt kunna ge adekvat stöd och hjälp:

- hur man identifierar, bemöter, stödjer och hjälper våldsutsatta vuxna och barn, barn som bevittnat våld och barn och vuxna som utövar våld (inklusive barn och unga som utsätts för och utövar våld i parrelationer)
- hur man bedömer risk för ytterligare våld
- uppbrottsprocessen (inklusive normaliseringsprocessen) från en våldsutövande partner
- hantering av skyddade personuppgifter samt om följderna för vuxna och barn av att leva med skyddade personuppgifter
- rutiner för samverkan inom kommunen och mellan kommunen samt olika myndigheter.

⁴⁷⁵ 2 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

12.7 Kompetens att beakta särskilda behov

Socialnämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta den särskilda utsatthet eller sårbarhet som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- ekonomisk situation,
- funktionsnedsättning,
- hedersrelaterad kontext,
- kön,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- missbruk och beroende,
- sexuell läggning,
- tillhörighet till en nationell minoritet,
- utländsk bakgrund, eller
- ålder.

AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

För att kunna beakta särskild utsatthet och sårbarhet hos en person som är våldsutsatt är personalens utbildning och erfarenhet av stor vikt. Det kan bland annat handla om kompetens om sådant som nämns i de allmänna råden i 2 kap. HSLF-FS 2022:39: ekonomisk situation, funktionsnedsättning, hedersrelaterad kontext, kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, missbruk och beroende, sexuell läggning, tillhörighet till en nationell minoritet, utländsk bakgrund, eller ålder. *Läs mer om särskild utsatthet och sårbarhet i avsnitt 8.2.*

13. Socialnämndens utredning av våldsutsatta vuxna (över 18 år)

Om en person vänder sig till kommunen för att söka stöd och hjälp och det framkommer att personen är våldsutsatt har socialnämnden ett ansvar för att personen får det stöd och den hjälp den behöver. Den våldsutsatta personen behöver uppmärksammas på sin rätt att få sina behov utredda, erbjudas insatser och att få ett beslut som kan överklagas. Om det inte är helt klart att den enskilde endast önskar upplysningar ska personens begäran uppfattas som en framställan om bistånd och avgöras i ett beslut.⁴⁷⁶ Det betyder att socialnämnden i kontakt med en hjälpsökande person inte kan hänvisa personen generellt till frivilligorganisationer.⁴⁷⁷

13.1 Utredningens innehåll

I ett ärende som gäller en våldsutsatt vuxen bör socialnämnden, med anledning av våldet, bl.a. utreda

- den vuxnas behov av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets konsekvenser för den vuxna,
- hur den vuxna hanterar sin situation,
- hur den vuxnas nätverk ser ut,
- om den vuxna som är förälder behöver stöd i sitt föräldraskap, och
- den vuxnas behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39

När socialnämnden genom en ansökan, en anmälan eller på annat sätt får kännedom om något som kan föranleda någon åtgärd av nämnden, ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning.⁴⁷⁸ Det är dock inte tillåtet att inleda utredning mot en vuxen persons vilja, förutom om personen befinner sig i en situation som kan leda till åtgärder enligt LVM eller åtgärder enligt LVU.

Om den våldsutsatta inte samtycker till en utredning kan nämnden vid samtal med personen informera om rätten till bistånd enligt SoL, föreslå lämpliga åtgärder och försöka motivera personen till att ta emot dessa.⁴⁷⁹

Det kan finnas flera olika skäl till att den enskilde inte önskar att en utredning inleds. Det kan bland annat bero på att våldet är normaliserat eller att hen känner skuld och skam. Den enskilde kan också vara rädd för att våldet ska trappas upp om våldsutövaren eller våldsutövarna får kännedom om kon-

⁴⁷⁶ Se JO 1987/88 s. 155 och 1997/98 s. 347.

⁴⁷⁷ Jfr RÅ 2007 ref. 43.

⁴⁷⁸ 11 kap. 1 § SoL.

⁴⁷⁹ Jfr JO 1998/99 s. 224.

takten med socialtjänsten. Den enskilde kan också vara osäker på socialtjänstens roll och syften och vara orolig för att eventuella barn ska bli omhändertagna eller för att förlora vårdnaden om eventuella barn. Den enskilde kan också känna oro över att behöva bryta med våldsutövaren eller våldsutövarna.

En viktig förutsättning för ett förtroendeingivande möte med socialtjänsten, som kan motivera personen till att medverka till en utredning, är att personen möts av personal som har god kunskap om våld och om möjliga orsaker till att en person inte vill eller förmår söka hjälp. *Läs mer om våldsuttryck, våld och bindningar och om sårbarhetsfaktorer i kap. 1 och 2.* I mötet med patienten kan det även finnas behov av tolk. *Läs mer om att samtala genom tolk i avsnitt 5.2.*

En våldsutsatt person kan också bli mer motiverad att söka hjälp att förändra sin situation om personen vet att även våldsutövaren erbjuds hjälp. *Läs mer om insatser till våldsutövande barn och vuxna i kap. 17.*

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

13.1.1 Behovet av stöd och hjälp akut

Inom ramen för en utredning av en våldsutsatt vuxen person (dvs. person över 18 år) bör socialnämnden bland annat utreda behovet av stöd och hjälp akut.⁴⁸⁰ Med akuta behov avses behov som det är nödvändigt att tillgodose omgående. Personen kan exempelvis behöva ett tillfälligt boende om man har tvingats att lämna sin bostad, eller ha omedelbara behov av ekonomiskt bistånd. Beslut om akuta hjälpinsatser kan behöva tas även under pågående utredning.

Den våldsutsatta kan vidare behöva hjälp med att kontakta hälso- och sjukvården eller Polismyndigheten och hjälp med att ansöka om skyddade personuppgifter och kontaktförbud. I sammanhanget kan nämnas att en begäran om kontaktförbud kan göras av annan än skyddspersonen, till exempel av en tjänsteman vid socialtjänsten. Det kan ibland vara lämpligt att utnyttja denna möjlighet när skyddspersonen av rädsla inte vill framstå som den som formellt har tagit initiativet till ett förbud. Ett kontaktförbud förutsätter dock att den som förbudet avses skydda inte har någon invändning mot att förbud meddelas.⁴⁸¹

Hjälp kan också behövas till att eventuella barn får stöd i den akuta situationen. Det behöver inte vara den våldsutsattas egna barn, utan det kan också vara andra barn, till exempel barn till en sambo eller yngre syskon. Socialnämnden ska ha rutiner för hur information om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld ska föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov.⁴⁸² *Läs mer om detta i avsnitt 8.3.2.*

⁴⁸⁰ AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁸¹ Se 7 § lagen (1988:688) om kontaktförbud och proposition 1987/88:137 om besöksförbud s. 26 och 44.

⁴⁸² 2 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

13.1.2 Våldets karaktär och omfattning

Socialnämnden bör utreda våldets karaktär och omfattning.⁴⁸³ Detta är nödvändigt för att kunna bedöma den våldsutsatta vuxnas behov av stöd och hjälp. Avsikten är inte att göra en polisiär bedömning av vad som inträffat. För att ta reda på vad den våldsutsatta har varit med om kan följande frågor vara till hjälp:

- Hur länge har våldet pågått?
- Vem eller vilka utövar våldet?
- Är det en enstaka händelse eller ett utdraget förlopp?
- Vilka typer av våldsuttryck förekommer?
- Hur ofta förekommer våldet?
- Har våldet trappats upp eller ändrat karaktär med tiden?
- Förekommer våldet vid vissa tillfällen eller i vissa situationer?

Som beskrivits i kap. 2 kan våldsutsattheten bestå av ett mönster av olika våldshandlingar, både fysiskt, psykiskt och sexuellt. En väsentlig del i utredningen är att den våldsutsatta själv får beskriva vad som har hänt. Våldsutsatta personers situation omfattar ofta många fler svårigheter än själva våldet. Socialtjänsten kan behöva ta hänsyn till alla dimensioner av utsatthet och en helhetsbedömning av situationen är därför ofta nödvändig för att avgöra behovet av stöd och hjälp.⁴⁸⁴

13.1.3 Våldets konsekvenser

Socialnämnden bör vidare utreda våldets konsekvenser för den våldsutsatta vuxna.⁴⁸⁵ En del av konsekvenserna kan vara att den våldsutsattas fysiska och psykiska hälsa påverkats. Har den våldsutsatta haft kontakt med läkare för somatiska eller psykiska besvär på grund av våldet? Varit inlagd på sjukhus på grund av våldet? Har varit eller är sjukskriven? Har varit frånvarande från skolan eller arbetet? Använder hen några mediciner? Det är viktigt att vara uppmärksam på att många som utsätts för våld kan utveckla olika tecken på stress-, kris- och traumareaktioner. Andra konsekvenser av våldet kan vara sociala, ekonomiska och praktiska. Är den våldsutsatta arbetslös eller har nedsatt arbetsförmåga till följd av våldet? Har det varit nödvändigt att flytta från bostaden? Har den våldsutsatta skyddade personuppgifter som påverkat livssituationen?

13.1.4 Hur situationen hanteras

Nämnden bör även utreda hur den våldsutsatta hanterar sin situation.⁴⁸⁶ Detta är angeläget bland annat för att nämnden ska kunna göra en säkerhetsplanering, både för den våldsutsattas egen säkerhet och för eventuella barns säkerhet. Här kan vissa faktorer, såsom att den våldsutsatta har en ambivalent relation till den eller dem som utövar våldet eller underskattar risken för fortsatt våld, behöva beaktas. Även andra faktorer, som påtryckningar från

⁴⁸³ AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁸⁴ Jfr prop. 1979/80:1 s. 125.

⁴⁸⁵ AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁸⁶ AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

våldsutövaren eller våldsutövarna eller från andra personer i den våldsutsattas nätverk, kan behöva beaktas.

13.1.5 Hur nätverket ser ut

Socialnämnden bör utreda hur den våldsutsattas nätverk ser ut.⁴⁸⁷ Det är viktigt för att få en uppfattning om det finns någon eller några som känner till den våldsutsattas situation och som kan utgöra ett stöd. Det kan dock inte förutsättas att en våldsutsatt person har ett väl fungerande nätverk. En del blir isolerade från omgivningen och saknar stöd från anhöriga och vänner. Personer som bott en kortare tid i Sverige kan i vissa fall vara mer isolerade och sakna ett kontaktnät som de litar på i situationer av våldsutsatthet. Motsvarande kan gälla för hbtqi-personer som inte är öppna i sin familj/omgivning eller saknar ett stöttande nätverk.

Utöver den som har utövat våldet kan det finnas personer i den våldsutsattas nätverk, som kan utgöra ett hot. Dessa personer kan befinna sig i Sverige, men också utomlands.

Även om det inom ett nätverk finns personer som stödjer den våldsutsatta i sak, kan det av olika skäl ändå vara svårt för dem att ge stöd, eftersom det kan innebära en risk för dem själva. Det kan exempelvis vara fallet vid hedersrelaterat våld eller partnervåld i ett litet samhälle där alla känner varandra, liksom i religiösa samfund.

13.1.6 Behov av stöd i föräldraskapet

Nämnden bör utreda om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap.⁴⁸⁸ Som nämnts i kap. 2 kan våld, utöver att det påverkar den våldsutsattas psykiska och fysiska hälsa, även påverka föräldraförmågan både direkt och indirekt. En förälder som utsätts för våld kan behöva stöd för att hantera våldets påfrestningar, och kan samtidigt behöva stöd för att upprätthålla sin föräldrafunktion. Att vara lyhörd för sitt barns signaler och behov är en viktig aspekt av omsorgsförmågan och ligger till grund för barnets utveckling av en trygg anknytning. I situationer där det finns yttre hot eller fara blir även förmågan att skydda barnet en central aspekt av omsorgsförmågan.⁴⁸⁹ Det är därmed viktigt att kunna fånga upp om den våldsutsatta kan behöva stöd i sitt föräldraskap med anledning av våldet.

En förälder kan även vara utsatt för våld av sitt barn. *Läs mer om stöd till föräldrar vars barn utövar våld i avsnitt 17.4.1.1.*

13.1.7 Behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt

Stöd och hjälp kan behövas under lång tid, och variera över tid. Därför är det väsentligt att utreda och bedöma behovet av insatser under olika tidsperioder.⁴⁹⁰

Att utreda behovet av stöd och hjälp på både kort och lång sikt innebär att ta reda på vad den våldsutsatta tänker om sin framtid samt utreda behovet av

⁴⁸⁷ AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁸⁸ Se AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁸⁹ Se Grip K. The Damage Done – Children Exposed to Intimate Partner Violence and their Mothers — Towards empirically based interventions in order to reduce negative health effects in children. Göteborg: Göteborg universitet; 2012.

⁴⁹⁰ Jfr AR till 11 kap. 1 § SoL i 4 kap. HSLF-FS 2022:39.

hjälp och stöd från socialtjänsten. Det kan handla om sådant som arbetssituationen, boende, behov av kontakt med hälso- och sjukvården, behov av skyddade personuppgifter och kontaktförbud samt situationen för eventuella barn. *Läs mer om skyddade personuppgifter i avsnitt 8.3.4 och om kontaktförbud i avsnitt 31.5.*

Behovet av stöd och hjälp kan också påverkas av om den våldsutsatta exempelvis har utländsk bakgrund, en funktionsnedsättning eller missbruks- och beroendeproblem.⁴⁹¹

I vissa fall kan det bli aktuellt med samhandläggning, det vill säga att två handläggare från olika enheter handlägger den våldsutsattas ärende utifrån sina specifika ämnes- och kompetensområden. Om det till exempel gäller en våldsutsatt person med missbruks- och beroendeproblem kan våldet och missbruket utredas parallellt och utmynna i en bedömning av insatser för såväl våldsutsattheten som missbruksproblemen. I vissa fall kan insatserna vara gemensamma, till exempel att en våldsutsatt förälder placeras på samma HVB där barnet är placerat. Det är då viktigt att insatserna samordnas så att de inte motverkar varandra. Detsamma gäller för exempelvis våldsutsatta äldre personer eller våldsutsatta personer med funktionsnedsättning. Om insatser ges till flera i en familj, ska samtliga insatser samordnas.⁴⁹²

Att en våldsutsatt person beviljas exempelvis ett boende under en viss tid innebär inte nödvändigtvis att socialnämnden kan avsluta ärendet efter detta. Det är viktigt att följa upp ärendet för att ta reda på om det finns ett fortsatt eller annat behov av insatser. *Läs mer om att följa upp insatser i kap. 18.*

När det gäller unga vuxna som varit placerade utanför hemmet under hela eller delar av sin barndom till följd av våldsutsatthet kan det finnas behov av stöd och hjälp även efter att placeringen har upphört. Unga som har fyllt 18 år kan behöva bo kvar i familjehemmet, få fortsatt vård på ett HVB eller få en insats i form av stödboende. Långsiktigt stöd in i vuxenlivet kan vara särskilt viktigt om den utsatta blivit ensam och inte kan ha någon kontakt med sitt gamla nätverk, till exempel på grund av hedersrelaterat våld. *Läs mer om konsekvenser av att bryta upp i en hederskontext i avsnitt 3.1.8.*

13.1.8 Dokumentera våldet

Det är viktigt att dokumentera hela utredningen utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och SOSFS 2014:5.

När det gäller dokumentation av en ansökan, begäran eller anmälan ska dokumentationen bland annat innehålla uppgifter om vad saken gäller, vem eller vilka som uppgifterna avser, vem som har lämnat uppgifter och när och hur uppgifterna har lämnats till nämnden. Det ska också framgå vilka andra uppgifter av betydelse för saken som har lämnats till nämnden. Av dokumentationen ska vidare framgå hur den enskilde uppfattar sina behov, vilken bedömning nämnden har gjort av den enskildes behov och vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning. Om den enskilde inte har uttryckt hur hen uppfattar sina behov, ska skälen till detta dokumenteras.⁴⁹³

⁴⁹¹ Se AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁴⁹² 2 kap. 9 § HSLF-FS 2022:39.

⁴⁹³ Se 5 kap. 1 och 7 §§ SOSFS 2014:5.

Bestämmelserna om dokumentation reglerar inte i detalj vad som ska dokumenteras i ett ärende om våld. Även om det inte uttrycks specifika krav på det i bestämmelserna om dokumentation kan några exempel på områden som kan vara aktuella för dokumentation i ett ärende om våld vara våldets karaktär, omfattning och konsekvenser, behovet av hjälp akut, på kort och lång sikt med mera.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

13.1.8.1 Saklighet och opartiskhet i dokumentationen och utredningen

Det är viktigt att följa krav på saklighet och opartiskhet både i utredningens bedrivande och i dokumentationen.⁴⁹⁴

JO har i ett ärende som rörde en utredning gällande våld i nära relationer, som också hade lämnats in till en domstol i en pågående vårdnadstvist av den hjälpsökande, uttalat att det i en sådan utredning ligger i sakens natur att nämnden redovisar sin bedömning av det sökta stöd- och hjälpbehovet, och att det då kan vara nödvändigt att nämnden i viss mån tar ställning till tillförligheten i lämnade uppgifter om våld. Eftersom en utredning dock kan få betydelse i såväl offentliga som enskilda rättsförhållanden, som exempelvis vid en vårdnadstvist, är det viktigt att det tydligt framgår i vilket syfte utredningen har upprättats. JO framhåller vidare i beslutet att när handläggaren skriver en utredning måste hen ta hänsyn till att det kan finnas en bakomliggande konflikt mellan den enskilde som har ansökt om en insats och en annan person. De formuleringar som används, särskilt i nämndens bedömning, måste därför övervägas noga. Det behöver framgå vem som har berättat vad när uppgifter återges i en utredning, till exempel vem det är som lämnat uppgifter om våldsutsatthet. Vidare bör en person inte betecknas som ”våldsutövaren” då det kan uppfattas som att det är objektivt fastställt att personen har utövat det våld som anges.⁴⁹⁵

Det förekommer att den enskilde vill att socialtjänsten ska hjälpa till med att skriva intyg eller yttranden till andra myndigheter som hen har kontakter med. Det finns i och för sig inte något hinder mot att en handläggare vid socialtjänsten på begäran av en enskild skriver ett intyg som rör den enskildes kontakter med socialtjänsten, men JO har framhållit i beslut att företrädare för det allmänna behöver vara opartiska och sakliga när intyg utfärdas. En sådan skrivelse bör som regel därför endast innehålla en redovisning av faktiska förhållanden och inte några värderingar eller bedömningar från det allmännas sida.⁴⁹⁶

JO har vidare uttalat att om det pågår en tvist mellan föräldrar om vårdnad, boende eller umgänge med barn, finns det skäl att vara särskilt återhållsam med att skriva yttranden på begäran av den ena föräldern eftersom det då finns en risk för att nämnden uppfattas som partisk. Eftersom socialnämnden

⁴⁹⁴ Se 1 kap. 9 § RF och 5 § FL.

⁴⁹⁵ JO:s beslut den 7 december 2020, dnr 4454-2019. Se också JO:s beslut den 15 februari 2021 i dnr 88-2021.

⁴⁹⁶ Se t.ex. JO:s beslut den 26 april 2019, dnr 7502-2017.

har lagreglerade uppgifter när det gäller att lämna upplysningar till domstolen i familjemål är det angeläget att stor försiktighet iakttas när uppgifter lämnas vid sidan av de bestämmelserna.⁴⁹⁷

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

13.2 Bedömningar av risk för våld

I en utredning som gäller en våldsutsatt vuxen ska socialnämnden göra en bedömning av risken för att den vuxna kommer att utsättas för ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning göras.

4 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

Inom ramen för en utredning av en våldsutsatt vuxen ska socialnämnden bedöma risken för att den vuxna kommer att utsättas för ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning av risk för ytterligare våld göras.⁴⁹⁸ Detta innebär att en riskbedömning kan behöva göras flera gånger och att bedömningarna utgör en viktig del av utredningen av den våldsutsattas behov av skydd och stöd.

13.2.1 Ny riskbedömning vid behov

Det räcker oftast inte att bedöma risken för fortsatt våld vid ett tillfälle och betrakta utfallet som ett slutgiltigt svar på frågan om vilka hot eller riskfaktorer som den våldsutsatta kan möta. Bedömningen av risk kan snabbt bli inaktuell. Det är därför viktigt att socialnämnden ser över och tar ställning till om en ny riskbedömning behöver göras. Så fort nya omständigheter inträffar kan det vara skäl att göra en ny riskbedömning. Därför är det ofta nödvändigt att socialtjänsten omprövar bedömningen av den enskildes utsatthet och behov av skydd vid behov. Det kan till exempel handla om situationer där den våldsutsatta avser att separera från våldsutövaren, att våldsutövarens frigivning från ett fängelsestraff närmar sig, att den våldsutsatta ska lämna ett skyddat boende, att en dom om vårdnad ska meddelas eller att situationen kring boende eller umgänge avseende gemensamma barn är under förändring.

⁴⁹⁷ Se JO 2020/21 s. 531 samt JO 2019/20 s. 574 och däri gjorda hänvisningar.

⁴⁹⁸ 4 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

13.2.2 Standardiserade bedömningsmetoder - en del av att bedöma risk

Socialnämnden bör som en del av riskbedömningen använda en standardiserad bedömningsmetod.

AR till 4 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

Nämndens användning av en standardiserad bedömningsmetod beskrivs som *en del av* riskbedömningen, vilket beror på att en standardiserad bedömningsmetod endast utgör *en* typ av underlag, men är inte det enda som behöver beaktas i samband med en bedömning av risk.⁴⁹⁹ Standardiserade bedömningsmetoder bidrar generellt sett med ett kunskapsbaserat stöd i utredningar, exempelvis kring risk för våld. Andra utredningsåtgärder för att bedöma risken för ytterligare våld behövs också.

Det finns olika typer av standardiserade bedömningsinstrument. Exempelvis har Socialstyrelsen tagit fram FREDA-farlighetsbedömning. Det är baserat på riskbedömningsinstrumentet *The Danger Assessment*⁵⁰⁰ som ger stöd i att uppskatta risk för fortsatt allvarlig våldsutsatthet och kan utgöra ett komplement till en i övrigt kvalificerad bedömning av risk.⁵⁰¹ Socialnämnden behöver utifrån professionella erfarenheter och överväganden själv välja vilken standardiserad bedömningsmetod man vill använda.

Läs mer

- www.metodguiden.se

13.2.3 Andra aktörer som kan bedöma risk för fortsatt våld

Socialnämnden bör med samtycke från den våldsutsatta ta del av polisens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör även delge polisen sin riskbedömning, om det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

AR till 4 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

Förutom socialtjänstens utredning av en enskilds behov av skydd och stöd kan även polisen bedöma risk för att den enskilde fortsatt utsätts för våld. Det är viktigt att socialtjänsten kommunicerar med polisen om riskbedömningar för att komplettera underlaget och underlätta samverkan kring den våldsutsatta personen.

⁴⁹⁹ Det kan t.ex. handla om annan information om omständigheter som inte ingår i bedömningsmetoden, men som kan ha betydelse för en individs risk för utsatthet.

⁵⁰⁰ Campbell J, Webster D, Glass N. The Danger Assessment: Validation of a Lethality Risk Assessment Instrument for Intimate Partner Femicide. *J Interpers Violence* 2009; 24(4):653–74.

⁵⁰¹ Instrumentet är inte utformat för att fånga in aspekter som är specifika för en hedersrelaterad kontext kring våldet. Se Manual för FREDA - Standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer.

Även skyddade boenden och Kriminalvården kan bedöma risken för den enskilde att utsättas för fortsatt våld.

Om sekretessbelagd information ska utbytas förutsätter detta dock att reglerna om sekretess i OSL eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § SoL medger ett utbyte. Vilka uppgifter som exempelvis polisen eller Kriminalvården kan lämna till socialnämnden beror på respektive myndighets sekretessregler. *Läs mer om samverkan med olika aktörer i avsnitt 10.3.*

13.2.4 Dokumentera riskbedömningar

Det är viktigt att dokumentera riskbedömningarna utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och SOSFS 2014:5. Av dokumentationen ska det bland annat framgå hur den enskilde uppfattar sina behov, om nämnden har använt standardiserade bedömningsmetoder som en del i utredningen och i så fall vilken eller vilka, vilken bedömning som nämnden har gjort av den enskildes behov, samt vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning. Om den enskilde inte har uttryckt hur hen uppfattar sina behov, ska skälen till detta dokumenteras.⁵⁰²

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

13.3 Beakta säkerheten

Socialtjänstens handläggning när det gäller våldsutsatta behöver präglas av ett säkerhetstänkande. Det är viktigt att socialtjänsten har ett arbetssätt som exempelvis underlättar den våldsutsattas kontakt med socialtjänsten. Säkerheten behöver beaktas när det gäller exempelvis valet av mötesplats för samtalet med den våldsutsatta och hanteringen av dokument och datasystem.

Om den våldsutsatta har en funktionsnedsättning kan man behöva vara särskilt uppmärksam på speciella svårigheter, till exempel att reagera snabbt vid hotfulla situationer, orientera sig, slå larm eller fly. Är den våldsutsatta beroende av exempelvis färdtjänst kan det medföra att hen har svårt att ta sig hemifrån i en akut situation.

Om den våldsutsatta lever i en hederskontext är det viktigt att beakta att våldet i regel stöds av ett kollektiv. Det innebär att faran inte bara utgår från en enskild våldsutövare och inte nödvändigtvis är begränsat till ett visst geografiskt område.⁵⁰³

Det är vidare viktigt att beakta att användningen av exempelvis teknik och sociala medier, innebär ökade möjligheter för våldsutövaren att söka upp den våldsutsatta.

Läs även om polisens brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhet i avsnitt 10.3.4.1.1.

⁵⁰² Se 5 kap. 1 och 7 §§ SOSFS 2014:5.

⁵⁰³ Olsson, H. Ny studie om hedersvåldsutsatta kvinnor och socialtjänstens stöd (vetenskaplig artikel). Socionomen: Forskningssupplement nr 51; 2022.

13.4 Analysera och bedöma vilka insatser som behövs

Det som kommer fram i utredningen och beskrivningen av den våldsutsattas livssituation och nätverk samt i riskbedömningen är utgångspunkten för en samlad bedömning av personens behov av stöd och hjälp, både på kort och lång sikt.⁵⁰⁴ Det är angeläget att denna samlade bedömning omfattar såväl de behov som kan finnas av exempelvis ekonomiskt stöd och boende som behov av andra typer av stöd och hjälp, till exempel psykologisk hjälp.

Även andra faktorer än våldsutsattheten kan behöva bedömas. Behoven kan skifta beroende exempelvis på den våldsutsattas ålder, på hens eventuella funktionsnedsättning eller missbruksproblem, eller beroende på om det är fråga om hedersrelaterat våld eller inte. Behoven kan även variera beroende på om den våldsutsatta lever kvar i en relation där våld förekommer, eller har lämnat eller håller på att lämna den. Socialtjänsten får inte kräva att en våldsutsatt lämnar relationen för att erbjudas stöd.

Socialnämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.⁵⁰⁵ Socialnämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.⁵⁰⁶ *Läs mer om insatser till våldsutsatta vuxna i kap. 15.*

⁵⁰⁴ Jfr 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

⁵⁰⁵ AR till 5 kap. 1 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁵⁰⁶ 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

14. Socialnämndens utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld (under 18 år)

14.1 Socialnämndens utredningsskyldighet

Enligt 11 kap. 1 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453) ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

5 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

När det gäller barn som kan vara i behov av skydd eller stöd har nämnden ett långtgående utredningsansvar.⁵⁰⁷ Som framgår av kap. 3 äventyras barnets psykologiska, fysiologiska och sociala utveckling av att leva med våld. Våldet kan leda till allvarliga konsekvenser både för barn som utsätts för våld och för barn som bevittnar våld.

Kännedom om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld är i regel en sådan omständighet som kan föranleda en åtgärd av socialnämnden.⁵⁰⁸ I HSLF-FS 2022:39 hänvisas det till 11 kap. 1 § SoL, där det framgår att nämnden utan dröjsmål ska inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

En ansökan till socialnämnden ska alltid leda till att en utredning inleds. Samma sak gäller när en annan myndighet eller en domstol begär ett yttrande från nämnden, till exempel en åklagare.⁵⁰⁹

Vid en utredning som rör ett barns skydd eller stöd får nämnden, för bedömningen av behovet av insatser, konsultera sakkunniga samt i övrigt ta de kontakter som behövs. Utredningen ska bedrivas så att inte någon onödigt utsätts för skada eller olägenhet och den ska inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. Utredningen ska bedrivas skyndsamt och vara slutförd senast inom fyra månader. Finns det särskilda skäl får socialnämnden besluta att förlänga utredningen för viss tid.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ Prop. 2012/13:10 s. 55.

⁵⁰⁸ Jfr 5 kap. 11 § SoL.

⁵⁰⁹ Prop. 2012/13:10 s. 60.

⁵¹⁰ 11 kap. 2 § SoL.

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- BBIC – Grundbok

14.1.1 Omedelbar skyddsbedömning

När en anmälan som rör ett barn eller en ung person kommer in till socialnämnden ska nämnden *genast* göra en bedömning av om barnet eller den unge är i behov av omedelbart skydd.⁵¹¹ Skyddsbedömningen ska göras *samma dag* som anmälan kommer in, eller senast nästa dag om ansökan kom in sent på dagen.⁵¹²

Den omedelbara bedömningen av skydd är skild från bedömningen av om socialnämnden ska inleda en utredning. Skyddsbedömningen kan leda till att en utredning behöver inledas omgående.⁵¹³

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

14.1.2 I vissa situationer kan nämnden avvakta med att underrätta vårdnadshavaren

Om inte särskilda skäl talar mot det, ska den som berörs av en utredning *genast* underrättas om att en utredning har inletts. Socialnämnden kan inte undanhålla för vårdnadshavaren att den beslutat att inleda en utredning som rör barnet. Men om det finns *särskilda skäl* kan nämnden vänta något med att informera vårdnadshavaren om att den har inlett en utredning.⁵¹⁴ Det får dock inte bli fråga om någon längre tid som vårdnadshavaren hålls ovetande om en pågående utredning.⁵¹⁵ Nämnden kan inte heller avvakta med att fatta beslut om att inleda en utredning för att på så sätt kringgå kravet på underrättelse.⁵¹⁶

Att avvakta med att informera vårdnadshavare om att en utredning har inletts kan enligt förarbetena vara aktuellt i följande fall:

- När vårdnadshavaren eller någon annan familjemedlem är misstänkt för övergrepp mot barnet, och polisutredningen befinner sig i ett känsligt läge. I en sådan situation behöver polisens och socialtjänstens utredningar samordnas.
- Om barnet är misstänkt för att ha begått brott, och underrättelse till vårdnadshavaren om detta kan innebära ett men för brottsutredningen.
- Om barnet självt har önskemål om att socialtjänsten avvaktar med att underrätta vårdnadshavarna. Barnet kan ha vänt sig till socialtjänsten och berättat om förhållanden i hemmet som föranleder en utredning, men motsätter sig att vårdnadshavarna kontaktas. Det kan bland annat handla om

⁵¹¹ Se 11 kap. 1 a § första stycket SoL.

⁵¹² Se prop. 2012/13:10 s. 60.

⁵¹³ Se prop. 2012/13:10 s. 60.

⁵¹⁴ Se 11 kap. 2 § tredje stycket SoL och prop. 2012/13:10 s. 61–62.

⁵¹⁵ Se prop. 2012/13:10 s. 61 och JO 2013/14 s. 414.

⁵¹⁶ Se JO 2012/13 s. 274.

barn som kan ha rymt eller kastats ut hemifrån eller har utsatts för hedersrelaterat våld. I dessa lägen kan socialnämnden behöva tala med personer i barnets professionella nätverk, ha ytterligare samtal med barnet och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts.⁵¹⁷

I sammanhanget kan nämnas att kontakt med vårdnadshavare i exempelvis en hederskontext kan öka risken för barnet eftersom familjen kan uppleva själva kontakten med socialtjänsten som problematisk. Att samhället, genom skolan eller socialtjänsten, blandar sig i familjens angelägenheter kan uppfattas som en risk för familjens heder.⁵¹⁸ Vidare kan myndighetskontakt i ärenden som rör hedersrelaterat våld också vara en utlösande faktor för att barn förs ur landet.⁵¹⁹

Socialnämnden bör samråda med polis eller åklagare innan vårdnadshavaren underrättas om att en utredning inleds vid misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB eller enligt lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor där den misstänkte är en närstående.⁵²⁰

Det är även viktigt att beakta att uppgifter som delats av eller till polisen i vissa fall även i socialnämndens utredning kan omfattas av sekretess i förhållande till vårdnadshavaren, till exempel enligt förundersökningssekretess⁵²¹. *Läs mer om sekretessfrågor i avsnitt 14.8.*

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård

14.1.3 Barns rätt att komma till tals

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Ett barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter, ska hens inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hens ålder och mognad.⁵²²

Barn som har fyllt 15 år har rätt att själva föra sin talan i mål och ärenden enligt SoL. Barn som inte fyllt 15 år får höras i domstol om det kan vara till nytta för utredningen och barnet inte kan antas ta skada av det.⁵²³

⁵¹⁷ Prop. 2012/13:10 s. 62.

⁵¹⁸ Se Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

⁵¹⁹ Bortförda barn och unga. Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:25.

⁵²⁰ Se SOSFS 2014:6.

⁵²¹ Se 18 kap. 1 och 3 §§ OSL.

⁵²² 11 kap. 10 § första stycket SoL.

⁵²³ 11 kap. 10 § andra stycket SoL.

14.1.4 Att tala med barn om våldet

Alla samtal med barn inom socialtjänsten kan komma att handla om våld. Det är därför viktigt att alla som möter barn är förberedda på att kunna prata om våld.⁵²⁴ Barn kan ha svårt att berätta och uttrycka sina känslor och behov, exempelvis på grund av rädsla för eller lojalitet med den som utövat våldet. Det kan vara en förälder, ett syskon eller en flickvän/pojkvän.

Barnet får under inga förhållanden pressas på ställningstaganden och synpunkter.⁵²⁵

Det kan behövas flera möten för att barnet ska få förtroende för handläggaren och kunna berätta vad som har hänt och om sin upplevelse. Det är viktigt att noga överväga hur samtalen ska genomföras så att barnet får bästa möjliga förutsättningar för att berätta om sina upplevelser. Det som behöver övervägas är till exempel om samtalet behöver ske enskilt med barnet.

Ibland kan barnet uppleva att samtalet ger negativa konsekvenser. Barnet kan även i en del fall hotas eller på annat sätt ställas till svars för vad det berättat. Det är angeläget att socialnämnden i den situationen överväger om barnet behöver akut skydd.

- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

14.1.5 Möjlighet att tala med barn under utredningen utan vårdnadshavares samtycke och närvaro

Vid en utredning om socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd har socialnämnden rätt att tala med barnet utan samtycke av vårdnadshavaren, och utan att vårdnadshavaren är närvarande.⁵²⁶ Syftet med bestämmelsen är att en vårdnadshavare inte ska kunna hindra ett samtal när socialtjänsten bedömer att det är sakligt motiverat att höra barnet under utredningen. Det kan exempelvis vara nödvändigt att samtala med barnet för att socialtjänsten ska få ett tillräckligt underlag för att kunna ta ställning till om nämnden behöver ingripa och hur behovet av insatser för barnet ser ut.⁵²⁷

Att socialtjänsten har möjlighet att samtala med barnet utan att vårdnadshavaren är närvarande innebär inte att samtalet måste genomföras på det sättet. Man får avgöra från fall till fall om det finns anledning att använda sig av möjligheten att prata med barnet utan vårdnadshavarens närvaro, utifrån barnets behov och ärendets karaktär.⁵²⁸

⁵²⁴ Se Att samtala med barn - Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården. Socialstyrelsen; 2018.

⁵²⁵ Se proposition 2009/10:192 Umgångsstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn s. 34.

⁵²⁶ 11 kap. 10 § tredje stycket SoL.

⁵²⁷ Prop. 2009/10:192 s. 33.

⁵²⁸ Prop. 2009/10:192 s. 33.

Någon regel om att vårdnadshavarens inställning ska kontrolleras före samtalet finns inte. Däremot följer av bland annat 1 kap. 1 § och 3 kap. 5 § SoL att vårdnadshavaren bör informeras om samtalet innan det genomförs.

Läs mer

- Utredda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

14.2 Polisanmälan

Om det finns en misstanke om brott mot ett barn enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, bör en polisanmälan skyndsamt göras, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om det är oklart huruvida en polisanmälan ska göras, bör polis eller åklagare konsulteras.⁵²⁹ Brott som kan aktualiseras är exempelvis misshandel, vållande till kroppsskada, människohandel, grov fridskränkning, barnfridsbrott, hedersförtryck, olaga hot, olaga förföljelse, barnäktenskapsbrott, vilseledande till äktenskapsresa, kränkande fotografering, våldtäkt mot barn, sexuellt övergrepp av barn och utnyttjande av sexuell posering av barn.

När socialnämnden anmäler en misstanke om brott mot ett barn behöver det inte finnas någon misstänkt gärningsperson, utan det är just misstanken om ett brott som anmäls. Socialnämndens polisanmälan kräver inte att vårdnadshavaren eller barnet samtycker, inte heller att dessa informeras i förväg.

Om socialnämnden har fått kännedom om att ett barn kan ha varit utsatt för de brott som anges ovan, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av barnets journal.⁵³⁰ *Läs även om förundersökningssekretess i avsnitt 14.8.5.*

Läs mer

- Utredda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

14.3 Förhållandet mellan socialnämndens utredning och en brottsutredning vid brott mot barnet

Vid våld mot barn har JO i ett ärende uttalat att det såväl i socialnämndens som i Polis- och Åklagarmyndighetens uppgifter ingår att utreda misstankar om våld mot barn. Myndigheterna har dock olika roller och dessa måste hållas isär. De brottsutredande myndigheterna ska genom förundersökningen utreda om brott har begåtts och finna en gärningsperson. Socialnämndens uppgift är att utreda barnets och familjens situation samt barnets behov av hjälp och skydd. Myndigheterna måste och bör i viss utsträckning samarbeta enligt JO.⁵³¹

⁵²⁹ SOSFS 2014:6.

⁵³⁰ AR till 4 kap. 11 § SOSFS 2014:5.

⁵³¹ JO:s beslut den 27 mars 2013, dnr 2827-2012.

Ett barn kan vara i behov av stöd av socialnämnden oavsett polisens och åklagarens ställningstagande med anledning av polisanmälan. JO har betonat att socialnämnden har en skyldighet att bedriva sin utredning och göra sina egna bedömningar. Nämnden ska bilda sig en uppfattning om barnets behov av skydd eller stöd, oberoende av en brottsutredning och vad åklagaren kommer fram till.⁵³² Det är därför viktigt att socialnämnden fullgör sin utredningsskyldighet även i ärenden där någon förundersökning inte inleds eller läggs ner, liksom vid en friande dom. Att en förundersökning läggs ner behöver inte innebära att ett brott inte är begånget. Skälen kan vara att bevisningen inte räcker för att åklagaren ska kunna föra utredningen vidare till åtal. Om en förundersökning om brott mot barn läggs ner kan Åklagarmyndigheten bjuda in till ett möte. Här kan socialnämnden få viktig information för sitt fortsatta utredningsarbete. *Läs mer om förundersökningssekretess i avsnitt 14.8.5.*

Om det under socialnämndens fortsatta utredning framkommer nya uppgifter, som styrker ett misstänkt övergrepp, kan ny kontakt tas med polis eller åklagare.

14.4 Utredningens innehåll

I ett ärende som gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld bör socialnämnden, med anledning av våldet, bl.a. utreda

- barnets behov av stöd och hjälp akut, inklusive vård eller boende i ett annat hem än det egna,
- våldets karaktär och omfattning,
- hur barnets nätverk ser ut,
- våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna,
- barnets egen uppfattning om våldet,
- vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet, och
- barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Socialnämnden bör även utreda om någon åtgärd behöver vidtas enligt 5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen (2001:937) i fråga om vårdnad, umgänge, förmynderskap eller målsägandebiträde.

En utredning till skydd och stöd för ett barn bör inriktas på barnets situation och behov samt på hur dess behov tillgodoses.⁵³³ I HSLF-FS 2022:39 finns ytterligare rekommendationer för vad socialnämnden bör utreda i ärenden som gäller våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld.

När det gäller våld i nära relationer kan det vara viktigt att uppmärksamma barns behov av skyddade personuppgifter, eller uppmärksamma om barnet redan har skyddade personuppgifter, eftersom det innebär en stor påverkan på barnets livsvillkor att leva med skyddade personuppgifter. Det finns möjlighet för socialnämnden att ansöka om skyddad folkbokföring för barn i

⁵³² JO 1996/97 s. 268.

⁵³³ SOSFS 2014:6.

vissa situationer när det finns ett lagakraftvunnet beslut enligt 2 § LVU.

Läs mer om skyddade personuppgifter i avsnitt 8.3.4.

Socialnämndens utredning behöver ofta samordnas med andra aktörer till exempel polisen, när det pågår en brottsutredning.

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

14.4.1 Barnets behov av stöd och hjälp akut

I ett ärende som gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld bör socialnämnden, med anledning av våldet, bland annat utreda barnets behov av stöd och hjälp akut, inklusive vård eller boende i ett annat hem än det egna.⁵³⁴

Barnet kan ha behov av öppna insatser till exempel krissamtal. Barnet kan också behöva bo utanför hemmet om det finns ett skyddsbehov som måste tillgodoses. En placering utanför hemmet kan ske med stöd av SoL eller LVU. I vissa fall kan ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU bli aktuellt. Ett beslut om akuta hjälpinsatser kan även behöva tas under pågående utredning. *Läs mer om socialnämndens ansvar för barn och unga i avsnitt 6.5.*

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

14.4.2 Våldets karaktär och omfattning

När ett barn har utsatts för eller bevittnat våld bör socialnämnden utreda våldets karaktär och omfattning.⁵³⁵ Avsikten är inte att utreda våldet ur ett brottsutredande perspektiv, utan att bedöma vilka konsekvenser våldet kan få för barnets hälsa och utveckling samt vilka insatser till stöd och hjälp som barnet kan behöva. Det kan också vara en del i bedömningen av risken för fortsatt våld, *läs mer om detta i avsnitt 14.5.*

För att ta reda på vad barnet har varit med om kan följande frågor vara till hjälp:

- Hur länge har våldet pågått?
- Vem har utsatt barnet? Föräldrarna, en pojkvän/flickvän, ett syskon, en annan? Har det skett inom en hederskontext?
- Är det en enstaka händelse eller ett utdraget förlopp?
- Vilka typer av våldsuttryck förekommer?

⁵³⁴ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁵³⁵ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

- Hur ofta förekommer våldet?
- Har våldet trappats upp eller ändrat karaktär med tiden?
- Förekommer våldet vid vissa tillfällen eller i vissa situationer?

Att bevittna våld avser inte bara våld mellan föräldrarna, utan även våld av eller mot någon annan närstående till barnet. Andra närstående, som syskon till barnet eller till föräldrarna, mor- eller farföräldrar, kan också vara offer för eller utövare av det våld som barnet bevittnat.⁵³⁶ *Läs mer om barnfridsbrott i avsnitt 6.5.2.1.*

Socialnämnden behöver bilda sig en uppfattning om våldet utifrån de uppgifter som barnet, vårdnadshavarna/föräldrarna, eventuellt andra närstående personer, syskon och andra referenspersoner lämnar. I ett ärende där det finns en misstanke om att en förälder utsatt den andre är det viktigt att utredaren träffar föräldrarna var för sig. Det finns annars en risk för att den som varit våldsutsatt inte vågar berätta om det som kan vara av vikt för barnets säkerhet och behov.

14.4.3 Hur barnets nätverk ser ut

Socialnämnden bör utreda hur barnets nätverk ser ut.⁵³⁷ Detta är viktigt för att få en uppfattning om vilka personer kan vara ett stöd för barnet, men också för att få kännedom om det finns någon eller några i barnets nätverk som kan utgöra ett hot. Även om det inom ett nätverk finns personer som stödjer barnet i sak, kan det ändå vara svårt för dem att ge stöd, eftersom det kan medföra en risk för dem. Det kan exempelvis vara fallet vid hedersrelaterat våld eller partnervåld i ett litet samhälle där alla känner varandra, liksom i religiösa samfund.

Läs mer

- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

14.4.4 Våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna

Socialnämnden bör utreda våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna.⁵³⁸ För att göra detta kan socialnämnden exempelvis samtala med barnet och personer i dess närhet för att ta reda på hur barnet påverkats och vilka konsekvenser det fått för barnets utveckling att ha utsatts för eller ha bevittnat våld.

I de situationer där våld förekommer i barnets hem kan barnets situation ofta vara otrygg och ha påverkat barnets mående negativt. Barn kan dock

⁵³⁶ Prop. 2006/07:38 s. 31 och prop. 2012/13:10 s. 98.

⁵³⁷ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁵³⁸ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

också ha påverkats av våld som skett på annan plats, till exempel hos en umgängesförälder eller hos en pojkvän/flickvän. Hur barnets föräldrar hanterar denna situation kan också påverka barnets relation till dem.

Betydelsefulla aspekter som behöver uppmärksammas särskilt utifrån våldserfarenhet och som kan ha en påverkan på barnet är till exempel barnets anknytning till föräldrarna, barnets psykiska hälsa och eventuella traumatisering.

Barn kan påverkas på olika sätt av att ha varit utsatt för och bevittnat våld. Barnet kan ta avstånd från både den förälder som utövar våldet och den förälder som kanske inte förmått förhindra våldet eller skydda barnet. Barnet kan också tvingas till att delta i våldsutövandet eller befinna sig i en lojalitetskonflikt mellan sina föräldrar. I sammanhanget kan nämnas att barnet även kan känna ambivalens till föräldrarna – barnet vill inte skiljas från sin familj, men vill heller inte leva med våldet. Detta kan leda till att barnet, efter att ha berättat om sin utsatthet, tar tillbaka sin berättelse. *Läs mer om våldets konsekvenser för barn i kap. 3.*

14.4.5 Barnets egen uppfattning om våldet

Socialnämnden bör bland annat utreda barnets egen uppfattning om våldet.⁵³⁹ Syftet med att utreda hur barnet uppfattat våldet är att få veta hur barnet påverkats och att utifrån det bedöma vilket stöd och vilken hjälp barnet kan behöva.

Det är viktigt att låta barnet berätta i sin egen takt och att förmedla att det aldrig är barnets fel att våldet inträffat. Barnet kan som tidigare nämnts känna en stor ambivalens, och i ena stunden berätta om sin utsatthet för att i nästa ta tillbaka sin berättelse.

Om barnet inte vill samtala med socialtjänsten under utredningen kan barnets uppfattning behöva inhämtas på annat sätt. Det kan exempelvis vara viktigt att ta del av om barnet har berättat om sin upplevelse under förhandsbedömningen. *Läs mer om barns rätt att komma till tals i avsnitt 14.1.3.*

Upplevelser av det som inträffat skiljer sig från barn till barn. Om våldet har utövats inom en familj, med flera barn kan varje barns upplevelse av våldet skilja sig från de andras.

Läs mer

- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

14.4.6 Vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet

Även vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet bör utredas.⁵⁴⁰ Föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov är avgörande för barnets hälsa och utveckling. Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart, och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

⁵³⁹ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁵⁴⁰ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

Vårdnadshavaren har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och ska se till barnets behov.⁵⁴¹

Föräldrarna känner kanske skuld, skam och rädsla och kan förneka att något hänt som skulle kunna påverka hur barnet mår. Föräldrar kan också bagatellisera och förringa våldet eller vilja undvika att prata om det. Vidare kan föräldrar även helt förneka våldet.

Om en av föräldrarna inte är vårdnadshavare kan information från den föräldern hämtas in med stöd av 11 kap. 2 § SoL om det behövs.

14.4.7 Barnets behov av stöd och hjälp på kort och på lång sikt

Socialnämnden bör utreda barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.⁵⁴² Barnets behov av stöd och hjälp kan skifta över tid. På kort sikt kan det exempelvis röra sig om att skydda barnet från fortsatt hot och våld eller påtryckningar som syftar till att barnet ska ta tillbaka sina uppgifter. Barnet kan också behöva krisstöd.

På lång sikt kan barnet behöva stödinsatser både från socialtjänsten och andra aktörer för att kunna bearbeta sina upplevelser. Vissa barn som utvecklat en egen problematik utifrån våldsupplevelsen, till exempel PTSD eller beteendeproblem kan behöva hjälp från hälso- och sjukvården. Exempelvis kan barnet behöva hjälp från BUP för traumabearbetning. Barnets hjälpbehov kan bli synligt först när tillvaron har stabiliserats och blivit tryggare. Barnet kan också ha behov av stöd som syftar till att avlasta hen från känslor av skuld och skam. *Läs mer om samtycke till insatser i avsnitt 16.1.6. Läs mer om behovet av långsiktig stöd för barn som varit placerade utanför hemmet och som fyller 18 år i avsnitt 13.1.7.*

Barn som är aktuella inom socialtjänsten har många gånger behov av insatser från olika myndigheter och verksamheter. Därför behöver socialtjänsten ha en god samverkan med exempelvis förskolan, skolan och hälso- och sjukvården. *Läs mer om samverkan i kap. 10.*

Insatser kan behövas både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården. Kommunen ska tillsammans med regionen upprätta en individuell plan när en enskild har behov av insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården.⁵⁴³ *Läs mer om samordnad individuell plan i avsnitt 10.5.*

14.4.8 Ändring av umgänge eller vårdnad

Om socialnämnden, med anledning av att ett barn utsatts för eller har bevittnat våld, får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmyndarskap, är nämnden skyldig att göra en framställan eller ansökan till domstol om detta. Detsamma gäller om nämnden bedömer att ett barn är i behov av målsägandebiträde.⁵⁴⁴ Socialnämnden bör utreda om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge, förmyndarskap eller målsägandebiträde.⁵⁴⁵

⁵⁴¹ Se 6 kap. 1 och 2 §§ FB samt artikel 19 i barnkonventionen.

⁵⁴² AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁵⁴³ 2 kap. 7 § SoL.

⁵⁴⁴ 5 kap. 2 § första stycket SoF.

⁵⁴⁵ AR till 11 kap. 1 § SoL i 5 kap. HSLF-FS 2022:39.

Det kan till exempel under en utredning framkomma uppgifter om att barnet far illa av det umgänge som det har med en förälder, på grund av att föräldern utsätter eller har utsatt den andre föräldern för våld, samt att umgänget därför inte är till barnets bästa. En ändring av umgänge eller vårdnad kan också aktualiseras i situationer där barnet ska vistas på skyddat boende och/eller har behov av skyddade personuppgifter och det inte är rimligt att kräva att barnet ska hemlighålla den aktuella vistelseorten.⁵⁴⁶

Av förarbetena framgår att om en förälder utsätter barnet eller någon annan familjemedlem för våld, trakasserier eller annan kränkande behandling är det i princip bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Det är knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om den ena föräldern gör sig skyldig till övergrepp mot den andra, eller någon annan i familjen. Det gäller även om samarbetet mellan föräldrarna kanske ytligt sett verkar fungera.⁵⁴⁷ Har en vårdnadshavare vidare uppsåtligt dödat eller allvarligt skadat den andra föräldern får den så gott som alltid anses ha brustit i omsorgen om barnet på ett sådant sätt att det är till barnets bästa att föräldern inte längre har kvar vårdnadsansvaret.⁵⁴⁸

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och en av dem gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, ska domstolen anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Om även den föräldern brister i omsorgen om barnet ska domstolen flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Socialnämnden har talerätt i dessa frågor. Om det finns behov av att utse en särskilt förordnad vårdnadshavare för ett barn, men det saknas en lämplig person att förordna för det ändamålet, får rätten, om det finns särskilda skäl, flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare.⁵⁴⁹

Det är viktigt att socialnämnden uppmärksammar de fall där en åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad eller umgänge och att en ändring övervägs i tillräcklig omfattning. Samarbete med familjerätten kan vara nödvändigt.

Läs mer

- Att utreda vårdnad om barn i vissa fall – Handbok för socialtjänsten
- Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt

14.4.9 Dokumentera våldet

Det är viktigt att dokumentera hela utredningen utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och SOSFS 2014:5.

När det gäller dokumentation av en ansökan, begäran eller anmälan ska dokumentationen bland annat innehålla uppgifter om vad saken gäller, vem eller vilka som uppgifterna avser, vem som har lämnat uppgifter och när och hur uppgifterna har lämnats till nämnden. Det ska också framgå vilka andra

⁵⁴⁶ Jfr exempelvis Göta hovrätts dom den 8 april 2002 i mål nr T 2497-21 och dom den 31 mars 2023 i mål nr T 2824-22.

⁵⁴⁷ Proposition 2005/06:99 Nya vårdnadsregler s. 51.

⁵⁴⁸ Prop. 2020/21:150 s. 87.

⁵⁴⁹ Se 6 kap. 7 och 10 d §§ FB.

uppgifter av betydelse för saken som har lämnats till nämnden. Av dokumentationen ska vidare framgå hur barnet uppfattar sina behov, vilken bedömning som nämnden har gjort av barnets behov och vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning. Om barnet inte har uttryckt hur hen uppfattar sina behov, ska skälen till detta dokumenteras.⁵⁵⁰ Ytterligare rekommendationer kring planeringen av utredningen gällande barns behov av skydd eller stöd finns också i SOSFS 2014:5.⁵⁵¹

Bestämmelserna om dokumentation relegerar inte i detalj vad som ska dokumenteras i ett ärende om våld. Även om det inte uttrycks specifika krav på det i bestämmelserna om dokumentation kan några exempel på områden som kan vara aktuella för dokumentation i ett ärende om våld vara våldets karaktär, omfattning och konsekvenser, hur barnets nätverk ser ut, våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna, barnets egen uppfattning om våldet med mera.

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

14.4.9.1 Saklighet och opartiskhet i dokumentationen och utredningen

Det är viktigt att följa krav på saklighet och opartiskhet både i utredningens bedrivande och i dokumentationen.⁵⁵²

JO har i ett ärende som rörde en utredning gällande en vuxen person som utsatts för våld i nära relationer, som också hade lämnats in till en domstol i en pågående vårdnadstvist av den hjälpsökande, uttalat att det i en sådan utredning ligger i sakens natur att nämnden redovisar sin bedömning av det sökta stöd- och hjälpbehovet, och att det då kan vara nödvändigt att nämnden i viss mån tar ställning till tillförligheten i lämnade uppgifter om våld. Eftersom en utredning dock kan få betydelse i såväl offentliga som enskilda rättsförhållanden, som exempelvis vid en vårdnadstvist, är det viktigt att det tydligt framgår i vilket syfte utredningen har upprättats. JO framhåller vidare i beslutet att när handläggaren skriver en utredning måste hen ta hänsyn till att det kan finnas en bakomliggande konflikt mellan den enskilde som har ansökt om en insats och en annan person. De formuleringar som används, särskilt i nämndens bedömning, måste därför övervägas noga. Det behöver framgå vem som har berättat vad när uppgifter återges i en utredning, till exempel vem det är som lämnat uppgifter om våldsutsatthet. Vidare bör en person inte betecknas som ”våldsutövaren” då det kan uppfattas som att det är objektivt fastställt att personen har utövat det våld som anges.⁵⁵³

JO har vidare uttalat att om det pågår en tvist mellan föräldrar om vårdnad, boende eller umgänge med barn, finns det skäl att vara särskilt återhållsam med att skriva yttranden på begäran av den ena föräldern eftersom det då

⁵⁵⁰ Se 5 kap. 1 och 7 §§ SOSFS 2014:5.

⁵⁵¹ Se AR till 11 kap. 1 och 2 §§ SoL SOSFS 2014:5.

⁵⁵² Se 1 kap. 9 § RF och 5 § FL.

⁵⁵³ JO:s beslut den 7 december 2020, dnr 4454-2019. Se också JO:s beslut den 15 februari 2021, dnr 88-2021.

finns en risk för att nämnden uppfattas som partisk. Eftersom socialnämnden har lagreglerade uppgifter när det gäller att lämna upplysningar till domstolen i familjemål är det angeläget att stor försiktighet iakttas när uppgifter lämnas vid sidan av de bestämmelserna.⁵⁵⁴

I ett annat JO-ärende, som bland annat rörde frågor om dokumentation av utredningar av barn, har JO uttalat sig om vikten av att följa lagens krav på dokumentation. I det aktuella ärendet hade modern efter hand uppgett att hon inte ville prata med barnhandläggarna som hade hand om utredningen om hennes barn på grund av barnhandläggarnas dokumentationsskyldighet. Hon var rädd för att fadern som också var part skulle få del av uppgifterna. På begäran av modern ordnade nämnden så att hon fick prata med en kurator vid nämndens enhet mot våld i nära relationer. Uppgifterna som modern då lämnade hade betydelse för barnärendena, men de fördes vidare till barnhandläggaren genom ett så kallat samråd först efter det att modern flyttat till ett skyddat boende. Detta gjordes för att fadern inte skulle kunna få ta del av de uppgifter som modern lämnat.

Uppgifterna från samtalen borde enligt JO ha tillförts barnens ärenden utan dröjsmål. Om fadern hade begärt att få ta del av uppgifterna skulle nämnden ha prövat om uppgifterna kunde lämnas ut till honom utifrån regler om sekretess i OSL. Där anges möjlighet att hemlighålla uppgifter i ett ärende för en vårdnadshavare.⁵⁵⁵ *Läs mer om sekretessfrågor i avsnitt 14.8.*

14.5 Bedömningar av risk för våld

I en utredning som gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld ska socialnämnden göra en bedömning av risken för att barnet kommer att utsättas för eller bevittna ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning göras.

5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

Inom ramen för en utredning av ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld ska socialnämnden bedöma risken för att barnet kommer att utsättas för ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning av risk för ytterligare våld göras.⁵⁵⁶ Detta innebär att en riskbedömning kan behöva göras flera gånger och att bedömningarna utgör en viktig del av utredningen av barnets behov av skydd och stöd.

En bedömning av risk för våld inom ramen för en utredning ska inte sammanblandas med en omedelbar skyddsbedömning enligt 11 kap. 1 a § SoL, som ska genomföras samma dag eller senast dagen efter att en anmälan kommit in till nämnden.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Se JO 2020/21 s. 531 samt JO 2019/20 s. 574 och däri gjorda hänvisningar.

⁵⁵⁵ JO:s beslut den 17 januari 2020, dnr 5013-2018.

⁵⁵⁶ 4 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

⁵⁵⁷ Se 11 kap. 1 a § SoL och prop. 2012/13:10 s. 60.

14.5.1 Ny riskbedömning vid behov

Det räcker ofta inte att bedöma risken för fortsatt våld vid ett tillfälle och betrakta utfallet som ett slutgiltigt svar på frågan om vilka hot eller riskfaktorer som barnet kan möta. Bedömningen av risk kan snabbt bli inaktuell. Det är därför viktigt att socialnämnden ser över och tar ställning till om en ny riskbedömning behöver göras. Så fort nya omständigheter inträffar kan det vara skäl att göra en ny riskbedömning. Därför är det ofta nödvändigt att socialtjänsten omprövar bedömningen av barnets utsatthet och behov av skydd vid behov. Det kan till exempel handla om situationer där barnet i barnförhör berättat om att föräldrarna utsätter barnet för våld och att föräldrarna kommer att delges den informationen. Det kan också hända att en våldsutsatt förälder väljer att avbryta en vistelse på ett skyddat boende där barnet också vistas. Ytterligare exempel är att omständigheter kring vårdnad, boende, umgänge är under förändring. Om föräldrarna bestämt sig för att separera kan det i vissa fall finnas risk för ökat våld som får omedelbara konsekvenser för barnet om våldet finns mellan föräldrarna.

I fall med våld i parrelationer kan en förnyad riskbedömning behöva göras om det våldsutsatta barnet exempelvis planerar att göra slut med sin flick- eller pojkvän.

I en hederskontext kan en ny riskbedömning behöva göras om föräldrarna exempelvis fått reda på att barnet har en flick- eller pojkvän eller bryter mot hedersnormer på annat sätt. Behovet kan även uppstå om ett barn som varit placerat ska återvända till sin familj.

14.5.2 Standardiserade bedömningsmetoder – när barnet utsatts för partnervåld eller hedersrelaterat våld och förtryck

När det gäller ett barn som har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner eller hedersrelaterat våld och förtryck bör socialnämnden som en del av riskbedömningen använda en standardiserad bedömningsmetod.

AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

Nämndens användning av en standardiserad bedömningsmetod beskrivs som *en del av* riskbedömningen, vilket beror på att en standardiserad bedömningsmetod endast utgör *en typ av* underlag, men är inte det enda som behöver beaktas i samband med en bedömning av risk.⁵⁵⁸ Standardiserade bedömningsmetoder bidrar generellt sett med ett kunskapsbaserat stöd i utredningar, exempelvis kring risk för våld. Andra utredningsåtgärder för att bedöma risken för ytterligare våld behövs också.

När det gäller ett barn som har utsatts för våld av sin partner eller för hedersrelaterat våld rekommenderar Socialstyrelsen att socialnämnden, som en

⁵⁵⁸ Det kan t.ex. handla om annan information om omständigheter som inte ingår i bedömningsmetoden, men som kan ha betydelse för en individs risk för utsatthet.

del av riskbedömningen använder en standardiserad bedömningsmetod.⁵⁵⁹ Det finns vissa exempel på bedömningsinstrument som kan användas för barn i dessa situationer, även om de inte är specifikt framtagna för målgruppen. *Läs mer om bedömning av risk för våldsutsatta vuxna i avsnitt 13.2.*

Socialtjänsten behöver utifrån, professionella erfarenheter och överväganden, själv välja vilken standardiserad bedömningsmetod man vill använda.

Socialstyrelsen utvecklar ett bedömningsstöd för att bedöma risk för barn 12–17 år som är, eller misstänks vara, utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.⁵⁶⁰

Läs mer

- www.metodguiden.se

14.5.3 Andra aktörer som kan bedöma risk för fortsatt våld

Socialnämnden bör ta del av polisens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör även delge polisen sin riskbedömning, om det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

Förutom socialtjänstens utredning av ett barns behov av skydd och stöd kan även polisen bedöma risken för att barnet ska utsättas för fortsatt våld. Det är viktigt att socialtjänsten kommunicerar med polisen om riskbedömningar för att komplettera underlaget och underlätta samverkan kring barnet.

Även skyddade boenden och Kriminalvården kan bedöma risk för att barnet kommer att utsättas för fortsatt våld.

Om sekretessbelagd information ska utbytas förutsätter detta dock att reglerna om sekretess i OSL eller tystnadsplikt enligt 15 kap. 1 § SoL medger ett utbyte. Vilka uppgifter som exempelvis polisen eller Kriminalvården kan lämna till socialnämnden beror på respektive myndighets sekretessregler. *Läs mer om samverkan med olika aktörer i avsnitt 10.3.* I sammanhanget kan nämnas att myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som är anmälningsskyldiga enligt 14 kap. 1 § första stycket SoL, är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av stöd och skydd.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ AR till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39. (För andra situationer som gäller våldsutsatta barn och barn som bevitnat våld fanns det för tiden av framtagandet av HSLF-FS 2022:39 inte en utvärderad standardiserad bedömningsmetod som användes i tillräckligt hög omfattning i Sverige. Därför har användandet av en standardiserad bedömningsmetod i andra situationer inte rekommenderats).

⁵⁶⁰ Se Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

⁵⁶¹ Se 14 kap. 1 § tredje stycket SoL.

14.5.4 Dokumentera riskbedömningen

Det är viktigt att dokumentera riskbedömningen utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och SOSFS 2014:5. Av dokumentationen ska det bland annat framgå hur barnet uppfattar sina behov, om nämnden har använt standardiserade bedömningsmetoder som en del i utredningen och i så fall vilken eller vilka, vilken bedömning som nämnden har gjort av barnets behov samt vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning. Om barnet inte har uttryckt hur hen uppfattar sina behov, ska skälen till detta dokumenteras.⁵⁶² *Läs mer om barns sekretess i förhållande till vårdnadshavare i avsnitt 14.8.2.*

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

14.6 Beakta säkerheten

Socialtjänstens handläggning av barn som är utsatta för våld behöver präglas av ett säkerhetstänkande. Det är viktigt att socialtjänsten har ett arbetssätt som till exempel underlättar för barnets kontakter med socialtjänsten. Socialtjänsten behöver beakta säkerheten vid exempelvis valet av mötesplats med barnet, och hantering av dokument och datasystem. Personal från socialtjänsten kan behöva vara med när barnet möter föräldrarna eller andra närstående som utövat våld efter ett förhör. Sådana situationer kan vara förenade med risk för påtryckning, hot eller ytterligare våld mot barnet.

Om barnet har en funktionsnedsättning kan man behöva vara särskilt uppmärksam på de svårigheter som barnet kan ha, exempelvis ifråga om att kunna reagera snabbt vid hotfulla situationer.

Om barnet lever i en hederskontext är det viktigt att beakta att våldet i regel stöds av ett kollektiv. Det innebär att våldet inte utgår från endast en enskild våldsutövare och att det inte nödvändigtvis är begränsat till ett visst geografiskt område.⁵⁶³

Det är viktigt att beakta att användningen av exempelvis teknik och sociala medier innebär ökade möjligheter för våldsutövaren att söka upp barnet.

Läs om polisens brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhet i avsnitt 10.3.4.1.1.

14.7 Analysera och bedöma vilka insatser som behövs

Barnet har rätt till individuellt anpassade insatser utifrån sina specifika behov. Att det finns ett visst basutbud eller en viss verksamhet i en kommun innebär inte att den passar alla barn. En insats kan behöva tillskapas speciellt

⁵⁶² Se 5 kap. 1 och 7 §§ SOSFS 2014:5.

⁵⁶³ Olsson, H. Ny studie om hedersvåldsutsatta kvinnor och socialtjänstens stöd (vetenskaplig artikel). Socionomen: Forskningssupplement nr 51; 2022.

för ett visst barn. Det behövs ofta specifika insatser för att möta identifierade risker.

Socialnämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och barn som bevittnat våld är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.⁵⁶⁴

Det är viktigt att beskriva på vilket sätt de föreslagna insatserna kan hindra eller undanröja riskfaktorer respektive understödja skyddsfaktorer för det specifika barnet.

Socialnämnden ska erbjuda ett våldsutsatt barn och ett barn som bevittnat våld insatser, akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i barnets behov av skydd, råd och stöd, vård och behandling. Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.⁵⁶⁵ *Läs mer om insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 16.*

14.8 Sekretessfrågor

14.8.1 Partsinsyn

Den som är part i ett ärende har som huvudregel rätt att ta del av allt material som har tillförts ärendet. Detta regleras i 10 kap. 3 § OSL. I regel är både barn och vårdnadshavare parter i ett ärende hos socialnämnden som rör barnet.⁵⁶⁶ Partsinsyn innebär en möjlighet för den som är part i ett ärende att skaffa sig en fullständig insyn i allt beslutsunderlag i form av handlingar och annat utredningsmaterial som har tillförts ärendet. Rätten till partsinsyn omfattar även handlingar vars innehåll är skyddat av sekretess. Partsinsynen gäller i alla slags ärenden och under hela handläggningstiden. Denna rätt är dock inte oinskränkt. En uppgift, en handling eller annat material får inte lämnas ut om det med hänsyn till *allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt* att sekretessbelagt material inte röjs.⁵⁶⁷ Om socialnämnden sekretessbelägger uppgifter enligt bestämmelsen behöver nämnden på annat sätt lämna parten upplysning om vad materialet innehåller i den utsträckning det behövs för att parten ska kunna ta till vara sin rätt och det kan ske utan allvarlig skada för det intresse som sekretessen ska skydda. Vid bedömningen av om det finns skäl för att upprätthålla sekretessen får skadeverkningarna av ett röjande av uppgifterna vägas mot intresset av partsinsyn i det enskilda fallet.⁵⁶⁸ Sekretess hindrar dock aldrig att en part i ett mål eller ärende tar del av en dom eller ett beslut i målet eller ärendet. Sekretess innebär inte heller någon begränsning i en parts rätt enligt rättegångsbalken att få del av alla omständigheter som läggs till grund för avgörande i ett mål eller ärende.⁵⁶⁹

I ett avgörande i en kammarrätt rörde ett ärende en vårdnadshavare som hade begärt att få ta del av socialnämndens beslut att inleda en utredning rörande hans tre barn samt grunden till nämndens beslut att inte lämna ut uppgifterna. Socialnämnden hade maskerat känsliga uppgifter om utsatthet och

⁵⁶⁴ AR till 5 kap. 1 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁵⁶⁵ 6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39.

⁵⁶⁶ Se 10 § FL.

⁵⁶⁷ 10 kap. 3 § OSL.

⁵⁶⁸ RÅ 1994 ref. 79.

⁵⁶⁹ Se 10 kap. 3 § andra stycket OSL.

misstanke om våld. Kammarrätten bedömde att personen var att betrakta som part genom att han var vårdnadshavare för barnen. Dock ansåg domstolen att uppgifterna inte kunde lämnas ut till vårdnadshavaren då det fanns risk för att barnen och deras mamma skulle skadas av att uppgifterna röjdes. Vårdnadshavaren hade informerats om att nämnden tagit emot anmälningar om oro och med anledning av uppgifterna i dessa beslutat att inleda utredningar rörande barnen. I det inledande skedet av utredningen ansåg domstolen att vårdnadshavarens intresse av partsinsyn var något begränsat, medan intresset av att skydda barnen och deras mamma å andra sidan, var särskilt starkt. Kammarrätten ansåg sammantaget att det i det aktuella skedet var av synnerlig vikt att uppgifterna inte röjdes och de lämnades därmed inte ut till vårdnadshavaren med hänvisning till hens rätt till partsinsyn.⁵⁷⁰

I ett beslut från JO hade socialnämnden lämnat ut uppgifter om bland annat en säkerhetsplanering för ett barn till den vårdnadshavare som barnet skulle skyddas ifrån i samband med kommunikering av utredningen. Genom säkerhetsplaneringen hade en plan gjorts upp för hur barnet skulle skyddas från vårdnadshavaren när hen släpptes från häktet. Några överväganden om huruvida uppgifterna omfattades av sekretess hade inte gjorts. JO ansåg att det, med hänsyn till det enskilda intresset, var av synnerlig vikt att uppgifterna om säkerhetsplaneringen inte röjdes för vårdnadshavaren. Uppgifterna skulle därmed inte ha lämnats ut trots vårdnadshavarens ställning som part.⁵⁷¹

I ett annat beslut från JO hade socialnämnden i en barnutredning, där den ena vårdnadshavaren hade skyddade personuppgifter, hämtat in uppgifter från vårdnadshavarens hyresvärd. Hyresvärden angavs bland annat vid namn i utredningen. Den andre vårdnadshavaren fick del av utredningen, vilket gjorde det möjligt för hen att ta reda på adressen till den andre vårdnadshavaren. JO framhöll att de uppgifter som hyresvärden bidragit med kunde ha beskrivits utan att hyresvärdens namn avslöjades.⁵⁷²

14.8.2 Barns sekretess i förhållande till vårdnadshavare

Det finns vidare en särskild bestämmelse om sekretess i förhållande till vårdnadshavare, 12 kap. 3 § OSL. Sekretess till skydd för ett barn också gäller i förhållande till barnets vårdnadshavare.⁵⁷³ Men för att vårdnadshavare ska kunna ta sitt ansvar för barnet behöver vårdnadshavaren insyn i frågor som gäller barnet. Därför gäller sekretessen till skydd för ett barn inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne, enligt 6 kap. 11 § föräldrabalken, har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavarens bestämmanderätt minskar då barnet blir äldre. Om ett barn med viss mognad och omdömesförmåga själv har lämnat sekretessbelagda uppgifter till exempelvis en socialsekreterare, kan vårdnadshavaren inte göra anspråk på att få kännedom om uppgifterna utan samtycke från barnet. Det framgår av förarbeten till bestämmelsen i

⁵⁷⁰ Se kammarrätten i Stockholms dom den 29 december 2021 i mål nr 8326-21, 8327-21 och 8328-21.

⁵⁷¹ JO:s beslut den 29 september 2017, dnr 4906-2016.

⁵⁷² JO:s beslut 29 maj 2020, dnr 2422-2018.

⁵⁷³ 12 kap. 3 § OSL.

OSL. Någon fast åldersgräns för barnet anges inte eftersom barn mognar och utvecklas så olika. Då barnet kommit upp i tonåren får det emellertid många gånger anses ha nått en sådan mognad att det bör åtnjuta visst skydd för sin integritet gentemot sina föräldrar.⁵⁷⁴

Det finns emellertid situationer då sekretessen gäller i förhållande till vårdnadshavaren oavsett barnets ålder. Det gäller om det kan antas att barnet lider *betydande men* om uppgiften röjs för vårdnadshavaren eller det annars anges i OSL.

Med ”betydande men” avses exempelvis att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut. Det torde i praktiken betyda att det ska finnas speciella skäl som tyder på att en uppgift om den underårige kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren i något avsevärt avseende.⁵⁷⁵

Sekretessregeln tar sikte på de mest angelägna fallen, där det kan finnas behov av att skydda barnet mot vårdnadshavaren. Det kan vara fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller andra uppgifter som kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet. Det är inte tillräckligt att barnet tycker att det är obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som barnet motsätter sig, men som inte kan anses medföra betydande men för barnet.⁵⁷⁶ När det gäller våld i nära relationer kan denna regel vara viktig att ha i åtanke när information ska delas med vårdnadshavare. Särskilt i en hederkontext kan risken för våldsutsatthet öka om en vårdnadshavare får kännedom om vissa uppgifter som barnet har lämnat. Har barnet eller någon i familjen dessutom skyddade personuppgifter kan man behöva bedöma om namn på referenspersoner, till exempel inom förskola/skola, som socialtjänsten haft kontakt med, kan redovisas utan att namnen lämnas ut för att inte röja var familjen befinner sig. *Läs mer om sekretess vid skyddad folkbokföring i avsnitt 14.8.3. Läs mer om att sekretessbelägga adress för våldsutsatta vuxna och deras barn vid vistelse på skyddat boende eller annat tillfälligt boende i avsnitt 15.3.6.*

14.8.3 Sekretess vid skyddad folkbokföring

När det gäller parter som har *skyddad folkbokföring* finns en särskild regel om sekretess, som gäller i mål eller ärende vid domstol eller annan myndighet där en part har skyddad folkbokföring. Sekretessen gäller för uppgift som lämnar upplysning om var parten med den skyddade folkbokföringen bor stadigvarande eller tillfälligt, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för hot eller våld eller lida annat allvarligt men. Detsamma gäller om uppgiften tillsammans med annan uppgift i målet eller ärendet bidrar till sådan upplysning.⁵⁷⁷ Bestämmelsen omfattar uppgifter som direkt pekar ut var en person är bosatt men även uppgifter som indirekt eller tillsammans med andra uppgifter i målet eller ärendet kan ge ledning om var en person med skyddad folkbokföring vistas. Uppgifter som kan omfattas av bestämmelsen är därför

⁵⁷⁴ Jfr. proposition 1988/89:67 Om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m. s. 36.

⁵⁷⁵ Jfr prop. 1988/89:67 s. 38. Se även proposition 2008/09:150 Offentlighets- och sekretesslag s. 331.

⁵⁷⁶ Prop. 1988/89:67 s. 38.

⁵⁷⁷ 21 kap. 3 a § OSL.

exempelvis bostadsadress, arbetsgivare, skola och vårdgivare, var i en myndighets verksamhet ett ärende om personen har handlagts och uppgifter om anhöriga.⁵⁷⁸

14.8.4 Sekretess och partsinsyn vid skyddade personuppgifter

En svårighet som kan uppstå vid utredningar av barn, där barnet och/eller en vårdnadshavare har skyddade personuppgifter, är risken att vistelse- eller bopättningsorten röjs om den andre vårdnadshavaren får kännedom om vilken kommun som ansvarar för utredningen. Detta kan ske om det exempelvis görs en ansökan om bistånd i den kommun barnet där bor eller om det inkommer en anmälan om oro gällande barnet. Om kommunen inleder en utredning har bägge vårdnadshavarna som regel rätt att i egenskap av parterna del av allt material som tillförts ärendet. De ska även underrättas om att en utredning inletts.⁵⁷⁹ För att en vårdnadshavares rätt till insyn i egenskap av part ska kunna begränsas krävs som beskrivits i avsnitt 14.8.1 att det av *allmänt eller enskilt intresse är av synnerlig vikt* att materialet inte lämnas ut.⁵⁸⁰

I förarbeten understryks vikten av att kommunerna hanterar ärenden som rör personer med skyddade personuppgifter med stor försiktighet. Dessa personer lever många gånger under stor press och upplever ofta rädsla för att deras personuppgifter ska röjas. Ett röjande skulle exempelvis kunna leda till att den enskilde och dennes familj tvingas flytta igen.⁵⁸¹

Det är därför viktigt i dessa situationer att beakta vilken kommun som bör ansvara för utredningen. Vid en vistelse som inte är stadigvarande övergår exempelvis inte ansvaret till den nya kommunen.⁵⁸² *Läs mer om regler om ansvarsfördelning i avsnitt 6.2.* I sammanhanget kan skyldigheten att samverka externt nämnas. Vid extern samverkan för att samordna insatser och åtgärder som riktar sig till en familj ska socialnämnden beakta behovet av trygghet och säkerhet för de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld.⁵⁸³ Som beskrivs i avsnitt 10.3.2 kan kommunen träffa överenskommelser och upparbeta rutiner för samverkan med andra kommuner.

Läs mer om när vårdnadshavares partsinsyn får begränsas i avsnitt 14.8.1 och om sekretess vid skyddad folkbokföring i avsnitt 14.8.3. Läs mer om ändring av umgänge eller vårdnad i avsnitt 14.4.8.

14.8.5 Förundersökningssekretess

Under en förundersökning, till exempel när företrädare för socialtjänsten närvarar vid ett polisförhör, kan socialtjänsten få information som omfattas av

⁵⁷⁸ Prop. 2017/18:145 s. 139-140.

⁵⁷⁹ 11 kap. 2 § SoL.

⁵⁸⁰ JK har i ett fall ansett att det inte är möjligt att med stöd av 10 kap. 3 § OSL sekretessbelägga *vilken* kommun som genomfört en utredning av vårdnad, boende och umgänge med hänsyn till vårdnadshavarens rättssäkerhet, JK:s beslut den 31 mars 2003, dnr 2967-01-21 och 1151-02-21 (10 kap. 3 § OSL var då 14 kap. 5 § sekretesslagen (1980:100)).

⁵⁸¹ Prop. 2010/11:49 s. 42.

⁵⁸² Se 2 a kap. 3 § SoL.

⁵⁸³ Se 2 kap. 10 § HSLF-FS 2022:39.

förundersökningssekretess. Förundersökningssekretessen gäller oavsett vilken myndighet som har uppgifterna i fråga. Det innebär att uppgifterna är skyddade av sekretess även hos socialtjänsten.⁵⁸⁴

Sekretessen kan även gälla för uppgifter som förvaras hos socialtjänsten om uppgifterna lämnats till polisen med anledning av misstankar om brott och sedan ingår i materialet i en pågående förundersökning.⁵⁸⁵ Även uppgifter som lämnas till polisen kan alltså, beroende på omständigheterna, komma att omfattas av förundersökningssekretess. *Läs mer om polisanmälan i avsnitt 14.2.*

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten

⁵⁸⁴ Se 18 kap. 1 och 3 §§ OSL.

⁵⁸⁵ RÅ 2002:103. Se även Kammarrätten i Göteborgs dom den 31 mars 2021 i mål nr 1326-22.

15. Insatser till våldsutsatta vuxna (över 18 år)

Behov hos våldsutsatta personer varierar. Socialnämndens insatser måste därför anpassas till behov och omständigheter i det enskilda fallet. Det är viktigt att nämnden är lyhörd för den våldsutsattas behov. Våldsutsatta vet många gånger inte själva om vilka möjligheter till stöd och hjälp som finns och det kan därför krävas att socialtjänsten aktivt erbjuder hjälp av olika slag.⁵⁸⁶ Insatserna ska vidare samordnas så att de inte motverkar varandra.⁵⁸⁷ För att socialtjänsten ska kunna ge ett behovsanpassat stöd kan det vara nödvändigt att samarbeta över kommungränserna, till exempel när det gäller skyddade boenden.

Socialnämnden ska erbjuda en våldsutsatt vuxen insatser, akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i den vuxnas behov av skydd, stöd och hjälp. Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och barn som bevittnat våld är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta den särskilda utsatthet eller sårbarhet som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- ekonomisk situation,
- funktionsnedsättning,
- hedersrelaterad kontext,
- kön,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- missbruk och beroende,
- sexuell läggning,
- tillhörighet till en nationell minoritet,
- utländsk bakgrund, eller
- ålder.

AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

Nämnden ska erbjuda en våldsutsatt vuxen insatser, både akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i behovet av skydd, stöd och hjälp. Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ligger till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas. Nämnden kan i detta även behöva beakta särskilda utsatthets- och sårbarhetsfaktorer så att insatserna är

⁵⁸⁶ Se prop. 2006/07:38 s. 27.

⁵⁸⁷ 2 kap. 9 och 10 §§ HSLF-FS 2022:39.

anpassade, utifrån exempelvis funktionsnedsättning, missbruk eller kön. *Läs mer om särskild sårbarhet och utsatthet i avsnitt 8.2.* De metoder som används bör vara utformade i bästa tillgängliga kunskap⁵⁸⁸.

15.1 Insatser som bör kunna erbjudas

Socialnämnden bör bl.a. kunna erbjuda den våldsutsatta vuxna

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,
- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer,
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården, och
- hjälp vid kontakt med andra myndigheter, som t.ex. Polismyndigheten och Skatteverket.

AR till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

15.1.1 Information och råd

Den som är våldsutsatt behöver ofta information om de rättigheter som hen har och om vilket stöd och hjälp det finns att få. Det kan till exempel handla om hur en polisanmälan görs, om rätten till målsägandebiträde i vissa fall, om möjligheten till kontaktförbud, inklusive kontaktförbud avseende gemensam bostad. Det kan vidare handla om information om skyddade personuppgifter, om trygghetspaket och om rätten till skadestånd. Den våldsutsatta personen kan även behöva få information om familjerättens arbete när det kan vara aktuellt samt om vilket stöd som frivilligorganisationer kan erbjuda. Sådan information kan behöva ges såväl akut som i ett senare skede.

Den information som ges behöver bland annat vara tillgänglig för personer med olika funktionsnedsättningar, ges på lätt svenska och på olika språk samt vara anpassad utifrån beaktande om att utsatthet för våld förekommer i många olika närstående relationer. Informationen kan behöva ges vid upprepade tillfällen.

15.1.2 Stödsamtal

Samtal kan vara av olika karaktär och omfattning. Vilken typ av samtal som kan bli aktuellt beror exempelvis på den våldsutsattas behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt, på vem eller vilka som utövat våldet, på om personen lever kvar i en relation där våld förekommer, har lämnat den eller befinner sig mitt i en uppbrottsprocess.

För en person som vill leva kvar i en relation där våld förekommer kan samtalen syfta till att stärka självkänslan, avlasta från skuld känslor och, om det är möjligt, öka personens handlingsutrymme och livskvalitet. Samtal kan också behöva föras om anledningen till att personen vill leva kvar i en våldsam relation. Kan hen ha normaliserat våldet? Är hen ekonomiskt beroende av den eller dem som utövar våldet? Är hen rädd för repressalier om hen

⁵⁸⁸ AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

lämnar relationen? Det är viktigt att vara uppmärksam på att samtalen inte medverkar till att individen utsätts för fara eller att barn riskerar att utsättas för eller bevittna våld. När det gäller barn som kan ha utsatts för eller bevittnat våld ska information överföras till den del av verksamheten som har ansvar för att utreda barns behov.⁵⁸⁹ *Läs mer om socialnämndens utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 14.*

Även en person som har lämnat en relation där hen utsatts för våld kan vara i behov av samtal som bland annat syftar till att stärka självkänslan och minska känslor av skuld och skam.

Om en våldsutsatt person är ambivalent i fråga om att stanna kvar i en relation eller att lämna den, kan motiverande samtal behövas i syfte att öka hens motivation till förändring.

Att delta i en samtalsgrupp och dela/utbyta tankar och känslor med andra som har liknande erfarenheter kan för vissa våldsutsatta personer bidra till att de kan bearbeta känslor och den kris som kan ha uppstått på grund av våldet.

En våldsutsatt person som är traumatiserad behöver ofta få hjälp till adekvat behandling inom hälso- och sjukvården.

15.1.3 Hjälp med att ordna stadigvarande boende

Socialnämnden bör kunna erbjuda den våldsutsatta stöd och hjälp, bland annat med att ordna ett stadigvarande boende.⁵⁹⁰

Det kan vara ett boende i hemkommunen eller i en annan kommun, beroende på hur den specifika situationen ser ut. Det är därför värdefullt att socialnämnden har upparbetade kontakter och samverkar med både kommunala och privata hyresvärdar, såväl i den egna kommunen som i andra. Ett sätt att hjälpa den våldsutsatta kan vara att verka för att våldsutövaren hittar en ny bostad så att den våldsutsatta kan bo kvar i sitt hem. *Läs mer om samverkan i kap. 10.*

Den våldsutsatta personen kan behöva få information om möjligheten att ansöka om insatser i en annan kommun om hen behöver flytta på grund av våldet, men inte kan göra det utan att de insatser som hen behöver lämnas.⁵⁹¹ *Läs mer om detta i avsnitt 6.2.2.*

15.1.4 Stöd i föräldraskapet

Det kan behövas ett stöd i föräldraskapet då våldet kan ha påverkat barnet och relationen mellan barnet och föräldrarna. Föräldrarna kan behöva stöd i att förstå barnets reaktioner och behov av att få exempelvis trygghet och bekräftelse. Föräldrarna kan även behöva stöd för att svara på barnets frågor och att ge barnet möjlighet till bearbetning. Det kan också handla om att ha ett adekvat förhållningssätt till barnet och dess beteende, i synnerhet om reaktionerna på en tidigare pressad situation kommer först i ett senare skede. Vidare kan det behövas stöd i samspelet med barnet. *Läs mer om stöd till föräldrar i avsnitt 16.1.7 och 17.3.4.*

⁵⁸⁹ Se 2 kap. 6 § HSLF-FS 2022:39 och prop. 2012/13:10 s. 45.

⁵⁹⁰ AR till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

⁵⁹¹ Se 2 a kap. 8 § 2 SoL.

15.1.5 Förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer

Socialnämnden bör kunna erbjuda en våldsutsatt person stöd och hjälp genom att även förmedla kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer.⁵⁹²

Nämnden kan till exempel ge information om vart det är möjligt att vända sig för stöd och hjälp utöver det som socialnämnden har beviljat. Den våldsutsatta personen kan också vilja få kontakt med ideella verksamheter som kvinno- och brottsofferjourer, trossamfund och intresseorganisationer av olika slag.

Utöver denna information om hur man kan ta kontakt med andra aktörer, som exempelvis juridiska ombud, behövas.

15.1.6 Hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvård och myndigheter

Socialnämnden bör kunna erbjuda hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och olika myndigheter.⁵⁹³ Det kan till exempel vara Polismyndigheten, Skatteverket, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller Kronofogdemyndigheten.

Den våldsutsatta kan behöva information om telefonnummer eller adress till rätt person på den aktuella myndigheten eller hjälp med att boka en tid. I vissa fall kan den våldsutsatta behöva att någon följer med, exempelvis till en vårdcentral eller till polisen.

15.1.6.1 Kontakt med hälso- och sjukvården

Den våldsutsatta kan behöva hjälp med att kontakta hälso- och sjukvården för vård och för att få fysiska skador omsedda och dokumenterade.

Den våldsutsatta kan även behöva kontakt med hälso- och sjukvården för krisbearbetning, någon typ av psykoterapeutisk behandling eller annan behandling.

15.1.6.2 Kontakt med Polismyndigheten med flera

En våldsutsatt person kan behöva hjälp med att kontakta Polismyndigheten för att göra en polisanmälan, både i ett akut och i ett senare skede. *Läs även om möjlighet att lämna uppgifter till polisen i kap. 11.* Det är viktigt att känna till att polisen har skyldighet att upprätta en anmälan om brott som hör under allmänt åtal om polisen fått kännedom om att brott kan ha begåtts.

Om en polisanmälan har gjorts kan den våldsutsatta även behöva hjälp i kontakten med Polismyndigheten i samband med brottsutredningen eller för att till exempel ansöka om kontaktförbud.

Det kan också finnas behov av kontakt med andra rättsvårdande myndigheter eller frivilligorganisationer, bland annat i samband med en eventuell rättegång. Även juridiskt stöd för brottsskadeersättning kan behövas.

I mål som rör våld i nära relationer ställs ofta höga krav på uppgifter från den som utsatts för våld eftersom dessa uppgifter ofta är den huvudsakliga bevisningen. Det är därför viktigt att frågan om ett målsägandebiträde väcks

⁵⁹² AR till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

⁵⁹³ AR till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

tidigt under rättsprocessen, för att den våldsutsatta ska få det stöd och den hjälp som kan behövas.

Läs mer om brottsskadeersättning i avsnitt 31.2 och om målsägandebiträde i avsnitt 31.6.

15.1.6.3 Kontakt med Skatteverket

Socialnämnden kan behöva hjälpa till i kontakterna med Skatteverket. Den våldsutsatta kan behöva information om vilka konsekvenser olika typer av skyddade personuppgifter kan få och även behöva få möjlighet att diskutera vilken form av skydd som kan vara lämpligt. *Läs mer om skyddade personuppgifter i avsnitt 8.3.4.*

15.1.7 Kontaktperson

Socialnämnden kan utse en särskild kontaktperson med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter, om den enskilde begär eller samtycker till det.⁵⁹⁴ Kontaktpersonens uppgift är att fungera som ett personligt stöd och vara till hjälp på olika sätt. En våldsutsatt person kan behöva kontakt med flera olika myndigheter. Kontaktpersonen kan hjälpa genom att förmedla kontakt med hälso- och sjukvården eller olika myndigheter samt vara ett stöd vid dessa kontakter.

Det finns inga formella krav på kvalifikationer för en kontaktperson. Insatserna inom socialtjänsten ska vara av god kvalitet och det ska finnas personal med lämplig utbildning och erfarenhet för utförande av uppgifterna.⁵⁹⁵ En kontaktperson för en våldsutsatt person kan således behöva kunskap om våld och de konsekvenser våldet kan få för den som utsätts samt om kommunens olika möjligheter att hjälpa den våldsutsatta.

15.1.7.1 Kontaktperson i samband med barns umgänge med den andre föräldern

En våldsutsatt person som har barn kan behöva stöd för sin egen del, till exempel då ett barn ska lämnas för umgänge med den andre föräldern. När det exempelvis finns risk för fortsatt våld efter en separation, kan en kontaktperson tillsättas som ett bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL. Om det är den våldsutsatta föräldern som ansöker om kontaktperson för att närvara då barnet överlämnas till umgängesföräldern som stöd för sin egen del, är det vid bifall den våldsutsatta personen som beviljas biståndet. Den andre vårdnadshavaren behöver då inte samtycka till det, eftersom det är en vuxen person, inte barnet, som beviljas biståndet. *Läs mer om ändring av umgänge eller vårdnad i avsnitt 14.4.8. Läs mer om umgängesstöd i kap. 19.*

Läs mer

- Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt

⁵⁹⁴ 3 kap. 6 b § första stycket SoL.

⁵⁹⁵ Se 3 kap. 3 § SoL.

15.1.8 Hämta tillhörigheter i bostaden

En våldsutsatt person kan vara tvungen att lämna sitt hem akut utan att få med sig kläder och andra ägodelar, varken till sig själv eller till eventuella barn. Personen kan då ha behov av att kunna hämta personliga tillhörigheter vid ett senare tillfälle. Såväl socialtjänsten som polisen kan inom ramen för sina respektive roller, behöva bistå personen med stöd och hjälp i den situationen.

15.1.8.1 Förutsättningar för hjälp och stöd från socialtjänsten

Det rättsliga läget när det gäller myndigheternas skyldigheter att bistå våldsutsatta med att hämta personliga tillhörigheter har länge ansetts vara oklart. I ett slutbetänkande som lagts fram av den nationella samordnaren mot våld i nära relationer har utredaren dock bedömt att SoL och polislagen ger tillräckligt utrymme för myndigheterna att under vissa förutsättningar bistå en våldsutsatt med att hämta personliga tillhörigheter i hemmet.⁵⁹⁶

Det finns ett antal aspekter som socialtjänsten behöver beakta vid bedömningen av vilket stöd och vilken hjälp som kan ges när en våldsutsatt person behöver hämta tillhörigheter i hemmet. Bland annat kan det finnas risk för att både den utsatta och socialtjänstens personal utsätts för hot eller våld, vilket innebär att socialnämnden noga behöver planera hur stödet ska ges samt överväga om polisens medverkan kan behövas. *Läs mer om förutsättningar för polisens medverkan nedan i avsnitt 15.1.8.2.* I sammanhanget kan nämnas att arbetsgivaren har ett ansvar för att personalen inte utsätts för våld. Det finns bland annat ett ansvar för att utreda risker för våld eller hot om våld som kan finnas i arbetet, samt för att vidta åtgärder utifrån detta.⁵⁹⁷

Vidare finns det också risk för att socialtjänsten dras in i parternas civilrättsliga mellanhavanden. Det ingår inte socialtjänstens uppdrag att ta ställning i civilrättsliga mellanhavanden som kan finnas mellan den våldsutsatta och våldsutövaren, såsom i frågor om äganderätt och bodelning. Socialtjänstens stöd kan därför inte innebära något aktivt deltagande i utlämningen av personliga tillhörigheter. Det är således viktigt att socialtjänsten intar en passiv roll, och inte deltar i bedömningen av vad som kan utgöra den våldsutsattas eller någon annans tillhörighet. Om våldsutövaren motsätter sig att saker hämtas eller hävdar att vissa saker inte tillhör den våldsutsatta behöver tvisten om äganderätten lösas på civilrättslig väg. Att ge råd och stöd kring vilka tillhörigheter som är personliga ligger inte inom ramen för socialtjänstens område. Socialtjänsten kan i denna fråga hänvisa den våldsutsatta till att ta kontakt med ett juridiskt ombud.

Den våldsutsatta kan också behöva överväga om det finns andra alternativ till att hämta tillhörigheterna. Ett alternativ kan vara att den våldsutsatta anser om särskild handräckning hos Kronofogden om det bedöms som utsiktslöst för hen att få ut sina ägodelar ur bostaden.⁵⁹⁸ Om bodelning inte är

⁵⁹⁶ Se betänkandet Våld i nära relationer – en folkhälsofråga (SOU 2014:49) s. 110.

⁵⁹⁷ Arbetsmiljöverkets föreskrifter (AFS 1993:2) om våld och hot i arbetsmiljön. Mer information om våld och hot i arbetsmiljön finns hos Arbetsmiljöverket, se <https://www.av.se/halsa-och-sakerhet/psykisk-ohalsa-stress-hot-och-vald/hot-och-vald/>.

⁵⁹⁸ Se <https://kronofogden.se/du-har-ett-krav-mot-nagon/du-vill-fa-ditt-krav-faststallt/du-vill-fa-tillbaka-eller-ta-bort-gendom>. Hämtad 2023-04-25.

gjord kan det emellertid uppstå problem om det inte är klarlagt vilka saker som tillhör respektive person. Ett annat alternativ kan vara att ansöka om kontaktförbud i gemensam bostad. *Läs mer om kontaktförbud i avsnitt 31.5.*

15.1.8.2 Följa med in i bostaden

I situationer där socialtjänsten planerar för att följa med en våldsutsatt person in i bostaden är det viktigt att komma ihåg att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet.⁵⁹⁹ Socialtjänsten får inte göra intrång i någons bostad.⁶⁰⁰ För att socialtjänsten ska få tillträde till någons bostad krävs samtycke. Beroende på hur boendesituationen ser ut i det enskilda fallet räcker det inte alltid med att inhämta samtycke från endast den våldsutsatta. Ibland kan det behövas samtycke även från våldsutövaren eller från den som annars äger eller hyr ut lägenheten. Risken för att socialtjänsten dras in i parternas civilrättsliga mellanhavanden ökar om socialtjänsten följer med den våldsutsatta in i bostaden. Ett alternativ kan vara att socialtjänstens personal inte följer med in men finns i närheten för att kunna ge stöd och hjälp.

15.1.8.3 Förutsättningar för polisens medverkan

Det hör till Polismyndighetens uppgifter att lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp, när sådant bistånd lämpligen kan ges av polisen.⁶⁰¹ Med stöd av denna bestämmelse har Polismyndigheten gjort bedömningen att det finns rättsligt utrymme för polisen att följa med en person som behöver hämta personliga tillhörigheter i bostaden om det med hänsyn till situationen framstår som lämpligt. *Det gäller främst när det föreligger akuta situationer i syfte att bistå med trygghet och säkerhet.* Polis bör dock inte följa med in i bostaden eller befatta sig med några personliga tillhörigheter.⁶⁰²

I de fall polis redan har kommit till en bostad, till exempel med anledning av ett larm, ska hjälp lämnas på ett sådant sätt att det inte kan uppfattas som att polisen biträder någon av parterna.⁶⁰³

15.1.8.4 Lokala rutiner och samverkan med polisen

För att öka tydligheten kring vilket stöd som kan ges till våldsutsatta vid hämtning av tillhörigheter samt vilken aktör som har vilket ansvar, kan skriftliga rutiner behövas, både avseende hur insatsen kan ges samt kring samverkan.

Lokala rutiner kan beskriva exempelvis vilka överväganden som behöver göras och hur samarbetet med polis och andra aktörer ska se ut.

15.1.9 Placering utanför hemmet

En våldsutsatt person kan behöva stöd och hjälp i form av en placering utanför hemmet. Exempelvis kan en våldsutsatt kvinna med beroendeproblematik behöva en placering i ett familjehem eller på ett HVB för att få stöd och hjälp

⁵⁹⁹ 1 kap. 1 § SoL.

⁶⁰⁰ Jfr 2 kap. 6 § RF.

⁶⁰¹ 2 § 4 polislagen.

⁶⁰² Polismyndighetens PM Om förutsättningar för polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet. A108.040/2016.

⁶⁰³ Polismyndighetens PM Om förutsättningar för polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet. A108.040/2016.

för hela sin situation. *Läs mer om tillfälligt boende och skyddat boende i avsnitt 15.3.*

15.1.10 Insatser med stöd av LSS

En våldsutsatt person som omfattas av personkretsen i 1 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS, kan behöva insatser med stöd av såväl SoL som LSS. Insatser enligt LSS som kan komma ifråga är exempelvis bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna.⁶⁰⁴

15.2 Ekonomiskt bistånd

Socialnämnden bör ha beredskap att kunna handlägga ett ärende som gäller en våldsutsatt vuxen i akut behov av ekonomiskt bistånd.

Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd framgår det när våld eller andra övergrepp av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av en enskilds rätt till ekonomiskt bistånd.

AR till 4 kap. 1 § SoL i 6 kap. HSLF-FS 2022:39

En våldsutsatt person kan vara ekonomiskt beroende av den eller de som utövat våldet. Personen kan också ha utsatts för ekonomiskt våld som lett till negativa konsekvenser för den personliga ekonomin, till exempel ha förlorat arbetet eller varit tvungen att skuldsätta sig. Därav kan det finnas behov av ekonomiskt bistånd.

Det ekonomiska biståndet är tänkt att fungera som ett yttersta skyddsnät för människor som har tillfälliga svårigheter att klara sin försörjning.⁶⁰⁵ Endast den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd för sin försörjning och för sin livsföring i övrigt.⁶⁰⁶

Huvudprincipen är att den enskilde i första hand har ett eget ansvar för sitt liv och ska göra vad hen kan för att bidra till sin egen försörjning.⁶⁰⁷ För att kunna avgöra om en biståndssökande har rätt till ekonomiskt bistånd måste socialtjänsten därför bland annat bedöma om behovet kan tillgodoses genom egna tillgångar.

I följande avsnitt ges exempel på situationer där våldsutsattas behov av ekonomiskt bistånd särskilt kan behöva beaktas.

Nämnden ska dock alltid göra en individuell bedömning av omfattningen av hjälpbehovet. Bedömningen ska präglas av en helhetsbedömning av den enskildes totala situation.⁶⁰⁸ Det innebär att nämnden kan behöva bedöma om hjälpbehovet kan antas bli kort- eller långvarigt, vad som kan anses skäligt samt vilka konsekvenser det kan få om den enskilde inte får det sökta biståndet.

⁶⁰⁴ 9 § LSS.

⁶⁰⁵ Se prop. 1996/97:124 s. 80-81 och prop. 2000/01:80 s. 93-94.

⁶⁰⁶ Se 4 kap. 1 § SoL.

⁶⁰⁷ Se prop. 1996/97:124 s. 62 och proposition 2015/16:136 Arbetslöshet och ekonomiskt bistånd s. 10.

⁶⁰⁸ Se prop. 1979/80:1 s. 5, 207 och 378.

15.2.1 Akuta ekonomiska behov

Socialnämnden bör ha beredskap för att kunna handlägga ett ärende som gäller en våldsutsatt vuxen i akut behov av ekonomiskt bistånd.⁶⁰⁹ I det akuta skedet kan ekonomiskt bistånd behöva beviljas utan prövning av den våldsutsattas egna ekonomiska förutsättningar. Vid bedömning av rätten till bistånd i det akuta skedet är skyddsbehovet det primära. Biståndet kan till exempel gälla oplanerade och brådskande utgifter för tillfälligt boende och basala behov, som till exempel mat. Vid en bedömning av ekonomiskt bistånd kan nämnden behöva göra en särskild riskbedömning, det vill säga bedöma om den våldsutsatta utan risk kan hämta tillhörigheter som bankkort eller kläder.

Att en person utsätts för våld eller andra övergrepp innebär som ovan nämnts dock inte att den vanliga biståndsprövningen i nästa led helt åsidosätts, utan socialnämnden behöver göra en individuell bedömning utifrån den enskilda situationen.

Personer som är eller har varit utsatta för våld, kan behöva akut ekonomiskt bistånd från socialtjänsten vid upprepade tillfällen.

15.2.2 Särskilda skäl att beräkna kostnader enligt riksnormen till en högre nivå

Socialnämnden bör beräkna kostnaderna enligt riksnormen till en högre nivå bland annat om den enskilde tillfälligt har höga kostnader, till exempel för livsmedel, kläder, skor eller telefon, på grund av att den enskilde är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller för något annat brott.⁶¹⁰

När det gäller en person som är eller har varit utsatt för våld av närstående kan det ibland vara förenat med risk att få tillgång till sina saker. Det kan gälla kläder och skor, såväl till ombyte som för olika typer av väderlek, både till den våldsutsatta och till eventuella barn. Det kan vara gymnastikkläder som ett barn behöver för aktiviteter i skolan. I vissa fall kan den våldsutsatta även behöva ersätta kläder som på olika sätt skadats eller förstörts i samband med våldet.

Den enskilde har inte alltid samma möjlighet som vanligt att laga mat om det exempelvis blivit nödvändigt att lämna sitt hem. Det kan innebära fördyrade livsmedelskostnader på grund av behov av mer hel- och halvfabrikat eller att den våldsutsatta och eventuella barn för en tid är hänvisade till att äta på restaurang eller motsvarande.

Det kan också vara motiverat ur skyddssynpunkt att socialnämnden godkänner kostnader för fler mobiltelefoner för en familj som är eller har varit utsatt för våld än vad socialnämnden normalt beviljar en familj. Barnen kan behöva egna mobiler för att snabbt kunna nås. En person som är utsatt för förföljelse kan behöva komma i omedelbar kontakt med sina barn om en överhängande risksituation uppstår och de behöver sätta sig i säkerhet.

⁶⁰⁹ AR till 4 kap. 1 § SoL i 6 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁶¹⁰ Se Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd.

Våldsutsatta personer med skyddade personuppgifter kan vidare tvingas flytta flera gånger vilket kan innebära ökade kostnader, till exempel avgifter för dubbla boenden, kostnader för säkerhetsdörr och larm. Byte av adress kan leda till att post blir försenad med betalningspåminnelser som följd.⁶¹¹

15.2.3 Bostadskostnaden vid byte till dyrare bostad

Om den som får ekonomiskt bistånd önskar flytta till en dyrare bostad, bör socialnämnden ge bistånd beräknat på den nya boendekostnaden under förutsättning att flyttningen är nödvändig för att den enskilde ska uppnå en skälig levnadsnivå. Det kan till exempel gälla om personen måste flytta till följd av att hen är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående, eller för något annat brott.⁶¹²

För den som är eller har varit utsatt för våld i nära relation är det många gånger nödvändigt att för en tid lämna sin bostad för att få skydd. I vissa fall är det inte möjligt för en våldsutsatt person att bo kvar i den tidigare bostaden, eller i den egna kommunen eller stadsdelen. Efter en tid av tillfälligt boende i en jourlägenhet eller ett skyddat boende kan den våldsutsatta behöva hjälp med att skaffa en ny permanent bostad åt sig själv och eventuella barn. Situationen på bostadsmarknaden och tillgång till lediga lägenheter kan då innebära att den enskilde behöver skaffa ett dyrare boende.

I vissa fall är den våldsutsatta bunden till den ursprungliga bostaden genom kontrakt och andra avtal och kan vara betalningsskyldig för den på olika sätt, trots att våld och risk för fortsatt våld gör det omöjligt att bo kvar där. Den våldsutsatta kan då behöva hjälp av socialnämnden med att ordna dessa åtaganden i kontakt med exempelvis hyresvärd och/eller bank. Nämnden kan också behöva ta ställning till om det är aktuellt att för en tid acceptera dubbla boendekostnader.

15.2.4 Kostnader för livsföring i övrigt

Ekonomiskt bistånd kan också beviljas för att tillgodose den enskildes kostnader för livsföring i övrigt.⁶¹³ Med begreppet ”livsföring i övrigt” avses alla de olika behov som den enskilde kan ha för att tillförsäkras en skälig levnadsnivå och som inte omfattas av försörjningsstödet.⁶¹⁴

Ekonomiskt bistånd för sin livsföring i övrigt kan avse bland annat kostnader för hälso- och sjukvård, tandvård, glasögon, flyttkostnader, umgängesresor, rekreation och skulder.⁶¹⁵

När det gäller personer som är eller har varit utsatta för våld av närstående kan nämnden behöva ta ställning till om det är aktuellt med ekonomiskt bistånd till olika skyddsåtgärder, som extra lås och titthål i ytterdörren.

Andra skyddsåtgärder kan vara särskilda arrangemang för att upprätthålla skyddet av personuppgifter för en våldsutsatt person och hens barn som har skyddad folkbokföring. Det kan i en sådan situation vara omöjligt att använda bibliotekskort, terminskort för skolresor, högkostnadsskydd med mera, eftersom dessa ofta är knutna till personnummer.

⁶¹¹ Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

⁶¹² Se SOSFS 2013:1.

⁶¹³ Se 4 kap. 1 § SoL.

⁶¹⁴ Se prop. 2000/01:80 s. 92.

⁶¹⁵ Se SOSFS 2013:1.

15.2.4.1 Kostnader för hemutrustning

Socialnämnden bör ge ekonomiskt bistånd till den hemutrustning som krävs för att ett hem ska kunna fungera. Med hemutrustning avses till exempel sådan utrustning som behövs för matlagning, umgänge, sömn, förvaring, rengöring och rekreation. Även den hemelektronik som är nödvändig för att den enskilde ska kunna kommunicera och ta del av information bör omfattas av begreppet hemutrustning.⁶¹⁶

En person som på grund av våld av närstående har tvingats lämna sin ordinarie bostad av säkerhetsskäl har ibland inte möjlighet att få med sig sina personliga ägodelar och tillhörigheter. Det finns också lagliga hinder för den våldsutsatta att ta med sig delar av det gemensamma boet utan den andres medgivande och innan bodelning har genomförts. Nämnden kan därför i sådana situationer behöva ta ställning till om det är aktuellt att bevilja ekonomiskt bistånd till hemutrustning.

En person som är eller har varit utsatt för våld av närstående kan ha ett stort behov av en stabil och lugn miljö. Att underlätta etablering i ett nytt, tillfälligt eller mer permanent boende kan därför ses som ett led i bearbetningen av konsekvenserna av våldet, för såväl den våldsutsatta som för eventuella barn.

15.2.5 Prövning om behovet kan tillgodoses genom en partners inkomst

Vid prövning av rätten till ekonomiskt bistånd bör makars inkomster räknas som gemensamma. Detsamma gäller för registrerade partners och som regel även för sambos.⁶¹⁷

En situation då nämnden bör kunna göra undantag från principen om gemensamma tillgångar är om den ena parten är eller har varit utsatt för våld eller andra övergrepp av den andra parten.⁶¹⁸

Om en våldsutsatt person söker ekonomiskt bistånd kan socialnämnden i vissa fall försöka hjälpa hen att få ut medel till sin försörjning från den andra parten. Men i de fall då den våldsutsatta personen tvingats fly från den våldsutövande parten eller har utsatts för ekonomisk kontroll är det sällan möjligt för hen att få medel till sin försörjning från våldsutövaren. Det kan då vara nödvändigt att, trots den våldsutövandes inkomster, bevilja ekonomiskt bistånd till den våldsutsatta.

15.2.6 Prövning om behovet kan tillgodoses genom lätt realiserbara tillgångar

När socialnämnden bedömer om den enskilde har rätt till ekonomiskt bistånd, bör nämnden beakta kontanter, bankkonton och andra tillgångar som hen förfogar över och som lätt kan realiseras, till exempel aktier och obligationer.⁶¹⁹

⁶¹⁶ SOSFS 2013:1.

⁶¹⁷ Se SOSFS 2013:1.

⁶¹⁸ Se SOSFS 2013:1.

⁶¹⁹ Se SOSFS 2013:1.

Socialnämnden bör bedöma från fall till fall om även andra lätt realiserbara tillgångar, till exempel bil, ska påverka bedömningen av rätten till ekonomiskt bistånd. Innehav av bil bör inte vara ett hinder om den enskilde måste ha bil för att hen riskerar att bli utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående.⁶²⁰ Detta kan vara viktigt att beakta exempelvis då en person på grund av våld har tvingats att oplanerat lämna sitt hem.

15.2.7 Prövning om behovet kan tillgodoses genom skadestånd

Ett skadestånd som den enskilde får för att kompensera ekonomiska förluster, och som inte utgör ersättning för inkomstförlust, bör socialnämnden i regel inte räkna med som faktisk inkomst.⁶²¹ Ideellt skadestånd ska normalt räknas som en tillgång. Efter en individuell bedömning kan socialtjänsten dock göra undantag för exempelvis ideellt skadestånd som den enskilde har fått på grund av ett brott och behöver för att betala kostnader för rehabilitering av fysisk eller psykisk skada.⁶²²

15.2.8 Bistånd till barn och skolungdomar

Om föräldrarna till ett barn eller till en skolungdom, som har fyllt 18 år men inte 21 år, inte fullgör sin underhållsskyldighet och om socialnämnden inte kan förmå dem till det, bör nämnden överväga att ge ekonomiskt bistånd direkt till barnet eller skolungdomen utifrån ålder och mognad. Om ett barn eller en skolungdom, som fyllt 18 år men inte 21 år, på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrarnas underhållsskyldighet i de fall barnet eller skolungdomen är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående eller har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående. Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå barnet ekonomiskt bör dock vara en åtgärd som endast bör användas i undantagsfall.⁶²³

Läs mer

- Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten

⁶²⁰ Se SOSFS 2013:1.

⁶²¹ Se SOSFS 2013:1.

⁶²² Se prop. 2000/01:80 s. 94-95 och RÅ 2010 ref. 42.

⁶²³ Se SOSFS 2013:1.

15.3 Tillfälligt boende

Socialnämnden ska vid behov erbjuda en våldsutsatt vuxen stöd och hjälp i form av ett lämpligt, tillfälligt boende som motsvarar den vuxnas behov av skydd med utgångspunkt i nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen.

6 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

För att socialnämnden ska kunna erbjuda individuellt anpassade och utformade insatser krävs att socialtjänsten har kännedom om lämpliga tillfälliga boenden för olika personers behov. Socialtjänsten behöver till exempel beakta de särskilda behov som kan finnas för olika grupper, såsom äldre personer, personer med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar, personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och hbtqi-personer.

Med utredningen och den aktuella riskbedömningen som grund ska socialnämnden erbjuda ett lämpligt tillfälligt boende som motsvarar den våldsutsattas behov av skydd.

15.3.1 Skyddat boende

Om den våldsutsatta behöver stöd och hjälp i ett skyddat boende, bör boendet ha tillräcklig bemanning och tillräckliga skyddsanordningar för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp.

AR till 6 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

Många som utsätts för våld och hot behöver stöd, både akut och på längre sikt, exempelvis när det gäller boende. En insats i form av skyddat boende kan behövas.⁶²⁴

De flesta kommuner erbjuder någon form av skyddat boende, främst för kvinnor. I vissa fall driver kommunen ett eget skyddat boende, i andra fall drivs det av ideella föreningar, ofta kvinnojourer, eller av privata aktörer.⁶²⁵

Socialtjänstinsatsen ”skyddat boende” definieras i Socialstyrelsens termbank som *en boendeinrättning som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse avsedda för personer som behöver insatser i form av skydd mot hot, våld eller andra övergrep tillsammans med andra relevanta insatser.*

⁶²⁴ Regeringen har tagit fram ett utkast till lagrådsremiss: Ett fönster av möjligheter – stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende (S2022/03649) som innehåller förslag som ska förbättra skyddet och stödet till dem som behöver skyddat boende. Förslagen ska också stärka barnrättsperspektivet för barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende. Regeringen föreslår bl.a. att skyddat boende ska regleras i SoL, att kommunen ska ansvara för att det finns tillgång till skyddade boenden, samt att det ska krävas tillstånd från IVO för att få driva verksamhet i form av skyddat boende. Barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende ska bedömas och beviljas insatsen. När det finns samtycke från båda vårdnadshavarna ska barnet placeras med stöd av SoL. Saknas samtycke från den vårdnadshavare som barnet inte placeras tillsammans med, ska socialnämnden, efter ansökan hos förvaltningsrätten, kunna placera barnet i ett skyddat boende med stöd av en ny lag.

⁶²⁵ Se Kartläggning av skyddade boenden i Sverige. Socialstyrelsen; 2020.

Syftet med skyddat boende kan vara att tillfälligt ge skydd i en akut, ibland livshotande situation. Men skyddat boende kan också vara en del av en mer långsiktig insats med stöd- och behandlingsinsatser.

På ett skyddat boende kan det finnas olika typer av åtgärder till skydd mot hot, våld eller andra övergrepp, till exempel tillräcklig bemanning, tillräckliga skyddsanordningar som lås och larm, och även andra åtgärder, som hemlig adress. Bemanningen och skyddsanordningarna bör vara tillräckliga för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp.⁶²⁶

15.3.2 Annat lämpligt tillfälligt boende

För den som tillfälligt behöver lämna sitt hem på grund av våldsutsatthet står inte alltid behovet av skydd i förgrunden. Istället kan behovet vara att skaffa en tillfällig bostad för att kunna ordna upp situationen och skaffa ett permanent boende. Socialnämnden kan efter utredning, om det motsvarar den enskildes behov, även erbjuda annat lämpligt tillfälligt boende. Det kan handla om utslusningsbostäder, lägenheter, HVB, föräldrar- och barn-placering eller andra former av boenden. Hotell eller liknande är i de flesta fall olämpligt, dels ur säkerhetssynpunkt, dels för att sådana boenden inte är anpassade eller avsedda för vuxna och barn i kris. Socialnämnden bör även kunna erbjuda stöd och hjälp i form av exempelvis råd- och stödsamtal.⁶²⁷

15.3.3 Ansvar för medföljande barn

Boendet som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn, oavsett ålder och kön. I boendet bör det finnas personal med kunskap om barns behov.

AR till 6 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

När en våldsutsatt person tar med sig barn till ett skyddat boende eller annat tillfälligt boende har socialnämnden i allmänhet inte fattat beslut om att placera barnet.⁶²⁸ Socialnämnden har dock ett långtgående utredningsansvar när det gäller barn. *Läs mer om detta i avsnitt 14.1.*

Om en våldsutsatt person med barn erbjuds tillfälligt boende av socialnämnden ska den enhet som handlägger barnärenden informeras om detta.⁶²⁹ Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld ska föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov.⁶³⁰

⁶²⁶ AR till 6 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

⁶²⁷ AR till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39.

⁶²⁸ Regeringen har tagit fram ett utkast till lagrådsremiss: Ett fönster av möjligheter – stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende (S2022/03649). Utkastet till lagrådsremiss innehåller bl.a. förslag om att barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende ska bedömas och beviljas insatsen individuellt och att socialnämnden ska ansvara för att tillgodose barnets behov av stöd- och hjälpinsatser. När det finns samtycke från båda vårdnadshavarna ska barnet placeras med stöd av SoL. Saknas samtycke från den vårdnadshavare som barnet inte placeras tillsammans med, ska socialnämnden, efter ansökan hos förvaltningsrätten, kunna placera barnet i ett skyddat boende med stöd av en ny lag.

⁶²⁹ Jfr prop. 2012/13:10 s. 45 samt JO 1993/94 s. 264.

⁶³⁰ 2 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

Boendet som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn, oavsett ålder och kön.⁶³¹ Det kan exempelvis behöva finnas utrymme för lek och aktiviteter. Det betyder däremot inte att alla tillfälliga boenden har skyldighet att ta emot barn. Vissa skyddade boenden, till exempel de med inriktning mot missbruk kan vara olämpliga för barn. I boendet bör det vidare finnas personal med kunskap om barns behov.⁶³²

Barn som vistas på skyddade boenden kan vid inflyttningen behöva information om var de hamnat och om orsaken till att de hamnat där.

Barn som vistas i skyddat boende eller annat lämpligt tillfälligt boende kan ha stora behov av stöd, hjälp och vård. De kan behöva krisstöd, kontinuerligt känslomässigt stöd, kontakt med hälso- och sjukvården och stöd från skolan.

I sammanhanget kan även påminnas om socialnämndens ansvar att ansöka om ändring i frågor som exempelvis gäller vårdnad eller umgänge.⁶³³ En hovrätt har i ett mål bedömt att det inte var till barnets bästa att ha någon form av umgänge med pappan med anledning av att mamman och barnet bodde på skyddat boende. Detta eftersom det bland annat med hänsyn till barnets ålder inte var rimligt att kräva att barnet skulle hemlighålla familjens vistelseort vid umgängestillfällena.⁶³⁴ *Läs mer om ändring av umgänge eller vårdnad i avsnitt 14.4.8.*

15.3.4 Skolgång för medföljande barn

Barnets hemkommun har ansvar för att se till att barnet får den skolgång det har rätt till.⁶³⁵ När ett barn bor med en förälder i ett tillfälligt boende i en annan kommun, känner skolan i hemkommunen ibland inte till att barnet har flyttat. För att barnet ska få sin skolgång tillgodosedd behöver flytten uppmärksammas.

15.3.5 De våldsutsattas djur

I en akut situation kan våldsutsatta och deras eventuella barn känna oro för att lämna hemmet om det finns husdjur där. Detta eftersom de kan befara att djuren då kommer att utsättas för våld eller vanvård. Husdjuren kan ibland vara den enda ljuspunkten i situationen och det kan därför vara lämpligt att socialtjänsten och dess utförare uppmärksammar våldsutsattas oro för eller behov av husdjur. Exempelvis verkar den ideella föreningen Veterinär omtanke om våldsutsatta, VOOV, inom området. Länsstyrelserna har tagit fram en broschyr – *Våld mot djur och våld i nära relationer*.⁶³⁶

⁶³¹ AR till 6 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

⁶³² AR till 6 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

⁶³³ Se 5 kap. 2 § SoF.

⁶³⁴ Jfr Göta hovrätts dom den 8 april 2002 i mål nr T 2497-21.

⁶³⁵ 10 kap. 24 § skollagen.

⁶³⁶ Hämtad 2023-04-25 från <https://www.lansstyrelsen.se/vastmanland/samhalle/social-hallbarhet/jamstallldhet/mans-vald-mot-kvinnor/samband---djur-och-vald.html>.

15.3.6 Sekretess i tillfälligt boende

Inom socialtjänsten gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.⁶³⁷ Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta.⁶³⁸ Sekretess hindrar inte heller att sekretesskyddade uppgifter lämnas till annan myndighet, om en sådan uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning.⁶³⁹ Ett exempel på en sådan uppgiftsskyldighet finns i 14 kap. 1 § SoL.

För verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som utför socialtjänst, till exempel ideella föreningar, gäller tystnadsplikt.⁶⁴⁰ Den som är eller har varit verksam inom sådan verksamhet får inte obehörigen röja vad man därvid fått veta om enskildas personliga förhållanden.

I 21 kap. OSL finns bestämmelser om sekretess till skydd för uppgift om enskilds personliga förhållanden, oavsett i vilket sammanhang uppgiften förekommer. Sekretess gäller för uppgift om en enskilds bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysning om var den enskilde bor stadigvarande eller tillfälligt, den enskildes telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med denne. Detsamma gäller för motsvarande uppgifter om den enskildes anhöriga, om det av särskild anledning kan antas att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för hot eller våld eller lida annat allvarligt men om uppgiften röjs.⁶⁴¹ Denna bestämmelse ska dock inte tillämpas om någon annan sekretessbestämmelse, som ger ett starkare skydd för uppgiften, är tillämplig hos myndigheten.

När det gäller personer som har skyddad folkbokföring finns en särskild regel om sekretess i alla mål och ärenden hos domstolar och hos myndigheter (så som socialtjänsten). Regeln innebär att sekretess gäller för uppgift som lämnar upplysning om var personen bor stadigvarande *eller tillfälligt*, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för hot eller våld eller lida annat allvarligt men. Detsamma gäller om uppgiften, tillsammans med annan uppgift i målet eller ärendet, bidrar till sådan upplysning.⁶⁴² Bestämmelsen innebär att sekretess är huvudregeln. Sekretessen omfattar både uppgifter som direkt pekar ut var en person är bosatt och uppgifter som indirekt eller tillsammans med andra uppgifter i målet eller ärendet kan ge ledning om var en person med skyddad folkbokföring vistas. Uppgifter som kan omfattas är exempelvis bostadsadress, arbetsgivare, skola och vårdgivare, var i en myndighets verksamhet ett ärende om personen har handlagts och uppgifter om anhöriga.⁶⁴³

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

⁶³⁷ 26 kap. 1 § OSL.

⁶³⁸ 12 kap. 2 § OSL.

⁶³⁹ 10 kap. 28 § OSL.

⁶⁴⁰ 15 kap. 1 § SoL.

⁶⁴¹ Se 21 kap. 3 § OSL.

⁶⁴² 21 kap. 3 a § OSL.

⁶⁴³ Se prop. 2017/18:145 s. 139-140.

15.3.6.1 Sekretess för medföljande barn i tillfälligt boende

När ett barn följer med en våldsutsatt förälder till ett skyddat boende eller annat tillfälligt boende kan den våldsutövande föräldern vilja ta reda på var barnet befinner sig. Beroende på om den våldsutövande föräldern är vårdnadshavare eller inte gäller olika sekretessregler i förhållande till barnet.

En förälder som är vårdnadshavare har rätt att ta del av sekretessbelagda uppgifter om barnet i den utsträckning vårdnadshavaren behöver uppgifterna för att tillvarata sina rättigheter och skyldigheter enligt 6 kap. 11 § FB. Detta gäller dock inte om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren⁶⁴⁴ *Läs mer om detta i avsnitt 14.8.2.* Som nämnts ovan kan även andra regler om sekretess begränsa vilka uppgifter som kan lämnas ut om den som är våldsutsatt eller om barn som är närstående till den våldsutsatta.

Om en utredning har inletts om barnets behov av skydd och stöd har vårdnadshavaren dessutom partsinsyn och därmed rätt att ta del av de uppgifter som finns i barnets akt.⁶⁴⁵ Det finns dock vissa situationer i vilka socialnämnden, trots partsinsynen, kan sekretessbelägga uppgifter om var barnet befinner sig. *Läs mer om detta i avsnitt 14.8.2.*

Om en våldsutövande förälder, som inte är vårdnadshavare, begär att ta del av uppgifter från barnets personakt ska nämnden göra en sedvanlig sekretessprövning för att ta ställning till om, och i så fall, vilka uppgifter som kan lämnas ut. Nämnden kan även fråga den våldsutsatta i egenskap av vårdnadshavare om den samtycker till att några uppgifter om barnet kan lämnas ut.

JO har i ett ärende, som gällde en kvinna och ett barn som hotades av barnets far och som bodde i skyddat boende på hemlig adress, uttalat att inte ens uppgift om kvinnans och barnens bostadsort borde ha lämnats ut till mannen, trots att föräldrarna hade gemensam vårdnad.⁶⁴⁶

I sammanhanget kan nämnas att socialnämnden även kan behöva ta ställning till om någon ändring i vårdnaden behövs.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ 12 kap. 3 § OSL.

⁶⁴⁵ Se 10 kap. 3 § OSL.

⁶⁴⁶ JO 1994/95 s. 504. Jfr också Kammarrätten i Göteborgs dom den 17 juni 20221 i mål nr 1455–1457-22.

⁶⁴⁷ 5 kap. 2 § SoF.

16. Insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld (under 18 år)

Socialnämnden ska erbjuda ett våldsutsatt barn och ett barn som bevittnat våld insatser, akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i barnets behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. vård och behandling.

Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd med utgångspunkt i barnets behov.

AR 6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och barn som bevittnat våld är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap

AR till 5 kap. 11 § i 2 kap. HSLF-FS 2022:39

16.1 Individuellt anpassade insatser

Barn som utsatts för eller bevittnat våld är ingen enhetlig grupp, och olika barn kan behöva olika insatser. Det är därför viktigt att det finns tillgång till olika former av insatser, så att barnet kan få stöd och hjälp akut, till exempel i form av skydd, på kort och lång sikt. Insatserna ska vidare samordnas så att de inte motverkar varandra.⁶⁴⁸

Socialtjänsten behöver tydligt skilja på barnets och övriga familjemedlemmars behov av insatser.⁶⁴⁹ Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd samt insatser till våldsutövare utifrån barnets behov.⁶⁵⁰ Om insatser ges till flera i en familj ska insatserna samordnas med beaktande av behovet av trygghet och säkerhet hos våldsutsatta och barn som bevittnat våld.⁶⁵¹ Om det finns flera syskon i en familj, behöver varje barns behov av insatser bedömas individuellt.

⁶⁴⁸ Se 2 kap. 9 och 10 §§ HSLF-FS 2022:39.

⁶⁴⁹ Prop. 2006/07:38 s. 34.

⁶⁵⁰ AR till 6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39.

⁶⁵¹ Se 2 kap. 9 och 10 §§ HSLF-FS 2022:39.

Insatserna behöver anpassas till bland annat barnets ålder, erfarenheter och individuella förutsättningar och behov samt till våldets karaktär.⁶⁵² Nämnden kan i detta även behöva beakta särskilda utsatthets- och sårbarhetsfaktorer så att insatserna är anpassade utifrån exempelvis funktionsnedsättning, missbruk eller kön. *Läs mer om särskild sårbarhet och utsatthet i avsnitt 8.2.* De metoder som används bör vara utformade i bästa tillgängliga kunskap.⁶⁵³

Behovet av insatser kan också variera över tid. Konsekvenserna av vad barnet varit med om kanske inte visar sig omedelbart, utan först efter en tid. *Läs om samtycke till insatser i avsnitt 16.1.6.*

Nämndens utredning, inklusive den *aktuella* riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.⁶⁵⁴

16.1.1 Skydd

Våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld behöver skyddas från att utsättas för ytterligare våld. Detta gäller oavsett om våldet har ägt rum inom familjen eller om barnet har utsatts för våld av andra närstående personer, till exempel en släkting eller en flickvän/pojkvän.

Utöver insatser med utgångspunkt i barnets behov av skydd kan även andra åtgärder bli aktuella beroende på barnets situation, till exempel beslut om utreseförbud och/eller skyddade personuppgifter. *Läs mer om utreseförbud i avsnitt 6.5.4 och om skyddade personuppgifter i avsnitt 8.3.4.*

16.1.2 Råd och stöd

Råd och stöd kan exempelvis bestå av ett antal samtal med socialtjänsten. Samtalen kan vara av varierande karaktär. Ett barn kan till exempel behöva tala med någon utanför familjen om sin situation. Andra samtal kan vara av mer stödjande karaktär för att hjälpa barnet att förstå vad som hänt och hur barnet kan gå vidare. Stödjande insatser stärker barnets förmåga att hantera sina upplevelser och förebygger att symtom utvecklas eller kvarstår. Det finns olika former av samtalsstöd som kan erbjudas, både enskilt och i grupp.

I vissa fall kan barnet behöva få möjlighet att möta och tala med våldsutövaren om hur barnet har upplevt våldet. För att samtalet ska kunna genomföras på ett tryggt sätt är det av betydelse att handläggaren har tagit reda på våldsutövarens inställning till våldet. Barnet kan också behöva få ta del av våldsutövarens inställning före mötet. Nämnden kan då behöva överväga om mötet medför några risker eller svåra påfrestningar för barnet. För barn som exempelvis är utsatta för hedersrelaterat våld kan det innebära en ökad risk och en ökad känslomässig belastning att behöva möta sina våldsutövare och vidare att redogöra för sina upplevelser inför dem.

16.1.2.1 Kontaktperson

Socialnämnden kan utse en kontaktperson eller en kontaktfamilj som stöd och hjälp till ett barn. Behov av kontaktperson kan finnas redan då utredningen pågår. För barn som har fyllt 15 år har socialnämnden möjlighet att besluta om kontaktperson oberoende av vårdnadshavarens samtycke, om det

⁶⁵² Jfr prop. 1979/80:1 s. 125.

⁶⁵³ AR till 5 kap. 11 § SoL i 2 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁶⁵⁴ 6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39.

är lämpligt och om barnet begär eller samtycker till insatsen.⁶⁵⁵ Från den 1 juli 2023 får nämnden även besluta om öppna insatser, bland annat kontaktperson, utan vårdnadshavarens samtycke för barn som fyllt 12 år men inte 15 år, om det är lämpligt och barnet samtycker till det.⁶⁵⁶

Socialnämnden kan även besluta om att utse en kontaktperson eller kontaktfamilj om enbart den ena vårdnadshavaren samtycker till åtgärden. En kontaktperson eller kontaktfamilj kan i sådana fall utses om det krävs med hänsyn till barnets bästa.⁶⁵⁷ *Läs mer om samtycke till insatser i avsnitt 16.1.6.*

16.1.2.2 Stöd i förskola och skola

Kontakt med exempelvis skolkurator eller någon annan inom elevhälsan kan vara ett stöd för barnet, i synnerhet om barnets situation bidrar till svårigheter i skolarbetet och kamratkontakterna. Det kan också vara viktigt för skolan och förskolan att känna till något om barnets svårigheter för att kunna ge ett adekvat stöd inom förskolans eller skolans ram. *Läs mer om samverkan och sekretess i kap. 10.* Samverkan med förskola och skola kan också behövas kring barn med skyddade personuppgifter.

16.1.2.3 Kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer

En kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer kan ge barnet stöd genom att barnet kan träffa andra barn med liknande erfarenheter. Kontakterna kan bidra till att barnet upplever sig som mindre ensamt.

16.1.3 Vård och behandling

16.1.3.1 Stöd i anknytningen

Ett barn som varit med om att anknytningspersonen uppträtt oförutsägbart eller skrämmande eller inte har haft förmåga att skydda barnet kan få svårt att skapa en trygg anknytning. Att uppleva våld i familjen kan innebära ett trauma, med allvarliga konsekvenser för anknytningen.⁶⁵⁸ För bedömning och behandling av svåra och omfattande störningar i anknytningsrelationen behöver barn- och ungdomspsykiatri konsulteras.

16.1.3.2 Behandlingsinsatser

Våldsutsatta barn och barn som har bevittnat våld kan också behöva olika behandlingsinsatser. Som framgår av kap. 3 kan de utveckla olika symtom på psykisk ohälsa, till exempel aggressivitet, rastlöshet, ångest, depression och symtom på posttraumatisk stress. Symtombilden kan ofta kvarstå efter att våldet har upphört. För bedömning och behandling av ett barns behov av vård behöver ofta hälso- och sjukvården konsulteras. *Läs mer om samverkan med hälso- och sjukvården i avsnitt 10.3.3 och om SIP i avsnitt 10.5.*

⁶⁵⁵ Se 3 kap. 6 a och b §§ SoL.

⁶⁵⁶ Prop. 2022/23:64.

⁶⁵⁷ Se 6 kap. 13 a § FB.

⁶⁵⁸ Broberg A, Almqvist L, Axberg U, Grip K, Almqvist K, Sharifi U, et al. Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering. Göteborg: Göteborgs universitet; 2011.

16.1.3.3 Vård utanför det egna hemmet

Ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld kan behöva en insats i form av en placering utanför hemmet, till exempel i ett familjehem eller HVB. Barnet kan behöva detta både akut och på kort och lång sikt. Barnet kan behöva en placering för att skyddas från den miljö där hen har utsatts för eller bevittnat våld. Barnet kan också behöva en placering för att få stöd och behandling.

Läs mer

- Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

16.1.4 Ekonomiskt bistånd

Föräldrar har ett försörjningsansvar för sina barn, men i vissa situationer kan det finnas skäl för socialnämnden att frångå denna princip med hänsyn till barnets bästa. Om ett barn på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden vid behovsbedömningen överväga att bortse från föräldrarnas underhållsskyldighet i de fall då barnet är utsatt för eller bevittnat våld.⁶⁵⁹ Detta skulle kunna bli aktuellt i situationer då det finns en mycket stark konflikt mellan barn och föräldrar. Barnet bör kanske inte bo kvar i hemmet eller bör kanske inte vara beroende av föräldrarna och det kan då bli aktuellt att socialnämnden ger ekonomiskt bistånd direkt till barnet. Detta kan komma ifråga även för barn som utsätts för hedersrelaterat våld.

Att utan medgivande från vårdnadshavaren bistå ett barn ekonomiskt är en åtgärd som dock endast bör användas i undantagsfall.

Läs mer

- Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten

16.1.5 Brottskadeersättning

Barn som utsatts för och bevittnat våld kan ha rätt till brottsskadeersättning.

Läs mer om detta i avsnitt 31.2.

16.1.6 Samtycke till insatser

Om föräldrarna har gemensam vårdnad måste båda vårdnadshavarna som huvudregel samtycka till de insatser som erbjuds barnet.⁶⁶⁰

Om socialnämndens bedömning är att barnet behöver någon form av öppen insats eller behöver vård utanför det egna hemmet, erbjuds sådan insats i samråd med vårdnadshavaren/vårdnadshavarna. Om vårdnadshavarna tackar nej till en föreslagen insats, och det inte finns skäl för vård enligt LVU, av-

⁶⁵⁹ SOSFS 2013:1.

⁶⁶⁰ Jfr 6 kap. 13 § FB.

slutas utredningen utan åtgärd. I sådana situationer finns under vissa förutsättningar möjlighet för nämnden att besluta om uppföljning av barnets situation. *Läs mer om detta i avsnitt 18.3.*

För barn som har fyllt 15 år har dock socialnämnden möjlighet att besluta om öppna insatser oberoende av vårdnadshavarens samtycke, om det är lämpligt och om barnet begär eller samtycker till insatsen. Detta gäller exempelvis insatserna kontaktperson och kontaktfamilj.⁶⁶¹ Från den 1 juli 2023 får nämnden även besluta om öppna insatser utan vårdnadshavarens samtycke för barn som fyllt 12 år men inte 15 år, om det är lämpligt och barnet samtycker till det.⁶⁶²

Finns det däremot skäl för en placering utanför det egna hemmet men barnet och/eller vårdnadshavarna inte samtycker till placeringen, behöver socialnämnden ta ställning till om den ska ansöka om vård enligt LVU.

Barnet kan under vissa omständigheter få tillgång till vissa insatser när vårdnadshavarna inte är överens. När det krävs med hänsyn till barnets bästa, kan socialnämnden besluta att en åtgärd får vidtas även om den ena vårdnadshavaren inte samtycker. Det gäller bland annat behandling i öppna former som ges med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Med detta avses behandlingsinsatser som ges enskilt eller i grupp. Även utseende av kontaktperson eller kontaktfamilj enligt 3 kap. 6 § SoL omfattas av bestämmelsen. Placeringar utanför det egna hemmet omfattas inte.⁶⁶³

Läs mer

- Utredda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet
- Socialstyrelsens meddelandeblad nr 10/2012 Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens

16.1.7 Stöd till föräldrarna utifrån barnets behov

Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd med utgångspunkt i barnets behov.⁶⁶⁴ Det är viktigt att båda föräldrarna blir medvetna om barnets utsatthet och behov av hjälp, men också om vilken risksituation barnet befinner sig i när en närstående till barnet utsätter någon för våld eller blir våldsutsatt. De närstående behöver få insikter om våldets konsekvenser för barnet. Föräldrar kan även behöva stöd i föräldrarollen, i sin omsorgsförmåga och i sin förmåga att vara lyhörda för barnets behov.

⁶⁶¹ Se 3 kap. 6 a och b §§ SoL.

⁶⁶² Prop. 2022/23:64.

⁶⁶³ 6 kap. 13 a § FB och proposition 2011/12:53 Barns möjlighet att få vård s. 28.

⁶⁶⁴ AR till 6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39.

Om barnet är utsatt för våld av en partner kan föräldrarna behöva stöd i hur de kan stötta barnet för att kunna bryta utsattheten.

En insats som ibland används när föräldrar utövar våld mot barn är familjebehandling. När det gäller insatser till våldsutövare ska alltid den utsattas säkerhet, det vill säga i dessa fall barnets säkerhet, beaktas.⁶⁶⁵ Det är vidare viktigt att information om våldet och om barnets upplevelse om vad som har hänt förs vidare till den som ska utföra insatsen.⁶⁶⁶ När det gäller ärenden som rör hedersrelaterat våld är insatsen familjebehandling omdiskuterad. Vissa aktörer avråder helt från att använda den, medan andra är hoppfulla inför de resultat som de ser.⁶⁶⁷ I sammanhanget kan nämnas att det har förekommit situationer där barnet förts ut ur landet för att undkomma socialtjänstens inblandning i familjen under en pågående familjebehandling.⁶⁶⁸ Samtidigt kan det också finnas risker med att inte alls arbeta med familjen.⁶⁶⁹ Skydd av barnet under tiden i familjebehandling är således centralt.

Mor- och farföräldrar eller andra i nätverket kan vara betydelsefulla personer för barnet, men kan behöva råd och stöd för att kunna vara det på ett sätt som är bra för barnet. Syskon kan också behöva råd och stöd, även om de själva inte bevittnat våldet.

Barn har också rätt till delaktighet vid alla åtgärder som rör barnet. I den rätten ingår bland annat information och rätt att framföra sina åsikter.⁶⁷⁰ *Läs mer om barns delaktighet i avsnitt 14.1.3. Läs mer om insatser till våldsutövande barn och vuxna i kap. 17.*

⁶⁶⁵ Jfr 5 kap. 11 a § andra stycket SoL.

⁶⁶⁶ Se Heimer M, Näsman E, Palme J. Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser. Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2017.

⁶⁶⁷ Se Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁶⁶⁸ Se Bortförda barn och unga. Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:25.

⁶⁶⁹ Se Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁶⁷⁰ Se 11 kap. 10 § första stycket SoL.

17. Insatser till våldsutövande barn och vuxna

Att verka för att barn eller vuxna som utövar våld upphör med sitt beteende är en viktig del i arbetet för att förebygga och motverka våld i nära relationer. Våldsutövare är en heterogen grupp där det kan skilja sig åt vilka insatser som behövs för att en person ska upphöra med det våldsamma beteendet.⁶⁷¹ Socialnämndens insatser behöver därför anpassas till våldsutövarens förutsättningar och behov. Det är centralt att säkerheten för de våldsutsatta och deras närstående genomsyrar nämndens arbete med våldsutövare.

Socialtjänsten kan erbjuda insatser till våldsutövare i form av service som är allmänt inriktade och generellt utformade. Alla individuellt anpassade insatser förutsätter dock att en behovsprövning görs i det enskilda fallet i enlighet med 4 kap. 1 eller 2 § SoL. *Läs mer om service eller individuellt behovsprövade insatser i avsnitt 6.6.2.*

17.1 Individuellt anpassade insatser

Enligt 5 kap. 11 a § socialtjänstlagen (2001:453) hör till socialnämndens uppgifter att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående.

6 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39

Socialnämnden ska efter en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) erbjuda en våldsutövare insatser med utgångspunkt i dennes förutsättningar och behov.

6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39

Vid bedömningen av vilken insats som är lämplig bör nämnden ta hänsyn till bl.a. våldsutövarens individuella mottaglighet för insatsen och risken för återfall.

AR 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39

Till socialnämndens uppgifter hör att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående.⁶⁷²

⁶⁷¹ Prop. 2020/21:163 s. 20.

⁶⁷² 5 kap. 11 a § SoL.

17.1.1 Utredning

Socialnämnden ska efter en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL erbjuda en våldsutövare insatser med utgångspunkt i dennes förutsättningar och behov. Vid bedömningen av vilken insats som är lämplig bör nämnden ta hänsyn till bland annat våldsutövarens individuella mottaglighet för insatsen och risken för återfall.⁶⁷³ För att kunna erbjuda och bevilja insatser till personer som utövat våld *utifrån deras förutsättningar och behov* måste socialtjänsten därför först utreda personens behov av stöd och hjälp. Av 11 kap. 1 § SoL framgår att socialnämnden utan dröjsmål ska inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

När det gäller barn som kan vara i behov skydd och stöd får en utredning enligt 11 kap. 1 § inledas oberoende av barnets eller vårdnadshavarens vilja.⁶⁷⁴

En utredning enligt 11 kap. 1 § SoL får som huvudregel inte inledas mot någon vuxen persons vilja, om utredningen avser den vuxne själv. Detta eftersom nämnden i regel inte kan vidta några åtgärder om den enskilde inte är intresserad och inte själv vill ansöka om insatser.

Från denna huvudregel finns några få undantag. Om det finns behov av vård enligt LVM eller LVU får en utredning bedrivas mot den enskildes vilja. Detsamma gäller när nämnden på begäran av annan myndighet eller domstol är skyldig att yttra sig.⁶⁷⁵ Det är dock viktigt att notera att varken vård enligt LVU eller enligt LVM kan komma ifråga om vården kan ges på frivillig väg.⁶⁷⁶

Vid bedömningen av vilken insats som är lämplig bör nämnden ta hänsyn till bland annat våldsutövarens individuella mottaglighet för insatsen.⁶⁷⁷ Bedömning av individens mottaglighet kan handla om vilken typ av insats som kan möta individens problematik (t.ex. utifrån individens impuls kontroll och känsloreglering) och hens förmåga att tillgodogöra sig insatser (utifrån t.ex. individens motivation, probleminsikt eller kognitiva förmåga).⁶⁷⁸

Vid bedömningen bör nämnden även ta hänsyn till risken för återfall⁶⁷⁹, det vill säga risken för ytterligare våldsutövande. Inom bland annat rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården finns utvecklade riskbedömningsinstrument för att bedöma sannolikheten för återfall i våld mot närstående. Tidigare utövande av fysiskt våld, missbruk, separation, relationella problem eller en instabil situation på arbetsmarknaden är några exempel på problemområden som kan känneteckna ökad risk för upprepat våld mot närstående.⁶⁸⁰

Det finns vetenskapligt stöd för att standardiserade riskbedömningar fungerar bättre än ostrukturerade bedömningar, men de flesta bedömningsme-

⁶⁷³ 6 kap. 4 § och AR 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

⁶⁷⁴ Se 11 kap. 2 § SoL och prop. 2012/13:10 s. 55.

⁶⁷⁵ Jfr prop. 1979/80:1 s. 399.

⁶⁷⁶ Jfr 1 § LVU och 1 § LVM.

⁶⁷⁷ AR 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

⁶⁷⁸ Se t.ex. Risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna (RBM). Kriminalvården.

⁶⁷⁹ AR till 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

⁶⁸⁰ Prop. 2020/21:163 s. 12.

toder för att upptäcka och bedöma våldsutövande är inte tillräckligt utvärderade i socialtjänsten. Det är därför inte möjligt att rekommendera en viss bedömningsmetod före en annan.⁶⁸¹ Två standardiserade bedömningsmetoder med visst vetenskapligt stöd som används i Sverige är SARA⁶⁸² och B-SAFER.⁶⁸³ Metoderna används främst inom kriminal- och rättsväsendet. Mer forskning behövs för att fastställa metodernas tillförlitlighet i en svensk kontext samt i en socialtjänstkontext innan de kan rekommenderas för användning specifikt inom socialtjänsten.⁶⁸⁴

Det är viktigt att komma ihåg att fullföljande av en insats inte nödvändigtvis leder till en förändring hos individen. Därför kan förnyade behovs- mottaglighets- och riskbedömningar behöva göras exempelvis innan man fattar beslut om ny insats eller inom ramen för uppföljning av insatser.

När man arbetar med att våldsutövare ska ändra sitt beteende måste hänsyn alltid tas till säkerheten för den eller de som har utsatts för våld eller övergrepp och dennes närstående.⁶⁸⁵ Det bör också särskilt beaktas om den våldsutsatta exempelvis är ett barn, lever i en hederskultur eller har en särskilt utsatt ställning till följd av en funktionsnedsättning.⁶⁸⁶ För att kunna beakta säkerheten för de våldsutsatta och deras närstående, inklusive barnperspektivet, behöver dessa perspektiv beaktas i utredningen. *Läs mer om detta i avsnitt 17.2.*

17.1.1.1 Om våldsutövaren saknar intresse eller motivation för förändring

Det kan ibland vara svårt att motivera den som utövar våld att genomgå en utredning och i förlängningen ta emot insatser. Det kan vara personer som inte själva anser sig ha våldsproblem, som endast har ytlig motivation eller som har en hög risk för upprepat våldsutövande och som saknar tillräcklig motivation för att ändra sitt beteende.⁶⁸⁷ Socialnämndens uppgift kan då handla om att vid samtal med den enskilde informera om rätten till bistånd enligt SoL, föreslå lämpliga insatser och försöka motivera personen till att ta emot dessa.⁶⁸⁸ Det kan exempelvis vara värdefullt och motivationshöjande att i samtal med våldsutövaren inge hopp om att en förändring är möjlig.

För de våldsutövare som inte är positiva till behandling men som accepterar fler samtal med socialsekreteraren, är det möjligt att genomföra motiverande samtal. Som tidigare nämnts förutsätter dock individuellt anpassade insatser att en behovsprövning görs enligt 4 kap. 1 § SoL. Socialtjänsten måste tydligt skilja mellan de insatser som kan ges som service och dem som ges som bistånd efter beslut enligt 4 kap. 1 eller 2 § SoL. *Läs mer om stödsamtal i avsnitt 17.3.1.*

⁶⁸¹ Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation-er. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

⁶⁸² The Spousal Assault Risk Assessment Guide (SARA).

⁶⁸³ The Brief Spousal Assault Form for the Evaluation of Risk (B-SAFER).

⁶⁸⁴ Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen; 2021.

⁶⁸⁵ Se 5 kap. 11 a § andra stycket SoL.

⁶⁸⁶ Se prop. 2020/21:163 s. 20.

⁶⁸⁷ Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁶⁸⁸ Se JO 1998/99 s. 224.

17.1.1.2 Utredning av en våldsutövande förälder parallellt med utredning eller insatser till ett barn

Socialnämnden kan upptäcka att en förälder eller annan vuxen närstående till ett barn behöver insatser för att upphöra med våldsamt beteende inom ramen för en pågående utredning av ett barn eller ett pågående ärende om insatser till ett barn. Parallellt med att barnets behov av skydd eller stöd utreds eller att barnet får insatser kan den vuxne behöva insatser för att förändra sitt beteende. Då behöver socialtjänsten uppmärksamma om en utredning av den vuxnes situation ska inledas. En utredning av en vuxen person förutsätter som tidigare nämnts att personen samtycker. Utredningarna, som är separata, ska i sådana fall dokumenteras i olika personakter, en för barnet och en för den vuxne.⁶⁸⁹ På samma sätt kan socialtjänsten, i samband med att en vuxen som har sökt hjälp för våldsamt beteende, upptäcka att ett barn kan behöva skydd och stöd. I sådana fall behöver socialtjänsten bedöma om en utredning enligt 11 kap. 1 § behöver inledas. *Läs mer om utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 14.*

Utredningar och insatser kan i de här situationerna kräva samverkan och samordning. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos barnet beaktas.⁶⁹⁰ I vissa fall kan insatserna bli gemensamma, i andra fall kan separata insatser behövas. *Läs mer om samverkan internt i avsnitt 10.1.1*

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

17.1.1.3 Särskilt om utredning av våldsutövande barn och unga

Barn och unga kan utsätta närstående för våld eller andra övergrepp i olika närståenderelationer. Det kan vara barn och unga som utsätter föräldrar, syskon eller andra släktingar (inklusive inom ramen för en hederskontext) eller barn och unga som utsätter en partner. När det gäller barn har nämnden ett långtgående utredningsansvar. Om nämnden får kännedom om något som kan innebära att den behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd, kan en utredning genomföras oavsett barnets eller vårdnadshavarens inställning.⁶⁹¹ Som tidigare nämnts får en utredning också bedrivas, oavsett en ung persons (18–20 år) inställning om åtgärder enligt LVU kan komma ifråga. *Läs mer om vård enligt LVU till våldsutövande barn och unga i avsnitt 17.4.2.*

Vid en utredning som avser ett barn eller en ung person som är misstänkt för brott bör den innefatta en bedömning av om barnet eller den unge riskerar att återfalla i brott eller riskerar att utvecklas ogynnsamt i övrigt. Om det är lämpligt, bör nämnden använda standardiserade bedömningsmetoder vid riskbedömningen.⁶⁹²

⁶⁸⁹ Jfr 4 kap. 3 § SOSFS 2014:5.

⁶⁹⁰ Se 2 kap. 9 § HSLF-FS 2022:39.

⁶⁹¹ 11 kap. 1 och 2 §§ SoL.

⁶⁹² HSLF-FS 2019:30.

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- BBIC – Grundbok
Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Barn och unga som begår brott – Handbok för socialtjänsten
- Kunskapsstöd Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende

17.1.1.4 Våld mot närstående kan uppmärksammas i LVM-utredning

Utgångspunkten är att vård för att motverka missbruk ges i samförstånd med den som behöver stöd och hjälp utifrån bestämmelserna i SoL. Under de förutsättningar som anges i LVM ska dock den som har missbruksproblem beredas vård oberoende av eget samtycke. En LVM-utredning kan genomföras oavsett den enskildes samtycke.⁶⁹³ Utredningen genomförs utifrån personens missbruk, inte utifrån eventuell kännedom om våldsutövande. Men om det kan befaras att någon, till följd av missbruket, kan komma att allvarligt skada sig själv *eller någon närstående* är det en omständighet som kan ha betydelse för frågan om vård enligt LVM ska beslutas.⁶⁹⁴ LVM-vården ska syfta till att genom behövliga insatser motivera som har missbruksproblem så att hen kan antas vara i stånd att frivilligt medverka till fortsatt behandling och ta emot stöd för att komma ifrån sitt missbruk.⁶⁹⁵

Om socialnämnden genom en utredning enligt LVM får kännedom om våld mot närstående aktualiseras nämndens ansvar för våldsutövare enligt 5 kap. 11 a § SoL och HSLF-FS 2022:39. Upptäckten av våld kan också aktualisera nämndens ansvar för den som är utsatt. *Läs mer om utredning av våldsutsatta vuxna i kap. 13 och om utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 14.*

Läs mer

- LVM – Handbok för socialtjänsten

17.2 Beakta säkerheten hos våldsutsatta och närstående

När socialnämnden bedömer vad som bör erbjudas våldsutövare är det inte bara våldsutövarens behov som ska beaktas utan även säkerheten för de våldsutsatta och deras närstående, särskilt barnens behov, i förekommande fall.⁶⁹⁶ Vid alla åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas.⁶⁹⁷

Hur socialnämnden ska beakta säkerheten hos våldsutsatta och deras närstående framgår inte närmare av lagen, men av förarbetena framgår att det

⁶⁹³ Jfr 2 och 7 §§ LVM.

⁶⁹⁴ 4 § LVM.

⁶⁹⁵ 3 § LVM.

⁶⁹⁶ Se 5 kap. 11 a § SoL och prop. 2020/21:163 s. 21.

⁶⁹⁷ 1 kap. 2 § SoL.

exempelvis kan handla om riskbedömningar vid beslut om insatser till våldsutövaren och om information till den våldsutsatta.⁶⁹⁸ Det bör också särskilt beaktas om den våldsutsatta exempelvis är ett barn, lever i en hederskultur eller har en särskilt utsatt ställning till följd av en funktionsnedsättning.⁶⁹⁹

I förarbetena anges att arbetet med att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld ska ändra sitt beteende måste kunna förenas med eventuella insatser som riktas till de våldsutsatta. När det gäller exempelvis behandlingsarbete med män som har utövat våld mot närstående kvinnor lyfts i förarbetena att det är av stor vikt att värna berörda kvinnors och barns säkerhet, särskilt när våldsutövaren inte är frihetsberövad.⁷⁰⁰ *Läs om insatser till våldsutsatta vuxna i kap. 15 och insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 16.*

Förändringsarbete med våldsutövare kan innebära en utmaning för socialtjänsten, eftersom det å ena sidan handlar om att motivera våldsutövaren till förändring och att bygga upp en förtroendefull kontakt, å andra sidan om att värna de utsattas säkerhet och vid misstanke om brott överväga att lämna uppgifter till polisen.⁷⁰¹ *Läs mer om möjligheten att lämna uppgifter till polisen i kap. 11.*

För att tillgodose tryggheten och säkerheten hos våldsutsatta och eventuella barn under den tid våldsutövaren går i behandling finns exempelvis metoden partnerkontakt. Partnerkontakt utgår från den verksamhet där våldsutövaren får behandling.⁷⁰² En förutsättning för partnerkontaktverksamheten är att våldsutövaren samtycker till att hens partner/före detta partner kontaktas av verksamheten och erbjuds hjälp med att planera för säkerheten. En bedömning av säkerheten runt den våldsutsatta görs med hjälp av standardiserade bedömningsmetoder. Partnerkontakten är frivillig för den våldsutsatta och kan bedrivas parallellt med att hen får mer omfattande stöd och hjälp av socialtjänsten eller andra verksamheter.

Det är viktigt att beakta att benägenheten att utöva våld inte behöver ha minskat eller upphört bara för att våldsutövaren exempelvis har fullföljt en insats eller visat intresse för att söka insatser. En riskbedömning är en färskvara, vilket innebär att den kan behöva göras om.

17.2.1 Anmäla oro för barn

I arbetet med insatser till våldsutövare kan uppgifter framkomma om att ett barn kan fara illa. Vid misstanke eller kännedom om att ett barn far illa ska en anmälan genast göras till den socialnämnd som är ansvarig, alternativt så ska uppgifter vidarebefordras till den enhet som ansvarar för utredningar av barn om det är inom samma nämnd.⁷⁰³ Skyldigheten att anmäla sådana miss-tankar gäller exempelvis även om en utredning redan har inletts och även om

⁶⁹⁸ Prop. 2020/21:163 s. 61-62.

⁶⁹⁹ Se prop. 2020/21:163 s. 20.

⁷⁰⁰ Se prop. 2020/21:163 s. 21.

⁷⁰¹ Se Förändringsarbete med våldsutövande män. Strategier för kvalitetsutveckling. Sveriges kommuner och regioner; 2017.

⁷⁰² Se Partnerkontakt: Säkerhetsarbete med våldsutsatta personer när våldsutövaren går i behandling. En studie av en försöksverksamhet. Socialstyrelsen; 2015. Se även prop. 2006/07:38 s. 24.

⁷⁰³ Se prop. 2012/13:10 s. 45.

en annan myndighet redan har gjort en anmälan eller barnet redan har kontakt med socialtjänsten.⁷⁰⁴ Den som har gjort en anmälan till socialnämnden har en fortsatt skyldighet att anmäla om oro för barnet kvarstår eller om det framkommer nya uppgifter som föranleder oro för barnet.

De som är anmälningsskyldiga är också skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av stöd och skydd.⁷⁰⁵

Läs mer

- Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

17.3 Insatser som bör kunna erbjudas

Socialnämnden bör bl.a. kunna erbjuda våldsutövare

- stödsamtal,
- information om våld och andra övergrepp,
- påverkans- och behandlingsinsatser,
- stöd i föräldraskap,
- stöd vid sociala problem med bl.a. missbruk, ekonomi, bostad och arbete, och
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården.

AR 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39

För personer som utsätter eller har utsatt närstående för våld kan det beroende på individens förutsättningar bli aktuellt för socialnämnden att erbjuda olika slags insatser.

Socialnämnden bör kunna erbjuda våldsutövare stödsamtal, information om våld och andra övergrepp, påverkans och behandlingsinsatser, stöd i föräldraskap, stöd vid sociala problem med bland annat missbruk, ekonomi, bostad och arbete och hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården. De allmänna råden om insatser till våldsutövare tar sikte på *vilka* insatser nämnden bör kunna erbjuda, men specificerar inte närmare vilka metoder som bör användas.

Socialstyrelsen har i en rapport identifierat metoder med visst vetenskapligt stöd för att förebygga återfall i våld.⁷⁰⁶ I rapporten finns en översikt över olika metoder för behandling av våldsutövare. Översikten omfattar några metoder som användes eller var under utveckling i Sverige samt också några metoder som hade utvärderats med slutsatsen att de ger positiva resultat, men som vid tidpunkten för rapporten inte användes i Sverige. Översikten visade att metoderna har flera likheter. Den visade också att det vetenskapliga stödet inte räcker för att någon av metoderna ska kunna rekommenderas framför någon av de andra.⁷⁰⁷ *Läs mer under påverkans- och behandlingsinsatser i avsnitt 17.3.3.*

⁷⁰⁴ Se 14 kap. 1 § första stycket SoL, JO 2004/05 s. 299 och JO 1992/93 s. 391.

⁷⁰⁵ Se 14 kap. 1 § tredje stycket SoL.

⁷⁰⁶ Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁷⁰⁷ Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

De insatser som tas upp i det allmänna rådet är exempel på insatser som bör kunna erbjudas av nämnden. *Vilken* eller *vilka* konkreta insatser som ska erbjudas efter utredning i ett individuellt fall behöver utgå ifrån utredningen med utgångspunkt i den enskildes förutsättningar och behov, med beaktande av säkerheten för de våldsutsatta. *Läs mer om detta i avsnitt 17.1 och 17.2. Läs mer om möjligheter att erbjuda insatser i form av service i avsnitt 6.6.2.*

17.3.1 Stödsamtal

Samtal kan vara av olika karaktär och omfattning. Vilken typ av samtal som kan bli aktuellt beror exempelvis på våldsutövarens förutsättningar och behov, vem som är utsatt för våldet (t.ex. ett barn eller en vuxen), om våldet utövas i en hederskontext, om personen lever med den som är utsatt eller befinner sig mitt i en uppbrottsprocess. Stödsamtal kan också användas för att motivera till vidare insatser, till exempel påverkans- och behandlingsinsatser.

17.3.2 Information om våld och andra övergrepp

Information om våld och andra övergrepp kan handla om olika former av våld, hur vanliga de är, mäns och kvinnors våld, våldets drivkrafter, och dess relation till makt. Vidare om våldets konsekvenser för både våldsutövare, våldsutsatta och barn som bevittnat våld, liksom om möjligheterna att få hjälp att ändra beteende.

17.3.3 Påverkans- och behandlingsinsatser

Påverkans- och behandlingsinsatser syftar till att våldsutövaren ska ändra sitt våldsamma beteende.

Det kan uppstå frågor om vilka typer av insatser som ligger inom socialtjänstens respektive hälso- och sjukvårdens ansvarsområden. Det finns inte alltid en skarp gräns mellan vilka behov som faller under respektive aktörs ansvarsområde. Förhållandena i det enskilda fallet avgör ansvarsfördelningen mellan socialtjänsten och hälso- och sjukvården vad gäller att erbjuda insatser. Vidare kan förhållandena vara sådana att den enskilde kan behöva insatser inom såväl socialtjänsten som hälso- och sjukvården.⁷⁰⁸ *Läs mer om hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården i avsnitt 17.3.6.*

Det finns flera påverkans- och behandlingsmetoder som syftar till att våldsutövare i nära relationer ska upphöra med sitt våld. Det saknas dock tillräcklig forskning om metoders effektivitet. Socialstyrelsen har identifierat nio metoder med visst vetenskapligt stöd för effekt varav inte någon kan rekommenderas framför de andra.⁷⁰⁹ Med undantag av metoden IVIN⁷¹⁰ används så vitt känt inte någon av de nio metoderna i Sverige. De har dock flera likheter med andra metoder som används här, som Alternativ till våld (ATV), Icke-våldsgrupp, Predov och Samtal om våld. I metoderna ses ofta en förbättrad reglering av egna känslor som en väg till våldsfrihet. Vanliga inslag i metoderna är beteende- eller situationsanalys av våldshändelser och träning av känsloreglering och kommunikationsfärdigheter. Andra inslag i en

⁷⁰⁸ Se prop. 2020/21:163 s. 23.

⁷⁰⁹ Se Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020. Se även Förändringsarbete med våldsutövande män. Strategier för kvalitetsutveckling. Sveriges kommuner och regioner; 2017.

⁷¹⁰ Program för kognitiv beteendeterapi med personer som utövar våld i nära relationer.

del av metoderna är att ifrågasätta maskulinitetsnormer, att ge insikt om våldets konsekvenser för de våldsutsatta och att bearbeta negativa barndomserfarenheter. Det är oklart om metoderna vid sidan om fysiskt våld påverkar kontrollerande beteenden, som inskränker partners frihet och kontakter utanför familjen.

En insats som används när föräldrar utövar våld mot barn är familjebehandling. En studie om bland annat insatsen familjebehandling har visat att barns delaktighet i problemformuleringen var central för utformningen av insatsen. När barnen inte hade fått påverka problembeskrivningen hade det lett till dåligt anpassade insatser. Barnens beskrivning av sin situation och delaktighet visade sig vara av stor vikt för att de skulle få det stöd och den hjälp som de behöver.⁷¹¹ När det gäller insatser till våldsutövare ska alltid den utsattas säkerhet, det vill säga i dessa fall barnets säkerhet, beaktas.⁷¹²

När det gäller ärenden som rör hedersrelaterat våld är insatsen familjebehandling omdiskuterad. Vissa aktörer avråder helt från att använda det, medan andra är hoppfulla inför de resultat som de ser.⁷¹³ I sammanhanget kan nämnas att det har förekommit situationer där barnet förts ut ur landet för att undkomma socialtjänstens inblandning i familjen under en pågående behandling.⁷¹⁴ Samtidigt kan det också finnas risker med att inte arbeta med familjen alls.⁷¹⁵ Skydd av barnet under tiden för familjebehandling är således centralt.

Barn har rätt till delaktighet vid alla åtgärder som rör barnet, bland annat rätt till information och rätt att framföra sina åsikter.⁷¹⁶ *Läs mer om barns delaktighet i avsnitt 14.1.3.*

17.3.4 Stöd i föräldraskap

Socialnämnden bör kunna erbjuda våldsutövare stöd i föräldraskap.⁷¹⁷

Om personen som utövar eller har utövat våld är förälder är det viktigt att få denne att inse att våldshandlingarna drabbar barnen. Genom att komma till insikt om detta och upphöra med våldet kan föräldern bidra till barnets välbefinnande och hälsa.⁷¹⁸

Exempel på program som syftar till att påverka den våldsutövande förälderns insikter om barnets behov och föräldraskapets ansvar är Caring Dads, Möta pappor/föräldrar med våldsproblematik (MPV), Circle of Security, Fathers for change och Kognitiv Integrerad Behandling vid Barnmisshandel (KIBB).⁷¹⁹

⁷¹¹ Se Heimer M, Näsman E, Palme J. Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser. Stiftelsen Allmänna barnhuset; 2017.

⁷¹² Se 5 kap. 11 a § andra stycket SoL.

⁷¹³ Se Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁷¹⁴ Se Bortförda barn och unga. Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:25.

⁷¹⁵ Se Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁷¹⁶ Se 11 kap. 10 § första stycket SoL.

⁷¹⁷ AR till 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

⁷¹⁸ Prop. 2006/07:38 s. 24.

⁷¹⁹ Se Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

17.3.5 Stöd vid sociala problem

Socialnämnden bör kunna erbjuda stöd vid sociala problem med bland annat missbruk, ekonomi, bostad och arbete.⁷²⁰ Inom gruppen våldsutövare kan det finnas personer som har problem med bland annat arbetslöshet, missbruk och beroende samt psykisk ohälsa. Pågående missbruk kan försvåra behandlingen och det kan i vissa fall vara nödvändigt att våldsutövaren först genomgår en missbruksbehandling. Sociala problem med ekonomi, bostad, arbete med mera kan vara omständigheter som påverkar beteendet hos våldsutövare.⁷²¹ Därför kan stöd för att motverka sociala problem i en del fall vara ett led i att verka för att det våldsamma beteendet ska upphöra och därigenom skydda de våldsutsatta.

Det kan bli aktuellt både med intern samverkan, med andra enheter där den enskilde är aktuell eller behöver ansöka om stöd, och extern samverkan med exempelvis hälso- och sjukvården, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen.

Vad gäller stöd med bostad kan ett alternativ vara att våldsutövaren flyttar ut och vid behov erbjuds ansöka om ett alternativt boende medan den våldsutsatta bor kvar i den gemensamma bostaden. Detta under förutsättning att det inte bedöms finnas en risk med att våldsutövaren söker upp den våldsutsatta personen i bostaden och utsätter hen för våld. Med vissa undantag förutsätter det också att våldsutövaren går med på att flytta frivilligt. Om en domstol kommit fram till att den våldsutsatta ska få rätt till kvarboende (så kallat kvarsittning) i bostaden, eller om ett kontaktförbud utfärdats gällande en gemensam bostad, innebär det att våldsutövaren behöver flytta ut, åtminstone fram till dess att bodelning har skett.⁷²²

17.3.6 Hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården

Den som utövar våld kan behöva vård och behandling som inte kan ges av socialnämnden. När det finns problem med exempelvis missbruk eller psykisk ohälsa, kan det finnas behov av insatser som tillhandahålls av aktörer utanför socialtjänsten, som hälso- och sjukvården. Det kan handla om exempelvis allmän rådgivning eller kontakt med en psykiatrisk mottagning.⁷²³ I vissa fall kan det behövas en utredning av psykiatrisk problematik eller personlighetsdrag som kan vara kopplade till en förhöjd risk för våldsutövande eller annan problematik som föranleder medicinsk behandling eller kontakt med en psykiatrisk mottagning.

Vissa psykiska problem, som depression och bipolär sjukdom, kan även vara omständigheter som kan försvåra arbetet med målgruppen.⁷²⁴ Socialnämnden bör därför kunna erbjuda våldsutövare hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården.⁷²⁵ *Läs mer om samverkan med hälso- och sjukvården i avsnitt 10.3.3 och om samordnad individuell plan (SIP) i avsnitt 10.5.*

⁷²⁰ AR till 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

⁷²¹ Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁷²² Se 14 kap. 7 § och 18 kap. 2 § ÄB, 28 § sambolagen (2003:376), 1 a § lagen om kontaktförbud samt betänkanudet Att bryta ett våldsamt beteende (SOU 2018:37) s. 175-181.

⁷²³ Se prop. 2020/21:163 s. 20.

⁷²⁴ Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer. Socialstyrelsen; 2020.

⁷²⁵ AR till 6 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

17.4 Särskilt om insatser och åtgärder för barn och unga som utövar våld

Barn och unga som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp omfattas av socialnämndens ansvar för våldsutövare i 5 kap. 11 a § SoL. Samma föreskrifter och allmänna råd i HSLF-FS 2022:39 gäller både för barn som utövar våld och för vuxna våldsutövare. Till skillnad från när det gäller vuxna finns det, när det gäller barn och unga, ett utökat ansvar utifrån 5 kap. 1 § SoL om att socialnämnden bland annat i nära samarbete med hemmen, ska främja en gynnsam social utveckling hos barn och unga och med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och unga som har visat tecken till en ogynnsam utveckling. Socialnämnden har även ett ansvar enligt LVU att ingripa i vissa situationer, oavsett om den unge (18–20 år) samtycker eller inte. Utgångspunkten är dock, precis som när det gäller vuxna, att insatser ges med samtycke.

17.4.1 Insatser enligt SoL

Så som när det gäller vuxna ska socialnämnden erbjuda även barn och unga insatser med utgångspunkt i barnets eller den unges förutsättningar och behov. Vid bedömningen av vilken insats som är lämplig bör nämnden ta hänsyn till bland annat våldsutövarens individuella mottaglighet för insatsen och risken för återfall.⁷²⁶ *Läs mer i avsnitt 17.1.*

Insatser så som stödsamtal, information om våld och andra övergrepp och påverkans- och behandlingsinsatser kan, precis som för vuxna, bli aktuella. Det kan exempelvis vara insatser för att påverka normer om våld, sexualitet och maskulinitet.⁷²⁷ Barn och unga som utövar våld kan även behöva stöd och hjälp för sociala problem, så som missbruk och stöd och hjälp i kontakt med hälso- och sjukvården. Det kan exempelvis vara aktuellt initiera en individuell plan (SIP)⁷²⁸ med BUP när det handlar om barn som, utöver insatser från socialtjänsten, behöver insatser från psykiatrin. Exempel på andra öppna insatser som kan ges med samtycke är kontaktperson och särskilt kvalificerad kontaktperson.

17.4.1.1 Stöd till föräldrar och andra närstående till våldsutövaren

När ett barn eller en ung person utövar våld kan det ske i olika närståenderelationer. Barnet eller den unge kan utöva våld mot exempelvis sina föräldrar, syskon eller andra familjemedlemmar eller i den egna parrelationen. Föräldrar och andra närstående till barnet/den unge kan behöva eget stöd. Det kan handla om stöd utifrån att det är föräldrarna som är utsatta för våldet, men det kan även röra sig om stöd och hjälp i föräldraskapet för att föräldrarna ska kunna stödja vid insatser till det våldsutövande barnet. Därför kan socialnämnden behöva uppmärksamma behov av stöd och hjälp i föräldraskapet.

⁷²⁶ Se 6 kap. 5 § HSLF-FS och tillhörande AR.

⁷²⁷ Se Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende - Kunskapsstöd för socialtjänsten. Socialstyrelsen; 2020.

⁷²⁸ 2 kap. 7 § SoL och 16 kap § 4 HSL.

Föräldrar kan utgöra ett viktigt stöd i barnets förändringsprocess avseende våldsutövande, men föräldrars attityder till exempel att ursäkta eller förminska barnets våldsamma beteende kan även ha en negativ inverkan på eller utgöra ett hinder i förändringsprocessen. Föräldrar kan också förhålla sig passiva eller skydda det våldsutövande barnet eller till och med ”stötta” våldet.

17.4.2 Vård enligt LVU för unga våldsutövare?

Den som är under 18 år ska beredas vård enligt LVU, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § LVU föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om barnet och, när barnet har fyllt 15 år, av barnet själv. Vård med stöd av 3 § LVU får även beredas den som har fyllt 18 år men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke.⁷²⁹

Ett beslut om vård ska enligt 3 § LVU beredas om barnet eller den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom

- missbruk av beroendeframkallande medel,
- brottslig verksamhet, eller
- något annat socialt nedbrytande beteende.

När det gäller personer som utövar våld i nära relationer kan 3 § LVU i vissa fall vara tillämplig. En kammarrätt har i ett mål bedömt att en ung person som utsatt både en före detta flickvän och ett annat barn för våldtäkt, behövt vård för att inte återfalla i brottslig verksamhet.⁷³⁰ I ett annat fall har en kammarrätt bedömt att en ung person, som bland annat utsatt en före detta flickvän för våld och andra övergrepp, sammantaget uppvisat ett socialt nedbrytande beteende och behövt vård enligt LVU.⁷³¹ Andra exempel från kammarrätter har gällt unga personer som har utsatt föräldrar och syskon för våld och har ansetts ha ett socialt nedbrytande beteende – i vissa fall har våldet utövats inom ramen för en hederskontext.⁷³² När det gäller exempelvis unga våldsutövare i hederskontext kan vård enligt 2 § och 3 § LVU samtidigt vara aktuellt på grund av våldet i en del fall. Detta då den unge både kan vara utsatt för eller bevittna våld i hemmet och själv utöva våld i nära relation.

Läs mer

- LVU – Handbok för socialtjänsten

⁷²⁹ 1 § andra och tredje stycket LVU.

⁷³⁰ Kammarrätten i Jönköpings dom den 27 september 2016 i mål nr 2135-16.

⁷³¹ Kammarrätten i Sundsvalls dom den 23 maj 2012 i mål nr 719-12. Den unge hade även uppträtt hotfullt mot personal och hade inte följt upprättad vårdplanering samt riskerat sin hälsa genom att avvika i förtid från sjukhuset efter en operation.

⁷³² Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs dom den 15 maj 2020 i mål nr 1984-20, dom den 20 oktober 2020 i mål nr 5536-20, dom den 9 januari 2020 i mål nr 6245-19 och dom den 1 april 2020 i mål nr 1230-20 samt Kammarrätten i Stockholms dom den 6 augusti 2020 i mål nr 3727-20.

17.4.3 Förebyggande insatser enligt LVU

I 22 § LVU finns stöd för att i vissa situationer ge öppna insatser utan samtycke medan den unge bor hemma. Dessa insatser kan beslutas om den unge har ett beteende som avses i 3 § LVU och det kan antas att den unge till följd av beteendet kommer att behöva beredas vård med stöd av LVU om beteendet fortsätter. Det krävs också att det stöd eller den behandling som den unge behöver inte kan ges med samtycke av den unge själv, om den unge är över 15 år, och av vårdnadshavarna.⁷³³ Likt 3 § LVU ska det vara fråga om ett pågående beteende som ska brytas.⁷³⁴ De insatser som nämnden har möjlighet att besluta om i ett sådant fall är

- att den unge ska hålla regelbunden kontakt med en särskilt kvalificerad kontaktperson som socialnämnden utsett
- att den unge ska delta i behandling i öppna former inom socialtjänsten.⁷³⁵

Avsikten med bestämmelsen är att stärka socialnämndens möjlighet att ingripa oberoende av samtycke och i ett tidigare skede än när en ansökan om vård enligt LVU måste göras. Behövlig behandling ska kunna ges medan den unge bor kvar i hemmet. Bestämmelsen kan bland annat röra unga som har en yttlig motivation när det gäller att medverka till behandling att det är svårt att skapa kontinuitet inom ramen för en frivillig behandlingskontakt.⁷³⁶

Beslut enligt 22 § LVU kan fattas för personer under 18 år och unga vuxna som har fyllt 18 år men inte 20 år. Beslutet kan fortsätta att gälla fram till dess att den unge fyller 21 år om förutsättningarna för beslutet fortfarande är uppfyllda.

17.4.4 Ansvar för barn och unga som begått brott

En del barn och unga våldsutövare som socialnämnden kommer i kontakt med har redan blivit, eller blir under tiden för kontakten med nämnden, dömda för våld som de utsatt en närstående för. Socialnämndens arbete med barn och unga som begått brott styrs till stor del av samma bestämmelser i SoL och LVU som nämndens arbete med barn och unga generellt. Men nämnden har också särskilda uppgifter i arbetet med unga lagöverträdare. Ansvaret för barn och unga som har begått brott framgår exempelvis av bestämmelser i SoL om:

- skyldighet att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan verkställighet av sluten ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård upphört⁷³⁷
- möjlighet att utse en särskilt kvalificerad kontaktperson för barnet eller den unge⁷³⁸

⁷³³ 22 § första stycket LVU.

⁷³⁴ Proposition 2014/15:25 Tydligare reaktioner på ungas brottslighet. I propositionen konstateras att det s.k. aktualitetskravet i 3 § LVU även gäller 22 § LVU.

⁷³⁵ 22 § LVU.

⁷³⁶ Proposition 1984/85:171 Om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet m.m. s. 23-24 och 40-41.

⁷³⁷ Se 5 kap. 1 § 10 SoL.

⁷³⁸ Se 3 kap. 6 b § andra stycket SoL.

- skyldighet att sörja för att påföljden ungdomstjänst kan verkställas⁷³⁹
- skyldighet att sörja för att medling enligt lagen (2002:445) om medling med anledning av brott kan erbjudas när brottet har begåtts av någon som är under 21 år.⁷⁴⁰

Läs mer

- LVU – Handbok för socialtjänsten
- Barn och unga som begår brott – Handbok för socialtjänsten
- Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott – Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år

17.5 Dokumentera utredning och insatser

Det är viktigt att dokumentera såväl utredning som insatser utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och SOSFS 2014:5.

När det gäller dokumentation av en ansökan, begäran eller anmälan ska dokumentationen bland annat innehålla uppgifter om vad saken gäller, vem eller vilka som uppgifterna avser, vem som har lämnat uppgifter och när och hur uppgifterna har lämnats till nämnden. Det ska också framgå vilka andra uppgifter av betydelse för saken som har lämnats till nämnden. Av dokumentationen ska vidare framgå hur den enskilde uppfattar sina behov, vilken bedömning nämnden har gjort av den enskildes behov och vilka faktiska omständigheter och händelser av betydelse som ligger till grund för nämndens bedömning. Om den enskilde inte har uttryckt hur hen uppfattar sina behov, ska skälen till detta dokumenteras.⁷⁴¹

Läs mer

- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten

17.5.1 Saklighet och opartiskhet i dokumentationen och utredningen

Det är viktigt att följa krav på saklighet och opartiskhet både i utredningens bedrivande och i dokumentationen.⁷⁴²

JO har i ett ärende som rörde en utredning gällande en vuxen person som utsatts för våld i nära relationer, som också hade lämnats in till en domstol i en pågående vårdnadstvist av den hjälpsökande, uttalat att det i en sådan utredning ligger i sakens natur att nämnden redovisar sin bedömning av det sökta stöd- och hjälpbehovet, och att det då kan vara nödvändigt att nämnden i viss mån tar ställning till tillförligheten i lämnade uppgifter om våld. Eftersom en utredning dock kan få betydelse i såväl offentliga som enskilda rättsförhållanden, som exempelvis vid en vårdnadstvist, är det viktigt att det tydligt framgår i vilket syfte utredningen har upprättats. JO framhåller vidare

⁷³⁹ Se 5 kap 1 b § SoL.

⁷⁴⁰ Se 5 kap. 1 c § SoL.

⁷⁴¹ Se 5 kap. 1 och 7 §§ SOSFS 2014:5.

⁷⁴² Se 1 kap. 9 § RF och 5 § FL.

i beslutet att när handläggaren skriver en utredning måste hen ta hänsyn till att det kan finnas en bakomliggande konflikt mellan den enskilde som har ansökt om en insats och en annan person. De formuleringar som används, särskilt i nämndens bedömning, måste därför övervägas noga. Det behöver framgå vem som har berättat vad när uppgifter återges i en utredning, till exempel vem det är som lämnat uppgifter om våldsutsatthet. Vidare bör en person inte betecknas som ”våldsutövaren” då det kan uppfattas som att det är objektivt fastställt att personen har utövat det våld som anges.⁷⁴³

Det förekommer att den enskilde vill att socialtjänsten ska hjälpa till med att skriva intyg eller yttranden till andra myndigheter som hen har kontakter med. Det finns i och för sig inte något hinder mot att en handläggare vid socialtjänsten på begäran av en enskild skriver ett intyg som rör den enskildes kontakter med socialtjänsten, men JO har framhållit i beslut att företrädare för det allmänna behöver vara opartiska och sakliga när intyg utfärdas. En sådan skrivelse bör som regel därför endast innehålla en redovisning av faktiska förhållanden och inte några värderingar eller bedömningar från det allmänna sida.⁷⁴⁴

JO har vidare uttalat att om det pågår en tvist mellan föräldrar om vårdnad, boende eller umgänge med barn, finns det skäl att vara särskilt återhållsam med att skriva yttranden på begäran av den ena föräldern eftersom det då finns en risk för att nämnden uppfattas som partisk. Eftersom socialnämnden har lagreglerade uppgifter när det gäller att lämna upplysningar till domstolen i familjemål är det angeläget att stor försiktighet iakttas när uppgifter lämnas vid sidan av de bestämmelserna.⁷⁴⁵

17.6 Sekretessfrågor i samband med insatser till våldsutövare

I arbetet med insatser till våldsutövare kan det uppkomma frågor om sekretess och tystnadsplikt, till exempel om socialnämnden ska ha möjlighet att lämna vissa sekretessbelagda uppgifter om våldsutövarens behandling till den våldsutsatta för att kunna säkerställa den våldsutsattas säkerhet samtidigt som behandlingen pågår.

Sekretessen kan brytas om det finns samtycke eller om det är möjligt genom andra sekretessbrytande bestämmelser i till exempel 10 kap. och 26 kap. OSL. *Läs mer om sekretessbrytande bestämmelser i 10.1.4.*

Ett konkret exempel på när sekretessfrågor kan uppkomma är när den våldsutsatta ska kontaktas och erbjudas partnerkontakt. Redan uppgiften om att våldsutövaren är i kontakt med socialtjänsten och går i behandling är en uppgift som kan omfattas av sekretess. Exempel på annan information som kan vara betydelsefull vid partnerkontakt, och som därmed kan bli föremål för informationsutbyte, kan vara att våldsutövaren har avbrutit sin behandling, att denne har uteblivit från flera behandlingstillfällen eller att denne har börjat dricka alkohol igen. Även dessa uppgifter kan omfattas av sekretess. Om så är fallet behöver våldsutövaren häva sekretessen för de uppgifter som

⁷⁴³ JO:s beslut den 7 december 2020, dnr 4454-2019. Se också JO:s beslut den 15 februari 2021 i dnr 88-2021.

⁷⁴⁴ Se t.ex. JO:s beslut den 26 april 2019, dnr 7502-2017.

⁷⁴⁵ Se JO 2020/21 s. 531 samt JO 2019/20 s. 574 och däri gjorda hänvisningar.

behöver lämnas till den våldsutsatta. Detta gör våldsutövaren genom skriftligt eller muntligt samtycke.

I samband med att samtycke inhämtas från våldsutövaren är det viktigt att klarlägga till vem våldsutövaren medger ett utlämnande av uppgifter och i vilken utsträckning uppgifterna får lämnas.⁷⁴⁶ Exakt hur samtycket ska utformas och formuleras måste avgöras utifrån varje enskild situation. Lagen ställer inget formkrav för hur ett samtycke ska se ut. Ett samtycke kan vara både muntligt och skriftligt. JO har dock uttalat att eftersom det är fråga om känsliga uppgifter finns det skäl att inhämta samtycket i skriftlig form eller åtminstone föra anteckningar om när och hur samtycket inhämtats och att det är av vikt att undvika missförstånd och felbedömningar.⁷⁴⁷ JO har även pekat på vikten av att samtycket inte blir mer omfattande än vad som är nödvändigt.⁷⁴⁸ Samtidigt får samtycket inte heller vara alltför generellt. Ett alltför generellt samtycke kan leda till att samtycket förlorar sin rättsliga giltighet.⁷⁴⁹

Ett samtycke kan när som helst återkallas.⁷⁵⁰ Även om samtycket lämnats muntligt ska det dokumenteras av nämnden. Om den enskilde återkallar hela eller delar av sitt samtycke ska även detta dokumenteras så att det tydligt framgår att samtycket inte längre gäller eller har ändrats.⁷⁵¹

Frågor kan också uppkomma om när socialnämnden kan lämna uppgifter om brott till Polismyndigheten. Uppgifter om förebyggande av eller misstanke om brott som omfattas av sekretess kan under vissa förutsättningar lämnas till polis eller åklagare, utan hinder av sekretess.⁷⁵² *Läs mer om detta i kap. 11.*

⁷⁴⁶ Se JO 2011/12 s. 557.

⁷⁴⁷ JO 2010/11 s. 591 och 2010/11 s. 638.

⁷⁴⁸ JO 1990/91 s. 366.

⁷⁴⁹ Proposition 1979/80:2 med förslag till sekretesslag m.m. s. 33.

⁷⁵⁰ Se prop. 1979/80:2 s. 331.

⁷⁵¹ 5 kap. 5 § SOSFS 2014:5.

⁷⁵² 10 kap. 18-23 §§ OSL.

18. Att följa upp insatserna

Det är viktigt att insatser som ges till våldsutsatta, till barn som bevittnat våld eller till våldsutövare följs upp för att socialnämnden systematiskt ska kunna undersöka om insatserna leder till förbättringar eller behöver ändras eller utökas.

18.1 Ansvar för uppföljning

Kvaliteten i socialnämndens verksamheter ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.⁷⁵³ I kommunallagen finns generella krav på uppföljning och kontroll. Dessa krav gäller både för kommunens egen verksamhet och för verksamhet som nämnden överlämnat till någon annan.⁷⁵⁴

Som framgår av avsnitt 7.1 om ledningssystem ska den som bedriver socialtjänst med stöd av ledningssystemet planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten. Nämnden ska även utöva egenkontroll över verksamheten. Det innebär att nämnden systematiskt ska följa upp och utvärdera verksamhetens resultat och kontrollera att verksamheten bedrivs enligt ledningssystemets processer och rutiner.⁷⁵⁵

Det är alltid den nämnd som har beviljat en insats enligt SoL som i förhållande till den enskilde ansvarar för att insatsen uppfyller kraven på god kvalitet.⁷⁵⁶ Åtgärder som vidtas för att följa upp nämndens insatser ska dokumenteras.⁷⁵⁷

18.2 Dokumentera förändrade behov

Om behoven hos den enskilde förändras på ett sätt som gör att nämnden bedömer att den beslutade insatsen inte längre svarar mot den enskildes behov, ska detta dokumenteras. Av dokumentationen ska det också framgå vilka åtgärder som har vidtagits av nämnden för att anpassa insatsen till den enskildes behov.⁷⁵⁸

18.3 Särskilt om uppföljning av insatser som gäller barn

Socialnämnden ska kontinuerligt följa hur insatserna kontaktperson, kontaktfamilj och särskilt kvalificerad kontaktperson genomförs när dessa har beviljats barn och unga.⁷⁵⁹ Uppföljningen av öppna insatser enligt SoL bör göras i

⁷⁵³ 3 kap. 3 § SoL.

⁷⁵⁴ 6 kap. 6 § och 10 kap. 8 § KL.

⁷⁵⁵ Se 2 kap. 1 §, 3 kap. 2 § och 5 kap. 2 § SOSFS 2011:9.

⁷⁵⁶ Prop. 2005/06:115 s. 118.

⁷⁵⁷ Se 5 kap. 23 § SOSFS 2014:5.

⁷⁵⁸ Se 5 kap. 24 § SOSFS 2014:5.

⁷⁵⁹ 3 kap. 6 c § SoL.

samråd med den som utför insatsen. Utgångspunkten för uppföljningen av insatsen bör vara de mål som finns beskrivna i det underlag som ligger till grund för beslutet samt i den individuella planen enligt 2 kap. 7 § SoL eller genomförandeplanen, om sådana finns.⁷⁶⁰

Socialnämnden ska noga följa vården av de barn och unga som vårdas i ett familjehem, jourhem, stödboende eller HVB.⁷⁶¹ Socialnämnden är också skyldig att överväga om vården fortfarande behövs och hur vården bör inriktas och utformas eller ompröva vården.⁷⁶²

Socialnämnden får vidare följa upp ett barns situation när en utredning som gäller barnets behov av stöd och skydd har avslutats utan något beslut om insats.⁷⁶³ Dessutom får nämnden under vissa förutsättningar besluta om uppföljning av ett barns situation efter det att en placering i ett familjehem eller i ett HVB har upphört.⁷⁶⁴ Därutöver ska socialnämnden vid upphörande av vård enligt LVU följa upp barnets situation. Om barnet ska återförenas med den eller dem som har vårdnaden om barnet när vården upphör, men återföreningen behöver förberedas, ska socialnämnden följa upp den unges situation först när återföreningen har skett.⁷⁶⁵

Om behoven hos barnet förändras på ett sätt som gör att nämnden bedömer att den beslutade insatsen inte längre svarar mot barnets behov, ska detta dokumenteras. Av dokumentationen ska det också framgå vilka åtgärder som har vidtagits av nämnden för att anpassa insatsen till barnets behov.⁷⁶⁶

Åtgärder som vidtas för att följa upp nämndens insatser ska dokumenteras.⁷⁶⁷

Läs mer

- Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten
- Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten
- Placerade barn – Handbok för socialtjänsten
- LVU – Handbok för socialtjänsten

⁷⁶⁰ SOSFS 2014:6.

⁷⁶¹ 6 kap. 7 b § SoL.

⁷⁶² 6 kap. 8 § SoL och 13 § LVU.

⁷⁶³ 11 kap. 4 a § SoL.

⁷⁶⁴ 11 kap. 4 b § SoL.

⁷⁶⁵ 21 b § LVU.

⁷⁶⁶ Se 5 kap. 24 § SOSFS 2014:5.

⁷⁶⁷ Se 5 kap. 23 § SOSFS 2014:5.

19. Familjerättens arbete i familjer där det förekommer våld

Socialtjänstens familjerättshandläggare kan möta familjer där det förekommit våld och andra övergrepp. Barn som lever i familjer där det förekommer våld riskerar att fara illa och kan behöva olika slags insatser från socialtjänstens sida. Nedan redogörs kortfattat för familjerättens arbete i utvalda delar, med frågor som främst rör vårdnad, boende och umgänge i familjer där det förekommer våld. För ytterligare vägledning kring dessa frågor hänvisas till Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF).

19.1 Förekomst av våld måste uppmärksammas

Våld kan förekomma eller öka i samband med en separation eller vid svårigheter i samarbetet kring barnet (*läs mer om detta i kap. 3 och 4*). Det är därför viktigt att socialtjänsten tänker på vilka säkerhetsåtgärder som kan behövas, exempelvis i kontakten med föräldrarna. I samband med att föräldrar delges en familjerättsutredning eller en dom om vårdnad, boende eller umgänge kan det finnas risk för att våldet trappas upp. Ett samarbete med individ- och familjeomsorgen är ofta nödvändigt för att den våldsutsatta föräldern ska kunna få hjälp och stöd.

Om det i familjerättens arbete framkommer uppgifter som talar för att barn har utsatts för eller har bevittnat våld, ska handläggaren informera den enhet som handlägger barnavårdsärenden om detta så att en utredning om barnets behov av stöd och hjälp kan inledas.⁷⁶⁸ Socialnämnden har ansvar för att fastställa rutiner för hur sådan information ska föras vidare till den del av verksamheten som har utredningsansvaret.⁷⁶⁹

Socialnämnden ska också samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra. Om insatser ges till flera personer i en familj, ska samtliga insatser samordnas.⁷⁷⁰ Det är till exempel viktigt att familjerätten samarbetar med den enhet som handlägger barnavårdsärendet när barnet är aktualiserat på båda enheterna. Likaså behöver familjerätten samarbeta med den som handlägger den våldsutsatta förälderns behov av insatser. Även samverkan med den som handlägger ett ärende som rör den våldsutövande föräldern kan behövas. *Läs mer om samverkan i kap. 10.*

⁷⁶⁸ Jfr prop. 2012/13:10 s. 45.

⁷⁶⁹ Se 2 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

⁷⁷⁰ Se 2 kap. 9 § HSLF-FS 2022:39.

19.2 Barnets bästa i familjerätten

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.⁷⁷¹ Det innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, som till exempel rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders önskan att ha kontakt med barnet.⁷⁷² Uttrycket barnets bästa får inte användas slentrianmässigt, utan såväl domstolar som socialnämnder behöver ha ett tydligt resonemang utifrån det enskilda fallet. Vad som är barnets bästa anges inte i lagtext, men i 6 kap. 2 a § andra stycket FB anges vissa omständigheter som ska beaktas vid bedömningen. Den uppräkningslista av barnets grundläggande rättigheter som görs i 6 kap. 1 § FB kan också vara till hjälp. Här anges att barnet har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran och ska behandlas med aktning för sin person och egenart. Kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling får inte förekomma.⁷⁷³

I förarbetena anges att om en förälder utsätter ett barn eller någon annan i familjen för våld, trakasserier eller andra kränkningar är det i de flesta fall bäst för barnet att den föräldern inte får del i vårdnaden. Det är knappast möjligt att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg inom ramen för gemensam vårdnad om en förälder gör sig skyldig till övergrepp mot den andre föräldern eller någon annan i familjen. Gemensam vårdnad kan vara oförenligt med barnets bästa även om en konflikt mellan föräldrarna inte kan sägas vara så svår och djup att det är omöjligt för dem att samarbeta.⁷⁷⁴

Vid bedömningen av vad som är barnets bästa ska det enligt 6 kap. 2 a § andra stycket FB särskilt fästas avseende vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligt förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Barnets åsikter är också en faktor att ta hänsyn till vid bedömningen av barnets bästa.⁷⁷⁵ Barnet ska få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Hänsyn ska tas till barnets åsikter i förhållande till barnets ålder och mognad.⁷⁷⁶

19.2.1 Riskbedömning

Socialnämnden ska vid bedömningen av barnets bästa fästa särskilt avseende vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp, att barnet olovligt förs bort, hålls kvar eller annars far illa.⁷⁷⁷ Bestämmelsen tar sikte på att det är risken som ska beaktas. Det behöver alltså inte vara klarlagt att det kommer att inträffa. Det räcker med att det finns omständigheter som

⁷⁷¹ Se 6 kap. 2 a § första stycket FB.

⁷⁷² Se propositionen 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge s. 104 och prop. 2005/06:99 s. 85.

⁷⁷³ Jfr prop. 2005/06:99 s. 39-40.

⁷⁷⁴ Prop. 2005/06:99 s. 42, 51 och 87.

⁷⁷⁵ Jfr barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 14 (CRC/C/GC/14) Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa p. 43-45 och allmänna kommentar nr. 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 70-74.

⁷⁷⁶ Se 6 kap. 2 b § FB.

⁷⁷⁷ Se 6 kap. 2 a § andra stycket FB.

tar för att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa. Att en eventuell polisanmälan om våld inte lett till en fällande dom ska inte tolkas som att det är klarlagt att barnet inte löper någon risk.⁷⁷⁸

När uppgifter om våld förs fram måste uppgifterna alltid provas och en riskbedömning göras. Bedömningen av risken ska väga tungt och få betydelse för bedömningen av vad som är bäst för barnet. Det gäller inte bara övergrepp som är riktade direkt mot barnet, utan även övergrepp som riktar sig mot andra i familjen, till exempel mot en förälder eller ett syskon. Omständigheter som kan ha betydelse för bedömningen är till exempel tidigare övergrepp, hot om övergrepp, allmän attityd till våld, missbruksproblem och psykisk sjukdom.⁷⁷⁹

Om det är utrett att en förälder tidigare gjort sig skyldig till övergrepp bör en nyanserad bedömning göras av det inträffade enligt förarbetena. Om övergreppen har skett systematiskt under en längre tid, varit allvarliga eller riktats mot flera personer finns det ofta skäl att utgå ifrån att barnet skulle fara illa med den föräldern som vårdnadshavare. Detsamma gäller om det framgår att övergreppen är ett utslag av förövarens behov av att utöva makt och kontroll. Ett sådant beteende kan vara svårt att förändra och innebär allmänt sett en större risk för att barnet ska fara illa. Om en förälder däremot gjort sig skyldig till en enstaka överilad handling mot den andre föräldern kan risken vara mindre för att barnet kommer att fara illa. Det är också av betydelse när i tiden våldet eller kränkningarna har ägt rum. Om övergreppen ligger längre tillbaka i tiden och förhållandet mellan föräldern och barnet har fungerat väl efter detta behöver det inte innebära att det alltid finns en risk för att barnet kommer att fara illa. Är det omvänt så att övergreppen nyligen ägt rum och förhållandet mellan barnet och föräldern är osäkert, kan risken vara större. Om den våldsutövande föräldern har genomgått behandling för att undvika en upprepning är även det en omständighet som behöver beaktas i bedömningen. Hänsyn måste också tas till barnets inställning.⁷⁸⁰

Läs mer

- Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge – Ett stöd för familjerättens handläggning

19.2.2 Barnets behov av en nära och god kontakt med föräldrarna

I de allra flesta fall är det bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna, även om de inte bor tillsammans. Men barnets rätt till kontakt med båda sina föräldrar innebär inte att barnet under alla förhållanden måste leva eller umgås med en förälder. Ett barn måste ha en absolut rätt att inte själv bli utsatt för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling.⁷⁸¹

När det finns risk för övergrepp eller bortförande kan rätten fatta beslut om umgänge genom exempelvis brev- eller telefonkontakt. I vissa fall kan det bästa för barnet vara att ingen kontakt alls äger rum.⁷⁸²

⁷⁷⁸ Prop. 2005/06:99 s. 42 och 86.

⁷⁷⁹ Prop. 2005/06:99 s. 41-44 och 85-86.

⁷⁸⁰ Prop. 2005/06:99 s. 42-43.

⁷⁸¹ Prop. 2005/06:99 s. 41 och 85.

⁷⁸² Jfr prop. 2005/06:99 s. 88-89 och prop. 2009/10:192 s. 12.

Om det blir aktuellt med umgänge med en förälder som utövat våld är det viktigt att värdera vilka risker det kan medföra för barnet, såväl psykiskt som fysiskt, och att ta hänsyn till barnets egen inställning till umgänge. Barnet ska inte behöva bevittna våld mot den andra föräldern i samband med umgänge.

19.2.3 Barnets rätt att komma till tals

När det förekommer uppgifter om våld i familjen är det särskilt viktigt att barnets egen uppfattning om sin situation tydligt framkommer i socialnämndens ställningstagande.

För att kunna bedöma vad som är barnets bästa behöver barnet få möjlighet att komma till tals. Barnets rätt att komma till tals i olika familjerättsliga sammanhang regleras, förutom i 6 kap, 2 b § FB, även i bland annat 6 kap. 19–20 a §§ FB och artikel 12 i barnkonventionen.

Det är viktigt att lyssna på barnet och respektera det som en egen individ med egna uppfattningar. Alla barn, oavsett ålder, har rätt att komma till tals. En förutsättning för att barnet ska kunna uttrycka sina åsikter är att hen får relevant information om det saken gäller, vilket hen också har rätt till.⁷⁸³

Läs mer

- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

19.3 Samarbetssamtal

Kommunen ska sörja för att föräldrar kan erbjudas samtal under sakkunnig ledning i syfte att nå enighet i frågor som gäller vårdnad, boende, umgänge och frågor som gäller barnets försörjning (samarbetssamtal).⁷⁸⁴

När separerade föräldrar behöver hjälp att hantera svårigheter och konflikter i sitt föräldraskap kan samarbetssamtal vara en väg att gemensamt komma fram till vad som är bäst för barnet. Samarbetssamtal är frivilliga för föräldrarna.

19.3.1 När samarbetssamtal kan ifrågasättas

Innan samarbetssamtal inleds bör samtalsledaren, genom föräldrarna, i regel genom enskilda samtal, ta reda på om det har förekommit våld eller andra övergrepp, hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen. Om så är fallet bör samtalsledaren noga överväga om det är lämpligt att påbörja samtal.⁷⁸⁵

Om samarbetssamtal påbörjas, bör föräldrarna underrättas om under vilka former dessa samtal kommer att genomföras och om särskilda åtgärder behöver vidtas i anslutning till samtalen.⁷⁸⁶ *Läs mer om särskilda åtgärder samt om avbrytande av samarbetssamtal i avsnitt 19.3.2 och 19.3.3.*

⁷⁸³ Se barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 12 (CRC/C/GC/12) Barnets rätt att bli hörd p. 25 och 6 kap. 2 b § FB.

⁷⁸⁴ Se 5 kap. 3 § SoL och 6 kap. 18 § FB. MFoF har tagit fram en webbaserad utbildning för samarbetssamtalsledare, se <https://www.mfof.se/varldnad-boende-och-umgange/utbildning-i-samarbetssamtal.html>.

⁷⁸⁵ MFoF:s allmänna råd (HSLF-FS 2017:51) om socialnämndens utredning och fastställande av faderskap eller föräldraskap.

⁷⁸⁶ HSLF-FS 2017:51.

Läs mer

- Vårdnad, boende och umgänge – Stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt

19.3.2 Särskilda åtgärder för samtalen

Om en förälder uppger att det har förekommit våld eller andra problem behöver samtalsledaren bedöma vilka säkerhetsåtgärder som kan behövas vid samtalen, om samtalen alls ska påbörjas. Bedömningen görs dels utifrån den våldsutsattas upplevelse och beskrivning – det vill säga hur personen bedömer risker och skyddar sig – dels utifrån en riskbedömning av den våldsbenägne, utifrån kända riskfaktorer.

En säkerhetsplan görs upp i samråd med den våldsutsatta föräldern. I en sådan kan det till exempel ingå att föräldrarna inte ska komma och gå samtidigt eller att tider för enskilda samtal inte ska bokas i anslutning till varandra. Det måste också finnas möjlighet att vänta i olika rum. Den våldsutsatta föräldern kan också ha någon som följer med och möter eller ha möjlighet att gå ut en annan väg.⁷⁸⁷

Samtalsledaren bör ta reda på i vilken utsträckning barnet har bevittnat våld, andra övergrepp eller kränkande behandling och hur barnet har reagerat. Vidare bör samtalsledaren ta reda på om barnet självt har blivit utsatt och om barnet kan behöva stöd.⁷⁸⁸

Om det inte är olämpligt bör samtalsledaren ta med barnet i något skede av samtalen för att ge information och låta barnet berätta om sin situation samt ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning.⁷⁸⁹

19.3.3 Avbrytande av samtal

Om samtalsledaren anser att fortsatta samarbetssamtal inte kan hjälpa föräldrarna att lösa frågorna om vårdnad, boende och umgänge, bör föräldrarna informeras och samtalen avslutas. Samtalen bör också avslutas om samtalsledaren bedömer att samtalen endast är ett sätt att försöka kontrollera den andra föräldern eller få tillfälle att träffa denne. Om samtalen avslutas, bör föräldrarna informeras om möjligheten till stöd och hjälp i någon annan form, både för sig själva och för barnet. Ett sådant stöd kan vara familjerådgivning, föräldragrupper, familjestödsverksamheter eller barngrupper.⁷⁹⁰

19.4 Avtal

Föräldrar som är överens kan reglera frågor om vårdnad, boende och umgänge genom avtal. Kommunen har skyldighet att sörja för att föräldrarna får hjälp med att träffa avtal.⁷⁹¹ Ett avtal som godkänts av socialnämnden får samma verkan som en dom, vilket innebär att det kan verkställas.⁷⁹²

⁷⁸⁷ Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt; 2012.

⁷⁸⁸ HSLF-FS 2017:51.

⁷⁸⁹ Se HSLF-FS 2017:51.

⁷⁹⁰ HSLF-FS 2017:51.

⁷⁹¹ 5 kap. 3 § SoL.

⁷⁹² Prop. 1997/98:7 s. 87.

Vid socialnämndens prövning av föräldrarnas avtal ska nämnden se till att frågor om vårdnad, boende eller umgänge blir tillräckligt utredda.⁷⁹³

Innan socialnämnden godkänner ett avtal om vårdnad, boende och umgänge bör utredaren träffa föräldrarna.⁷⁹⁴

Utredaren bör i samtalet med föräldrarna ta reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp eller om barnet olovligt har förts bort, hållits kvar eller på annat sätt farit illa. Utredaren bör också ta reda på om det har förekommit hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen och hur barnet i så fall har upplevt detta. I samtalet med föräldrarna bör utredaren också ta upp om det föreligger risk för att barnet kan fara illa.⁷⁹⁵

Om det inte är olämpligt bör utredaren samtala med barnet för att ge information, låta barnet berätta om sin situation för att ge barnet möjlighet att förmedla sin inställning. Om det inte är möjligt att tala direkt med barnet, bör utredaren bilda sig en uppfattning om barnets inställning genom samtalet med föräldrarna.⁷⁹⁶

19.5 Upplysningar

I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten, om det behövs, fatta ett interimistiskt beslut. Innan rätten fattar ett sådant beslut kan rätten hämta in upplysningar från socialnämnden. Ett sådant interimistiskt beslut gäller till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden.⁷⁹⁷

En anledning till att ett interimistiskt beslut behöver fattas kan vara att det finns misstankar om våld i familjen eller risk för att barnet ska föras bort.

Innan socialnämnden lämnar upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet.⁷⁹⁸ Handläggaren bör i samtalen med föräldrarna ta reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp eller om barnet olovligt har förts bort, hållits kvar eller på något annat sätt farit illa. Handläggaren bör också ta reda på om det har förekommit hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen och hur barnet i så fall har upplevt detta. I samtalet med föräldrarna bör det också tas upp om det föreligger risk för att barnet kan fara illa. Om handläggaren gör bedömningen att det inte är lämpligt att ha ett samtal med föräldrarna eller att tala med barnet, bör orsaken till detta redovisas för domstolen. Det kan ibland vara lämpligt att istället låta barnet komma till tals genom personer i barnets omgivning som känner barnet väl.⁷⁹⁹

Om föräldrarna eller barnet lämnar uppgifter om våld eller andra övergrepp eller om nämnden på annat sätt har kännedom om sådana uppgifter, till exempel i en barnavårdsutredning, är det viktigt att dessa uppgifter kommer

⁷⁹³ Se 6 kap. 17 a § fjärde stycket FB.

⁷⁹⁴ HSLF-FS 2017:51.

⁷⁹⁵ HSLF-FS 2017:51.

⁷⁹⁶ Se HSLF-FS 2017:51.

⁷⁹⁷ Se 6 kap. 20 § första och andra stycket FB.

⁷⁹⁸ Se 6 kap. 20 § andra stycket FB.

⁷⁹⁹ HSLF-FS 2017:51.

till domstolens kännedom så och kan vägas in i bedömningen vid det interimistiska beslutet.⁸⁰⁰

19.6 Utredning om vårdnad, boende eller umgänge

Socialnämnden är skyldig att på begäran av rätten utreda frågan om vårdnad, boende eller umgänge.⁸⁰¹ Normalt vänder sig domstolen till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört. *Läs mer om vad som gäller om någon av föräldrarna har skyddade personuppgifter i avsnitt 19.6.1.*

Om det inte är olämpligt ska den som utför utredningen höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut.⁸⁰²

I samtalen med föräldrarna bör utredaren ta reda på om barnet eller någon annan i familjen har utsatts för våld eller andra övergrepp eller om barnet olovligen har förts bort, hållits kvar eller på något annat sätt farit illa. Utredaren bör också ta reda på om det har förekommit hot, missbruk, psykisk ohälsa eller andra problem i familjen. I så fall bör utredaren ställa frågor till föräldrarna om vad barnet har upplevt, om barnet självt har blivit utsatt och hur barnet har påverkats. Utredaren bör också ta reda på hur föräldrarnas omsorgsförmåga har påverkats och vilka möjligheter de har att tillgodose barnets behov. I samtalet med föräldrarna bör utredaren också ta upp om det föreligger risk för att barnet kan fara illa. Om en förälder lämnar graverande uppgifter om den andra föräldern, till exempel om missbruk, våldsbenägenhet eller annan svår problematik, bör utredaren så snart det är möjligt låta den andra föräldern bemöta uppgifterna. Utredaren bör träffa barnet både enskilt och tillsammans med respektive förälder. Om våld eller andra övergrepp, hot, missbruk eller psykisk ohälsa har förekommit i familjen, bör utredaren ta reda på vilka konsekvenser detta har fått för barnet.⁸⁰³

Om utredaren bedömer att det är olämpligt att tala direkt med barnet, kan barnet komma till tals till exempel genom att utredaren samtalar med personer i barnets omgivning som känner barnet väl.

Utredaren bör i sin bedömning bland annat särskilt lyfta fram om det finns en risk för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller andra övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller på annat sätt far illa. Ett förslag till beslut som lämnas till domstolen bör vara väl motiverat och beskriva vilka konsekvenser det får för barnet. Om det är olämpligt att lämna ett förslag till beslut, bör utredaren ange skälen för detta. Ett resonemang om vad olika alternativ kan innebära för barnet på kort och lång sikt bör alltid redovisas.⁸⁰⁴ Om en förälder motsätter sig gemensam vårdnad, måste alltid en prövning göras av de skäl som den föräldern framför. Detta är tydligt, inte minst om motståndet mot gemensam vårdnad har sin grund i sådana förhållanden som våld eller andra former av övergrepp från den andra förälderns sida.⁸⁰⁵

⁸⁰⁰ Jfr 6 kap. 2 a § FB.

⁸⁰¹ Se 6 kap. 19 § andra och tredje stycket FB.

⁸⁰² Se 6 kap. 19 § fjärde stycket FB.

⁸⁰³ HSLF-FS 2017:51.

⁸⁰⁴ HSLF-FS 2017:51.

⁸⁰⁵ Prop. 2005/06:99 s. 50.

19.6.1 Utredningar när någon av föräldrarna har skyddade personuppgifter

När en förälder har skyddade personuppgifter är frågan dels vilken domstol som är behörig att ta upp ett mål om vårdnad, boende och umgänge, dels vilken socialnämnd som är lämplig att verkställa sådana utredningar. *Läs mer om skyddade personuppgifter i avsnitt 8.3.4.*

19.6.1.1 Behörig domstol

Huvudregeln är att frågor om vårdnad, boende och umgänge tas upp i domstolen på den ort där barnet har sin hemvist. Om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra var barnet har sin hemvist, får frågor om vårdnad, boende eller umgänge tas upp även av rätten i den ort där någon av parterna har sin hemvist. Om det kan antas att sekretess gäller också för de uppgifter som behövs för att avgöra parternas hemvist, får frågorna tas upp även av Stockholms tingsrätt. Detsamma gäller om det kan antas att sekretess gäller för de uppgifter som behövs för att avgöra barnets och en parts hemvist och den andra parten saknar hemvist i landet. Om det inte finns någon behörig domstol enligt ovan tas målet upp av Stockholms tingsrätt.⁸⁰⁶

En förälder med skyddade personuppgifter behöver inte väcka talan gentemot barnets andra förälder hos domstolen i barnets hemkommun, utan kan välja en annan domstol för att inte avslöja var föräldern och barnet bor. Detta följer av bestämmelser i rättegångsbalken. Domstolen prövar inte självmant sin behörighet. En sådan prövning görs först efter att motparten gjort en eventuell invändning mot domstolens behörighet.⁸⁰⁷ Görs inte en sådan invändning från den andre föräldern, kan domstolen handlägga tvisten, även om den formellt sett inte är behörig.

19.6.1.2 Ansvarig kommun

Det är rätten som fastställer riktlinjerna för hur en utredning ska bedrivas. Domstolen kan uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utföra utredningen.⁸⁰⁸ Normalt vänder sig domstolen till socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört med en begäran om utredning.

Har en förälder skyddade personuppgifter kan rätten vända sig till socialnämnden i den kommun där den förälder som inte har skyddade personuppgifter bor. En annan möjlighet är att socialnämnden i en kommun där barnet tidigare var folkbokförd får uppdraget. Ytterligare en möjlighet är att utredningen görs en socialnämnd i en kommun där familjen tidigare bott. Syftet med att ärendet inte handläggs i barnets hemvistikommun är naturligtvis att orten, där den som har skyddade personuppgifter bor, inte ska avslöjas.

En socialnämnd kan alltid samråda med domstolen om lämplig socialnämnd.

Vilken socialnämnd som genomfört utredningen kan inte hemlighållas med stöd av 10 kap. 3 § OSL, då detta enligt Justitiekanslern (JK) inte är förenligt med grundläggande rättssäkerhetskrav.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ Se 6 kap. 17 § FB.

⁸⁰⁷ Se 10 kap. 18 § RB.

⁸⁰⁸ Se 6 kap. 19 § tredje stycket FB.

⁸⁰⁹ JK:s beslut den 31 mars 2003, dnr 2967-01-21 och 1151-02-21.

Läs mer

- Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt

19.7 Umgänge med kontaktperson eller umgängesstöd

En kontaktperson är en frivillig insats som nämnden kan bevilja föräldrar eller barn som har behov av det.⁸¹⁰ Kontaktpersonens väsentligaste uppgift ska vara att fungera som ett personligt stöd och hjälpa till på olika sätt.⁸¹¹ En kontaktperson kan till exempel vara med i samband med umgänge.

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om *barnet* behöver det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget, så kallat umgängesstöd.⁸¹² Syftet med umgängesstödet är att det ska bidra till trygghet när barnet saknar en nära relation till föräldern, när något umgänge inte ägt rum under lång tid eller när barnet av något annat skäl känner oro eller inte har tillit till föräldern. Oron kan också böttna i att den förälder barnet bor hos känner oro över att ett umgänge ska ske och, oavsett om oron är befogad eller ej, överför sin oro till barnet. Umgängesstöd kan också behövas när umgängesföräldrarnas omsorgsförmåga i något avseende brister. Ytterligare skäl kan vara att en person behöver medverka vid hämtning och lämning av barnet för att barnet ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer.⁸¹³

Det bör betonas att den person som medverkar vid umgänget inte ska ses som en person med ett särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Umgängesstöd kan inte förutsättas utgöra en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida.⁸¹⁴

Läs mer

- Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt

19.8 Socialnämndens ansvar för att följa upp familjerättsärenden

Socialnämnden ska i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts.⁸¹⁵ Efter avslutad utredning och när rättens dom har vunnit laga kraft bör socialnämnden erbjuda föräldrarna en tid för uppföljningssamtal. I samband med detta bör utredaren även erbjuda barnet ett uppföljningssamtal, om det inte är olämpligt.⁸¹⁶

⁸¹⁰ Se 3 kap. 6 b § SoL.

⁸¹¹ Se prop. 1979/80:1 s. 227–228.

⁸¹² Se 6 kap. 15 c § FB.

⁸¹³ Se prop. 2009/10:192 s. 10–11.

⁸¹⁴ Se Prop. 2009/10:192 s. 11.

⁸¹⁵ Se 5 kap. 1 § SoL.

⁸¹⁶ HSLF-FS 2017:51.

Socialnämnden bör också erbjuda ett samtalstillfälle för uppföljning i de fall föräldrarna nått en överenskommelse om vårdnad, boende och umgänge genom samarbetssamtal. Detsamma gäller när föräldrar fått socialnämndens hjälp att träffa avtal om vårdnad, boende och umgänge.⁸¹⁷

Om socialnämnden får veta att någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge eller förmyndarskap för ett barn, ska nämnden göra en framställning eller ansökan om det hos den domstol till vilken ärendet hör.⁸¹⁸

Läs mer

- Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt

⁸¹⁷ Se HSLF-FS 2017:51.

⁸¹⁸ 5 kap. 2 § SoF.

DEL 3 – HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

20. Hälso- och sjukvårdens ansvar

Hälso- och sjukvårdens olika verksamheter har en viktig roll för att upptäcka och uppmärksamma våld, verka för att våldsutsatta barn och vuxna samt barn som bevittnat våld erbjuds vård och hänvisa till stöd- och hjälpinsatser från andra aktörer. Hälso- och sjukvården kan i alla typer av verksamheter på ett tidigt stadium komma i kontakt med våldsutsatta och barn som bevittnat våld. Det kan handla om personer som söker vård för att få akuta skador om-sedda, eller personer som söker vård för oro, ångest och sömnsvårigheter, eller uppvisar skador och varierande, diffusa symtom för vilka det kan vara svårt att ställa diagnos.

Hälso- och sjukvården kan även komma i kontakt med personer som utsatt närstående för våld. Till exempel inom psykiatri och beroendevården samt inom primärvården. Utöver insatser från hälso- och sjukvården kan dessa patienter även behöva insatser från andra aktörer, så som socialtjänsten.

I det följande redogörs för hälso- och sjukvårdens ansvar i arbetet med våld i nära relationer. För verksamhet som omfattas av HSL gäller 1 kap. och 7 kap. i HSLF-FS 2022:39.⁸¹⁹

HSLF-FS 2022:39 ska tillämpas av vårdgivare i deras arbete med våld i nära relationer.⁸²⁰ Med vårdgivare avses statlig myndighet, region och kommun i fråga om sådan hälso- och sjukvård som myndigheten, regionen eller kommunen har ansvar för samt annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver hälso- och sjukvård.⁸²¹

20.1 Allmänt om hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården har som mål att tillhandahålla vård för en god hälsa och en vård på lika villkor för hela befolkningen och ska även arbeta för att förebygga ohälsa.⁸²² Med hälso- och sjukvård avses i HSL åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador, sjuktransporter samt omhändertagande av avlidna.⁸²³

Vården ska ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet. Den som har det största behovet av hälso- och sjukvård ska ges företräde till vården.⁸²⁴

Hälso- och sjukvården ska vidare bedrivas så att kraven på god vård uppfylls.⁸²⁵ Patienten ska få sakkunnig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som är av god kvalitet och som står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet.⁸²⁶ När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa

⁸¹⁹ 1 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39.

⁸²⁰ 1 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

⁸²¹ 1 kap. 3 § PSL och 2 kap. 3 § HSL.

⁸²² 3 kap. 1 § första stycket och 2 § HSL.

⁸²³ Se 2 kap. 1 § HSL.

⁸²⁴ 3 kap. 1 § andra stycket HSL.

⁸²⁵ 5 kap. 1 § HSL.

⁸²⁶ Se 6 kap. 1 § PSL.

särskilt beaktas.⁸²⁷ Hälso- och sjukvården ska vara lätt tillgänglig och patienten ska snarast få en medicinsk bedömning av sitt hälsotillstånd, om det inte är uppenbart obehövligt.⁸²⁸

20.1.1 Ansvar för att erbjuda hälso- och sjukvård

Regionen har ansvar för att erbjuda en god hälso- och sjukvård till både barn och vuxna som är bosatta inom regionen. Detsamma gäller i fråga om den som har *skyddad folkbokföring* och som stadigvarande vistas inom regionen. Regionen ska verka för en god hälsa hos befolkningen⁸²⁹ och erbjuda hälso- och sjukvård till EU- och EES-medborgare som inte är bosatta i Sverige men som enligt EU:s förordning har rätt till vårdförmåner i Sverige.⁸³⁰ Svenska utlandsstuderande med flera som omfattas av förordningen ska erbjudas hälso- och sjukvård av regionen.⁸³¹

Regionen ska erbjuda öppen vård åt dem som omfattas av en annan regions ansvar för hälso- och sjukvård.⁸³² Dessa patienter omfattas dock inte av regionens vårdgaranti.⁸³³ I övrigt ska vården ges på samma villkor som de som gäller för de egna invånarna.⁸³⁴ Regionen ska också erbjuda vård till dem som behöver omedelbar hälso- och sjukvård, även om de inte är bosatta inom regionen.⁸³⁵

20.1.1.1 Vård till asylsökande med flera och utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd

För asylsökande med flera⁸³⁶ och utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd, finns bestämmelser om skyldighet för regionen att, *utöver* vad som följer av HSL, erbjuda hälso- och sjukvård för utlänningar som vistas i en region utan att anses bosatta där. Detta regleras i lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. och lagen (2013:407) om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd. Reglerna innebär bland annat att asylsökande barn med flera och barn som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd ska erbjudas hälso- och sjukvård i samma omfattning och på samma villkor som barn som är bosatta

⁸²⁷ 5 kap. 6 § HSL.

⁸²⁸ Se 2 kap. 1-2 §§ PL.

⁸²⁹ 8 kap. 1 § HSL.

⁸³⁰ Enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. Se 8 kap. 2 § första stycket p. 1 HSL. I den utsträckning familjemedlemmar till dessa personer har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och moderskap enligt vad som följer av förordningen, ska familjemedlemmarna erbjudas vård av samma region, se 8 kap. 2 § andra stycket HSL.

⁸³¹ 8 kap. 2 § första stycket p. 2 HSL med hänvisning till 5 kap. 7 § första stycket socialförsäkringsbalken.

⁸³² 8 kap. 4 § HSL och 9 kap. 1 § PL.

⁸³³ 9 kap. 1 § HSL och 2 kap. 3 § PL.

⁸³⁴ 8 kap. 3 § HSL.

⁸³⁵ 8 kap. 4 § HSL.

⁸³⁶ Med asylsökande m.fl. avses här de som omfattas av personkretsen i 4 § lagen (2008:344) om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl., dvs utlänningar som 1. har ansökt om uppehållstillstånd i Sverige som flykting enligt 4 kap. 1 § eller som alternativt skyddsbehövande enligt 4 kap. 2 § utlänningslagen (2005:716) eller motsvarande äldre bestämmelser och som inte är folkbokförda här i landet, 2. har ansökt om eller beviljats uppehållstillstånd med tillfälligt skydd eller uppehållstillstånd efter tillfälligt skydd med stöd av bestämmelserna i 21 kap. 2, 3, 4 eller 6 § utlänningslagen och som inte är folkbokförda här i landet, 3. hålls i förvar enligt 10 kap. 1 eller 2 § utlänningslagen och som inte har placerats i kriminalvårdsanstalt, häkte eller polisarrest, eller 4. vistas här med stöd av tidsbegränsat uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 eller 15 d § utlänningslagen. Sådana utlänningar som avses i punkt 1 eller 2 omfattas även om de har meddelats ett beslut om avvisning eller utvisning. Det gäller dock inte en utlänning som håller sig undan så att beslutet inte kan verkställas.

inom regionen.⁸³⁷ För personer som är över 18 år ska regionen bland annat erbjuda vård som inte kan anstå, mödrahälsovård och vård vid abort.⁸³⁸

Barn och vuxna som vistas i en region med stöd av tidsbegränsat uppehållstillstånd enligt 5 kap. 15 § eller 15 d § UtL ska erbjudas vård i samma omfattning som den som är bosatt inom regionen.⁸³⁹ Det kan handla om personer som beviljats ett tidsbegränsat uppehållstillstånd för att förundersökning eller huvudförhandling i brottmål ska kunna genomföras. Det kan även gälla personer vars ansökan om asyl har avslagits, men som utifrån vissa förutsättningar beviljats ett tillfälligt uppehållstillstånd på grund av arbete eller anknytning.⁸⁴⁰

20.1.1.2 Kommunen som huvudman

Varje *kommun* har ansvar för att erbjuda god hälso- och sjukvård till dem som bor i de olika former av särskilda boenden (exempelvis särskilda boendeformer för äldre och personer med funktionsnedsättning) och till dem som vistas i dagverksamhet. Kommunen får även erbjuda den som vistas i kommunen hälso- och sjukvård i hemmet i ordinärt boende och i så kallat biståndsbedömt trygghetsboende. Kommunens ansvar omfattar däremot inte sådan hälso- och sjukvård som meddelas av läkare.⁸⁴¹ Kommunen är också huvudman för den kommunala skolan och dess elevhälsa.

20.1.1.3 Privata vårdgivare

Regioner och kommuner får med bibehållet huvudmannaskap sluta avtal med *någon annan* om att utföra de uppgifter som regionen eller kommunen ansvarar för enligt HSL. Av avtalet ska framgå de särskilda villkor som gäller för överlämnandet.⁸⁴² Det kan exempelvis handla om en enskild näringsidkare och andra privata vårdgivare.

20.1.2 Samtycke och rätt till information

I hälso- och sjukvården är utgångspunkten att den vård som ges är frivillig och ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet. Hälso- och sjukvård får inte ges utan patientens samtycke om inte annat följer av lag, till exempel om tvångsvård blir aktuellt, exempelvis enligt LPT.⁸⁴³ Patienten får när som helst ta tillbaka sitt samtycke. Om en patient avstår från viss vård eller behandling, ska patienten få information om vilka konsekvenser detta kan medföra.⁸⁴⁴

Innan samtycke inhämtas ska patienten få information enligt 3 kap. PL.⁸⁴⁵ Där finns särskilda bestämmelser om att vårdpersonalen ska ge patienten information och att denna information bland annat ska anpassas efter vad som

⁸³⁷ Se 5 § första och andra stycket lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. och 6 § lagen om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.

⁸³⁸ 7 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. och 10 § lagen om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.

⁸³⁹ Se 5 § andra stycket lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl.

⁸⁴⁰ Se 15 § och 15 d § UtL.

⁸⁴¹ Se 12 kap. 1 – 3 §§ HSL.

⁸⁴² Se 15 kap. 1 § HSL.

⁸⁴³ 4 kap. 1 § och 2 § första stycket PL. Tvångsvård inom hälso- och sjukvården regleras i LPT, LRV eller smittskyddslagen (2004:168), SmL. Vård utan samtycke kan även bli aktuellt i situationer då en patients vilja på grund av medvetlöshet eller av någon annan orsak inte kan utredas, se närmare i 4 kap. 4 § PL.

⁸⁴⁴ 4 kap 2 § tredje stycket PL.

⁸⁴⁵ 4 kap. 2 § PL.

är relevant i det enskilda fallet samt till mottagarens ålder, mognad, erfarenhet, språkliga bakgrund och andra individuella förutsättningar.⁸⁴⁶

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska om det behövs använda tolk när de informerar. Det kan exempelvis bli aktuellt när patienter inte förstår eller talar svenska fullt ut.⁸⁴⁷ Enligt HSL finns även en skyldighet att erbjuda tolktjänst för vardagstolkning för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade.⁸⁴⁸ *Läs mer om tolk och tolktjänst i avsnitt 5.2.*

Hälso- och sjukvården ska så långt som möjligt utformas och genomföras i samråd med patienten.⁸⁴⁹ Patientens närstående ska även få möjlighet att medverka vid utformningen och genomförandet av vården, om det är lämpligt och om bestämmelser om sekretess eller tystnadsplikt inte hindrar detta.⁸⁵⁰ Som närstående i PL räknas bland annat patientens vårdnadshavare, egna barn och övriga familj, samt i vidare bemärkelse andra personer som patienter står nära som till exempel mycket nära vänner.⁸⁵¹

När det gäller personer som är eller kan vara utsatta för våld i nära relation är det förstås viktigt att vara aktsam på om det är lämpligt att närstående medverkar samt att ge patienten möjlighet att träffa personalen i enrum. Det kan dock finnas andra närstående som patienten kan vilja involvera och som kan ge ett bättre stöd om den/de får möjlighet att få information och vara delaktig. *Läs mer om hälso- och sjukvårdspersonalens åtgärder för våldsutsatta vuxna i kap. 24 och om åtgärder för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld i kap. 25.*

Läs mer

- Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig – Handbok för vårdgivare, chefer och personal

20.2 Hälso- och sjukvård till barn

Varje barn har rätt till bästa möjliga hälsa och när hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.⁸⁵² När patienten är ett barn behöver vården emellertid även beakta att barnets vårdnadshavare har både rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter, såsom frågor om vård.⁸⁵³ Om barnet har två vårdnadshavare är utgångspunkten att de fattar gemensamma beslut om åtgärder som rör barnet.⁸⁵⁴

Hälso- och sjukvården ska på socialnämndens initiativ, i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa, samverka med samhällsorgan, organisationer och andra som berörs. Bestämmelser om skyldighet att anmäla till socialnämnden att ett barn kan behöva nämndens skydd finns i 14 kap. 1 § SoL.⁸⁵⁵ *Läs mer om hälso- och sjukvårdens ansvar för att anmäla oro för*

⁸⁴⁶ Se 3 kap. 3-6 §§ PL.

⁸⁴⁷ Proposition 2013/14:106 Patientlag s. 53 och 118.

⁸⁴⁸ 8 kap. 7 § HSL.

⁸⁴⁹ 5 kap. 1 § PL.

⁸⁵⁰ 5 kap. 3 § PL.

⁸⁵¹ Prop. 2013/14:106 s. 124.

⁸⁵² 5 kap. 6 § HSL, 1 kap. 8 § PL och artikel 3 och 24 i barnkonventionen.

⁸⁵³ 6 kap. 11 § FB. Se även artikel 5 och 18 i barnkonventionen.

⁸⁵⁴ Se 6 kap. 11 och 13 §§ FB.

⁸⁵⁵ 5 kap. 8 § HSL. I fråga om utlämnande av uppgifter gäller de begränsningar som följer av 6 kap. 12-14 PSL och av OSL.

barn i avsnitt 21.3.3. Läs mer om samverkan med andra aktörer i avsnitt 22.2.

20.2.1 Barnets bästa

Barnets bästa ska vara vägledande i svåra ställningstaganden som behöver göras inom hälso- och sjukvårdens verksamheter. Vad som är barnets bästa är inte närmare definierat i HSL eller barnkonventionen. Bedömningen av barnets bästa är en process med flera steg. Hälso- och sjukvårdspersonalen måste beakta vetenskap och beprövad erfarenhet samt, beroende på barnets ålder och mognad, inhämta underlag från vårdnadshavare. Vidare behöver hälso- och sjukvårdspersonalen beakta det som barnet själv ger uttryck för i enlighet med barnkonventionens artikel 12. Utgångspunkten i barnets bästa är respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Vad som är barnets bästa måste således avgöras i varje enskilt fall. Vårdpersonalens arbete i denna del är komplext eftersom den, beroende på barnets ålder och mognad, både ska beakta barnets behov och önskningsar, samverka med barnets vårdnadshavare och ge barnet skydd i utsatta situationer.⁸⁵⁶ *Läs mer om barnkonventionen i avsnitt 1.2.*

20.2.2 Barnets egen inställning till en vårdåtgärd

När patienten är ett barn ska barnets inställning till den aktuella vården eller behandlingen så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.⁸⁵⁷

Som utgångspunkt har vårdnadshavaren beslutanderätt i frågor som rör barnet. Det är dock inte nödvändigt att i alla situationer inhämta samtycke från vårdnadshavaren. Det centrala för bedömningen av om barnet ska anses moget nog att ensamt få besluta om viss vård eller behandling är om barnet kan tillgodogöra sig relevant information och överblicka vilka konsekvenser som hens beslut kan få. Det krävs en avsevärd mognad för att ett barn ska kunna ta ställning till mer omfattande behandlingar och ingrepp. Yngre barn kan däremot på egen hand i vissa fall samtycka till enklare åtgärder.⁸⁵⁸

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska i det enskilda fallet göra en bedömning av om barnet kan anses ha uppnått den mognad som krävs för att barnet ska kunna ta ställning till en vårdåtgärd. Den individuella mognadsbedömningen får därmed ofta en helt avgörande betydelse för barns ställning i vården. Vilken mognad som krävs i det enskilda fallet beror på arten och på angelägenhetsgraden av den vårdåtgärd beslutet avser. Det kan exempelvis vara skillnad mellan att samtycka till en undersökning och till en läkemedelsbehandling eller ett kirurgiskt ingrepp.⁸⁵⁹ Det finns uttalanden i förarbeten och JO-beslut som talar för att vårdnadshavaren normalt har bestämmanderätten över små barn medan huvudregeln anses vara den motsatta för barn över 15 år.⁸⁶⁰ Gränsdragningen är svårare för de barn som varken är riktigt små eller har nått de övre tonåren.

⁸⁵⁶ Se prop. 2013/14:106 s. 62-63. Se även Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 (2013) om Barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa.

⁸⁵⁷ 4 kap. 3 § PL.

⁸⁵⁸ Se prop. 2013/14:106 s. 120.

⁸⁵⁹ Prop. 2013/14:106 s. 67.

⁸⁶⁰ Se prop. 2013/14 s. 66 och s. 106. Se även JO 1975/76 s. 244 samt jfr JO:s beslut den 21 september 2021, dnr 2782-2018 och JO 2022/23 s. 126.

JO har i några ärenden berört frågor om bestämmanderätten för barn som varken är riktigt små eller är över 15 år. I ett beslut hade en skolsköterska på eget initiativ hållit ett flertal samtal med en 10-årig elev om elevens hemsituation utan att först inhämta vårdnadshavarnas samtycke. Vårdnadshavarna hade inte heller i efterhand informerats om vad som kommit fram vid samtalen. I beslutet konstaterade JO att utgångspunkten, med hänsyn till elevens låga ålder, var att samtalen hade kunnat hållas bara om vårdnadshavarna gett sitt samtycke. Eftersom vårdnadshavarna inte hade tillfrågats om sin inställning i saken fanns det inte förutsättningar för skolsköterskan att hålla samtalen. Vidare framhöll JO att skolsköterskan hade kunnat låta bli att berätta för vårdnadshavarna om vad som framkommit vid samtalen om det funnits skäl att anta att eleven skulle komma att lida betydande men om information hade lämnats. Utredningen gav dock inte stöd för att omständigheterna var sådana i detta fall.⁸⁶¹

I ett annat JO-ärende bodde ett barn i nedre tonåren tillsammans med sin mamma. Under skoltiden hade eleven kontakt med en skolkurator, och skolhälsovården remitterade eleven till en barn- och ungdomspsykiatrisk mottagning. Fadern, som också var vårdnadshavare, fick inte information om det. JO framhöll att frågan om elevens vårdnadshavare ska informeras givetvis är beroende av vad som framkommer i samtalen. Bedömningen måste göras utifrån vad saken gäller, elevens ålder och personliga mognad samt bestämmelserna om sekretess. Barnet var i 13–14-årsåldern vid samtalen med en skolkurator. Samtalen skedde på barnets initiativ. Ett barn i den åldern har enligt JO i många fall uppnått en sådan mognad att barnet själv kan bestämma om hen vill tala med en kurator eller någon annan ur personalen på skolan, utan att barnets vårdnadshavare behöver samtycka till det. JO hade därför ingen invändning mot att kuratorn hade ett inledande samtal med barnet, utan att faderns samtycke till det inhämtades. JO hade ingen närmare kännedom om innehållet i samtalen och saknade därför underlag för att ta ställning till om fortsatta samtal krävde faderns samtycke eller om skolhälsovården borde ha informerat honom om det som kom fram i samtalen.

När det gällde skolhälsovårdens remiss till BUP måste, enligt JO, vård och behandling inom BUP som regel anses vara en vårdinsats av mer ingripande betydelse för ett barn. När det gäller behandling inom BUP av yngre barn krävs det alltså enligt JO att barnets vårdnadshavare är överens. Beträffande äldre barn måste vårdgivaren noggrant överväga om barnet själv kan bestämma. Det är inte en enkel uppgift. Ett barn som är 14 år kan enligt JO endast i undantagsfall anses ha uppnått den mognad som krävs för att överblicka konsekvenserna av att delta i en sådan behandling. Utgångspunkten är därför, enligt JO, att även för ett barn i den åldern får behandlingen bara ske med båda vårdnadshavarnas informerade samtycke. Motsvarande gäller inför en remiss till den typen av vård och behandling. JO hade dock i det specifika ärendet inte underlag för att ifrågasätta bedömningen att barnet hade en sådan mognad att hen själv kunde bestämma.⁸⁶²

Av förarbeten framgår att även då ett barn är moget nog att själv fatta beslut om viss vård eller behandling bör hälso- och sjukvårdspersonalen sträva

⁸⁶¹ JO:s beslut den 19 november 2013, dnr 1382-2012.

⁸⁶² Se JO:s beslut den 23 november 2018, dnr 3154-2016.

efter att ändå involvera vårdnadshavarna om inte barnet motsätter sig det eller att det inte kan anses vara till barnets bästa. Vårdnadshavarna har ett lagstadgat ansvar för barnet, som kan behöva råd och stöd i större utsträckning än en vuxen patient.⁸⁶³ Det finns situationer då samverkan eller kontakt med ett barns vårdnadshavare inte är lämpligt, sett till barnets bästa.⁸⁶⁴ När det gäller barn som utsatts för våld i nära relation, som exempelvis i en hederkontext, kan det uppstå situationer då samverkan eller kontakt med vårdnadshavare inte är lämplig sett till barnets bästa. Ett exempel som nämns i förarbeten är barn som lever med skyddade personuppgifter.⁸⁶⁵

20.2.3 Behövs en eller båda vårdnadshavares samtycke till vård?

I situationer då till exempel barnet eller den ena vårdnadshavaren utsatts för våld av den andra vårdnadshavaren, kan det hända att det saknas eller inte är möjligt att inhämta samtycke till vård från en eller båda vårdnadshavare. När det rör sig om vardagliga beslut uttalas i förarbetena att bland annat besök på en vårdcentral, till exempel för barnsjukdomar, i allmänhet anses höra till den dagliga omsorgen, där var och en av vårdnadshavarna i praktiken får bestämma ensam. I många andra fall kan vårdpersonalen också utgå ifrån att den vårdnadshavare som tagit initiativ till vårdkontakten informerat den andra vårdnadshavaren och att denne samtycker. Samtidigt anges att hälso- och sjukvårdspersonalen som regel bör samråda med den andra vårdnadshavaren om det finns särskild anledning att misstänka att denne inte samtycker till behandlingen eller om det är fråga om åtgärder av ingripande betydelse för barnets framtid.⁸⁶⁶

Barnet kan under vissa omständigheter få tillgång till viss vård när vårdnadshavarna inte är överens. Socialnämnden kan när det krävs med hänsyn till barnets bästa besluta att en åtgärd får vidtas även om den ena vårdnadshavaren inte samtycker det. Det gäller bland annat när det är fråga om psykiatrisk/psykologisk utredning eller behandling som omfattas av HSL.⁸⁶⁷

Om barnet vårdas med stöd av LVU har socialnämnden tagit över vårdnadshavarens bestämmanderätt i den utsträckning som behövs för att genomföra vården, vilket kan gälla frågor om medicinsk vård och behandling.⁸⁶⁸ I en akut situation kan det bli aktuellt att ge barnet vård med stöd av allmänna principer om nöd, även om en av eller båda vårdnadshavarna motsätter sig det.⁸⁶⁹

⁸⁶³ Prop. 2013/14:106 s. 66.

⁸⁶⁴ Prop. 2013/14:106 s. 74.

⁸⁶⁵ Prop. 2013/14:106 s. 74.

⁸⁶⁶ Prop. 2011/12:53 s. 9.

⁸⁶⁷ 6 kap. 13 a § FB. Se vidare i prop. 2011/12:53 s. 25-27.

⁸⁶⁸ Jfr 11 § fjärde stycket LVU och prop. 1979/80:1 s. 596-597.

⁸⁶⁹ Se 24 kap. 4 § BrB och prop. 2011/12:53 s. 31. Se även JO 2003/04 s. 311.

Läs mer

- Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården
- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården
- Socialstyrelsens meddelandeblad (Nr 8/2020) Barn som söker hälso- och sjukvård
- Socialstyrelsens meddelandeblad (Nr 10/2012) Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens

20.3 Patienter som utövar våld i nära relation

Hälso- och sjukvård definieras i HSL som åtgärder för att medicinskt förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador, sjuktransporter, och omhändertagande av avlidna.⁸⁷⁰ Att utöva våld i nära relation brukar *i sig* inte anses vara en sjukdom eller ge upphov till skador hos den som utövar våldet. Varken i lagen eller i förarbeten omnämns att hälso- och sjukvården skulle ha ett särskilt ansvar för behandling av våldsutövare i syfte att få våldet att upphöra. Samtidigt framgår det av Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar samt förarbeten att hälso- och sjukvården ofta är en aktör som kommer i kontakt med målgruppen. Hälso- och sjukvården är också en samverkanspart för socialtjänsten i arbetet med att verka för att våldsutövare ska upphöra med våldet i ärenden där den som utövat våldet har problem med till exempel missbruk eller psykisk ohälsa.⁸⁷¹

Det kan vara av vikt att hälso- och sjukvården uppmärksammar risk för att patienter kan utöva våld i nära relationer. Om det finns barn i bilden kan anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL aktualiseras och det finns också ett särskilt ansvar att beakta barns behov av information, råd och stöd i vissa situationer. *Läs mer om detta i avsnitt 21.3.4 och 25.1.*

Om hälso- och sjukvården uppmärksammar personer som, utöver vård eller behandling från hälso- och sjukvården, kan behöva insatser för att upphöra med våld i nära relationer kan det bli aktuellt att hänvisa personen till socialtjänsten. Detta eftersom det i hälso- och sjukvårdens ansvar ingår att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men som också behöver annat stöd, blir hänvisad till det eller de organ som har kompetens och resurser för uppgiften.⁸⁷² Det kan i vissa situationer också bli aktuellt att kontakta Polismyndigheten. *Läs mer om möjlighet att lämna uppgifter till polisen i kap. 26. Läs mer om intern och extern samverkan när åtgärder riktar till flera i samma familj i kap. 22.*

⁸⁷⁰ 2 kap. 1 § HSL.

⁸⁷¹ Se prop. 2020/21:163 s. 14 och s. 20 och rapporter från Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar; bl.a. Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen; 2018 och Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018-2021. Socialstyrelsen; 2022.

⁸⁷² Prop. 1997/98:55 s. 44.

20.3.1 Psykiatrisk tvångsvård och patienter som kan vara farliga för närstående

Inom psykiatrin och vid bedömning av behov av vårdintyg för intagning till psykiatrisk tvångsvård är det viktigt att vara uppmärksam på om det förekommer våld eller andra övergrepp mot närstående.

I situationer då det enligt 3 § första stycket LPT kan vara aktuellt med psykiatrisk tvångsvård ska det vid bedömning av vårdbehovet beaktas om patienten *till följd av sin psykiska störning* är farlig för annans personliga säkerhet eller fysiska eller psykiska hälsa.⁸⁷³ Med detta avses skydd för närstående och andra i omgivningen. En bedömning av om patienten är farlig för närstående och andra i omgivningen (farebedömning) är av särskild betydelse beträffande de som tidigare gjort sig skyldiga till våldsbrott. Med uttrycket *personliga säkerhet* avses annans kroppsliga integritet. Psykiska lidanden som personer i patientens omgivning kan utsättas för genom till exempel hot och trakasserier kan också utgöra grund för tvångsvård enligt lagen.⁸⁷⁴

Hänsyn till annans personliga säkerhet kan ha betydelse även för andra bedömningar i relation till den psykiatriska och rättspsykiatriska tvångsvården. Detta är exempelvis aktuellt när chefsöverläkarens ska besluta om att återta en patient från öppen till sluten psykiatrisk eller rättspsykiatrisk vård⁸⁷⁵ och vid Polismyndighetens bedömning av om någon tillfälligt behöver omhändertas i väntan på att personen ska få hjälp från hälso- och sjukvårdspersonal⁸⁷⁶.

När det gäller patienter som ges rättspsykiatrisk vård som är förenad med särskild utskrivningsprövning ska chefsöverläkaren, om det behövs med hänsyn till brottet och övriga omständigheter, ge målsäganden möjlighet att bli underrättad i vissa situationer. Målsäganden kan då bli underrättad exempelvis när patienten har avvikit eller ska få vistas utanför sjukvårdsinrättningens område. Om det finns särskilda skäl, till exempel när det finns en överhängande risk att patienten kommer utöva våld mot målsäganden, får en sådan underrättelse lämnas utan att målsäganden begärt att bli underrättad.⁸⁷⁷ Chefsöverläkaren har en skyldighet att se till att journalen för en patient som vårdas enligt LRV innehåller uppgift om att målsäganden önskar få sådan underrättelse samt om när sådan underrättelse har lämnats.⁸⁷⁸ JO har i ett ärende bland annat framhållit att det är av största vikt att en målsägande som bör ges möjlighet att begära underrättelser identifieras i ett så tidigt skede som möjligt, samt att chefsöverläkaren ser till att målsäganden också ges denna möjlighet så snart det kan ske. JO framhöll i ärendet även vikten av skriftliga rutiner och dess innehåll (exempelvis för hur målsäganden kan identifieras och när/hur målsäganden ska tillfrågas och underrättas).⁸⁷⁹

⁸⁷³ 3 § fjärde stycket LPT.

⁸⁷⁴ Proposition 1990/91:58 Om psykiatrisk tvångsvård, m.m. s. 243. Se även proposition 2011/12:4 s. 29 angående psykiatris ansvar att uppmärksamma våldsbefogenhet och risk för att anhöriga drabbas.

⁸⁷⁵ Se 26 a § första stycket 2 LPT, 3 c § första stycket 2 och 3 d § första stycket 2 LRV.

⁸⁷⁶ 47 § första stycket LPT.

⁸⁷⁷ Se 28 § LRV, 25 kap. 11 § 6 OSL och prop. 1991/92:59 Om följdlagstiftning med anledning av den nya lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård, m.m. s. 32-33.

⁸⁷⁸ Se 2 § 22 förordningen (1991:1472) om psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård.

⁸⁷⁹ Se JO:s beslut 11 februari 2022, dnr 6102-2021.

20.3.2 Verksamhetschefens ansvar för att närstående omedelbart underrättas

I 4 kap. 3 § hälso- och sjukvårdsförordningen (2017:80) finns en bestämmelse om ansvar för verksamhetschefen. Verksamhetschefen ska bland annat ansvara för att någon närstående omedelbart underrättas när en patient som lämnar eller avser att lämna sjukhuset är farlig för någon annans personliga säkerhet eller sitt eget liv. Om patienten är farlig för en viss person ansvarar verksamhetschefen för att även denna person och, om det behövs, att lämplig myndighet omedelbart underrättas.

Detta innebär därmed att om en patient som lämnar eller avser lämna sjukhuset är farlig för en viss eller vissa närståendes säkerhet ansvarar verksamhetschefen både för att de närstående omedelbart underrättas *och* för att lämplig myndighet omedelbart underrättas om det behövs.⁸⁸⁰ Vad som är lämplig myndighet framgår inte av bestämmelsen, men skulle exempelvis, om det behövs med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet, kunna vara socialtjänsten eller Polismyndigheten.

Läs även mer om möjlighet att lämna uppgifter till polisen och socialtjänsten i avsnitt 22.1.3 och kap. 26. Läs även om skyldigheten att anmäla oro för barn i avsnitt 3.2.

⁸⁸⁰ Eftersom bestämmelsen innebär en skyldighet för verksamhetschefen att ansvara för att närstående, och om det behövs, lämplig myndighet omedelbart underrättas kan sekretessen brytas för det fall det är nödvändigt för att verksamhetschefen ska kunna fullgöra en skyldighet som verksamheten har (jfr 10 kap. 2 § OSL och prop. 1979/80:2 s. 465). I relation till andra myndigheter framgår också av 10 kap. 28 § OSL att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning.

21. God kvalitet

Hälso- och sjukvårdsverksamhet ska bedrivas så att kraven på en god vård uppfylls. Det innebär att vården särskilt ska vara av god kvalitet med en god hygienisk standard, ska tillgodose patientens behov av trygghet, kontinuitet och säkerhet, ska bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet, ska främja goda kontakter mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonalen samt ska vara lätt tillgänglig.⁸⁸¹ Där det bedrivs hälso- och sjukvårdsverksamhet ska det även finnas den personal, de lokaler och den utrustning som behövs för att god vård ska kunna ges.⁸⁸²

Precis som i all hälso- och sjukvårdsverksamhet ska kvaliteten i verksamheten, även när det gäller våld i nära relationer, systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras.⁸⁸³ Vårdgivaren ska planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård uppfylls.⁸⁸⁴

21.1 God kvalitet i bemötandet och omhändertagandet av våldsutsatta

Det grundläggande kravet att hälso- och sjukvården ska vara av god kvalitet innebär bland annat att den ska tillgodose kraven på god omvårdnad samt vara anpassad till den enskilde patientens särskilda förhållanden. Det räcker ofta inte att ställa diagnos och behandla ett visst symtom utan det är angeläget att ha en helhetssyn på patientens förhållanden. För att nå ett varaktigt resultat och för att förebygga att sjukdom eller skada inträffar på nytt är det ofta av avgörande betydelse att personalen får en uppfattning om varför patienten har ett visst problem, sjukdom eller skada.⁸⁸⁵

Att utreda och behandla dem som varit utsatta för våld och andra övergrepp kräver såväl särskilda kunskaper som stor lyhördhet för individens situation. Våld, inklusive sexuella övergrepp, kan ligga bakom de symtom och skadeorsaker för vilka personer söker hälso- och sjukvårdens hjälp. Ett gott omhändertagande och ett insiktsfullt bemötande från hälso- och sjukvården, med möjlighet till fortsatt stöd och hjälp, kan vara avgörande för våldsutsattas möjligheter att förändra sin situation såväl i ett kort som långt perspektiv.⁸⁸⁶

⁸⁸¹ 5 kap 1 § HSL.

⁸⁸² 5 kap. 2 § HSL.

⁸⁸³ 5 kap. 4 § HSL.

⁸⁸⁴ 3 kap. 1 § PSL.

⁸⁸⁵ Se prop. 1997/98:55 s. 43-44.

⁸⁸⁶ Se prop. 1997/98:55 s. 44-45.

21.2 Ledningssystem

Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att vårdgivaren ansvarar för att det finns de processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller kraven som ställs i det följande.

Ytterligare bestämmelser om rutiner finns i 2 kap. för socialtjänsten, i 7 kap. för hälso- och sjukvården och i 8 kap. för tandvården

1 kap. 7 § HSLF-FS 2022:39

I SOSFS 2011:9 framgår att vårdgivaren ansvarar för att det finns ett ledningssystem för verksamheten. Ledningssystemet ska användas för att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet. Med kvalitet i SOSFS 2011:9 menas att en verksamhet uppfyller de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter om bland annat hälso- och sjukvård och beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.⁸⁸⁷ Vårdgivaren och verksamhetschefen kan dessutom ha egna krav och mål för verksamheten utöver det som anges i lagar och föreskrifter.

Vårdgivaren ska med stöd av ledningssystemet planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten.⁸⁸⁸ Det framgår vidare att vårdgivaren ansvarar för att det ska finnas de processer och rutiner som behövs för att säkerställa verksamhetens kvalitet.⁸⁸⁹ Det är vårdgivaren som ska säkerställa att verksamhetens personal arbetar i enlighet med de processer och rutiner som ingår i ledningssystemet.⁸⁹⁰

Läs mer

- Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpning av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

21.3 Rutiner

Som framgår ovan har vårdgivaren ansvar för att utarbeta rutiner för att säkra verksamhetens kvalitet. SOSFS 2011:9 innehåller grundläggande bestämmelser om hur det ska gå till. I HSLF-FS 2022:39 finns krav på vissa särskilda rutiner som vårdgivaren ska fastställa.

21.3.1 Utveckla och säkra kvaliteten

Vårdgivaren ska fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

7 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

⁸⁸⁷ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

⁸⁸⁸ 3 kap. 1-2 §§ SOSFS 2011:9.

⁸⁸⁹ 4 kap. 2-4 §§ SOSFS 2011:9.

⁸⁹⁰ 6 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

Ärenden som gäller våldsutsatthet kan aktualiseras i olika verksamheter inom hälso- och sjukvården, såsom akutmottagningar, primärvården, vuxenpsykiatri, missbruks- och beroendevården, kvinnohälsovården, barn- och ungdomspsykiatri, elevhälsan, barn- och ungdomsmedicinska mottagningar, ungdomsmottagningar, rehabiliteringen, geriatrisk vård och den kommunala hälso- och sjukvården. *Alla verksamheter* inom hälso- och sjukvården behöver därmed fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

21.3.2 Att ställa frågor om våld

Vårdgivaren ska fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver vård.

7 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

En förutsättning för att våldsutsatta barn och vuxna ska få adekvat vård, stöd och hjälp är att våldet upptäcks. Hälso- och sjukvården kommer i kontakt med i princip hela befolkningen och har en avgörande roll för att stödja våldsutsatta, minimera våldets påverkan och förhindra våldet från att utövas. Den allvarligaste konsekvensen av att våldsutsatthet inte upptäcks kan vara dödligt våld.⁸⁹¹ *Läs mer om detta i kap. 2–4.* Genom att hälso- och sjukvården ställer frågor om våld ges personer möjlighet att berätta om sin utsatthet, som annars riskerar att inte uppmärksammas.

Vårdgivaren ansvarar för att fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld. Detta för att kunna upptäcka våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver vård.⁸⁹² När och hur frågorna ska ställas är upp till varje vårdgivare att avgöra utifrån hur verksamheten ser ut. Syftet med bestämmelsen är att stärka kraven på vårdgivarna att arbeta för att upptäcka våldsutsatthet men samtidigt ge utrymme för flexibilitet. Därför behöver rutiner för hur man ställer frågor och i vilka situationer man gör det anpassas lokalt.

21.3.2.1 När kan frågor om våld ställas?

Som tidigare nämnts är det upp till vårdgivaren att avgöra när och hur frågor ska ställas. Det regleras inte i HSLF-FS 2022:39. Utgångspunkten för bedömningen behöver bland annat vara vilken relevans frågor om våld har i förhållande till vilken typ av verksamhet och vilka målgrupper det rör sig om.

⁸⁹¹ Global Plan of Action: Health systems address violence against women and girls. World Health Organization; 2016.

⁸⁹² 7 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

Frågor kan exempelvis ställas rutinmässigt⁸⁹³ eller på indikation⁸⁹⁴. Indikation på våldsutsatthet kan vara synliga fysiska skador. Indikationer på fysiskt våld som inte manifesteras i synliga skador eller indikationer på psykiskt våld kan dock vara mer diffusa och därmed svåra att identifiera.

När det gäller att fråga om våldsutsatthet på indikation kan forskning om vad som kan utgöra indikation förändras. En verksamhet kan därför behöva se över om upprättade rutiner behöver följas upp och utvärderas när kunskapen förändras.

Kravet på att ta fram rutiner reglerar inte närmare vad rutinerna ska handla om. Det är som tidigare nämnts upp till vårdgivaren att avgöra det. Rutinerna kan exempelvis handla om att:

- beskriva vad i en viss verksamhet som ska utgöra indikation på våld som innebär att personalen ska ställa frågor,
- ställa rutinmässiga frågor om våldsutsatthet till alla patienter vid ett visst tillfälle eller i samband med en viss aktivitet (exempelvis vid anamnesupptagning eller inskrivningssamtal),
- ställa rutinmässiga frågor vid vissa symtom (exempelvis psykisk ohälsa), eller
- ställa frågor till en viss grupp (exempelvis till alla patienter som är sjuk-skrivna längre än en viss tid, som söker vård ofta eller som söker för oklar och långvarig smärtproblematik).

21.3.2.2 Hur kan frågor om våld ställas?

Rutinerna ska även omfatta *hur* personalen ska ställa frågorna.⁸⁹⁵ Många som utsätts/utsatts för våld ser sig inte som våldsutsatta och tänker kanske inte på våldet som misshandel, övergrepp eller våldtäkt. När man ställer frågor om våld är det därför viktigt att använda konkreta ord, som exempelvis slag och knuffar. Det är också betydelsefullt att personalen ställer frågor om psykiskt våld, som exempelvis hot och kränkningar, genom att använda uttryck som ”har du blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”känner dig kontrollerad eller förnedrad”.⁸⁹⁶

Det kan vara smärtsamt att redogöra för våldsamma händelser och därför kan samtalet behöva ta tid och genomföras i en trygg miljö.⁸⁹⁷ Det underlättar om man redan från början försöker sätta upp en ram för samtalet och klargör för personen hur lång tid som finns till förfogande. *Läs mer om våldsutsatta vuxna i kap. 2, våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnat våld i kap. 3 samt om att upptäcka våld i kap. 5.*

Det är också viktigt att veta hur svar på frågor om våld kan tas om hand. Vissa åtgärder ska enligt HSLF-FS 2022:39 vidtas. *Läs mer om åtgärder för våldsutsatta vuxna i kap. 24 och om åtgärder för våldsutsatta barn och barn*

⁸⁹³ Fråga *rutinmässigt* - betyder att alla klienter/brukare eller vissa grupper av klienter/brukare tillfrågas oavsett om det finns misstanke (indikation) om våld eller inte.

⁸⁹⁴ Fråga på *indikation* - betyder att klienter/brukare tillfrågas endast då det finns misstanke om att våld har förekommit.

⁸⁹⁵ 7 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

⁸⁹⁶ Se NCK:s kunskapsbank, hämtad 2023-04-25 från <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/>.

⁸⁹⁷ Se bland annat Hälso- och sjukvård för våldsutsatta – så kan arbetet utvecklas. Sveriges kommuner och regioner; 2021.

som bevittnat våld i kap 25. Läs även mer om möjlighet att lämna uppgifter till polisen i kap. 26.

I sammanhanget är det viktigt att påpeka att vårdgivaren bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld för att kunna ge god vård. Vårdgivaren bör även se till att personalen har förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.⁸⁹⁸

21.3.2.3 Frågor om våldsutövande

Personer som utövar våld kan söka hälso- och sjukvård av olika skäl. I sammanhanget kan uppmärksammas att personer som utövat dödligt våld i en nära relation ofta har haft kontakt med hälso- och sjukvård i nära anslutning till dådet.⁸⁹⁹ Det finns inget krav i HSLF-FS 2022:39 på att ha rutiner för att ställa frågor i syfte att upptäcka våldsutövande, men som framgår i avsnitt 20.3 kan det vara av vikt att hälso- och sjukvården uppmärksammar risk för att patienter kan utöva våld i nära relationer, bland annat för att kunna tillgodosäta barns behov av information, råd och stöd. *Läs mer om detta i avsnitt 21.3.4.* Det kan vara relevant att ställa frågor om våld och utövande av våld inom hälso- och sjukvården i vissa fall. Av förarbeten till patientsäkerhetslagen framgår att en helhetssyn på patientens förhållanden är viktigt.⁹⁰⁰ Sjukvårdens insatser är i så fall knutna till att medicinskt förebygga, utreda eller behandla någon form av sjukdom eller skada där det kan vara relevant att ställa frågor om våld eller utövande av våld för att exempelvis kunna ställa rätt diagnos eller ge rätt behandling till patienten.

Upptäcker hälso- och sjukvårdspersonalen att en person utövar våld kan personalen informera patienten om att stöd och hjälp kan ges av socialtjänsten eller hjälpa patienten att få kontakt med socialtjänsten om denne samtycker till det. Hälso- och sjukvården har även möjlighet att i vissa situationer lämna uppgifter till polisen utan hinder av sekretess om det finns risk för att personen kommer att begå vissa allvarligare brott mot en närstående. *Läs mer om detta i avsnitt 26.1.*

När det gäller vissa bedömningar i relation till den psykiatriska tvångsvården så ska det beaktas om en patient är farlig för närstående, *läs mer om detta i avsnitt 20.3.1.*

⁸⁹⁸ AR till 5 kap. 2 § HSL i 7 kap. HSLF-FS 2022:39.

⁸⁹⁹ Se rapporter från Socialstyrelsens skade- och dödsfallsutredningar, bl.a.; Dödsfallsutredningar 2016-2017. Socialstyrelsen; 2018 och Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018-2021. Socialstyrelsen; 2022. Se även Carlsson L, Lysell H, Enander V, Örmon K, Lövestad S, Krantz G. Socio-demographic and psychosocial characteristics of male and female preparators in intimate partner homicide: A case-control study from Region Västra Götaland, Sweden. PLOS ONE; 2021.

⁹⁰⁰ Prop. 1997/98:55 s. 43.

Läs mer

- Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet
- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården
- Kvinnlig könsstämpning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete
- Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
- Informationsfolder Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården

21.3.3 Anmälningsskyldighet

Vårdgivaren ska fastställa rutiner för hur anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) ska fullgöras vad gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld.

7 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39

3

Hälso- och sjukvården och hälso- och sjukvårdspersonal omfattas av skyldighet att genast anmäla till socialnämnden när man i verksamheten får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.⁹⁰¹ Vårdgivaren ska fastställa särskilda rutiner så att anmälningsskyldigheten fullföljs när det gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld.⁹⁰² *Läs mer om ansvar för att anmäla om oro för barn i avsnitt 3.2.*

Läs mer

- Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

21.3.4 Barns behov av information, råd och stöd

Vårdgivaren ska fastställa rutiner för hur barns behov av information, råd och stöd enligt 5 kap. 7 § första stycket 4 hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) och 6 kap. 5 § andra stycket 4 patientsäkerhetslagen (2010:659) ska beaktas.

7 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39

Hälso- och sjukvården och hälso- och sjukvårdspersonalen ska särskilt beakta barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder/föräldrar eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med utsätter eller

⁹⁰¹ 14 kap. 1 § SoL, 5 kap. 8 § HSL, och 6 kap. 5 § PSL.

⁹⁰² 7 kap. 3 § HSL-FS 2022:39.

har utsatt barnet eller en närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.⁹⁰³ Förutom en förälder kan det exempelvis handla om ett vuxet syskon, en styvförälder eller andra vuxna personer som barnet bor tillsammans med.

Hälso- och sjukvården har också en skyldighet att särskilt beakta barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med

- har en psykisk störning eller en psykisk funktionsnedsättning,
- har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada,
- har ett missbruk av alkohol, annat beroendeframkallande medel eller spel om pengar,
- oväntat avlider.⁹⁰⁴

Ansvar utifrån samtliga punkterna, inklusive punkten som rör barn som upplever våld i hemmet, kan i vissa fall överlappa varandra. När det gäller barn som upplever våld i hemmet är bakgrunden till bestämmelsen att de är mycket utsatta och löper en ökad risk, både för att själva utsättas för våld och för att fara illa på andra sätt, till exempel genom att de bevittnar våld i familjen eller försummas av sina föräldrar. Det finns även risk att barnen själva i sin tur senare i livet kommer att utöva våld mot närstående eller andra. För barnens egen skull och för att motverka framtida våld behöver dessa barn därför uppmärksammas särskilt. I situationer där barnet eller närstående till barnet utsätts för våld kan barnet behöva få information, råd och stöd från hälso- och sjukvården. Det kan vara fråga om att erbjuda barn en möjlighet att berätta om våldet och att informera barnet om barnets rätt till stöd och hjälp.⁹⁰⁵

I HSLF-FS 2022:39 finns krav på vårdgivaren att fastställa rutiner kring detta. När vårdgivaren tar fram rutinerna kan hänsyn behöva tas till:

- vilken slags information, råd och stöd som ska ges till barnet,
- i vilken situation informationen kan ges,
- hur informationen kan anpassas efter barnets behov, ålder, mognad och särskilda förutsättningar, till exempel om barnet utsätts för hedersrelaterat våld eller om barnet har en funktionsnedsättning.⁹⁰⁶

Barnets kontakt med hälso- och sjukvården kan initieras på olika sätt. Det kan till exempel vara fråga om att en förälder söker vård efter en våldssituation eller för något som inte har med våld eller övergrepp att göra men det kan också vara ett barn som vänder sig till elevhälsan. När en person söker vård efter ett övergrepp och ett barn följer med är det viktigt att uppmärksamma det medföljande barnets egen situation och hälsa samt att ge barnet information, stöd och hjälp för barnets egen skull. Det centrala i detta sammanhang är barnets behov och inte på vilket sätt barnet har kommit i kontakt med vården.⁹⁰⁷

⁹⁰³ Se 5 kap. 7 § första stycket 4 HSL och 6 kap. 5 § andra stycket 4 PSL.

⁹⁰⁴ 5 kap. 7 § HSL, och 6 kap. 5 § PSL.

⁹⁰⁵ Prop. 2020/21:163 s. 24-25.

⁹⁰⁶ Jfr prop. 2020/21:163 s. 25.

⁹⁰⁷ Prop. 2020/21:163 s. 25.

Förutom barns behov av information, råd och stöd ska även ytterligare åtgärder vidtas när det gäller barn som visar symtom eller tecken på att ha utsatts för eller ha bevittnat våld i nära relation. Det handlar bland annat om att beakta barnets behov av vård fysiskt eller psykiskt med anledning av våldet och om att göra en anmälan till socialtjänsten om misstanke att barnet far illa.⁹⁰⁸ *Läs mer om detta i kap. 25.*

21.3.5 Säker journalföring och skyddade personuppgifter

Bestämmelser om att vårdgivaren ska säkerställa att det är möjligt att föra patientjournal om en patient har skyddade personuppgifter finns i 5 kap. 4 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården.

7 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39

3

Vid vård av patienter ska en patientjournal upprättas och föras för varje patient. Patientjournalen får inte vara gemensam för flera patienter.⁹⁰⁹ Syftet med att föra patientjournal är i första hand att bidra till en god och säker vård av patienten. Patientjournalen är även en informationskälla för patienten, för uppföljning och utveckling av verksamheten, för tillsyn och rättsliga krav, för uppgiftsskyldighet enligt lag, samt för forskning.⁹¹⁰

Dokumentationen av olika åtgärder kan vara helt avgörande för patientsäkerheten.⁹¹¹ Dokumentationen är även viktig som underlag för rättsintyg. *Läs mer om rättsintyg i avsnitt 31.7. Läs mer om att dokumentera symtom eller tecken på våld samt vidtagna åtgärder i avsnitt 24.6 och 25.3.* En patientjournal ska bland annat innehålla uppgifter om en patients identitet och väsentliga uppgifter om bakgrunden till vården samt väsentliga uppgifter om vidtagna och planerade åtgärder.⁹¹² Vårdgivaren måste säkerställa att det är möjligt att föra patientjournal, även för vård av patienter som har skyddade personuppgifter. Detsamma gäller om en patients identitet inte kan fastställas och vid vård av patienter som saknar svenskt personnummer.⁹¹³

21.3.5.1 Hantera skyddade personuppgifter på ett säkert sätt

Att leva med skyddade personuppgifter medför en rad olika konsekvenser – både praktiska, sociala, ekonomiska och psykologiska. Förutom problemet att det förekommer att personuppgifter röjs från hälso- och sjukvården, finns det bland annat svårigheter att få tillgång till hälso- och sjukvård, exempelvis

⁹⁰⁸ Se 7 kap. 11 § HSLF-FS 2022:39 och 14 kap. 1 § SoL.

⁹⁰⁹ 3 kap. 1 § PDL.

⁹¹⁰ 3 kap. 2 § PDL.

⁹¹¹ Proposition 2007/08:126 Patientdatalag m.m. s. 89.

⁹¹² 3 kap. 6 § andra stycket 1 PDL.

⁹¹³ Se 5 kap. 4 § HSLF-FS 2016:40.

genom att inte få kallelser till mammografi och cellprovtagning. Det förekommer också att journaler försvinner på grund av olikheter i rutiner för journalhantering på olika mottagningar.⁹¹⁴

Skyddade personuppgifter är ett samlingsbegrepp för åtgärder som kan användas för att skydda personer som riskerar att utsättas för hot, våld eller förföljelse. Det finns tre olika nivåer på skyddet – sekretessmarkering, skyddad folkbokföring och fingerade personuppgifter. *Läs mer om detta i avsnitt 21.3.5.* För att hantera skyddade personuppgifter på ett säkert sätt kan verksamheterna behöva upprätta exempelvis checklistor för säkerhetsåtgärder när det gäller kallelser, remisshantering, hantering av journaler, dokumentation, it-frågor, postfrågor, att ringa från dolt nummer⁹¹⁵ och att motringa i kontakter. I arbetet kan vidare ingå att bestämma formerna för samverkan med till exempel andra verksamheter och myndigheter. I samverkan är det viktigt att inte lämna fler uppgifter än nödvändigt och se över hur ett informationsutbyte kan ske på ett säkert sätt. Exempelvis kan man behöva se över användningen av brevpapper eller annat som avslöjar vilken region den enskilde vistas i.

Det kan även behövas en beredskap för akuta situationer som kan uppstå till följd av att skyddade personuppgifter har röjts. Det kan exempelvis handla om att informera den enskilde om vad som har skett, undersöka om det går att täta de läckor som uppstått eller bedöma om polisen eller socialtjänsten behöver kontaktas.

Skatteverket har tagit fram en vägledning för hur myndigheter bör hantera skyddade personuppgifter hos sig. Av vägledningen framgår vad som är viktigt för myndigheter att tänka på för att systemet med markering för skyddad folkbokföring och sekretessmarkering ska fungera. Det handlar exempelvis om att:

- särskilt beakta hanteringen av skyddade personuppgifter vid utveckling av it-stöd
- utforma it-stöd så att endast ett fåtal personer med särskild behörighet har tillgång till skyddade personuppgifter
- det på ett tydligt och enhetligt sätt framgår att uppgifterna är markerade för skyddad folkbokföring eller sekretessmarkerade för de handläggare som har behörighet att ta del av skyddade personuppgifter
- göra en översyn över vilken information som måste anges i olika handlingar
- se till att det finns säkra kommunikationskanaler för att kommunicera med och om personer som har markering för skyddad folkbokföring eller sekretessmarkering

⁹¹⁴ Se Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

⁹¹⁵ Se JO:s beslut den 23 februari 2021, dnr 5980-2019. I ärendet hade socialnämnden ringt en våldsam pappa utan att använda skyddat nummer, vilket ledde till att uppgiften om vilken kommun som familjen vistades i röjdes.

- se till att personal som hanterar skyddade personuppgifter har goda kunskaper om vad som gäller när uppgifter har markering för skyddad folkbokföring respektive sekretessmarkering.⁹¹⁶

21.3.5.2 Olika nivåer av skyddade personuppgifter

Skyddade personuppgifter är ett samlingsbegrepp inom folkbokföringen för de olika skyddsåtgärderna som finns. Det finns tre grader av skyddade personuppgifter: sekretessmarkering, skyddad folkbokföring och fingerade personuppgifter.

21.3.5.2.1 Sekretessmarkering

Sekretessmarkering är den minst ingripande formen av skydd av personuppgifter. Denna form av skydd innebär att Skatteverket har möjlighet att införa en så kallad sekretessmarkering för en enskilds personuppgifter i folkbokföringen.⁹¹⁷

Syftet med en sekretessmarkering är att förhindra att en hotande eller förföljande person med hjälp av personuppgifter kan hitta och utsätta en person för brott, förföljelse eller trakasserier. Sekretessmarkeringen är dock inte ett bindande beslut i en sekretessfråga, utan en indikation på att folkbokföringssekretess⁹¹⁸ kan gälla för uppgifterna. Den fungerar alltså som en påminnelse eller varningssignal hos alla myndigheter om att en noggrann sekretessprövning behöver göras om personuppgifter begärs ut. I praktiken fungerar det så att Skatteverket registrerar en sekretessmarkering som aviseras tillsammans med personuppgifterna till alla myndigheter som får grundläggande personuppgifter från Skatteverkets folkbokföringsverksamhet. Skatteverket vidareförmedlar även post till personer med sekretessmarkering.⁹¹⁹

21.3.5.2.2 Skyddad folkbokföring

Skyddad folkbokföring ger ett starkare skydd än sekretessmarkering. Skyddad folkbokföring innebär att man som huvudregel är folkbokförd på sin gamla folkbokföringsort efter att ha flyttat.⁹²⁰ De gamla adressuppgifterna tas bort. Den nya adressen registreras inte i folkbokföringen, och sprids därmed aldrig till andra myndigheter. En adress till Skatteverket registreras dit man får sin post. Det framgår dock inte av boxadressen att Skatteverket är mottagare. Uppgifterna om att personen har skyddad folkbokföring skickas till andra myndigheter och annan samhällsservice som personen har kontakt med.⁹²¹

Det kan finnas situationer då det kan vara direkt olämpligt att en person blir fortsatt folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten. Skatteverket har

⁹¹⁶ Hämtad 2023-04-25 från <https://skatteverket.se/offentligaaktorer/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html>. Se även Skolans arbete med barn och elever som har skyddad identitet. Skolverket. Hämtad 2023-04-25 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete-med-barn-och-elever-som-har-skyddad-identitet>.

⁹¹⁷ Se 5 kap. 5 § OSL.

⁹¹⁸ 22 kap. 1 § OSL.

⁹¹⁹ Prop. 2017/18:145 s. 31–32 och 76–77.

⁹²⁰ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

⁹²¹ <https://skatteverket.se/offentligaaktorer/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html> och prop. 2017/18:145 s. 51.

därför möjlighet att i vissa situationer medge att skyddad folkbokföring sker på annan ort om det bedöms ge ett bättre skydd.⁹²²

Skyddad folkbokföring medges för en person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, om åtgärden med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar kan antas tillgodose behovet av skydd.⁹²³

21.3.5.2.3 Fingerade personuppgifter

Fingerade personuppgifter är den starkaste och mest ingripande formen av skyddade personuppgifter. En person som riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv hälsa, frihet eller frid kan få medgivande att använda fingerade personuppgifter om åtgärden med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar kan antas tillgodose behovet av skydd. Fingerade personuppgifter innebär att personen använder andra personuppgifter än de verkliga.⁹²⁴ Detta medför dock inte någon rättslig förändring av personens namn eller andra förhållanden. Kopplingen mellan den verkliga och den fingerade identiteten är normalt sett sekretessbelagd. Med den nya identiteten kan personen vara öppen med sina personuppgifter utan att riskera att bli hittad med hjälp av dem. Detta är dock en mycket ingripande åtgärd och personer med fingerade personuppgifter måste bryta fullständigt med det gamla livet när det gäller till exempel arbete, bostad, släkt, vänner och fritid. De behöver bygga upp ett helt nytt liv på en annan plats.

21.3.5.3 Beakta skyddade personuppgifter vid tilldelning av behörigheter och vid åtkomstkontroll

Den som arbetar hos en vårdgivare får ta del av dokumenterade uppgifter om en patient *endast* om denne deltar i vården av patienten eller av annat skäl behöver uppgifterna för sitt arbete inom hälso- och sjukvården.⁹²⁵ Vårdgivare är skyldiga att bestämma villkor för tilldelning av behörighet för åtkomst till sådana uppgifter om patienter som förs helt eller delvis automatiserat (t.ex. med hjälp av datorer). Sådan behörighet ska begränsas till vad som behövs för att den enskilde ska kunna fullgöra sina arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvården. Detsamma gäller även för vårdgivares behörighetstilldelning avseende åtkomst till sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.⁹²⁶ Det ingår i varje vårdgivares ansvar att se till att alla anställda får full information om behörighetsreglerna.⁹²⁷

21.3.5.3.1 Riskanalys inför tilldelning av behörigheter

Vårdgivarens ansvar vid tilldelning av behörighet för elektronisk åtkomst innefattar en skyldighet att göra aktiva och individuella behörighetstilldelningar. Dessa baseras på analyser av vilken närmare information som olika personalkategorier och olika slags verksamheter behöver. Även riskanalyser måste göras, där det bland annat kan tas hänsyn till olika slags risker som kan följa med en alltför vid tillgänglighet när det gäller vissa slags uppgifter.

⁹²² 16 § andra stycket folkbokföringslagen och prop. 2017/18:145 s. 49-50.

⁹²³ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

⁹²⁴ Se 1 § lagen om fingerade personuppgifter.

⁹²⁵ 4 kap. 1 § PDL.

⁹²⁶ 4 kap. 2 § PDL och 3 § tredje stycket lagen (2022:913) om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

⁹²⁷ Prop. 2007/08:126 s. 240.

Skyddade personuppgifter, som är sekretessmarkerade, är ett exempel på en kategori som kan kräva särskilda riskbedömningar.⁹²⁸

21.3.5.3.2 Kontroll av om obehöriga kommer åt journalen
Vårdgivaren ska vidare se till att åtkomst till sådana uppgifter om patienter som förs helt eller delvis automatiserat dokumenteras och kan kontrolleras. Vårdgivaren ska även göra systematiska och återkommande kontroller av om någon obehörigen kommer åt sådana uppgifter.⁹²⁹ Hur ofta det behöver göras kan exempelvis bero på verksamhetens omfattning, antalet personer med åtkomst, hur behörigheterna delas ut och hur omfattande kontrollerna är. Det är nödvändigt att kontrollerna görs regelbundet och omfattar en så hög andel av logghändelserna att det blir en effektiv kontroll. Målet med kontrollen är enligt förarbetena att både upptäcka och verka avhållande från intrång.⁹³⁰ När det gäller vissa kategorier av uppgifter kan det behövas särskilda riskanalyser för att bestämma vilken kontrollnivå som är rimlig. Det kan exempelvis gälla skyddade personuppgifter som är sekretessmarkerade.

Läs mer

- Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården

21.3.5.4 Informera om möjlighet att spärra uppgifter

Om en region eller en kommun bedriver hälso- och sjukvård eller tandvård genom flera myndigheter, får en sådan myndighet ha direktåtkomst till personuppgifter som behandlas av någon annan sådan myndighet i samma region eller kommun.⁹³¹ När det gäller direktåtkomst till personuppgifter som behandlas av andra vårdgivare eller av omsorgsgivare, i till exempel andra kommuner eller regioner, gäller bestämmelserna om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.⁹³² Vidare finns bestämmelser om direktåtkomst när det gäller den nationella läkemedelslistan.⁹³³

Det är viktigt att minimera riskerna för patienter i utsatta situationer genom att exempelvis informera om att den dokumentation som förs om våldsutsattheten blir tillgänglig för andra vårdgivare eller omsorgsgivare genom direktåtkomst. Det är betydelsefullt att informera om detta även om patienten tidigare har fått information om vad direktåtkomst och sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation innebär. Patienten ges då möjlighet att motsätta sig att uppgifter görs tillgängliga på det sättet om det innebär en risk för patienten. I sådana fall ska uppgiften genast spärras.⁹³⁴

⁹²⁸ Prop. 2007/08:126 s. 148-149.

⁹²⁹ Se 4 kap. 3 § PDL.

⁹³⁰ Prop. 2007/08:126 s. 150.

⁹³¹ 5 kap. 4 § andra stycket PDL.

⁹³² Lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

⁹³³ Se 5 kap. lagen (2018:1212) om nationell läkemedelslista.

⁹³⁴ Se 4 kap. 4 § PDL där det framgår att patienten kan motsätta sig att uppgifter görs tillgängliga genom elektronisk åtkomst för den som arbetar vid en annan vårdenheter eller inom en annan vårdprocess hos samma vårdgivare. I sådana fall ska uppgiften genast spärras. Uppgift om att det finns spärrade uppgifter får vara tillgänglig för andra vårdenheter eller vårdprocesser. På motsvarande sätt ska patienten få information och uppgifter om patienten spärras för andra

En spärr får hävas av en behörig befattningshavare hos vårdgivaren om patienten samtycker till det. Spärren kan också hävas av en annan vårdenheter eller vårdprocess, till exempel akutmottagningen, om patientens samtycke inte kan inhämtas och informationen kan antas ha betydelse för den vård eller behandling som patienten oundgängligen behöver.⁹³⁵ Att samtycke inte kan ges kan bero på att patienten är medvetslös eller alltför medtagen för att kunna ta ställning till frågan.⁹³⁶

Vårdnadshavare till ett barn har dock inte rätt att spärra barnets uppgifter. Skälet till detta är att öka vårdpersonalens möjligheter att upptäcka barn som far illa och att bedöma om en anmälan ska göras till socialtjänsten. I takt med barnets stigande ålder och utveckling får dock barnet själv spärra uppgifterna.⁹³⁷ *Läs mer om direktåtkomst och sekretess gentemot vårdnadshavaren i avsnitt 21.3.5.4, 25.3 och 25.4.*

Läs mer

- Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården
- Socialstyrelsens meddelandeblad Nr 8/22 Ny lag om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation

21.3.5.5 Risk för att våldsutövare får tillgång till uppgifter via direktåtkomst

Vårdgivaren får genom direktåtkomst eller annat elektroniskt utlämnande medge patienten tillgång till bland annat patientjournalen. Detta under förutsättning att det rör uppgifter om patienten själv som får lämnas ut till patienten.⁹³⁸ Bestämmelser om direktåtkomst har inte i sig någon sekretessbrytande verkan.⁹³⁹ För att kunna avgöra om uppgifter om en patient kan lämnas ut genom direktåtkomst eller inte, behöver man först göra en sekretessprövning. (Utan en sådan prövning kan inga uppgifter lämnas direkt till patienten). Efter sekretessprövningen måste man även ta ställning till om hela patientjournalen ska lämnas ut genom direktåtkomst eller endast vissa delar av den, eller enbart uppgifter från vissa vårdenheter.⁹⁴⁰ Om patienten är ett barn får uppgifter som omfattas av sekretess gentemot vårdnadshavaren inte lämnas ut till denne genom direktåtkomst. Detta eftersom bestämmelser om direktåtkomst som nämnts inte har en sekretessbrytande verkan i sig.⁹⁴¹ *Läs mer om sekretess i förhållande till vårdnadshavare i avsnitt 25.4.*

vårdgivare eller omsorgsgivare om patienten motsätter sig det, se 2 kap. 2-3§§ lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation. När det gäller den nationella läkemedelslistan är det E-hälsomyndigheten som ansvarar för att efter begäran från patienten spärra uppgifter i enlighet med 4 kap. 3 § lagen om nationell läkemedelslista.

⁹³⁵ Se 4 kap. 5 § PDL.

⁹³⁶ Prop. 2007/08:126 s. 115 och 243.

⁹³⁷ Se 4 kap. 4 § PDL och prop. 2007/08:126 s. 250-251. Motsvarande bestämmelser om att en patient har möjlighet att spärra sin egen, men inte ett barns journal, finns också i lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation, se 2 kap. 3 § första-andra stycket lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

⁹³⁸ 5 kap. 5 § PDL.

⁹³⁹ Se prop. 2007/08:126 s. 75 och s. 245.

⁹⁴⁰ Se Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården. Socialstyrelsen; 2017. Se även prop. 2007/08:126 s. 75, 159-160 och 245-246.

⁹⁴¹ Se prop. 2007/08:126 s. 75 och s. 245.

Vårdgivaren ansvarar för att en enskilds direktåtkomst till uppgifter om sig själv och till dokumentation om åtkomst tillåts *endast* efter att den enskildes identitet har säkerställts genom stark autentisering.⁹⁴²

I detta sammanhang kan frågan om säkerheten för våldsutsatta aktualiseras. Exempelvis är det viktigt att säkerställa att ett barns vårdnadshavare inte genom direktåtkomst till barnets journal kan få del av uppgifter som det råder sekretess för. Ett problem är våldsutövare som utövar påtryckningar på den våldsutsatta att visa dem journalen. Patientens svar på rutinfrågor om våld eller uppgifter om KVÅ-koder⁹⁴³ som rör anmälan om barn som far illa är exempel på uppgifter som kan riskera patientens säkerhet, beroende på i vilka situationer och till vem uppgifterna lämnas ut. Uppgifter om en patient behöver dock inte med automatik finnas tillgängliga för denne via internet enbart därför att en vårdgivare erbjuder sina patienter möjlighet att få direktåtkomst till patientuppgifter.⁹⁴⁴ Uppgifter som är särskilt känsliga för patienten bör enligt förarbetena undantas från direktåtkomsten.⁹⁴⁵ Det finns inget krav i PDL att allt som står i journalen ska göras tillgängligt för patienten genom direktåtkomst. Däremot ska vårdgivaren, om denne endast medger en begränsad direktåtkomst, informera den enskilde om detta.⁹⁴⁶

⁹⁴² 4 kap. 11 § HSLF-FS 2016:40.

⁹⁴³ KVÅ-koder beskriver åtgärder utförda av hälso- och sjukvården och används för nationell statistik. En kod står för vilken åtgärd som utförts vid det aktuella vårdtillfället. Det finns en kod för anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL angående barn med möjligt skyddsbehov.

⁹⁴⁴ Se prop. 2007/08:126 s. 159.

⁹⁴⁵ Prop. 2007/08:126 s. 245.

⁹⁴⁶ 4 kap. 12 § HSLF-FS 2016:40.

22. Samverkan

Våld i nära relationer är ett mångsidigt problem och kräver att många samverkar. Samverkan kan vara nödvändig för att komma i kontakt med våldsutsatta vuxna och barn och barn som bevittnat våld samt för att erbjuda dem det stöd och den vård som de har rätt till. Samverkan kan också behövas för att utveckla verksamheter för målgrupperna.

Samverkan behövs ofta både i enskilda ärenden och på övergripande nivå.

22.1 Samverkan i enskilda ärenden

22.1.1 Samverkan internt

Vårdgivaren ska samverka för att samordna sina åtgärder så att de inte motverkar varandra.

Om åtgärder riktar sig till flera personer i en familj, ska samtliga åtgärder samordnas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i patientsäkerhetslagen (2010:659).

7 kap. 6 § HSLF-FS 2022:39

Samverkan på individnivå utgår från den enskilda vuxnas eller barnets behov. Åtgärder som riktar sig till våldsutsatta och barn som bevittnat våld behöver samordnas så att de inte motverkar varandra, och då är samverkan nödvändig.

Våldsutsatta kan behöva remitteras mellan flera olika enheter – till exempel primärvård, ortopedi, gynekologi, smittskydd, kurator/psykolog etc. Vårdgivaren ska då samverka internt för att samordna hälso- och sjukvårdsåtgärderna så att de inte motverkar varandra. Våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld kan också få vård inom barn- och ungdomsmedicin, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar samt annan barnhälsovård såsom BVC eller elevhälsan. Samordning av insatser till våldsutsatta och barn som bevittnat våld är viktig, dels för att undvika dubbelarbete mellan olika verksamheter, dels för att undvika feldiagnostisering och onödigt lidande för patienten.

Handlar det om en familj där det förekommer våld behöver åtgärderna samordnas för var och en, eftersom behoven kan se olika ut. Samverkan ska alltid ske utifrån behovet av trygghet och säkerhet för våldsutsatta och barn som bevittnat våld. När flera enheter inom vården, till exempel akutvård, ortopedi och laboratorium är inblandade, är det viktigt att samverka för en sä-

ker hantering, bland annat med hänsyn till patienter som har skyddade personuppgifter. Även transporter av våldsutsatta mellan olika vårdenheter kräver ofta samverkan och planering.

22.1.2 Samverkan externt

Vårdgivaren ska samverka externt med berörda verksamheter, myndigheter och organisationer för att skapa förutsättningar för att samordna de olika aktörernas åtgärder och insatser så att de inte motverkar varandra.

Om åtgärder och insatser riktar sig till flera personer i en familj, ska vårdgivaren även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga åtgärder och insatser. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i patientsäkerhetslagen (2010:659).

7 kap. 7 § HSLF-FS 2022:39

3

Extern samverkan behövs såväl på ett övergripande plan mellan vårdgivare och myndigheter som på det lokala planet med exempelvis socialtjänst, skola, polis, kvinnojourer och andra ideella verksamheter. För att samverkan ska fungera bra behövs kunskap om ansvarsområden och var överlappning av ansvar sker.

22.1.3 Begränsningar för utbyte av information

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i patientsäkerhetslagen (2010:659).

7 kap. 6 och 7 §§ HSLF-FS 2022:39

Vid samverkan behöver regler om sekretess och tystnadsplikt beaktas.

Sekretess gäller inom den offentliga hälso- och sjukvården för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.⁹⁴⁷ Uppgifter får dock lämnas mellan myndigheter som bedriver hälso- och sjukvård i en kommun till en annan sådan myndighet i samma kommun. Vidare får uppgifter lämnas mellan myndigheter som bedriver hälso- och sjukvård i en region till en annan sådan myndighet i samma region.⁹⁴⁸ Även om uppgifter får lämnas mellan hälso- och sjukvårdsmyndigheter i samma kommun eller region måste naturligtvis normalt en patients uttryckliga önskemål om att patientjournalen inte ska lämnas till en annan hälso- och sjukvårdsmyndighet i kommunen eller regionen respekteras.⁹⁴⁹

⁹⁴⁷ 25 kap. 1 § OSL.

⁹⁴⁸ 25 kap. 11 § OSL.

⁹⁴⁹ Prop. 2007/08:126 s. 270-271.

Vidare behöver den så kallade *inre sekretessen* beaktas, vilket innebär att den som arbetar hos en vårdgivare får ta del av dokumenterade uppgifter om en patient endast om den anställda deltar i vården av patienten eller av annat skäl behöver uppgifterna för sitt arbete inom hälso- och sjukvården.⁹⁵⁰

När det gäller samverkan mellan hälso- och sjukvård och andra myndigheter eller organisationer får sekretesskyddade uppgifter om en enskild lämnas ut om den enskilde samtycker till detta.⁹⁵¹ Om det rör uppgifter som avser ett barn måste båda vårdnadshavarna samtycka till att uppgifterna lämnas ut, såvida inte barnet uppnått sådan ålder och mognad att barnet själv förfo- gar över sekretessen. *Läs mer om detta i avsnitt 25.4.*

Det finns dock inga hinder för att samråda med andra verksamheter och myndigheter så länge uppgifterna är avidentifierade och inte går att koppla till en specifik person.

22.1.3.1 Exempel på sekretessbrytande bestämmelser

Om samtycke inte finns, kan uppgifter i vissa situationer ändå lämnas med stöd av sekretessbrytande bestämmelser. En sekretessbrytande bestämmelse är en bestämmelse som innebär att en sekretessbelagd uppgift får lämnas ut under vissa förutsättningar.⁹⁵²

Exempel på när sekretessbrytande bestämmelser kan bli aktuella är

- *Vid uppgiftsskyldighet* – Sekretess hindrar inte att en uppgift lämnas till en annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning.⁹⁵³ Ett exempel på uppgiftsskyldighet är skyldigheten i 14 kap. 1 § SoL att anmäla misstanke om att barn far illa samt att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av stöd och skydd.
- *Vid nödvändig vård, behandling eller annat stöd* – Uppgift om ett barn eller en närstående till barnet får lämnas från en myndighet inom hälso- och sjukvården till en annan sådan myndighet eller till en myndighet inom socialtjänsten om det behövs för att ett barn ska få nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Detsamma gäller personer som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel, eller som vårdas med stöd av LPT eller LRV. Vidare gäller bestämmelserna även för uppgift om en gravid kvinna eller någon närstående till henne, om uppgiften behöver lämnas för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.⁹⁵⁴
- *När patienten inte kan samtycka på grund av sitt hälsotillstånd eller andra skäl* – Uppgifter om den enskilde som behövs för att hen ska få nödvändig vård, omsorg, behandling eller annat stöd får då lämnas från en myndighet inom hälso- och sjukvården till en annan myndighet inom hälso- och sjukvården. Uppgifterna får även lämnas till socialtjänsten eller till en enskild vårdgivare eller en enskild verksamhet inom socialtjänstens område.⁹⁵⁵

⁹⁵⁰ 4 kap. 1 § PDL.

⁹⁵¹ 12 kap. 2 § OSL.

⁹⁵² 3 kap. 1 § OSL.

⁹⁵³ 10 kap. 28 § OSL.

⁹⁵⁴ 25 kap. 12 § OSL.

⁹⁵⁵ 25 kap. 13 § OSL.

- Vid vissa uppgifter om brott – *Läs mer om detta i kap. 26.*

Inom den privata hälso- och sjukvården gäller istället bestämmelser om tystnadsplikt i PSL.⁹⁵⁶ Utgångspunkten är att den enskilde ska ha samma skydd för sin personliga integritet vare sig hen behandlas av en offentlig eller en privat vårdgivare.⁹⁵⁷

22.1.3.2 Fasta grupper för samverkan

Att flera myndigheter eller verksamheter som hälso- och sjukvård, socialtjänst och Polismyndigheten arbetar i en fast grupp för samverkan innebär inte att den sekretess som gäller mellan myndigheterna eller verksamheterna ändras. I en samverkansgrupp eller inom ramen för exempelvis barnahus företräder varje tjänsteman sin myndighet eller verksamhet och är bunden av dess sekretessbestämmelser.⁹⁵⁸ Sekretessen kan vara olika stark för uppgifter hos dem som samverkar, exempelvis har socialtjänsten generellt en starkare sekretess än skolan.

Det finns, som tidigare nämnts, inget som hindrar att de samverkande myndigheterna eller verksamheterna samråder om enskilda personer så länge uppgifterna är avidentifierade. Uppgifter som kan bidra till att patienten kan identifieras får bara framkomma om det finns samtycke eller stöd i någon annan bestämmelse som bryter sekretessen.

22.2 Hälso- och sjukvårdens samverkan med olika aktörer

22.2.1 Samverkan med socialtjänsten

Många våldsutsatta och barn som bevittnat våld behöver insatser från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. De kan behöva kontakt med, eller redan ha kontakt med socialtjänsten för stöd och hjälp för våldsutsattheten eller på grund av att de bevittnat våld. De kan också vara aktuella hos socialtjänsten av andra skäl, som behov av ekonomiskt bistånd, problem med missbruk eller stöd vid funktionsnedsättning. När en person behöver insatser från både socialtjänst och hälso- och sjukvård finns en skyldighet att initiera en individuell plan (SIP), *läs mer om detta i avsnitt 22.4*. Det kan även vara angeläget med samverkan med socialtjänsten kring insatser till våldsutövare.⁹⁵⁹

För vissa målgrupper finns det regler om att regionen och kommunen ska ingå en särskild överenskommelse om samarbete. Det gäller i fråga om:

- barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet
- personer med psykisk funktionsnedsättning
- personer som missbrukar alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel eller spel om pengar.⁹⁶⁰

⁹⁵⁶ 6 kap. 12–16 §§ PSL.

⁹⁵⁷ Se prop. 2007/08:126 s.46, 133 och 248.

⁹⁵⁸ Jfr JO 1987/88 s. 148.

⁹⁵⁹ Jfr prop. 2020/21:163 s. 20.

⁹⁶⁰ 16 kap. 3 § HSL och 5 kap. 1 d, 8 a och 9 a §§ SoL.

22.2.1.1 Samverkan kring placerade barn och unga

Socialnämnden och hälso- och sjukvården behöver samverka för att tillgodose placerade barn och ungas behov av vård och stöd under placeringen, inklusive samverkan kring behov av vård och stöd till följd av våld.

Socialnämnden har ett ansvar att verka för att barn i familjehem, jourhem, HVB och stödboende samt barn som är privatplacerade får den hälso- och sjukvård de behöver.⁹⁶¹ I förarbetena betonas att det är regionen som har ansvaret för hälso- och sjukvården. Socialtjänsten ska vara aktiv för att få tillstånd undersökningar, insatser och behandlingar som barnet eller den unge kan vara behöva.⁹⁶²

Regionen ska också, på initiativ av socialnämnden, erbjuda en hälsoundersökning i anslutning till att vård utanför det egna hemmet av ett barn eller en ung person (18–20 år) inleds.⁹⁶³ Den medicinska bedömningen, som hälsoundersökningen ska leda fram till, kan användas både för socialnämndens planering av vården och för hälso- och sjukvårdens fortsatta kontakter med barnet/den unge.⁹⁶⁴

När det gäller samverkan kring barn kan olika sekretessbrytande bestämmelser vara tillämpliga om samtycke till att lämna uppgifterna saknas. *Läs mer om sekretess och om sekretessbrytande regler i avsnitt 22.1.3.1 och mer om anmälningsskyldigheten/samverkan kring barn som far illa i avsnitt 3.2.*

22.2.2 Samverkan med Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten

Hälso- och sjukvården och Polismyndigheten kan behöva samverka exempelvis vid misstanke om brott eller för att förebygga brott. I dessa situationer kan även socialtjänsten vara eller bli inblandade. I vissa fall sker samverkan inom ramen för barnahus, *läs mer om detta i avsnitt 22.2.3*. Det finns sekretessbrytande regler för att underlätta samverkan mellan hälso- och sjukvården och polisen.⁹⁶⁵ *Läs mer om möjligheter att lämna ut uppgifter till Polismyndigheten i kap. 26.*

Det kan även finnas behov att samverka i samband med att rättsintyg ska utfärdas. *Läs mer om rättsintyg i avsnitt 31.7.*

22.2.3 Samverkan inom ramen för barnahus

Ett vanligt sätt att organisera samverkan kring barn som brottsoffer är att göra det inom ramen för barnahus, som samlar de professioner som behövs när ett barn misstänks ha utsatts för brott som rör våld i nära relation. Målet för samverkan är att tillförsäkra barn som misstänks vara utsatta för brott rättstrygghet och gott bemötande och stöd, samt vid behov omgående kris- och behandlingsinsats. En övergripande målsättning är att barnet ska få skydd och stöd från samhället utifrån en helhetssyn. Barnets bästa ska vara i fokus under hela processen.⁹⁶⁶

⁹⁶¹ 6 kap. 7 § SoL.

⁹⁶² Se prop. 2012/13:10 s. 81.

⁹⁶³ 1 § lagen om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.

⁹⁶⁴ Prop. 2016/17:59 s. 33-34.

⁹⁶⁵ Se prop. 2020/21:163 s. 32-33.

⁹⁶⁶ Slutrapport utvärdering av barnahus. Linköpings universitet: Barnafriid; 2019.

Barnahus finns i stora delar av Sverige, men inte i varje kommun. Oftast har flera kommuner gått ihop om ett gemensamt barnahus. De aktörer som ofta samarbetar inom barnahus är:

- Polismyndigheten
- socialtjänsten
- hälso- och sjukvården
- Åklagarmyndigheten
- Rättsmedicinalverket.

I de kommuner där det inte finns tillgång till barnahus är det förstås lika viktigt att hitta samverkansformer med dels de myndigheter som ska utreda brottet, såsom polis och åklagare, dels de myndigheter som ska ge barnet stöd och hjälp på andra sätt, såsom hälso- och sjukvården och socialtjänsten.

22.2.4 Samverkan med Kriminalvården

Kriminalvården ansvarar bland annat för att verkställa utdömda påföljder. Myndigheten ska även verka för att återfall i brott förebyggs,⁹⁶⁷ exempelvis inom ramen för frivården som övervakar dem som är villkorligt frigivna, har skyddstillsyn, ungdomsövervakning, samhällstjänst eller övervakas med hjälp av fotboja.

Hälso- och sjukvårdens samverkan med Kriminalvården kan exempelvis bli aktuell när den som har avtjänat ett straff ska återgå till ett liv i frihet och behöver fortsätta med eller påbörja stöd- eller behandlingsinsatser. Behovet av stöd och insatser i detta skede kräver ofta särskild uppmärksamhet och en samverkan mellan en rad samhällsaktörer, inklusive vårdgivare. Tillgång till vård för psykisk ohälsa och missbruk hör till de faktorer som kan minska risken för återfall i brott.⁹⁶⁸

22.2.5 Samverkan med Försäkringskassan

Som framgår i kap. 2 kan våld i nära relationer vara en bidragande orsak till sjukskrivningar på grund av de fysiska och psykiska konsekvenser som våld orsakar. Hälso- och sjukvården kan i sådana fall behöva samarbeta med Försäkringskassan i exempelvis sjukskrivnings- och rehabiliteringsprocessen.⁹⁶⁹

22.2.5.1 Finansiell samordning, FINSAM

Lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser, FINSAM, gör det möjligt för hälso- och sjukvården, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen och socialtjänsten att samverka inom välfärds- och rehabiliteringsområdet genom att bilda ett samordningsförbund. Syftet med ett samordningsförbund är att uppnå en effektivare användning av gemensamma

⁹⁶⁷ Se 1 och 2 §§ förordningen (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården.

⁹⁶⁸ Se Skr. 2016/17:10 s. 130.

⁹⁶⁹ Med sjukskrivnings- och rehabiliteringsprocessen avses det som skrivs i betänkandet Tillsammans för en välfungerande sjukskrivnings- och rehabiliteringsprocess (SOU 2020:24) s. 34-35, att sjukskrivnings- och rehabiliteringsprocessen börjar då individens arbetsförmåga riskerar att bli nedsatt på grund av sjukdom och pågår till dess att individen återfått arbetsförmåga och därmed kan återgå i, eller söka, arbete, eller då det konstateras att arbetsförmåga inte kan återfås.

resurser och underlätta samverkan mellan myndigheterna när insatser till enskilda personer behövs.⁹⁷⁰ Insatserna inom den finansiella samordningen ska avse individer som behöver samordnade rehabiliteringsinsatser.⁹⁷¹ Detta gäller personer med sammansatt problematik eller komplicerade livssituationer, som har olika former av fysiska eller psykiska besvär i kombination med arbetsmarknadsmässiga eller sociala problem.⁹⁷²

En utvärdering av pilotverksamhet hos samordningsförbunden visade att samordningsförbunden spelar en viktig roll inom rehabiliteringsområdet och att de kan förstärka samhällets kapacitet att upptäcka våldsutsatta och våldsutövare.⁹⁷³

22.3 Ansvar för samverkan

Vårdgivaren ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

7 kap. 8 § HSLF-FS 2022:39

En förutsättning för att samverkan internt och externt ska fungera i praktiken är att det i verksamheterna är tydligt var ansvaret för samverkan ska ligga. Därför ställs det i HSLF-FS 2022:39 krav på att vårdgivaren ska fastställa var i verksamheten ansvaret för samverkan ska ligga.

22.4 Individuell plan (SIP)

När en person har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och från socialtjänsten finns det bestämmelser i 16 kap. 4 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) om att regionen tillsammans med kommunen ska upprätta en individuell plan.

7 kap. 9 § HSLF-FS 2022:39

När en person behöver insatser från både hälso- och sjukvården och socialtjänsten ska regionen, tillsammans med kommunen, upprätta en individuell plan. Planen ska upprättas om regionen eller kommunen bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och under förutsättning att den enskilde samtycker till att den upprättas. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål.⁹⁷⁴ Planen ska, när det är möjligt, upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde samtycker till det.⁹⁷⁵ En sådan plan kallas ofta samordnad individuell plan (SIP).

⁹⁷⁰ Lagen om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser. Se även 7 kap. 9 § HSL och www.finsam.se.

⁹⁷¹ 2 § lagen om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser.

⁹⁷² Proposition 2002/03:132 Finansiell samordning inom rehabiliteringsområdet s. 106.

⁹⁷³ Se Våld i nära relationer ska upptäckas och stoppas – Utvärdering av pilotverksamhet för upptäckt av våld i nära relation vid några samordningsförbund. Göteborg; Jämställdhetsmyndigheten; 2020.

⁹⁷⁴ 16 kap. 4 § första stycket HSL och 2 kap. 7 § SoL.

⁹⁷⁵ 16 kap. 4 § andra stycket HSL och 2 kap. 7 § SoL.

En SIP kan vara viktig i många ärenden som rör våld i nära relationer. Våldsutsatta och barn som bevittnat våld kan behöva omfattande stöd och skydd från både socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Även personer som utövat våld kan behöva insatser från både hälso- och sjukvården och socialtjänsten. En del personer kan redan innan våldet har upptäckts vara aktuella inom både socialtjänsten och hälso- och sjukvården, exempelvis inom beroendevård eller kopplat till psykiatriska behov.

Syftet med den individuella planen är att säkerställa samarbetet mellan huvudmännen så att individers samlade behov av socialtjänst och hälso- och sjukvård blir tillgodosedda.⁹⁷⁶

För att den individuella planen ska utgöra ett effektivt stöd för alla inblandade parter ska huvudmännens ansvar anges så konkret och tydligt som möjligt. Exempelvis ska innehållet i allmänna och specialiserade hälso- och sjukvårdsinsatser framgå av planen. Det kan till exempel handla om läkemedelsbehandling, psykoterapi, arbetsterapeutiska insatser eller sjukgymnastik.⁹⁷⁷

När en planering genomförts behöver det vara tydligt bestämt vem av huvudmännen som ska kalla till nästa möte, om ett sådant behövs, och vem som har huvudansvaret för att följa upp de insatser som har planerats. Den som har ansvaret för den individuella planen behöver inte vara densamma som kallat till planeringen. Detta bör i stället avgöras utifrån den enskildes önskemål och behov, insatsernas karaktär och den aktuella arbetsbelastningen. Huvudregeln bör vara att den huvudman som den enskilde bedöms ha mest kontakt med får det övergripande ansvaret.⁹⁷⁸

Även insatser från andra aktörer än kommun och region kan vara av stor betydelse för att den enskildes samlade behov ska tillgodoses, till exempel rehabiliterande arbetsmarknadsåtgärder från Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen. Även dessa ska anges i planen. Eftersom planen bara kan upprättas med den enskildes samtycke kan dock insatser från andra aktörer redovisas endast om den enskilde medger det.⁹⁷⁹

Läs mer

- Om fast vårdkontakt och samordnad individuell plan – Nationell vägledning

⁹⁷⁶ Prop. 2008/09:193 s. 19.

⁹⁷⁷ Prop. 2008/09:193 s. 24.

⁹⁷⁸ Prop. 2008/09:193 s. 24.

⁹⁷⁹ Se prop. 2008/09:193 s. 23.

23. Kunskap hos personalen

Vårdgivaren bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god vård samt har förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

AR till 5 kap. 2 § HSL i 7 kap. HSLF-FS 2022:39

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och ska kunna ge patienter sakkun-
nig och omsorgsfull hälso- och sjukvård som uppfyller dessa krav.⁹⁸⁰ De som
tillhör hälso- och sjukvårdspersonalen bär själva ansvaret för hur de fullgör
sina arbetsuppgifter och är skyldiga att bidra till att en hög patientsäkerhet
upprätthålls.⁹⁸¹

Det är dock vårdgivaren som ansvarar för att planera, leda och kontrollera
verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård upprätthålls. Det
är också vårdgivarens ansvar att det finns den personal, de lokaler och den
utrustning som behövs för att god vård ska kunna ges där det bedrivs hälso-
och sjukvårdsverksamhet.⁹⁸²

När det gäller våld i nära relationer rekommenderas vårdgivaren att se till
att personalen har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstå-
ende för att kunna ge god vård samt ha förmågan att omsätta kunskapen i det
praktiska arbetet.⁹⁸³

Utöver de generellt formulerade kraven på kunskap i HSL och de allmänna
råd som beskrivs i detta kapitel finns inte närmare reglerat eller rekomen-
dationer på vilka områden man ska eller bör ha kunskaper inom området våld
i nära relationer. För att kunna upptäcka våldsutsatthet samt för att kunna ge
adekvat vård kan nedanstående kunskaper på området nämnas som exempel:

- vad som utmärker våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld
- kunskap om olika skador som kan indikera våldsutsatthet hos vuxna och barn samt att barn kan ha bevittnat våld
- hur man identifierar, bemöter och vårdar våldsutsatta vuxna och barn och barn som bevittnat våld (inklusive barn och unga som utsätts för våld i parrelationer)
- våldets konsekvenser
- normaliseringsprocessen
- anmälningsskyldigheten
- skyddade personuppgifter.

Det är också viktigt med kunskap om hur en persons livssituation kan påver-
kas av de maktstrukturer och normer som råder i samhället, bland annat för

⁹⁸⁰ 6 kap. 1 § PSL.

⁹⁸¹ Se 6 kap. 2 § första stycket och 4 § PSL.

⁹⁸² Se 3 kap. 1 § och 6 kap. 2 § andra stycket PSL samt 5 kap. 2 § HSL.

⁹⁸³ AR till 5 kap. 2 § HSL i 7 kap. HSLF-FS 2022:39.

att kunna säkerställa att alla som behöver vård får det och ges ett gott bemötande. *Läs mer om sårbarhetsfaktorer och särskild utsatthet avsnitt 1.1.4 Läs även mer om särskild utsatthet och sårbarhet i avsnitt 8.2 som riktar sig till socialtjänsten.*

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
 - Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården
 - Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
 - Informationsfolder Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården
 - Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet
-

24. Åtgärder för våldsutsatta vuxna

Som framgår av kap. 5 om att upptäcka våld kan man genom att vara uppmärksam på och fråga om erfarenhet av våld upptäcka och identifiera våldsutsatthet. Detta är viktigt bland annat för att hälso- och sjukvården ska kunna erbjuda tidig och adekvat vård samt för att förebygga fortsatt våld. När en vuxen person visar symtom eller tecken på våldsutsatthet har hälso- och sjukvården en möjlighet att både ge den vård som personen behöver och att informera om möjligheter till stöd och hjälp från andra aktörer. Hälso- och sjukvården ska även hjälpa personen att komma i kontakt med socialtjänsten om hen vill det.

Om en vuxen visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att personen är våldsutsatt, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen frågar den vuxna i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen.

Om misstanken om våld eller andra övergrepp kvarstår, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen

1. beaktar vilka behov den vuxna kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet,
2. informerar om möjligheten till vård inom hälso- och sjukvården, stöd och hjälp från socialtjänsten samt kontakt med frivilligorganisationer,
3. hjälper den vuxna att få kontakt med socialtjänsten om denne samtycker till det, och
4. tar reda på om det finns barn i den vuxnas familj och gör anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) vid misstanke om att barnet eller barnen far illa.

7 kap. 10 § HSLF-FS 2022:39

24.1. Fråga om våldet i enrum

Om en vuxen visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att personen är våldsutsatt, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen frågar den vuxna i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen.⁹⁸⁴ När frågor om våld ställs inom hälso- och sjukvården är det betydelsefullt hur och under vilka omständigheter frågorna ställs. En viktig förutsättning är att personalen samtalar med patienten i en trygg miljö. *Läs mer om att ställa frågor i avsnitt 21.3.2.*

Om misstanke kvarstår om våld eller andra övergrepp, ska vårdgivaren se till att personalen vidtar vissa åtgärder som beskrivs i avsnitt 24.2–24.5. Det finns även krav på att personalen ska dokumentera vilka åtgärder som har vidtagits. *Läs mer om detta i avsnitt 24.6.*

⁹⁸⁴ 7 kap. 10 § HSLF-FS 2022:39.

24.2 Beakta behovet av vård med anledning av våldet

Vårdgivaren ska se till att hälso- och sjukvårdspersonalen beaktar vilka behov den vuxna kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.⁹⁸⁵ Det ingår i hälso- och sjukvårdens uppdrag att erbjuda god vård. Den våldsutsatta kan ha behov av vård såväl fysiskt som psykiskt, till följd av det våld som hen utsatts för. Vården kan exempelvis utgöras av psykologiskt stöd, traumabehandling och medicinsk och somatisk behandling för eventuella fysiska skador.

24.3 Informera om möjligheterna till vård, stöd och hjälp

I hälso- och sjukvårdens ansvar ingår det att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men som också behöver annat stöd, blir hänvisad till det eller de organ som har kompetens och resurser för uppgiften.⁹⁸⁶ Vårdgivaren ska se till att hälso- och sjukvårdspersonalen informerar om möjligheter till vård, stöd och hjälp.⁹⁸⁷

Oavsett om patienten berättar om att våld har förekommit eller inte ska patienter, som visar symtom eller tecken som väcker misstanke om våldsutsatthet, få information om möjligheterna till vård, stöd och hjälp. Det handlar dels om information om möjligheterna till vård som finns att få från hälso- och sjukvården, till exempel psykologiskt stöd och medicinsk behandling, dels om information om möjligheten till stöd och hjälp som socialtjänsten har ansvar för, såsom information och råd, skyddat boende och stödsamtal.

Vidare ska patienten informeras om möjligheter till stöd och hjälp från frivilligorganisationer.⁹⁸⁸

En förutsättning för att personalen ska kunna ge information är att det finns sammanställd och aktuell information om var det är möjligt att få vård, stöd och hjälp. Förutom information från den egna vårdgivaren, den lokala socialtjänsten och lokalt verksamma frivilligorganisationer, kan information behöva sammanställas från andra verksamheter och myndigheter. Exempel på verksamheter som har information är Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, som även har en nationell stödtelefon dit yrkesverksamma kan ringa för råd och konsultationer⁹⁸⁹, och Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). NCK har, förutom information riktad till professionen, även hand om att driva Kvinnofridslinjen som är en nationell stödtelefon dit våldsutsatta, närstående och även yrkesverksamma kan ringa.⁹⁹⁰ Vid behov av råd och vägledning i frågor som rör sexuell exploatering av barn, prosti-

⁹⁸⁵ 7 kap. 10 § andra stycket 1 HSLF-FS 2022:39.

⁹⁸⁶ Prop. 1997/98:55 s. 44.

⁹⁸⁷ Se 7 kap. 10 § andra stycket 2 HSLF-FS 2022:39.

⁹⁸⁸ Se 7 kap. 10 § andra stycket 2 HSLF-FS 2022:39.

⁹⁸⁹ Se <https://www.hedersfortryck.se/>.

⁹⁹⁰ Se <https://kvinnofridslinjen.se/>.

tution, människoexploatering och människohandel för alla ändamål kan yrkesverksamma ringa den nationella stödtelefon som drivs av Jämställdhetsmyndigheten.⁹⁹¹

24.4 Hjälpa den våldsutsatta att få kontakt med socialtjänsten

Socialnämnden är den myndighet som har ett särskilt ansvar för att ge stöd och hjälp till den som utsatts för våld i nära relation.⁹⁹² Om misstanken om våld eller andra övergrepp kvarstår, behöver därför hälso- och sjukvårdspersonalen hjälpa patienten att få kontakt med socialtjänsten om hen samtycker till det.⁹⁹³

Syftet med bestämmelsen är att förbättra skyddet för våldsutsatta. För att underlätta för den våldsutsatta att få kontakt med socialtjänsten kan hälso- och sjukvårdspersonalen vid sjukvårdsbesöket exempelvis behöva ringa till socialtjänsten och boka tid, följa med till ett närliggande socialkontor eller kontakta en socialsekreterare som kan träffa den våldsutsatta vid sjukvårdsbesöket.

Att hälso- och sjukvården ska hjälpa patienten att få kontakt med socialtjänsten kan kräva att eventuella samverkansrutiner ses över. Det kan underlätta för personalen om det finns aktuell information om kontaktuppgifter till den lokala socialtjänstverksamheten som har ansvar för stöd och hjälp till våldsutsatta.

24.5 Anmäla om det finns barn i familjen

Hälso- och sjukvården ska ta reda på om det finns barn i den vuxnas familj och göra en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § SoL vid misstanke om att barnet eller barnen far illa.⁹⁹⁴ Det kan gälla såväl egna barn som andra barn som finns i den vuxnes familj. *Läs mer om ansvar för att anmäla oro för barn i avsnitt 3.2.*

24.6 Dokumentera symtom eller tecken samt hälso- och sjukvårdsåtgärder

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska i patientjournalen dokumentera vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av det som anges i första stycket och andra stycket 1–3 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att den vuxna är våldsutsatt.

7 kap. 10 § HSLF-FS 2022:39

⁹⁹¹ Se <https://jamstalldetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/prostitution-och-manniskohandel/stodtelefon-och-nationellt-metodstodsteam-nmt/>.

⁹⁹² Se 5 kap. 11 § SoL.

⁹⁹³ Se 7 kap. 10 § andra stycket 3 HSLF-FS 2022:39.

⁹⁹⁴ Se 7 kap. 10 § andra stycket 4 HSLF-FS 2022:39.

När det gäller våldsutsatta vuxna ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen dokumenterar hälso- och sjukvårdsåtgärder i 7 kap. 10 § första stycket 1–3 HSLF-FS 2022:39. De åtgärder det handlar om är att personalen ska beakta vilka behov den vuxna kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet, om att personalen ska informera om möjligheten till vård, stöd och hjälp samt om att personalen ska hjälpa den vuxna att få kontakt med socialtjänsten. Vårdgivaren ska vidare se till att hälso- och sjukvårdspersonalen i patientjournalen dokumenterar vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att patienten har utsatts för våld eller andra övergrepp.⁹⁹⁵

Det kan i det här sammanhanget vara viktigt att minimera riskerna för patienter i utsatta situationer, exempelvis genom att informera om att våldsutsattheten kommer att dokumenteras och att den blir tillgänglig för andra vårdgivare genom direktåtkomst, även om patienten redan tidigare fått information om detta. Patienten har då möjlighet att motsätta sig att hens personuppgifter görs tillgängliga på det sättet. Det är också viktigt att ta ställning till om det som dokumenteras i patientjournalen kan vara åtkomligt för patienten själv genom direktåtkomst. *Läs mer om säker journalföring och om direktåtkomst i avsnitt 21.3.5.*

Vid misstanke om att barn far illa ska en anmälan göras till socialnämnden. Det är inte närmare belyst i lagstiftning eller förarbeten hur en anmälan rörande ett barn enligt 14 kap. 1 § SoL ska dokumenteras när det är den vuxne som är patient, och inte barnet. En patientjournal ska dock bara avse en patient och dokumentationen ska bidra till en god och säker vård av patienten.⁹⁹⁶

⁹⁹⁵ 7 kap. 10 § tredje stycket HSLF-FS 2022:39.

⁹⁹⁶ Utöver behandling av personuppgifter som behövs i och för vården av en patient (i patientjournal) får personuppgifter också behandlas inom hälso- och sjukvården om det behövs för att upprätta annan dokumentation som följer av lag, förordning eller annan författning, se 2 kap. 4 § PDL. I förarbetena nämns som exempel personuppgiftsbehandling som sker då uppgiftsskyldighet ska fullgöras enligt 14 kap. 1 § SoL, se prop. 2007/08:126 s. 57. Det handlar då inte om dokumentation i patientjournalen utan om annan form av dokumentation.

25. Åtgärder för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

25.1 Barns behov av information, råd och stöd

Av 5 kap. 7 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) och 6 kap. 5 patientsäkerhetslagen (2010:659) framgår det att ett barns behov av information, råd och stöd särskilt ska beaktas om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med utsätter eller har utsatt barnet eller en närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.

7 kap. 11 § HSLF-FS 2022:39

Barns behov av information, råd och stöd ska särskilt beaktas om barnets förälder/föräldrar eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med utsätter eller har utsatt barnet eller en närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.⁹⁹⁷ I HSLF-FS 2022:39 görs en hänvisning till bestämmelserna i HSL och PSL för att påminna om detta. *Läs mer om krav på rutiner för att uppfylla detta ansvar i avsnitt 21.3.4.*

25.2 Åtgärder vid misstanke om att barnet är våldsutsatt eller har bevittnat våld

Om ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet är våldsutsatt eller bevittnat våld, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen

1. beaktar vilka behov barnet kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet,
2. gör en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453),
3. ställer frågor till medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen, om det är möjligt utan att det innebär risk för barnet, och
4. frågar barnet i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen när så är möjligt och med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.

7 kap. 12 § HSLF-FS 2022:39

Av kap. 3 framgår att våld kan ge upphov till flera symtom och tecken. Om ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet är våldsutsatt eller har bevittnat våld, ska vårdgivaren se till att hälso- och

⁹⁹⁷ 5 kap. 7 § HSL och 6 kap. 5 § PSL.

sjukvårdspersonalen vidtar vissa åtgärder.⁹⁹⁸ Dessa beskrivs under avsnitt 25.2.1–25.2.4. Gemensamt för många berättelser från barn som har farit illa är att de levit i utsatthet länge innan deras situation uppmärksammades. Barn beskriver att de försökt signalera på olika sätt.⁹⁹⁹ Om barnet berättar spontant är det viktigt att hälso- och sjukvårdspersonalen hjälper barnet att fortsätta berätta genom att ställa öppna frågor och låta barnet tala till punkt. Personalen ska undvika att lägga in sina egna värderingar och åsikter eller ställa ledande frågor. Barn kan ha frågor, föreställningar eller skuld känslor kring det som har hänt, eller det som händer, som de behöver få hjälp med att hantera.

Läs mer

- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

25.2.1 Beakta barnets behov av vård med anledning av våldet

Om barnet utsatts för våld eller har bevittnat våld i nära relation kan barnet behöva vård, både fysiskt och psykiskt. Det ingår i hälso- och sjukvårdens uppdrag att erbjuda god vård. Vårdgivaren ska därför se till att hälso- och sjukvårdspersonalen beaktar vilka behov barnet kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet.¹⁰⁰⁰ Barnet kan exempelvis ha behov av psykologiskt stöd eller traumabehandling, exempelvis från BUP, och även behov av medicinsk vård vid eventuella fysiska skador. *Läs mer om hälso- och sjukvård till barn samt samtycke till vård i avsnitt 20.2.*

25.2.2 Anmäla till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § SoL

Skyldigheten att anmäla till socialtjänsten omfattar anställda hos vissa myndigheter och dem som är verksamma inom vissa yrkesmässigt bedrivna enskilda verksamheter.¹⁰⁰¹ Skyldigheten innebär att den som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa har ett personligt ansvar för att en anmälan görs. *Läs mer om ansvar för att anmäla oro för barn i avsnitt 3.2.*

Skyldigheten att anmäla begränsas inte av att den anmälningsskyldige vet att socialnämnden redan har inlett en utredning eller att socialtjänsten och barnet har haft annan kontakt.¹⁰⁰² Även svårbedömda eller obestyrkta uppgifter ska anmälas om det finns en misstanke om att barnet kan fara illa. Det är inte anmälarens utan socialtjänstens sak att utreda och avgöra allvaret i barnets situation.¹⁰⁰³

Vid misstanke om att barn har utsatts för brott finns vissa möjligheter att lämna uppgifter till Polismyndigheten utan hinder av sekretess. *Läs mer i kap. 26.*

Läs mer

- Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

⁹⁹⁸ 7 kap. 12 § HSFL-FS 2022:39.

⁹⁹⁹ Signaler – Våld i nära relationer – Barn och ungdomar berättar. Stockholm: Barnombudsmannen; 2012.

¹⁰⁰⁰ Se 7 kap. 12 § 1 HSFL-FS 2022:39.

¹⁰⁰¹ 14 kap. 1 § SoL.

¹⁰⁰² Se JO 1992/93 s. 391 och 2004/05 s. 299.

¹⁰⁰³ Prop. 2002/03:53 s. 65 och prop. 1996/97:124 s. 106.

25.2.3 Frågor till medföljande vuxen om orsaken till symtomen och misstanken om våldsutsatthet

Vårdgivaren ska se till att hälso- och sjukvårdspersonalen ställer frågor till medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen hos barnet om det är möjligt utan att det innebär risk för barnet.¹⁰⁰⁴

Ett professionellt förhållningssätt innebär att hälso- och sjukvårdspersonalen bemöter familjen med respekt och empati samt förhåller sig objektivt. Hälso- och sjukvårdens ansvar är att medicinskt utreda och behandla barnet, inte att utreda vem som kan vara förövare. Om det finns en misstanke om att ett barn utsatts för eller bevittnat våld kan personalen behöva ta reda på mer om barnets situation för att kunna bedöma vilken vård och vilket stöd barnet behöver. Detta kan behöva göras genom att ställa frågor till en eventuellt medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen.

Det kan dock innebära en risk för barnet att vårdpersonal frågar en medföljande vuxen om symtom eller tecken. Därför framgår det av bestämmelsen att hälso- och sjukvårdspersonalen endast ska ställa frågor om det är möjligt *utan att det innebär en risk för barnet*. Exempel på en riskfylld situation är när det är den medföljande vuxne som utövat våldet. Risken kan vara extra påtaglig i en hederskontext.¹⁰⁰⁵

25.2.4 Fråga barnet i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen

Om ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet är våldsutsatt eller bevittnat våld, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen frågar barnet i enrum om orsaken till detta, *när så är möjligt och med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad*.¹⁰⁰⁶ En förutsättning är antingen att barnet själv har en tillräcklig ålder och mognad för att kunna bestämma om hen vill delta i samtalet *eller* att vårdnadshavarna samtycker. Även om vårdnadshavare ger samtycke till samtal i enrum behöver hälso- och sjukvårdspersonalen också bedöma huruvida barnet har en tillräcklig ålder och mognad för att på egen hand delta i ett samtal.

När frågor om våld ställs inom hälso- och sjukvården är det betydelsefullt hur och under vilka omständigheter frågan ställs. En viktig förutsättning är att samtalet förs i en för barnet trygg miljö. *Läs mer om att ställa frågor om våld i avsnitt 5.1 och 21.3.2.*

När det rör sig om äldre barn som uppsöker vården utan att ha en vårdnadshavare med sig, kan det från hälso- och sjukvårdens sida upplevas som mer oproblematiskt att fråga om orsaken till symtom eller tecken på våldsutsatthet. Även om barnet har en tillräcklig ålder och mognad för att själv uppsöka vården och tillfrågas i enrum kan hälso- och sjukvården ändå behöva bedöma huruvida vårdnadshavaren ska informeras om samtalet, bland annat utifrån vad som framkommer under samtalet.¹⁰⁰⁷ Innan någon information

¹⁰⁰⁴ 7 kap. 12 § HSLF-FS 2022:39.

¹⁰⁰⁵ Se Fördjupad uppföljning av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer. Analys av behov av revidering av vissa delar av SOSFS 2014:4. Socialstyrelsen; 2021.

¹⁰⁰⁶ 7 kap. 12 § 4 HSLF-FS 2022:39.

¹⁰⁰⁷ Jfr JO:s beslut den 23 november 2018, dnr 3154-2016.

lämnas till vårdnadshavare behöver dock alltid regler om sekretess och tystnadsplikt beaktas.

När det rör sig om barn som kommer tillsammans med vårdnadshavare kan det finnas större utmaningar. Även om barnet kan anses ha en tillräcklig ålder och mognad för att delta i ett samtal i enrum kan vårdnadshavarens samtycke krävas för att samtalet ska kunna genomföras. Barnets möjlighet att själv bestämma om vårdnadshavarna ska vara med eller inte beror på den specifika situationen, det aktuella ämnet samt barnets ålder och mognad.

I vilken mån personal inom hälso- och sjukvården får samtala med ett barn utan att vårdnadshavarna informeras om samtalet är beroende av vårdnadshavarens rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter och frågor om sekretess och tystnadsplikt. *Läs mer om hälso- och sjukvård till barn samt om samtycke till vård i avsnitt 20.2. Läs mer om sekretess gentemot vårdnadshavare i avsnitt 25.4.*

Läs mer

- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården

25.3 Dokumentera symtom eller tecken samt hälso- och sjukvårdsåtgärder

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska i patientjournalen dokumentera vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av det som anges i första stycket 1–4 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att barnet är våldsutsatt eller bevittnat våld.

7 kap. 12 § HSLF-FS 2022:39

När det gäller ett barn ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen dokumenterar hälso- och sjukvårdsåtgärderna i 7 kap. 12 § första stycket 1–4 HSLF-FS 2022:39. Det innebär att personalen ska dokumentera huruvida man beaktat barnets behov av vård, har gjort en anmälan till socialtjänsten, har ställt frågor till medföljande vuxen samt har frågat barnet i enrum.

Vårdgivaren ska vidare se till att hälso- och sjukvårdspersonalen i patientjournalen dokumenterar vilka symtom eller tecken som har observerats och som har väckt misstanke om att barnet har utsatts för eller bevittnat våld.¹⁰⁰⁸

Även när det gäller barn är det viktigt att minimera riskerna för att vårdnadshavaren eller någon annan som kan utgöra en fara för barnet kommer åt uppgifterna i patientjournalen. Vid förskrivning av läkemedel kan man behöva begära hos E-hälsomyndigheten att få uppgiften om förskrivningen spärriad för direktåtkomst av vårdnadshavaren, om det råder sekretess för

¹⁰⁰⁸ 7 kap. 12 § andra stycket HSLF-FS 2022:39.

uppgiften gentemot vårdnadshavaren.¹⁰⁰⁹ Läs mer om säker journalföring och om direktåtkomst i avsnitt 21.3.5.

25.4 Sekretess i förhållande till vårdnadshavare

Även uppgifter om barn skyddas av sekretess. Sekretessen gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne enligt 6 kap. 11 § FB har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.¹⁰¹⁰ Vårdnadshavarens förpliktelser förutsätter att denne har insyn i barnets angelägenheter och huvudprincipen är därför att relevanta uppgifter om barnet kan lämnas till vårdnadshavaren.¹⁰¹¹ Vårdnadshavaren ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Om ett barn med viss mognad och omdömesförmåga själv har lämnat sekretessbelagda uppgifter till exempelvis en läkare, torde därmed vårdnadshavaren inte kunna kräva att få kännedom om dessa uppgifter utan samtycke från barnet.¹⁰¹²

Hälso- och sjukvården behöver också ta hänsyn till barnets ålder och mognad när det gäller frågan om vem som förfogar över sekretessen och kan samtycka till att uppgifter om barnet lämnas ut. När det gäller barn som på grund av bristande mognad saknar all förmåga till bedömning av sekretessfrågan, krävs vårdnadshavarens samtycke till utlämnande. Vårdnadshavarens samtycke är i ett sådant fall tillräckligt, barnet behöver alltså inte tillfrågas om samtycke. Beträffande ungdomar å andra sidan, är barnets eget samtycke – beroende på ålder och mognad – många gånger tillräckligt. Häremellan ligger de fall då samtycke för utlämnande bör krävas både från barnet och vårdnadshavarna.¹⁰¹³

I vissa situationer kan det råda sekretess för uppgifter om barnet i förhållande till barnets vårdnadshavare, oavsett barnets ålder, det vill säga även när det gäller små barn. Det är om det kan antas att barnet lider *betydande men* om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.¹⁰¹⁴ Med betydande men avses exempelvis att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut. Det är inte tillräckligt att barnet tycker att det är obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som hen motsätter sig, men som inte kan anses medföra betydande men för barnet. Sekretessregeln tar sikte på de mest angelägna fallen, där det kan finnas behov av att skydda barnet mot vårdnadshavaren, främst av två skäl – därför att det är

¹⁰⁰⁹ Hälso- och sjukvårdspersonal som har behörighet att förskriva läkemedel och som efter en prövning enligt 12 kap. 3 § OSL eller 6 kap. 12 § PSL finner att en uppgift om en underårig i den nationella läkemedelslistan inte får lämnas ut till dennes vårdnadshavare, ska hos E-hälsomyndigheten begära att få uppgiften spärrad i den nationella läkemedelslistan för direktåtkomst av vårdnadshavaren. Se 4 kap. 4 § tredje stycket lagen om nationell läkemedelslista.

¹⁰¹⁰ Se 12 kap. 3 § OSL.

¹⁰¹¹ Se prop. 1988/89:67 s. 36-37.

¹⁰¹² Se prop. 2008/09:150 s. 370-371.

¹⁰¹³ Se 12 kap. 3 § andra stycket OSL och prop. 2008/09:150 s. 370.

¹⁰¹⁴ Se 12 kap. 3 § första stycket 1 OSL.

fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller därför att även andra uppgifter kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet.¹⁰¹⁵

Sekretess till skydd för barn gäller även i förhållande till dennes vårdnadshavare om det annars anges i OSL.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁵ Se prop. 1988/89:67 s. 38.

¹⁰¹⁶ 12 kap. 3 § första stycket 2 OSL.

26. Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten

Myndigheter och personal inom hälso- och sjukvården har om vissa förutsättningar är uppfyllda en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till åklagare och polis när det gäller misstanke om brott eller uppgifter i syfte att förhindra eller förebygga brott.

Bestämmelser om när hälso- och sjukvården utan hinder av sekretess eller tystnadsplikt får lämna uppgifter till bl.a. Polismyndigheten finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och patientsäkerhetslagen (2010:659).

7 kap. 13 § HSLF-FS 2022:39

Det hör till polisens uppgifter att bland annat förebygga, förhindra och upptäcka brottslig verksamhet.¹⁰¹⁷ Hälso- och sjukvården kan i sitt arbete med våld i nära relationer få kännedom om brott som begåtts eller kan komma att begås. Det aktualiserar frågan om när personalen får eller ska lämna ut uppgifter om detta till Polismyndigheten.

I sammanhanget kan nämnas att JO i flera beslut har framhållit vikten av att det finns riktlinjer eller rutiner när det gäller utlämnanden av uppgifter om brott.¹⁰¹⁸

Utgångspunkten bör enligt förarbetena vara att hälso- och sjukvården försöker få den enskildes samtycke till att lämna ut uppgifterna till polisen, eftersom den enskildes förtroende för arbetet inom hälso- och sjukvården annars riskerar att undergrävas.¹⁰¹⁹ Det är viktigt att beakta att den enskilde endast kan efterge sekretessen avseende sig själv, och inte om andra personer.¹⁰²⁰ *Läs dock mer om sekretessbrytande regler i avsnitt 26.1–26.3.*

Personal inom hälso- och sjukvården bör i första hand arbeta för att motivera brottsoffer att själva anmäla eventuella brott och stödja dem i att fullfölja en sådan anmälan. I den mån en våldsutsatt person inte vill att Polismyndigheten ska kontaktas bör hälso- och sjukvården som huvudregel respektera detta. Det kan dock finnas situationer då hälso- och sjukvården bedömer att uppgifter bör lämnas ut till Polismyndigheten, trots att det saknas samtycke från den enskilde.¹⁰²¹ Om hälso- och sjukvården kan stå som ensam anmälare kan det i vissa situationer uppfattas både som en lättnad för den våldsutsatta och som ett påtagligt stöd från samhällets sida. Ett krav från

¹⁰¹⁷ 2 § polislagen.

¹⁰¹⁸ Jfr JO 2000/01 s. 512, JO:s beslut den 20 november 2020, dnr 8077-2018 och JO:s beslut 15 oktober 2019, dnr 3160-2017.

¹⁰¹⁹ Se prop. 2020/21:163 s. 34-35 och 43 samt prop. 2005/06:161 s. 77-79.

¹⁰²⁰ Jfr 12 kap. 2 § OSL och prop. 1979/80:2 s. 330. Se även JO:s beslut den 20 november 2020, dnr 8077-2018 och jfr JO 1992/93 s. 596.

¹⁰²¹ Se prop. 2020/21:163 s. 34-35 och s. 43 samt prop. 2005/06:161 s. 77-79.

samhällets sida på att den våldsutsatta ensamt ska våga stå upp mot våldsutövaren vid till exempel grova våldsbrott kan leda till att polisanmälningar görs alltför sällan, vilket i sin tur kan leda till att våldsutövaren, till exempel i en relation som innefattar upprepad misshandel, kan uppfatta sitt agerande som riskfritt.¹⁰²²

Det finns ett antal sekretessbrytande regler i förhållande till Polismyndigheten som kan bli aktuella i olika situationer som redogörs för i detta kapitel. Vissa av reglerna gäller både barn och vuxna, medan andra bara gäller barn.

26.1 Lämna ut uppgifter om barn och vuxna i brottsförebyggande syfte

Hälso- och sjukvården, och då särskilt primärvården och psykiatrin, kan vara en av få kontakter utanför familjen vid våld i nära relationer. Hälso- och sjukvården har därigenom möjlighet att på ett tidigt stadium få indikationer på att det kan finnas risk för allvarliga brott.¹⁰²³

Hälso- och sjukvården får under vissa förutsättningar utan hinder av sekretess lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förhindra att en enskild begår ett allvarligt brott mot en närstående som riskerar den närståendes liv och hälsa. Detta regleras i 10 kap. 18 c § OSL.

Av förarbetena framgår att syftet med bestämmelsen är att kunna lämna uppgifter i de fall då hälso- och sjukvården uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldsspiral. I de fallen kan det krävas till exempel att hälso- och sjukvården lämnar uppgifter till Polismyndigheten för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. Även i andra situationer kan hälso- och sjukvården få tillgång till uppgifter som gör att de kan identifiera risker för att en person kommer att utsätta en närstående för allvarlig brottslighet. För en våldsutsatt person kan det i sådana sammanhang vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller till exempel då den personen lever i en så kallad tystnadskultur som hindrar denne från att ta kontakt med rättsväsendet.¹⁰²⁴ När det gäller misstankar om *begångna brott* finns andra särskilda bestämmelser, läs mer om detta i avsnitt 26.2.

Med ”den enskilde” avses i bestämmelsen ett barn eller en vuxen person som bedöms kunna begå ett brott. Med en ”närstående till den enskilde” avses den närstående (barn eller vuxen) som den enskilde bedöms kunna komma att utsätta för brott. Att uppgifter kan lämnas ut om de rör en enskild ger även utrymme för att lämna ut uppgifter som avser andra personer än den enskilde under förutsättning att det finns en koppling till den enskilde. Uppgifter om exempelvis vilka som tillhör den enskildes familj eller bekantsskapskrets kan alltså lämnas ut, dock endast om uppgifterna rör den enskilde och om övriga förutsättningar i paragrafen är uppfyllda.¹⁰²⁵

¹⁰²² Jfr prop. 2005/06:161 s. 78.

¹⁰²³ Prop. 2020/21:163 s. 32.

¹⁰²⁴ Se prop. 2020/21:163 s. 35.

¹⁰²⁵ Jfr prop. 2020/21:163 s. 42.

26.1.1 När får uppgifter lämnas ut enligt bestämmelsen?

Bestämmelsen innebär att hälso- och sjukvården utan hinder av sekretess får lämna ut en uppgift till Polismyndigheten under de tre förutsättningar som beskrivs nedan i avsnitt 26.1.1.1–26.1.1.3.

26.1.1.1 *Det ska finnas risk att allvarligare brott kommer begås i en nära relation*

Det ska på grund av särskilda omständigheter finnas risk för att den enskilde kommer att begå ett sådant brott mot den närstående som avses i 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Det kan till exempel vara mord, dråp, grov misshandel, olaga frihetsberövande, grov kvinnofrids- och fridskränkning, människohandel, hedersförtryck, våldtäkt och våldtäkt mot barn.

Riskbedömningen ska göras i varje enskilt fall och ska grundas på konkreta omständigheter som motiverar att det finns en risk för att den enskilde kommer att utöva aktuell brottslighet. Det krävs dock inte att brottsligheten kan preciseras exakt, till exempel att ett särskilt utpekad brott ska begås. Det bör i stället vara tillräckligt att det med hänsyn till samtliga omständigheter bedöms finnas en risk som varken är obetydlig eller avlägsen. Det är av särskild betydelse att den enskilde tidigare har begått ett vålds-, frids-, eller sexualbrott eller att det har fattats beslut om kontaktförbud. I fråga om tidigare brottslighet kan det ibland vara uppenbart att det finns en risk för återfall, medan riskbedömningen i andra fall kan vara svårare att göra och kan kräva att det finns fler övriga omständigheter som stödjer bedömningen.¹⁰²⁶

26.1.1.2 *Uppgiften ska antas kunna bidra till att förhindra brottet*

En andra förutsättning är att uppgiften kan antas bidra till att förhindra brottet. Det innebär att det inte krävs att uppgiftslämnandet med säkerhet kan sägas få en sådan effekt. Det är i stället tillräckligt med ett antagande om att *uppgifterna kan bidra till att Polismyndigheten till exempel ingriper i en konkret situation* för att förhindra att ett brott begås eller vidtar åtgärder för att skydda det tilltänkta brottsoffret.¹⁰²⁷

26.1.1.3 *Det ska inte vara olämpligt att lämna ut uppgiften*

Den tredje förutsättningen är att det, med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den enskilde eller för den närstående, eller av andra särskilda skäl, inte är olämpligt att uppgiften lämnas ut. Det kan till exempel handla om omständigheter i det enskilda fallet som visar på en risk för att ett uppgiftslämnande kan rubba förtroendet för myndigheten på ett sådant sätt att den enskilde eller den närstående inte söker hjälp och stöd. Andra särskilda skäl kan exempelvis vara att det bedöms som olämpligt att vidarebefordra en uppgift med hänsyn till någon annan persons intressen, till exempel en våldsutsatt persons närstående eller ett barn.¹⁰²⁸

¹⁰²⁶ Prop. 2020/21:163 s. 39 och s. 64.

¹⁰²⁷ Prop. 2020/21:163 s. 64.

¹⁰²⁸ Se prop. 2020/21:163 s. 64.

26.1.2 Hur ska personalen bedöma vilka uppgifter som får lämnas ut?

Avsikten är inte att personalen ska göra ingående riskbedömningar som tar sikte på de detaljerade rekvisiten för något specifikt brott bland de brott som kan bli aktuella. För personalen blir det i stället fråga om att ta ställning till om en uppgift kan antas bidra till att förhindra brott. Personalen behöver bedöma vilka uppgifter som är lämpliga att lämna ut för att Polismyndigheten ska få tillräckliga uppgifter för att kunna förhindra brott utan att obehövlig överskottsinformation samtidigt lämnas ut.¹⁰²⁹ Exempel på uppgifter som kan lämnas ut i syfte att förhindra brott är uppgifter om

- vem som kan komma att begå brott,
- vem som riskerar att utsättas, och
- var personerna uppehåller sig.

Även uppgifter om familjeförhållanden och om missbruk eller psykisk ohälsa kan vara av betydelse. Vidare bör det kunna lämnas vissa uppgifter om de särskilda omständigheter som ligger till grund för riskbedömningen. Det kan till exempel handla om uppgifter som ger en bild av ett eskalerande förlopp.¹⁰³⁰

26.2 Lämna uppgifter om eller anmäla misstanke om brott

I vissa situationer får hälso- och sjukvården med stöd av 10 kap. 21–23 §§ OSL utan hinder av sekretess lämna uppgifter till Polismyndigheten vid misstanke om ett *begånget brott*. Dessa sekretessbrytande regler innebär en möjlighet för hälso- och sjukvården att på eget initiativ anmäla misstankar om brott till de brottsutredande myndigheterna.

26.2.1 Misstanke om begånget brott mot vuxna

Myndigheter och personal inom den offentliga hälso- och sjukvården har en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till exempelvis åklagare och Polismyndigheten när det gäller misstanke om vissa *begångna brott*.¹⁰³¹

Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, olaga frihetsberövande, grov misshandel, olaga frihetsberövande, människohandel, grov kvinnofrids- och fridskränkning, hedersförtryck och våldtäkt. Vid försök till brott krävs att det föreskrivna straffet är minst två års fängelse. Mordförsök och försök till dråp, våldtäkt eller människohandel är exempel på sådana brott.

Om personalen känner tvekan om hur en misstänkt gärning bör rubriceras, till exempel om den kan utgöra grov misshandel, kan personalen rådgöra

¹⁰²⁹ Se prop. 2020/21:163 s. 46.

¹⁰³⁰ Se prop. 2020/21:163 s. 64.

¹⁰³¹ 10 kap. 23 § OSL.

med polis eller åklagare genom att redogöra för omständigheterna i oidentifierad form innan personalen tar ställning till om det föreligger förutsättningar för ett sekretessgenombrott.¹⁰³²

26.2.2 Misstanke om brott mot barn

När det gäller misstanke om vissa brott mot barn under 18 år finns möjlighet att bryta sekretessen om misstanken rör brott enligt 3, 4, eller 6 kap., det vill säga brott mot liv och hälsa, brott mot frid och frihet eller sexualbrott. Även brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor omfattas.¹⁰³³ Det krävs inte att brottet uppnår en viss straffskala, som det gör för vuxna enligt ovan. När det gäller barn behöver hälso- och sjukvården också beakta anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL. *Läs mer i avsnitt 3.2.*

26.3 Lämna ut uppgifter från privata vårdgivare

Den som tillhör eller har tillhört hälso- och sjukvårdspersonalen inom den enskilda hälso- och sjukvården får inte obehörigen röja vad hen i sin verksamhet har fått veta om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden.¹⁰³⁴ Utgångspunkten är att den enskilde ska ha samma skydd för sin personliga integritet vare sig hen behandlas av en offentlig eller en privat vårdgivare. Den enskilde kan efterge sekretessen genom samtycke.¹⁰³⁵ Av förarbeten framgår också att tystnadsplikten inte utgör ett hinder för att kontakta polisen vid misstankar om allvarigare brott.¹⁰³⁶

26.4 Begäran om utlämnande

Om till exempel åklagare eller Polismyndigheten kommer med en begäran om utlämnande av uppgifter som enligt exempelvis 10 kap. 18 c, 21 och 23 §§ OSL får lämnas ut, kan den myndighet som förfogar över uppgifterna vara skyldig att lämna ut uppgifterna.¹⁰³⁷ Det är den myndighet som ombeds lämna ut uppgifterna som ska avgöra om det finns förutsättningar för att göra det. Polis- eller åklagarmyndigheten måste således lämna tillräckligt mycket information för att en sådan prövning ska kunna göras.¹⁰³⁸ När det gäller exempelvis 10 kap. 18 c § OSL inkluderar denna prövning av huruvida det finns förutsättningar för att lämna ut uppgiften också en prövning av om det, med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den enskilde eller för den närstående, eller av andra särskilda skäl, är lämpligt att uppgiften lämnas ut.¹⁰³⁹

I 6 kap. 15 § PSL regleras vissa uppgiftsskyldigheter för hälso- och sjukvårdspersonal. Där framgår att hälso- och sjukvårdspersonalen är skyldig att

¹⁰³² Prop. 2005/06:161 s. 103.

¹⁰³³ 10 kap. 21 § OSL.

¹⁰³⁴ 6 kap. 12 § PSL.

¹⁰³⁵ Se prop. 2007/08:126 s. 46, 133 och 248. Se även proposition 1980/81:28 om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen s. 23 och s. 28.

¹⁰³⁶ Se proposition 1981/82:186 om ändring i sekretesslagen (1980:100), m.m. s. 26.

¹⁰³⁷ 6 kap. 5 § OSL.

¹⁰³⁸ Prop. 2005/06:161 s. 79 och 104. Se också prop. 2020/21:163 s. 44.

¹⁰³⁹ Se 10 kap. 18 c § första stycket 3 OSL.

lämna ut sådana uppgifter som gäller huruvida *någon vistas på en sjukvårdsinrättning*, om uppgifterna i ett särskilt fall begärs av bland annat en domstol, en åklagarmyndighet eller Polismyndigheten.

26.5 Underlåtenhet att anmäla förestående eller pågående allvarliga brott

Det föreligger en allmän skyldighet enligt 23 kap. 6 § BrB att göra en anmälan för vissa allvarliga brott som är ”å färde”. Annars kan man dömas för underlåtenhet att avslöja brottet. Det kan till exempel gälla om personalen får reda på att någon som har varit i kontakt med hälso- och sjukvården planerar att döda eller allvarligt misshandla någon. I sådana fall går anmälningsskyldigheten före tystnadsplikten.¹⁰⁴⁰ Straffansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott förutsätter bland annat att gärningen har fortskridit så långt att den är straffbar och att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller för någon annan.¹⁰⁴¹

26.6 Nödsituationer

Som tidigare nämnts kan det också vara nödvändigt att lämna ut sekretesskyddade uppgifter för att avvärja omedelbar fara för liv, hälsa eller värdefull egendom. I en sådan nödsituation gäller den så kallade nödrätten.¹⁰⁴²

¹⁰⁴⁰ 10 kap. 28 § första stycket OSL. Se även JO 2010/11 s. 318.

¹⁰⁴¹ 23 kap. 6 § fjärde stycket BrB.

¹⁰⁴² 24 kap. 4 § BrB.

DEL 4 – TANDVÅRD

27. Tandvårdens ansvar

Tandvården kommer i kontakt med våldsutsatta vuxna och barn och kan medverka till tidig upptäckt, behandling och dokumentation av orala sjukdomar och skador till följd av våld i nära relationer. Tandvården behöver därför vara uppmärksamma på skador som kan ha orsakats av våld, som exempelvis skador på tänderna eller käken. Tandvårdsrädsla kan ha ett samband med tidigare erfarenhet av våld och sexuella övergrepp.¹⁰⁴³

En stor del av befolkningen besöker tandvården regelbundet. Tandvården har därför även en viktig roll i arbetet att upptäcka och uppmärksamma våld samt har möjlighet att verka för att våldsutsatta och barn som bevittnat våld hänvisas till stöd- och hjälpinsatser från andra aktörer. *Läs mer om våld i nära relationer, om upptäckt och konsekvenser av våldsutsatthet samt om olika tecken och symtom på våld i avsnitt 1.1 och kap. 2–5.*

HSLF-FS 2022:39 ska tillämpas av vårdgivare i deras arbete med våld i nära relationer.¹⁰⁴⁴ Med vårdgivare avses bland annat region i fråga om sådan tandvård som regionen har ansvar för, annan juridisk person eller enskild näringsidkare som bedriver tandvård.¹⁰⁴⁵ HSLF-FS 2022:39 ska alltså tillämpas av såväl den offentliga som den privata tandvården. Föreskrifterna i 1 kap. och 8 kap. gäller för verksamhet som omfattas av tandvårdslagen.¹⁰⁴⁶

27.1 Allmänt om tandvården

Med tandvård avses i tandvårdslagen åtgärder för att förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador i munhålan.¹⁰⁴⁷ Till tandvård hör samtliga åtgärder som föranleds av sjukdomar i munhålan, tänderna, käkarna och de omgivande vävnaderna. Åtgärder med anledning av maligna (elakartade) tumörer räknas inte som tandvård. Till tandvård räknas även tandreglering.¹⁰⁴⁸

Tandvården ska bedrivas på ett sådant sätt att den uppfyller kravet på en god tandvård. Detta innebär bland annat att den ska tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen, bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet samt främja goda kontakter mellan patienten och tandvårdspersonalen.¹⁰⁴⁹ Så långt som möjligt ska vården och behandlingen utformas och genomföras i samråd med patienten.¹⁰⁵⁰ Patienten ska få information om sitt tandhälsotillstånd och om de behandlingsmetoder som står till buds.¹⁰⁵¹ I mötet med patienten kan det finnas behov av tolk. *Läs mer om att samtala genom tolk i avsnitt 5.2.*

¹⁰⁴⁴ 1 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

¹⁰⁴⁵ Se 1 kap. 2 och 3 §§ PSL.

¹⁰⁴⁶ 1 kap. 5 § HSLF-FS 2022:39.

¹⁰⁴⁷ 1 § tandvårdslagen.

¹⁰⁴⁸ Proposition 1984/85:79 Med förslag till tandvårdslag m.m. s. 55.

¹⁰⁴⁹ 3 § första stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁵⁰ 3 a § första stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁵¹ 3 b § första stycket tandvårdslagen.

Målet för tandvården är en god tandhälsa och en tandvård på lika villkor för hela befolkningen.¹⁰⁵² Behovet av tandvård ska vara ensamt avgörande för vårdens omfattning och karaktär. Vid prioritering mellan två patienter ska den som har det mest omedelbara behovet av tandvård ges företräde. Möjligheterna att vid behov ta del av tandvård får sålunda inte påverkas av sådana förhållanden som ålder, kön, förmåga att ta initiativ, utbildning, betalningsförmåga, nationalitet och kulturella olikheter.¹⁰⁵³ Akuta fall ska behandlas med förtur.¹⁰⁵⁴

27.2 Regionens ansvar

Varje region ska erbjuda en god tandvård åt dem som är bosatta i regionen. Detsamma gäller för personer med *skyddad folkbokföring* som stadigvarande vistas inom regionen. Även i övrigt ska regionen verka för en god tandhälsa hos befolkningen.¹⁰⁵⁵ Regionen ska också erbjuda en god tandvård till EU- och EES-medborgare som inte är bosatta i Sverige men som enligt EU:s förordning har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom.¹⁰⁵⁶ Om någon som vistas i regionen utan att vara bosatt där behöver omedelbar tandvård ska regionen erbjuda sådan tandvård.¹⁰⁵⁷

Särskilda bestämmelser om tandvård finns i lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl. och lagen om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd.¹⁰⁵⁸ I korthet innebär bestämmelserna att utlänningar som omfattas av lagarna ska erbjudas vård som inte kan anstå, vilket inkluderar tandvård som inte kan anstå.¹⁰⁵⁹ Barn och vissa vuxna ska erbjudas tandvård i samma omfattning som barn som är bosatta i regionen.¹⁰⁶⁰ *Läs mer om vilka som ska erbjudas vård enligt dessa lagar i avsnitt 20.1.1.*

Regionen har ansvar för att planera tandvården med utgångspunkt i befolkningens behov av tandvård och ska se till att det finns tillräckliga resurser för patienter med särskilda behov av tandvårdsinsatser och att patientgrupper med behov av särskilt stöd erbjuds tandvård.¹⁰⁶¹ I planering och utveckling av tandvården ska regionen samverka med samhällsorgan, organisationer och enskilda. Regionerna ska samverka sinsemellan i tandvårdsfrågor som berör

¹⁰⁵² 2 § tandvårdslagen.

¹⁰⁵³ Prop. 1984/85:79 s. 57.

¹⁰⁵⁴ 3 § andra stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁵⁵ 5 § första stycket tandvårdslagen. Vad som i tandvårdslagen sägs om regioner gäller också kommuner som inte ingår i en region, se 5 § andra stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁵⁶ Enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. I den utsträckning familjemedlemmar till dessa personer har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och moderskap enligt vad som följer av förordningen, ska familjemedlemmarna erbjudas vård av samma region. Se 5 a § tandvårdslagen.

¹⁰⁵⁷ 6 § första stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁵⁸ 6 § andra stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁵⁹ Se 6 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl., 7 § lagen om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd och prop. 2012/13:109 Hälso- och sjukvård till personer som vistas i Sverige utan tillstånd s. 13 och s. 41-44.

¹⁰⁶⁰ Se 5 § lagen om hälso- och sjukvård åt asylsökande m.fl., 6 § lagen om hälso- och sjukvård till vissa utlänningar som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd, prop. 2007/08:105 s. 38 och prop. 2012/13:109 s. 41-44 och s. 58.

¹⁰⁶¹ 8 § tandvårdslagen.

flera regioner, till exempel när det finns behov av att gemensamt svara för specialistvård.¹⁰⁶²

27.2.1. Folktandvårdens uppdrag

Folktandvården ska svara för:

- regelbunden och fullständig tandvård för personer till och med det år då de fyller 23 år,
- specialisttandvård för personer från och med det år då de fyller 24 år, och
- övrig tandvård för personer från och med det år då de fyller 24 år i den omfattning som regionen bedömer lämplig.¹⁰⁶³

27.3 Tandvård till barn

När tandvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Bestämmelser om skyldighet att anmäla till socialnämnden finns i 14 kap. 1 § SoL.¹⁰⁶⁴ Att vården och behandlingen så långt som möjligt ska utformas och genomföras i samråd med patienten omfattar även barn. När patienten är ett barn ska barnets inställning till den aktuella åtgärden så långt som möjligt klarläggas. Barnets inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad.¹⁰⁶⁵ *Läs mer om att beakta barnets bästa och om att bedöma barnets ålder och mognad i avsnitt 20.2 om hälso- och sjukvårdens ansvar för barn.*

Som nämnts ska patienter få information om sitt tandhälsotillstånd och om de behandlingsmetoder som står till buds och detta inkluderar även patienter som är barn. När patienten är ett barn ska även patientens vårdnadshavare få sådan information. Informationen får inte lämnas om bestämmelser om sekretess eller tystnadsplikt hindrar detta.¹⁰⁶⁶ *Läs mer om sekretess i förhållande till vårdnadshavare i avsnitt 27.3.1.*

Läs mer

- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården
- Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården

27.3.1 Sekretess i förhållande till vårdnadshavare

Uppgifter om barn skyddas av sekretess även i förhållande till barnets vårdnadshavare. Sekretessen gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne enligt 6 kap. 11 § FB har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.¹⁰⁶⁷ Vårdnadshavarens förpliktelser förutsätter att denne har insyn i barnets angelägenheter och huvudprincipen är därför att relevanta uppgifter om barnet kan lämnas

¹⁰⁶² Se 9-10 §§ tandvårdslagen samt prop. 1984/85:79 s. 68-69.

¹⁰⁶³ 7 § tandvårdslagen.

¹⁰⁶⁴ Se även 3 § tredje och fjärde stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁶⁵ 3 a § tandvårdslagen.

¹⁰⁶⁶ Se 3 b § tandvårdslagen.

¹⁰⁶⁷ Se 12 kap. 3 § OSL.

till vårdnadshavaren.¹⁰⁶⁸ Vårdnadshavaren ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Om ett barn med viss mognad och omdömesförmåga själv har lämnat sekretessbelagda uppgifter till exempelvis en läkare torde därmed vårdnadshavaren inte kunna kräva att få kännedom om uppgifterna utan samtycke från barnet.¹⁰⁶⁹

Tandvården behöver också ta hänsyn till barnets ålder och mognad när det gäller frågan om vem som förfogar över sekretessen och kan samtycka till att uppgifter om barnet lämnas ut. När det gäller barn som på grund av bristande mognad saknar all förmåga till bedömning av sekretessfrågan krävs vårdnadshavarens samtycke till utlämnande. Vårdnadshavarens samtycke är i ett sådant fall också tillräckligt, barnets samtycke krävs alltså inte. Beträffande ungdomar måste å andra sidan, beroende på ålder och utveckling, barnets eget samtycke många gånger vara tillräckligt. Häremellan ligger de fall då samtycke för utlämnande bör krävas både från barnet och vårdnadshavarna.¹⁰⁷⁰

I vissa situationer kan det råda sekretess för uppgifter om barnet i förhållande till barnets vårdnadshavare oavsett barnets ålder, det vill säga även när det gäller små barn. Det gäller om det kan antas att barnet lider *betydande men* om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.¹⁰⁷¹ Med betydande men avses exempelvis att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut. Det är inte tillräckligt att barnet tycker att det är obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som hen motsätter sig, men som inte kan anses medföra betydande men för barnet. Sekretessregeln tar sikte på de mest angelägna fallen, där det kan finnas behov av att skydda barnet mot vårdnadshavaren, främst av två skäl: antingen därför att det är fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller därför att även andra uppgifter kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet.¹⁰⁷²

Sekretess till skydd för barn gäller även i förhållande till dennes vårdnadshavare om det annars anges i OSL.¹⁰⁷³

Läs mer om sekretess gentemot vårdnadshavare och direktåtkomst i avsnitt 28.2.3.4–28.2.3.5.

¹⁰⁶⁸ Se prop. 1988/89:67 s. 36–37.

¹⁰⁶⁹ Se prop. 2008/09:150 s. 370–371.

¹⁰⁷⁰ Se 12 kap. 3 § andra stycket OSL och prop. 2008/09:150 s. 370.

¹⁰⁷¹ Se 12 kap. 3 § första stycket 1 OSL.

¹⁰⁷² Se prop. 1988/89:67 s. 38.

¹⁰⁷³ 12 kap. 3 § första stycket 2 OSL.

28. God kvalitet

Kvaliteten i verksamheten ska bedrivas så att den uppfyller kravet på en god tandvård. Det innebär att den ska vara av god kvalitet med en god hygienisk standard och ska lägga särskild vikt vid förebyggande åtgärder. Den ska också tillgodose patientens behov av trygghet i vården och behandlingen, vara lätt tillgänglig, bygga på respekt för patientens självbestämmande och integritet samt främja goda kontakter mellan patienten och tandvårdspersonalen.¹⁰⁷⁴ Detta gäller även i relation till tandvårdens arbete med våld i nära relationer.

28.1 Ledningssystem

Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att vårdgivaren ansvarar för att det finns de processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller kraven som ställs i det följande.

Ytterligare bestämmelser om rutiner finns i 2 kap. för socialtjänsten, i 7 kap. för hälso- och sjukvården och i 8 kap. för tandvården.

1 kap. 7 § HSLF-FS 2022:39

I SOSFS 2011:9 framgår att vårdgivaren ansvarar för att det finns ett ledningssystem för verksamheten. Ledningssystemet ska användas för att systematiskt och fortlöpande utveckla och säkra verksamhetens kvalitet. Med kvalitet i SOSFS 2011:9 menas att en verksamhet uppfyller de krav och mål som gäller för verksamheten enligt lagar och andra föreskrifter om bland annat tandvård och beslut som har meddelats med stöd av sådana föreskrifter.¹⁰⁷⁵ Vårdgivaren och verksamhetschefen kan dessutom ha egna krav och mål för verksamheten utöver det som anges i lagar och föreskrifter.

Vårdgivaren ska med stöd av ledningssystemet planera, leda, kontrollera, följa upp, utvärdera och förbättra verksamheten.¹⁰⁷⁶ Det framgår vidare att vårdgivaren ansvarar för att det ska finnas de processer och rutiner som behövs för att säkerställa verksamhetens kvalitet.¹⁰⁷⁷ Det är vårdgivaren som ska säkerställa att verksamhetens personal arbetar i enlighet med de processer och rutiner som ingår i ledningssystemet.¹⁰⁷⁸

Läs mer

- Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – Handbok för tillämpning av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete

¹⁰⁷⁴ 3 § första stycket tandvårdslagen.

¹⁰⁷⁵ 2 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

¹⁰⁷⁶ 3 kap. 1-2 §§ SOSFS 2011:9.

¹⁰⁷⁷ 4 kap. 2-4 §§ SOSFS 2011:9.

¹⁰⁷⁸ 6 kap. 1 § SOSFS 2011:9.

28.2 Rutiner

Som framgår ovan har vårdgivaren ansvar för att utarbeta rutiner för att säkra verksamhetens kvalitet. SOSFS 2011:9 innehåller grundläggande bestämmelser om hur det ska gå till. I HSLF-FS 2022:39 finns krav på vissa särskilda rutiner som vårdgivaren ska fastställa.

28.2.1 Utveckla och säkra kvaliteten

Vårdgivaren ska fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

8 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

Ärenden som gäller våldsutsatthet kan aktualiseras i alla tandvårdens verksamheter – både inom allmäntandvården och specialisttandvården. *Alla verksamheter* inom tandvården behöver därmed fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

28.2.2 Anmälningsskyldighet

Vårdgivaren ska fastställa rutiner för hur anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) ska fullgöras vad gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld.

8 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

Tandvården omfattas av skyldigheten att genast anmäla till socialnämnden när man i verksamheten får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.¹⁰⁷⁹ Vårdgivaren ska fastställa särskilda rutiner så att anmälningsskyldigheten fullföljs när det gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld.¹⁰⁸⁰

I sammanhanget kan nämnas att patientjournalen är av grundläggande betydelse för vård- och behandlingsarbetet inom hälso- och sjukvården- och tandvården. För patientsäkerheten kan det vara helt avgörande att olika åtgärder dokumenteras.¹⁰⁸¹ Symtom och tecken som ger misstanke om att barnet far illa ska dokumenteras i patientjournalen om det hör till sådana uppgifter som behövs för en god och säker vård av patienten.¹⁰⁸² Vårdgivaren ska säkerställa att en patientjournal innehåller uppgifter om bland annat aktuellt hälsotillstånd och medicinska bedömningar, utredande och behandlande åtgärder samt om bakgrunden till dessa.¹⁰⁸³ Det är vid journalföring viktigt att

¹⁰⁷⁹ 14 kap. 1 § SoL, 5 kap. 8 § HSL, och 6 kap. 5 § PSL.

¹⁰⁸⁰ 8 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

¹⁰⁸¹ Prop. 2007/08:126 s. 89.

¹⁰⁸² 3 kap. 6 § första stycket PDL.

¹⁰⁸³ Se 5 kap. 5 § HSLF-FS 2016:40.

tänka på att sådana uppgifter som omfattas av sekretess eller tystnadsplikt gentemot vårdnadshavaren inte får göras tillgängliga för vårdnadshavare via direktåtkomst. Detta eftersom reglerna om direktåtkomst inte har en sekretessbrytande effekt i sig.¹⁰⁸⁴ *Läs mer om direktåtkomst i avsnitt 28.2.3.4–28.2.3.5 samt mer om ansvar för att anmäla oro för barn i avsnitt 3.2.*

Vid misstanke om att barn har utsatts för vissa brott finns möjligheter att lämna uppgifter till Polismyndigheten utan hinder av sekretess. *Läs mer i kap. 30.*

Läs mer

- Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare

28.2.3 Säker journalföring och skyddade personuppgifter

Bestämmelser om att vårdgivaren ska säkerställa att det är möjligt att föra patientjournal om en patient har skyddade personuppgifter finns i 5 kap. 4 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården.

8 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39

Vid vård av patienter ska en patientjournal upprättas och föras för varje patient. Patientjournalen får inte vara gemensam för flera patienter.¹⁰⁸⁵ Syftet med att föra patientjournal är i första hand att bidra till en god och säker vård av patienten. Patientjournalen är även en informationskälla för patienten, för uppföljning och utveckling av verksamheten, för tillsyn och rättsliga krav, för uppgiftsskyldighet enligt lag, samt för forskning.¹⁰⁸⁶

Dokumentationen av olika åtgärder kan vara helt avgörande för patientsäkerheten.¹⁰⁸⁷ Dokumentationen är även viktig som underlag för rättsintyg. *Läs mer om rättsintyg i avsnitt 31.7.*

En patientjournal ska bland annat innehålla uppgifter om en patients identitet och väsentliga uppgifter om bakgrunden till vården samt väsentliga uppgifter om vidtagna och planerade åtgärder.¹⁰⁸⁸ Vårdgivaren måste säkerställa att det är möjligt att föra patientjournal även vid vård av patienter som har skyddade personuppgifter. Detsamma gäller om en patients identitet inte kan fastställas och vid vård av patienter som saknar svenskt personnummer.¹⁰⁸⁹

Skyddade personuppgifter är ett samlingsbegrepp för åtgärder som kan användas för att skydda personer som riskerar att utsättas för hot, våld eller förföljelse. Det finns tre nivåer på skyddet: sekretessmarkering, skyddad folkbokföring och fingerade personuppgifter.

¹⁰⁸⁴ Se prop. 2007/08:126 s. 75.

¹⁰⁸⁵ 3 kap. 1 § PDL.

¹⁰⁸⁶ 3 kap. 2 § PDL.

¹⁰⁸⁷ Prop. 2007/08:126 s. 89.

¹⁰⁸⁸ 3 kap. 6 § andra stycket 1 PDL.

¹⁰⁸⁹ Se 5 kap. 4 § HSLF-FS 2016:40.

28.2.3.1 Hantera skyddade personuppgifter på ett säkert sätt

Att leva med skyddade personuppgifter för med sig en rad olika konsekvenser – praktiska, sociala, ekonomiska och psykologiska. När det gäller journalhanteringen händer det att personuppgifter röjs. Det finns också exempel på att journaler försvinner på grund av olikheter i rutiner för journalhantering på olika mottagningar.¹⁰⁹⁰ En situation där man kan behöva vara uppmärksam på att inte röja personuppgifter är i samband med begäran om ekonomisk ersättning från regionen i relation till exempelvis patienter som omfattas av olika tandvårdsstöd och från privata utförare för barntandvård.

För att hantera skyddade personuppgifter på ett säkert sätt kan verksamheterna behöva upprätta exempelvis checklistor för säkerhetsåtgärder när det gäller hantering av journaler, remisshantering, kallelser, dokumentation, it-frågor, postfrågor att ringa från dolt nummer¹⁰⁹¹ och att motringa i kontakter. I arbetet kan vidare ingå att bestämma formerna för samverkan med till exempel andra verksamheter och myndigheter. I detta är det viktigt att inte lämna fler uppgifter än nödvändigt och att se över hur ett informationsutbyte kan ske på ett säkert sätt, exempelvis kan användningen av brevpapper eller annat som avslöjar vilken region den enskilde vistas i behöva ses över.

Det kan även behövas beredskap för akuta situationer som kan uppstå till följd av att skyddade personuppgifter har röjts. Det kan exempelvis handla om att informera den enskilde om vad som har skett, undersöka om det går att täta de läckor som uppstått eller bedöma om polisen eller socialtjänsten behöver kontaktas.

Skatteverket har tagit fram en vägledning för hur myndigheter bör hantera skyddade personuppgifter hos sig. Av vägledningen framgår vad som är viktigt att myndigheter tänker på för att systemet med markering för skyddad folkbokföring och sekretessmarkering ska fungera. Det handlar exempelvis om att:

- särskilt beakta hanteringen av skyddade personuppgifter vid utveckling av it-stöd
- utforma it-stöd så att endast ett fåtal personer med särskild behörighet har tillgång till skyddade personuppgifter
- det på ett tydligt och enhetligt sätt framgår att uppgifterna är markerade för skyddad folkbokföring eller sekretessmarkerade för de handläggare som har behörighet att ta del av skyddade personuppgifter
- göra en översyn över vilken information som måste anges i olika handlingar
- se till att det finns säkra kommunikationskanaler för att kommunicera med och om personer som har markering för skyddad folkbokföring eller sekretessmarkering

¹⁰⁹⁰ Se Skyddade personuppgifter – oskyddade personer. Göteborg: Jämställdhetsmyndigheten; 2022. Rapport 2022:10.

¹⁰⁹¹ Se JO:s beslut den 23 februari 2021, dnr 5980-2019. I ärendet hade socialnämnden ringt en våldsam pappa utan att använda skyddat nummer, vilket ledde till att uppgiften om vilken kommun som familjen vistades i röjdes.

- se till att personal som hanterar skyddade personuppgifter har goda kunskaper om vad som gäller när uppgifter har markering för skyddad folkbokföring respektive sekretessmarkering.¹⁰⁹²

28.2.3.2 Olika nivåer av skyddade personuppgifter

Skyddade personuppgifter är ett samlingsbegrepp inom folkbokföringen för de olika skyddsåtgärderna som finns. Det finns tre nivåer av skyddade personuppgifter: sekretessmarkering, skyddad folkbokföring och fingerade personuppgifter.

28.2.3.2.1 Sekretessmarkering

Sekretessmarkering är den minst ingripande formen av skydd av personuppgifter. Skyddet innebär att Skatteverket har möjlighet att införa en så kallad sekretessmarkering för en enskilds personuppgifter i folkbokföringen.¹⁰⁹³

Syftet med en sekretessmarkering är att förhindra att en hotande eller förföljande person med hjälp av personuppgifter kan hitta och utsätta en person för brott, förföljelse eller trakasserier. Sekretessmarkeringen är dock inte ett bindande beslut i en sekretessfråga, utan är en indikation på att folkbokföringssekretess¹⁰⁹⁴ kan gälla för uppgifterna. Den fungerar alltså som en påminnelse eller varningssignal hos alla myndigheter om att man behöver göra en noggrann sekretessprövning om personuppgifter begärs ut. I praktiken fungerar det så att Skatteverket registrerar en sekretessmarkering som aviseras tillsammans med personuppgifterna till alla myndigheter som får grundläggande personuppgifter från Skatteverkets folkbokföringsverksamhet. Skatteverket vidareförmedlar även post till personer med sekretessmarkering.¹⁰⁹⁵

28.2.3.2.2 Skyddad folkbokföring

Skyddad folkbokföring ger ett starkare skydd än sekretessmarkering. Skyddad folkbokföring innebär att man som huvudregel är folkbokförd på sin gamla folkbokföringsort efter att ha flyttat.¹⁰⁹⁶ De gamla adressuppgifterna tas bort. Den nya adressen registreras inte i folkbokföringen, och sprids därmed aldrig till andra myndigheter. En adress till Skatteverket registreras dit man får sin post. Det framgår dock inte av boxadressen att Skatteverket är mottagare. Uppgifterna om att personen har skyddad folkbokföring skickas till andra myndigheter och annan samhällsservice som personen har kontakt med.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹² Hämtad 2023-04-25 från <https://skatteverket.se/offentligaaktorer/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html>. Se även Skolans arbete med barn och elever som har skyddad identitet. Skolverket. Hämtad 2023-04-25 från <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete-med-barn-och-elever-som-har-skyddad-identitet>.

¹⁰⁹³ Se 5 kap. 5 § OSL.

¹⁰⁹⁴ 22 kap. 1 § OSL.

¹⁰⁹⁵ Se prop. 2017/18:145 s. 31-32 och 76-77.

¹⁰⁹⁶ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

¹⁰⁹⁷ <https://skatteverket.se/offentligaaktorer/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html> och prop. 2017/18:145 s. 51.

Det kan finnas situationer då det kan vara direkt olämpligt att personen blir fortsatt folkbokförd på den gamla folkbokföringsorten. Det finns därför möjlighet för Skatteverket att i vissa situationer medge att skyddad folkbokföring sker på annan ort om det bedöms ge ett bättre skydd.¹⁰⁹⁸

Skyddad folkbokföring medges för en person som av särskilda skäl kan antas bli utsatt för brott, förföljelser eller allvarliga trakasserier på annat sätt, om åtgärden med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar kan antas tillgodose behovet av skydd.¹⁰⁹⁹

28.2.3.2.3 Fingerade personuppgifter

Fingerade personuppgifter är den starkaste och mest ingripande formen av skyddade personuppgifter. En person som riskerar att bli utsatt för allvarlig brottslighet som riktar sig mot dennes liv hälsa, frihet eller frid kan få medgivande att använda fingerade personuppgifter om åtgärden, med hänsyn till den enskildes förmåga och övriga förutsättningar, kan antas tillgodose behovet av skydd. Fingerade personuppgifter innebär att personen använder andra personuppgifter än de verkliga.¹¹⁰⁰ Detta medför dock inte någon rättslig förändring av personens namn eller andra förhållanden. Kopplingen mellan den verkliga och den fingerade identiteten är normalt sett sekretessbelagd. Med den nya identiteten kan personen vara öppen med sina personuppgifter utan att riskera att bli hittad med hjälp av dem. Detta är dock en mycket ingripande åtgärd och personer med fingerade personuppgifter måste bryta fullständigt med det gamla livet när det gäller till exempel arbete, bostad, släkt, vänner och fritid. De behöver bygga upp ett helt nytt liv på en annan plats.

28.2.3.3 Beakta skyddade personuppgifter vid tilldelning av behörigheter och vid åtkomstkontroll

Den som arbetar hos en vårdgivare får ta del av dokumenterade uppgifter om en patient *endast* om denne deltar i vården av patienten eller av annat skäl behöver uppgifterna för sitt arbete inom tandvården.¹¹⁰¹ Vårdgivare är skyldiga att bestämma villkor för tilldelning av behörighet för åtkomst till sådana uppgifter om patienter som förs helt eller delvis automatiserat (t.ex. med hjälp av datorer). Sådan behörighet ska begränsas till vad som behövs för att den enskilde ska kunna fullgöra sina arbetsuppgifter inom tandvården. Det samma gäller även för vårdgivares behörighetstilldelning avseende åtkomst till sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.¹¹⁰² Det ingår i varje vårdgivares ansvar att se till att alla anställda får full information om behörighetsreglerna.¹¹⁰³

28.2.3.3.1 Riskanalys inför tilldelning av behörigheter

Vårdgivarens ansvar vid tilldelning av behörighet för elektronisk åtkomst innefattar en skyldighet att göra aktiva och individuella behörighetstilldelningar. Dessa baseras på analyser av vilken närmare information som olika personalkategorier och olika slags verksamheter behöver. Även riskanalyser

¹⁰⁹⁸ 16 § andra stycket folkbokföringslagen och prop. 2017/18:145 s. 49–50.

¹⁰⁹⁹ 16 § första stycket folkbokföringslagen.

¹¹⁰⁰ Se 1 § lagen om fingerade personuppgifter.

¹¹⁰¹ 4 kap. 1 § PDL.

¹¹⁰² 4 kap. 2 § PDL och 3 § tredje stycket lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

¹¹⁰³ Prop. 2007/08:126 s. 240.

måste göras, där det bland annat kan tas hänsyn till olika slags risker som kan följa med en alltför vid tillgänglighet när det gäller vissa slags uppgifter. Skyddade personuppgifter, som är sekretessmarkerade, är ett exempel på en kategori som kan kräva särskilda riskbedömningar.¹¹⁰⁴

28.2.3.3.2 Kontroll av om obehöriga kommer åt journalen

Vårdgivaren ska vidare se till att åtkomst till sådana uppgifter om patienter som förs helt eller delvis automatiserat dokumenteras och kan kontrolleras. Vårdgivaren ska även göra systematiska och återkommande kontroller av om någon obehörigen kommer åt sådana uppgifter.¹¹⁰⁵ Hur ofta det behöver göras kan bero på sådant som verksamhetens omfattning, antalet personer med åtkomst, hur behörigheterna delas ut och hur omfattande kontrollerna är. Det är nödvändigt att kontrollerna görs regelbundet och omfattar en så hög andel av logghändelserna att det blir en effektiv kontroll. Målet med kontrollen är enligt förarbetena att både upptäcka och att verka avhållande från intrång.¹¹⁰⁶ När det gäller vissa kategorier av uppgifter, såsom skyddade personuppgifter som är sekretessmarkerade, kan det behövas särskilda riskanalyser för att bestämma vilken kontrollnivå som är rimlig.

Läs mer

- Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården

28.2.3.4 Informera om möjlighet att spärra uppgifter

Om en region eller en kommun bedriver hälso- och sjukvård eller tandvård genom flera myndigheter, får en sådan myndighet ha direktåtkomst till personuppgifter som behandlas av någon annan sådan myndighet i samma region eller kommun.¹¹⁰⁷ När det gäller direktåtkomst till personuppgifter som behandlas av andra vårdgivare eller av omsorgsgivare i exempelvis andra kommuner eller regioner gäller bestämmelserna om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.¹¹⁰⁸ Vidare finns bestämmelser om direktåtkomst när det gäller den nationella läkemedelslistan.¹¹⁰⁹

Det är viktigt att minimera riskerna för patienter i utsatta situationer, exempelvis genom att informera ifall den dokumentation som förs om våldsattheten blir tillgänglig för andra vårdgivare eller omsorgsgivare genom direktåtkomst. Det är betydelsefullt även om patienten tidigare fått information om vad direktåtkomst och sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation innebär. Patienten ges då möjlighet att motsätta sig att uppgifter görs tillgängliga på det sättet om det innebär en risk för patienten. I sådana fall ska uppgiften genast spärras.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁴ Se prop. 2007/08:126 s. 148-149.

¹¹⁰⁵ Se 4 kap. 3 § PDL.

¹¹⁰⁶ Prop. 2007/08:126 s. 150.

¹¹⁰⁷ 5 kap. 4 § andra stycket PDL.

¹¹⁰⁸ Lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

¹¹⁰⁹ Se 5 kap. lagen om nationell läkemedelslista.

¹¹¹⁰ Se 4 kap. 4 § PDL där det framgår att patienten kan motsätta sig att uppgifter görs tillgängliga genom elektronisk åtkomst för den som arbetar vid en annan vårdenhet eller inom en annan vårdprocess hos samma vårdgivare. I sådana

En spärr får hävas av en behörig befattningshavare hos vårdgivaren om patienten samtycker till det. Spärren kan också hävas av en annan vårdenhet eller vårdprocess, till exempel akutmottagningen, om patientens samtycke inte kan inhämtas och informationen kan antas ha betydelse för den vård eller behandling som patienten oundgängligen behöver.¹¹¹¹ Att patienten inte kan lämna samtycke kan exempelvis bero på att hen är medvetslös eller alltför medtagen för att kunna ta ställning till frågan.¹¹¹²

Vårdnadshavare till ett barn har dock inte rätt att spärra barnets uppgifter. Skälet till detta är att öka vårdpersonalens möjligheter att upptäcka barn som far illa och att bedöma om anmälan ska göras till socialtjänsten. I takt med barnets stigande ålder och utveckling får dock barnet själv spärra uppgifterna.¹¹¹³ *Läs mer om direktåtkomst och sekretess gentemot vårdnadshavaren i avsnitt 28.2.3.5.*

Läs mer

- Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården
- Socialstyrelsens meddelandeblad Nr 8/22 Ny lag om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation

28.2.3.5 Risker att våldsutövare får tillgång till uppgifter via direktåtkomst

Vårdgivaren får genom direktåtkomst eller annat elektroniskt utlämnande medge patienten tillgång till bland annat patientjournalen. Detta under förutsättning att det rör uppgifter om patienten själv som får lämnas ut till patienten.¹¹¹⁴ Bestämmelser om direktåtkomst har inte i sig någon sekretessbrytande verkan.¹¹¹⁵ För att kunna avgöra om uppgifter om en patient kan lämnas ut genom direktåtkomst eller inte, behöver man först göra en sekretessprövning. Utan en sådan prövning kan inga uppgifter lämnas direkt till patienten). Efter sekretessprövningen måste man även ta ställning till om hela patientjournalen ska lämnas ut genom direktåtkomst eller endast vissa delar av den, eller enbart uppgifter från vissa vårdenheter.¹¹¹⁶ Om patienten är ett barn får uppgifter som omfattas av sekretess gentemot vårdnadshavaren inte lämnas ut till denne genom direktåtkomst. Detta eftersom bestämmelser om

fall ska uppgiften genast spärras. Uppgift om att det finns spärrade uppgifter får vara tillgänglig för andra vårdenheter eller vårdprocesser. På motsvarande sätt ska patienten få information och uppgifter om patienten spärras för andra vårdgivare eller omsorgsgivare om patienten motsätter sig det, se 2 kap. 2-3 §§ lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation. När det gäller den nationella läkemedelslistan är det E-hälsomyndigheten som ansvarar för att efter begäran från patienten spärra uppgifter i enlighet med 4 kap. 3 § lagen om nationell läkemedelslista.

¹¹¹¹ Se 4 kap. 5 § PDL.

¹¹¹² Prop. 2007/08:126 s. 115 och 243.

¹¹¹³ Se 4 kap. 4 § PDL och prop. 2007/08:126 s. 250-251. Motsvarande bestämmelser om att en patient har möjlighet att spärra sin egen, men inte ett barns journal, finns också i lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation, se 2 kap. 3 § första-andra stycket lagen om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation.

¹¹¹⁴ 5 kap. 5 § PDL.

¹¹¹⁵ Se prop. 2007/08:126 s. 75 och s. 245.

¹¹¹⁶ Se Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården. Socialstyrelsen; 2017. Se även prop. 2007/08:126 s. 75, 159-160 och 245-246.

direktåtkomst som nämnts inte har en sekretessbrytande verkan i sig.¹¹¹⁷ *Läs mer om sekretess i förhållande till vårdnadshavare i avsnitt 27.3.1.*

Vårdgivaren ansvarar för att en enskilds direktåtkomst till uppgifter om sig själv och till dokumentation om åtkomst tillåts *endast* efter att den enskildes identitet har säkerställts genom stark autentisering.¹¹¹⁸

I detta sammanhang kan frågan om säkerheten för våldsutsatta aktualiseras. Exempelvis är det viktigt att säkerställa att ett barns vårdnadshavare inte genom direktåtkomst till barnets journal kan få del av uppgifter som det råder sekretess för. Ett problem är våldsutövare som utövar påtryckningar på den våldsutsatta att visa dem journalen. Patientens svar på rutinfrågor om våld eller uppgifter om KVÅ-koder¹¹¹⁹ som rör anmälan om barn som far illa är exempel på uppgifter som kan riskera patientens säkerhet, beroende på i vilka situationer och till vem uppgifterna lämnas ut. Uppgifter om en patient behöver dock inte med automatik finnas tillgängliga för denne via internet enbart därför att en vårdgivare erbjuder sina patienter möjlighet att få direktåtkomst till patientuppgifter.¹¹²⁰ Uppgifter som är särskilt känsliga för patienten bör enligt förarbetena undantas från direktåtkomsten.¹¹²¹ Det finns inget krav i PDL att allt som står i journalen ska göras tillgängligt för patienten genom direktåtkomst. Däremot ska vårdgivaren, om denne endast medger en begränsad direktåtkomst, informera den enskilde om detta.¹¹²²

Läs mer om barns sekretess gentemot vårdnadshavare i avsnitt 27.3.1.

28.2.4 Att ställa frågor om våld

Vårdgivaren bör fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver tandvård.

AR till 3 kap. 1 § PSL i 8 kap. HSLF-FS 2022:39

En förutsättning för att våldsutsatta barn och vuxna ska få adekvat vård, stöd och hjälp är att våldet upptäcks. Tandvården kommer i kontakt med en stor del av befolkningen och har en möjlighet att identifiera och uppmärksamma våldsutsatthet och bidra till att förebygga att våldet fortsätter.

Vårdgivaren bör fastställa rutiner för när och hur personalen ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver vård.¹¹²³ När eller hur frågorna ska ställas, blir upp till varje vårdgivare att avgöra utifrån hur verksamheten ser ut.

¹¹¹⁷ Se prop. 2007/08:126 s. 75 och s. 245.

¹¹¹⁸ 4 kap. 11 § HSLF-FS 2016:40.

¹¹¹⁹ KVÅ-koder beskriver åtgärder utförda av hälso- och sjukvården och används för nationell statistik. En kod står för vilken åtgärd som utförts vid det aktuella vårdtillfället. Det finns en kod för anmälan enligt 14 kap. 1 § SoL angående barn med möjligt skyddsbehov.

¹¹²⁰ Se prop. 2007/08:126 s. 159.

¹¹²¹ Prop. 2007/08:126 s. 245.

¹¹²² 4 kap. 12 § HSLF-FS 2016:40.

¹¹²³ 7 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

28.2.4.1 När kan frågor om våld ställas?

Som tidigare nämnts är det upp till vårdgivaren att avgöra när och hur frågor bör ställas. Det regleras inte i HSLF-FS 2022:39. Utgångspunkten för bedömningen behöver bland annat vara vilken relevans frågor om våld har i förhållande till vilken typ av verksamhet och vilka målgrupper det rör sig om. Frågor kan exempelvis ställas rutinmässigt¹¹²⁴ eller på indikation¹¹²⁵. Indikation på våldsutsatthet kan vara synliga fysiska skador. Indikationer på fysiskt våld som inte manifesteras i synliga skador eller indikationer på psykiskt våld kan dock vara mer diffusa och därmed svåra att identifiera.

När det gäller att fråga om våldsutsatthet på indikation kan forskning om vad som kan utgöra indikation förändras. En verksamhet kan därför behöva se över om upprättade rutiner behöver följas upp och utvärderas när kunskapen förändras.

Rekommendationen på att ta fram rutiner anger inte närmare vad rutinerna bör handla om. Det är som tidigare nämnts upp till vårdgivaren att avgöra det. Rutinerna kan exempelvis handla om att:

- beskriva vad i en viss verksamhet som ska utgöra indikation på våld som innebär att personalen ska ställa frågor,
- ställa rutinmässiga frågor om våldsutsatthet till alla patienter vid ett visst tillfälle eller i samband med en viss aktivitet (exempelvis vid anamnesupptagning),
- ställa rutinmässiga frågor vid vissa symtom (exempelvis som fått tandskador på grund av trauma), eller
- ställa frågor till en viss grupp (exempelvis till alla patienter som är tandvårdsrädda, som försummar sin munhälsa och söker sent för sina problem, som uteblir från tandvårdsbehandlingar).

28.2.4.2 Hur kan frågor om våld ställas?

Rutinerna bör även omfatta *hur* personalen ska ställa frågorna.¹¹²⁶

Många som utsätts/utsatts för våld ser sig inte som våldsutsatta och tänker kanske inte på våldet som misshandel, övergrepp eller våldtäkt. När man ställer frågor om våld är det därför viktigt att använda konkreta ord, som exempelvis slag och knuffar. Det är också betydelsefullt att personalen ställer frågor om psykiskt våld, som exempelvis hot och kränkningar, genom att använda uttryck som ”har du blivit rädd”, ”varit med om något obehagligt”, ”känner dig kontrollerad eller förnedrad”.¹¹²⁷

Det kan vara smärtsamt att redogöra för våldsamma händelser och därför kan samtalet behöva ta tid och genomföras i en trygg miljö.¹¹²⁸ Det underlättar om man redan från början försöker sätta upp en ram för samtalet och klargör för personen hur lång tid som finns till förfogande. *Läs mer om våldsutsatta vuxna i kap. 2, våldsutsatta barn inklusive barn som bevittnat våld i kap. 2 samt om att upptäcka våld i kap. 5.*

¹¹²⁴ Fråga *rutinmässigt* - betyder att alla klienter/brukare eller vissa grupper av klienter/brukare tillfrågas oavsett om det finns misstanke (indikation) om våld eller inte.

¹¹²⁵ Fråga på *indikation* - betyder att klienter/brukare tillfrågas endast då det finns misstanke om att våld har förekommit.

¹¹²⁶ 7 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

¹¹²⁷ Se NCK:s kunskapsbank hämtad 2023-04-25 från <https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/>.

¹¹²⁸ Se bl.a. Hälso- och sjukvård för våldsutsatta – så kan arbetet utvecklas. Sveriges kommuner och regioner; 2021.

28.2.4.3 Vad kan tandvården göra vid upptäckt av våld?

Upptäcker tandvårdspersonalen att en person är våldsutsatt kan personalen informera patienten om att stöd och hjälp kan ges av socialtjänsten eller så kan de hjälpa patienten att få kontakt med socialtjänsten om patienten samtycker till det. Det kan underlätta för personalen om det finns aktuell information om kontaktuppgifter till exempelvis den lokala socialtjänstverksamheten som har ansvar för stöd och hjälp till våldsutsatta. Det kan också vara bra om det finns information om var våldsutsatta och barn som bevittnat våld kan få vård, stöd och hjälp från hälso- och sjukvård och frivilligorganisationer samt från Polismyndigheten. *Läs mer om möjligheter att lämna uppgifter till polisen i kap. 30.*

Om personalen får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa ska en anmälan göras till socialnämnden.¹¹²⁹

Det kan uppkomma frågor om ifall svaren på frågorna ska göras tillgängliga via direktåtkomst eller inte. *Läs mer om detta i avsnitt 28.2.3.5 samt om sekretess i förhållande till vårdnadshavare i avsnitt 27.3.1.*

I sammanhanget kan även nämnas att vårdgivaren bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god tandvård samt har förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.¹¹³⁰

Läs mer

- Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – Vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet
- Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården
- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården

¹¹²⁹ 14 kap. 1 § SoL.

¹¹³⁰ AR till 4 a § tandvårdslagen i 8 kap. HSLF-FS 2022:39.

29. Kunskap hos personalen

Vårdgivaren bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god tandvård samt har förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

AR till 4 a § tandvårdslagen i 8 kap. HSLF-FS 2022:39

Tandvårdspersonalen ska utföra sitt arbete i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och ska kunna ge patienter sakkunnig och omsorgsfull tandvård som uppfyller dessa krav.¹¹³¹ Den som tillhör tandvårdspersonalen bär själv ansvaret för hur de fullgör sina arbetsuppgifter och är skyldiga att bidra till att hög patientsäkerhet upprätthålls.¹¹³²

Det är dock vårdgivaren som ansvarar för att planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård upprätthålls och att det där det bedrivs tandvårdsverksamhet finns den personal, de lokaler och den utrustning som behövs för att god vård ska kunna ges.¹¹³³ När det gäller våld i nära relationer rekommenderas vårdgivaren att se till att personalen har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god vård samt ha för förmågan att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.¹¹³⁴

Utöver de generellt formulerade kraven på kunskap i tandvårdslagen och de allmänna råd som beskrivs i detta kapitel finns inte närmare reglerat eller rekommendationer på vilka områden man ska eller bör ha kunskaper inom området våld i nära relationer. För att kunna upptäcka våldsutsatthet samt för att kunna ge adekvat tandvård kan nedanstående kunskaper på området nämnas som exempel:

- vad som utmärker våld i nära relationer inklusive hedersrelaterat våld
- kunskap om olika skador som kan indikera våldsutsatthet hos vuxna och barn samt att barn kan ha bevittnat våld
- hur man identifierar, bemöter och vårdar våldsutsatta vuxna och barn samt barn som bevittnat våld (inklusive barn och unga som utsätts för våld i parrelationer)
- våldets konsekvenser
- normaliseringsprocessen
- anmälningsskyldigheten
- skyddade personuppgifter.

Det är också viktigt med kunskap om hur en persons livssituation kan påverkas av de maktstrukturer och normer som råder i samhället. Detta bland annat

¹¹³¹ Se 6 kap. 1 § PSL. Att tandvården och tandvårdspersonalen omfattas framgår av 1 kap. 2 och 4 §§ PSL.

¹¹³² Se 6 kap. 2 § första stycket och 4 § PSL.

¹¹³³ Se 6 kap. 2 § andra stycket PSL, 3 kap. 1 § PSL och 4 a § tandvårdslagen.

¹¹³⁴ AR till 4 a § tandvårdslagen i 8 kap. HSLF-FS 2022:39.

för att kunna säkerställa att alla som behöver det får vård och ges ett gott bemötande. *Läs mer om sårbarhetsfaktorer och särskild utsatthet i avsnitt 1.1.4. Läs även mer om särskild utsatthet och sårbarhet i avsnitt 8.2 som riktar sig till socialtjänsten.*

Läs mer

- Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten
 - Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården
 - Rapport Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer – Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård
 - Informationsfolder Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården
 - Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet
-

30. Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten

Inom den offentliga tandvården gäller sekretess för uppgift om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.¹¹³⁵ Inom den enskilda tandvården gäller bestämmelser om tystnadsplikt.¹¹³⁶ Myndigheter och personal inom tandvården har om vissa förutsättningar är uppfyllda en möjlighet att röja sekretessen eller tystnadsplikten och lämna vidare uppgifter till åklagare och polis när det gäller misstanke om brott eller i syfte att förhindra eller förebygga brott.

Bestämmelser om när tandvården utan hinder av sekretess eller tystnadsplikt får lämna uppgifter till bl.a. Polismyndigheten finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och patientsäkerhetslagen (2010:659).

8 kap. 4 § HSLF-FS 2022:39

Det hör till polisens uppgifter att bland annat förebygga, förhindra och upptäcka brottslig verksamhet.¹¹³⁷ Tandvården kan i sitt arbete med våld i nära relationer få kännedom om brott som begåtts eller kan komma att begås. Frågan kan då uppkomma om när personalen får eller ska lämna ut uppgifter om detta till Polismyndigheten.

I sammanhanget kan nämnas att JO i flera beslut har framhållit vikten av att det finns riktlinjer eller rutiner när det gäller utlämnanden av uppgifter om brott.¹¹³⁸

Utgångspunkten bör enligt förarbetena vara att tandvården försöker få den enskildes samtycke till att uppgifterna lämnas ut, eftersom den enskildes förtroende för arbetet inom vården annars riskerar att undergrävas.¹¹³⁹ Det är viktigt att beakta att den enskilde endast kan efterge sekretessen avseende sig själv, och inte om andra personer.¹¹⁴⁰ *Läs dock mer om sekretessbrytande regler i avsnitt 30.1–30.3.*

Personal inom tandvården bör i första hand arbeta för att motivera ett brottsoffer att själva anmäla eventuella brott och stödja personen i att fullfölja en sådan anmälan. I den mån en våldsutsatt person inte vill ta kontakt med Polismyndigheten bör tandvården som huvudregel respektera detta. Det

¹¹³⁵ 25 kap. 1 § OSL. Med hälso- och sjukvård i OSL avses även tandvård, se prop. 1979/80:2 s. 165 och prop. 2008/09:150 s. 373.

¹¹³⁶ 6 kap. 12–16 §§ PSL. Med hälso- och sjukvård i PSL avses även verksamhet som omfattas av tandvårdslagen, se 1 kap. 2 § PSL. Det innebär att även personal inom tandvården omfattas av begreppet hälso- och sjukvårdspersonal på motsvarande sätt som personal i hälso- och sjukvården omfattas enligt 1 kap. 4 § PSL (jfr 1 kap. 2 § och 4 § PSL).

¹¹³⁷ 2 § polislagen.

¹¹³⁸ Jfr JO 2000/01 s. 512, JO:s beslut den 20 november 2020, dnr 8077-2018 och JO:s beslut 15 oktober 2019, dnr 3160-2017.

¹¹³⁹ Se prop. 2020/21:163 s. 34–35 och 43 samt prop. 2005/06:161 s. 77–79.

¹¹⁴⁰ Jfr 12 kap. 2 § OSL och prop. 1979/80:2 s. 330. Se även JO:s beslut den 20 november 2020, dnr 8077-2018 och jfr JO 1992/93 s. 596.

kan dock finnas situationer när tandvården bedömer att uppgifter bör lämnas ut till Polismyndigheten trots att samtycke till det saknas från den enskilde. Om tandvården kan stå som ensam anmälare kan det i vissa situationer uppfattas som en lättnad för den våldsutsatta och som ett påtagligt stöd från samhällets sida. Ett krav från samhällets sida att den våldsutsatta ensamt ska våga stå upp mot våldsutövaren vid till exempel grova våldsbrott kan leda till att polisanmälningar görs alltför sällan vilket i sin tur kan leda till att våldsutövaren, till exempel i en relation som innefattar upprepad misshandel, kan uppfatta sitt agerande som riskfritt.¹¹⁴¹

Det finns ett antal sekretessbrytande regler i förhållande till Polismyndigheten som kan bli aktuella i olika situationer. Dessa regler redovisas i detta kapitel. Vissa av reglerna gäller både barn och vuxna, medan andra endast gäller barn.

30.1 Lämna ut uppgifter om barn och vuxna i brottsförebyggande syfte

Tandvården får under vissa förutsättningar utan hinder av sekretess lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förhindra att en enskild begår ett allvarligt brott mot en närstående som riskerar den närståendes liv och hälsa.¹¹⁴²

Av förarbetena framgår att syftet med bestämmelsen är att kunna lämna uppgifter i de fall då tandvården uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldsspiral. I de fallen kan det krävas till exempel att tandvården lämnar uppgifter till Polismyndigheten för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. Även i andra situationer kan tandvården få tillgång till uppgifter som gör att de kan identifiera risker för att en person kommer att utsätta en närstående för allvarlig brottslighet. För en våldsutsatt person kan det i sådana sammanhang vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller till exempel då den personen lever i en så kallad tystnadskultur som hindrar denne från att ta kontakt med rättsväsendet.¹¹⁴³ När det gäller misstankar om *begångna brott* finns andra särskilda bestämmelser, *läs mer om detta i avsnitt 30.2*.

Med ”den enskilde” avses i bestämmelsen ett barn eller en vuxen person som bedöms kunna begå ett brott. Med en ”närstående till den enskilde” avses den närstående (barn eller vuxen) som den enskilde bedöms kunna komma att utsätta för brott. Att uppgifter kan lämnas ut om de rör en enskild ger även utrymme för att lämna ut uppgifter som avser andra personer än den enskilde under förutsättning att det finns en koppling till den enskilde. Upp-

¹¹⁴¹ Jfr prop. 2005/06:161 s. 78. Förarbetena är skrivna i relation till hälso- och sjukvården. Med *hälso- och sjukvård* i OSL avses även *tandvård*, se prop. 1979/80:2 s. 165 och prop. 2008/09:150 s. 373.

¹¹⁴² 10 kap. 18 c § OSL. Med *hälso- och sjukvård* i OSL avses även *tandvård*, se prop. 1979/80:2 s. 165 och prop. 2008/09:150 s. 373.

¹¹⁴³ Jfr prop. 2020/21:163 s. 35. Förarbetena är skrivna i relation till hälso- och sjukvården. Med *hälso- och sjukvård* i OSL avses även *tandvård*, se prop. 1979/80:2 s. 165 och prop. 2008/09:150 s. 373.

gifter om exempelvis vilka som tillhör den enskildes familj eller bekantsskapskrets kan alltså lämnas ut, dock endast om uppgifterna rör den enskilde och om övriga förutsättningar i paragrafen är uppfyllda.¹¹⁴⁴

30.1.1 När får uppgifter lämnas ut enligt bestämmelsen?

Bestämmelsen innebär att tandvården utan hinder av sekretess får lämna ut en uppgift till Polismyndigheten under de tre förutsättningar som beskrivs nedan i avsnitt 30.1.1.1–30.1.1.3.

30.1.1.1 *Det ska finnas risk att allvarigare brott kommer begås i en nära relation*

Det ska på grund av särskilda omständigheter finnas risk för att den enskilde kommer att begå ett sådant brott mot den närstående som avses i 3, 4 eller 6 kap. BrB för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Det kan till exempel vara mord, dråp, grov misshandel, olaga frihetsberövande, grov kvinnofrids- och fridskränkning, människohandel, hedersförtryck, våldtäkt och våldtäkt mot barn.

Riskbedömningen ska göras i varje enskilt fall och ska grundas på konkreta omständigheter som motiverar att det finns en risk för att den enskilde kommer att utöva aktuell brottslighet. Det krävs dock inte att brottsligheten kan preciseras exakt, till exempel att ett särskilt utpekad brott ska begås. Det bör i stället vara tillräckligt att det med hänsyn till samtliga omständigheter bedöms finnas en risk som varken är obetydlig eller avlägsen. Det är av särskild betydelse att den enskilde tidigare har begått ett vålds-, frids-, eller sexualbrott eller att det har fattats beslut om kontaktförbud. I fråga om tidigare brottslighet kan det ibland vara uppenbart att det finns en risk för återfall, medan riskbedömningen i andra fall kan vara svårare att göra och kan kräva att det finns fler övriga omständigheter som stödjer bedömningen.¹¹⁴⁵

30.1.1.2 *Uppgiften ska antas kunna bidra till att förhindra brottet*

En andra förutsättning är att uppgiften kan antas bidra till att förhindra brottet. Det innebär att det inte krävs att uppgiftslämnandet med säkerhet kan sägas få en sådan effekt. Det är i stället tillräckligt med ett antagande om att *uppgifterna kan bidra till att Polismyndigheten till exempel ingriper i en konkret situation* för att förhindra att ett brott begås eller vidtar åtgärder för att skydda det tilltänkta brottsoffret.¹¹⁴⁶

30.1.1.3 *Det ska inte vara olämpligt att lämna ut uppgiften*

Den tredje förutsättningen är att det, med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den enskilde eller för den närstående, eller av andra särskilda skäl, inte är olämpligt att uppgiften lämnas ut. Det kan till exempel handla om omständigheter i det enskilda fallet som visar på en risk för att ett uppgiftslämnande kan rubba förtroendet för myndigheten på ett sådant sätt

¹¹⁴⁴ Jfr prop. 2020/21:163 s. 42.

¹¹⁴⁵ Prop. 2020/21:163 s. 39 och s. 64.

¹¹⁴⁶ Prop. 2020/21:163 s. 64.

att den enskilde eller den närstående inte söker hjälp och stöd. Andra särskilda skäl kan exempelvis vara att det bedöms som olämpligt att vidarebefordra en uppgift med hänsyn till någon annan persons intressen, till exempel en våldsutsatt persons närstående eller ett barn.¹¹⁴⁷

30.1.2 Hur ska personalen bedöma vilka uppgifter som får lämnas ut?

Avsikten är inte att personalen ska göra ingående riskbedömningar som tar sikte på de detaljerade rekvisiten för något specifikt brott bland de brott som kan bli aktuella. För personalen blir det i stället fråga om att ta ställning till om en uppgift kan antas bidra till att förhindra brott. Personalen behöver bedöma vilka uppgifter som är lämpliga att lämna ut för att Polismyndigheten ska få tillräckliga uppgifter för att kunna förhindra brott utan att obehövlig överskottsinformation samtidigt lämnas ut.¹¹⁴⁸ Exempel på uppgifter som kan lämnas ut i syfte att förhindra brott är uppgifter om

- vem som kan komma att begå brott,
- vem som riskerar att utsättas, och
- var personerna uppehåller sig.

Även uppgifter om familjeförhållanden och om missbruk eller psykisk ohälsa kan vara av betydelse. Vidare bör det kunna lämnas vissa uppgifter om de särskilda omständigheter som ligger till grund för riskbedömningen. Det kan till exempel handla om uppgifter som ger en bild av ett eskalerande förlopp.¹¹⁴⁹

30.2 Lämna uppgifter om eller anmäla misstanke om brott

I vissa situationer får tandvården med stöd av 10 kap. 21–23 §§ OSL utan hinder av sekretess lämna uppgifter till Polismyndigheten vid misstanke om ett *begånget brott*. Dessa sekretessbrytande regler innebär en möjlighet för tandvården att på eget initiativ anmäla misstankar om brott till de brottsutredande myndigheterna.

30.2.1 Misstanke om begånget brott mot vuxna

Myndigheter och personal inom den offentliga tandvården har en möjlighet att röja sekretessen och lämna vidare uppgifter till exempelvis åklagare och Polismyndigheten när det gäller misstanke om vissa *begångna brott*.¹¹⁵⁰ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, olaga frihetsberövande, grov miss-handel, olaga frihetsberövande, människohandel, grov kvinnofrids- och fridskränkning, hedersförtryck och våldtäkt. Vid försök till brott krävs att det

¹¹⁴⁷ Prop. 2020/21:163 s. 64.

¹¹⁴⁸ Se prop. 2020/21:163 s. 46.

¹¹⁴⁹ Se prop. 2020/21:163 s. 64.

¹¹⁵⁰ 10 kap. 23 § OSL. Med hälso- och sjukvård i OSL avses även tandvård, se prop. 1979/80:2 s. 165 och prop. 2008/09:150 s. 373.

föreskrivna straffet är minst två års fängelse. Mordförsök och försök till dråp, våldtäkt eller människohandel är exempel på sådana brott.

Om personalen känner tvekan om hur en misstänkt gärning bör rubriceras, till exempel om den kan utgöra grov misshandel, kan personalen rådgöra med polis eller åklagare genom att redogöra för omständigheterna i oidentifierad form innan personalen tar ställning till om det föreligger förutsättningar för ett sekretessgenombrott.¹¹⁵¹

30.2.2 Misstanke om brott mot barn

När det gäller misstanke om vissa brott mot barn under 18 år finns möjlighet att bryta sekretessen om misstanken rör brott enligt 3, 4, eller 6 kap., det vill säga brott mot liv och hälsa, brott mot frid och frihet eller sexualbrott. Även brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor omfattas.¹¹⁵² Det krävs inte att brottet uppnår en viss straffskala, som det gör för vuxna enligt ovan. När det gäller barn behöver tandvården också beakta anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § SoL. *Läs mer i avsnitt 3.2.*

30.3 Lämna ut uppgifter från privata vårdgivare

Den som tillhör eller har tillhört tandvårdspersonalen inom den enskilda tandvården får inte obehörigen röja vad hen i sin verksamhet har fått veta om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden.¹¹⁵³ Utgångspunkten är att den enskilde ska ha samma skydd för sin personliga integritet vare sig hen behandlas av en offentlig eller en privat vårdgivare. Den enskilde kan efterge sekretessen genom samtycke.¹¹⁵⁴ Av förarbeten framgår också att tystnadsplikten inte utgör ett hinder för att kontakta polisen vid misstankar om allvarigare brott.¹¹⁵⁵

30.4 Begäran om utlämnande

Om till exempel åklagare eller Polismyndigheten kommer med en begäran om utlämnande av uppgifter som enligt exempelvis 10 kap. 18 c, 21 och 23 §§ OSL får lämnas ut, kan den myndighet som förfogar över uppgifterna vara skyldig att lämna ut uppgifterna.¹¹⁵⁶ Det är den myndighet som ombeds lämna ut uppgifterna som ska avgöra om det finns förutsättningar för att göra det. Polis- eller åklagarmyndigheten måste således lämna tillräckligt mycket information för att en sådan prövning ska kunna göras.¹¹⁵⁷ När det gäller exempelvis 10 kap. 18 c § OSL inkluderar denna prövning av huruvida det finns förutsättningar för att lämna ut uppgiften också en prövning av om det, med hänsyn till planerade eller pågående insatser för den enskilde eller för

¹¹⁵¹ Prop. 2005/06:161 s. 103.

¹¹⁵² 10 kap. 21 § OSL.

¹¹⁵³ 6 kap. 12 § PSL.

¹¹⁵⁴ Se prop. 2007/08:126 s.46, 133 och 248. Se även prop. 1980/81:28 s. 23 och s. 28.

¹¹⁵⁵ Se proposition 1981/82:186 om ändring i sekretesslagen (1980:100), m.m. s. 26.

¹¹⁵⁶ 6 kap. 5 § OSL.

¹¹⁵⁷ Prop. 2005/06:161 s. 79 och s. 104 . Se också prop. 2020/21:163 s. 44.

den närstående, eller av andra särskilda skäl, är lämpligt att uppgiften lämnas ut.¹¹⁵⁸

30.5 Underlåtenhet att anmäla förestående eller pågående allvarliga brott

Det föreligger en allmän skyldighet enligt 23 kap. 6 § BrB att göra en anmälan för vissa allvarliga brott som är ”å färde”. Annars kan man dömas för underlåtenhet att avslöja brottet. Det kan till exempel gälla om personalen får reda på att någon som har varit i kontakt med tandvården planerar att döda eller allvarligt misshandla någon. I sådana fall går anmälningsskyldigheten före tystnadsplikten.¹¹⁵⁹ Straffansvar för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott förutsätter bland annat att gärningen har fortskridit så långt att den är straffbar och att brottet kan avslöjas eller förhindras utan fara för den handlande eller för någon annan.¹¹⁶⁰

30.6 Nödsituationer

Som tidigare nämnts kan det också vara nödvändigt att lämna ut sekretesskyddade uppgifter för att avvärja omedelbar fara för liv, hälsa eller värdefull egendom. I en sådan nödsituation gäller den så kallade nödrätten.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁸ Se 10 kap. 18 c § första stycket 3 OSL.

¹¹⁵⁹ 10 kap. 28 § första stycket OSL. Se även JO 2010/11 s. 318.

¹¹⁶⁰ 23 kap. 6 § fjärde stycket BrB.

¹¹⁶¹ 24 kap. 4 § BrB.

DEL 5 – UPPSLAGSDEL

31. Uppslagsdel

31.1 Allmänt åtal

De flesta brott som begås inom kategorin våld i nära relationer faller under allmänt åtal.¹¹⁶² Detta innebär att det är *åklagaren* som väcker åtal mot den misstänkte. Det krävs alltså inte att brottsoffret själv anmäler brott som faller under allmänt åtal. Om Polismyndigheten får kännedom om ett sådant brott ska en anmälan tas upp.¹¹⁶³ Därefter ska en förundersökning inledas. En förundersökning behöver dock inte inledas om det är uppenbart att brottet inte går att utreda.¹¹⁶⁴ *Läs mer om förundersökning i avsnitt 31.4.*

31.2 Brottsskadeersättning

Den som begår ett brott är i regel skyldig att ersätta offret för de skador som brottet orsakar.¹¹⁶⁵ Om gärningspersonen inte kan betala skadeståndet finns två andra möjligheter att få ersättning.

För det första kan en person ha rätt till ersättning från en försäkring, till exempel en kollektiv eller individuell olycksfallsförsäkring. Detta kan kontrolleras med personens skola, fackförening eller arbetsgivare eller med personens eget försäkringsbolag. Det är viktigt att så snart som möjligt anmäla skadan till försäkringsbolaget.

För det andra kan det finnas rätt till ekonomisk kompensation från staten, så kallad brottsskadeersättning enligt brottsskadelagen (2014:322). Rätten till sådan ersättning avser framför allt poster som har samband med skador på person, fysiska eller psykiska, liksom ersättning för allvarlig kränkning. Förutsättningarna är bland annat att brottet är polisanmält¹¹⁶⁶, och att personen inte kan få ersättning från gärningspersonen eller ett försäkringsbolag¹¹⁶⁷.

31.2.1 Brottsskadeersättning till barn

Barn som själva utsatts för brott, det vill säga är målsägande, har enligt brottsskadelagen samma rätt som vuxna att få skadestånd respektive brottsskadeersättning för skador på grund av brott. Eftersom det utgör ett brott att låta barn bevittna exempelvis våld, hot eller sexuella övergrepp mellan närstående (*barnfridsbrott*), kan barn som bevittnat våld även ha rätt till ersättning enligt brottsskadelagen. *Läs mer om barnfridsbrott i avsnitt 6.5.2.1 och om skadestånd i avsnitt 31.9.*

¹¹⁶² Se 20 kap. 3 § rättegångsbalken (1941:740), RB. Ärekränkingsbrotten i 5 kap. BrB är undantagna.

¹¹⁶³ Se 9 § polislagen.

¹¹⁶⁴ 23 kap. 1 § RB. I 23 kap. 4 a och 22 §§ RB finns vissa andra skäl till när en förundersökning inte behöver inledas.

¹¹⁶⁵ Se 2 kap. 1-3 §§ skadeståndslagen (1972:207).

¹¹⁶⁶ Se 16 § brottsskadelagen.

¹¹⁶⁷ Se 10 § brottsskadelagen.

31.2.2 Ansökan om brottsskadeersättning

Ansökan om brottsskadeersättning görs hos Brottsoffermyndigheten (www.brottsoffermyndigheten.se). För barn är det vårdnadshavaren, eller vid gemensam vårdnad båda vårdnadshavarna, som ska ansöka för barnets räkning. En ansökan om brottsskadeersättning till ett barn får göras av endast en vårdnadshavare, om den andra vårdnadshavaren har begått brottet eller det annars finns särskilda skäl.¹¹⁶⁸ Om ingen av vårdnadshavarna vill ansöka, kan socialnämnden behöva ta ställning till om den ska göra en anmälan till överförmyndarnämnden om att en god man bör förordnas för barnet, om det bedöms vara till barnets bästa.¹¹⁶⁹ I de fall förutsättningarna är uppfyllda för att ett barn har förordnats en särskild företrädare (se avsnitt 31.12), ska företrädaren, istället för barnets vårdnadshavare, ta till vara barnets rätt vid ansökan om brottsskadeersättning.¹¹⁷⁰

En ansökan om brottsskadeersättning ska som huvudregel ha inkommit till Brottsoffermyndigheten inom tre år från det att det rättsliga förfarandet avslutats, eller inom tre år från det att brottet begicks. Om brott har begåtts mot ett barn får barnet göra en ansökan fram till den dag hen fyller 21 år.¹¹⁷¹

I vissa fall kan en ansökan prövas trots att den kommit in för sent. Det gäller om det finns synnerliga skäl.¹¹⁷²

31.3 Förstärkt besittningsskydd för brottsutsatta hyresgäster och bostadsrättsinnehavare

När en person har utsatts för brott av en närstående har hen ett förstärkt besittningsskydd till bostaden. När en hyresgäst riskerar att förlora hyresrätten på grund av att hen åsidosatt sina förpliktelser ska det särskilt beaktas om åsidosättandet har sin grund i att hyresgästen eller någon i hushållet utsatts för ett brott av en närstående eller en tidigare närstående. Detsamma gäller när en bostadsrättsinnehavare riskerar att förlora nyttjanderätten till sin lägenhet.¹¹⁷³

31.4 Förundersökning

Som nämnts i avsnitt 31.1 ska polisen ta upp en anmälan vid kännedom om ett brott som faller under allmänt åtal. Därefter ska en förundersökning inledas. En förundersökning behöver dock inte inledas om det är uppenbart att brottet inte går att utreda.¹¹⁷⁴ Beslut om att inleda en förundersökning fattas

¹¹⁶⁸ Se 18 § brottsskadelagen och 6 kap. 13 § FB samt prop. 2005/06:166 s. 28.

¹¹⁶⁹ Se 5 kap. 3 § SoF, 11 kap. 2 § tredje stycket FB och jfr proposition 2013/14:94 En ny brottsskadelag s. 37 samt prop. 2005/06:166 s. 28.

¹¹⁷⁰ 3 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn.

¹¹⁷¹ Se 15 § första och andra stycket brottsskadelagen.

¹¹⁷² 15 § tredje stycket brottsskadelagen.

¹¹⁷³ 12 kap. 42 § jordabalken och 7 kap. 19 § bostadsrättslagen (1991:614). Se även prop. 2013/14:195 Stärkt besittningsskydd för utsatta hyresgäster.

¹¹⁷⁴ 23 kap. 1 § RB. I 23 kap. 4 a och 22 §§ RB finns vissa andra skäl till när en förundersökning inte behöver inledas.

av Polismyndigheten, Säkerhetspolisen eller åklagaren.¹¹⁷⁵ Det betyder att om ett brott som faller under allmänt åtal blivit känt för exempelvis Polismyndigheten ska brottet utredas, även om den som blivit utsatt inte önskar det. En mottagen anmälan hos polisen kan alltså inte återtas.

Syftet med förundersökningen är att utreda om brott har begåtts, vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal.¹¹⁷⁶ Om förundersökningen leder till att åklagaren anser att brott kan styrkas väcker åklagaren åtal. Om det inte längre finns anledning att fullfölja förundersökningen, ska den läggas ner.¹¹⁷⁷ En anledning till att en förundersökning kan behöva läggas ner är att bevisningen är för svag. Om det framkommer nya omständigheter kan förundersökningen dock återupptas.¹¹⁷⁸ Läs mer om bland annat information till brottsoffret om förundersökningen samt information om brottsofferstödande åtgärder i 23 kap. rättegångsbalken och förundersökningskungörelsen (1947:948).

31.5 Kontaktförbud

I samband med att en person till exempel anmäler att hen har blivit hotad eller utsatt för våld kan en ansökan om kontaktförbud behöva göras. Bestämmelserna om kontaktförbud regleras i lagen (1988:688) om kontaktförbud.

31.5.1 Olika typer av kontaktförbud

I lagen finns fyra olika typer av kontaktförbud som kan meddelas.

31.5.1.1 Ordinärt kontaktförbud

Ett kontaktförbud kan meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla, kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Vid bedömningen av om det finns en sådan risk ska det särskilt beaktas om den mot vilken förbudet avses gälla har begått brott mot någon persons liv, hälsa, frihet eller frid.¹¹⁷⁹

Ett kontaktförbud får meddelas endast om skälen för ett sådant förbud uppväger det intrång eller men i övrigt som förbudet innebär för den mot vilken förbudet avses gälla.¹¹⁸⁰

Kontaktförbudet omfattar inte kontakter som med hänsyn till särskilda omständigheter är uppenbart befogade, till exempel om gemensamma barn blir akut sjuka.¹¹⁸¹

31.5.1.2 Kontaktförbud avseende gemensam bostad

Ett kontaktförbud får också avse förbud att uppehålla sig i en bostad som brukas gemensamt med annan, om det på grund av särskilda omständigheter

¹¹⁷⁵ 23 kap. 3 § RB.

¹¹⁷⁶ Se 23 kap. 2 § RB.

¹¹⁷⁷ 23 kap. 4 § RB.

¹¹⁷⁸ Se 7 kap. 5 § RB och NJA 2016 s. 341.

¹¹⁷⁹ 1 § första och andra stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁰ 1 § tredje stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸¹ 1 § lagen om kontaktförbud och prop. 1987/88:137 s. 42.

finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid.¹¹⁸²

Kontaktförbud avseende gemensam bostad får meddelas endast om skälen för ett sådant förbud väger tyngre än det intrång eller men i övrigt som förbudet innebär för den mot vilken förbudet avses gälla. Ett sådant kontaktförbud förutsätter även att den som förbudet avses skydda förbinder sig att medverka till att den mot vilken förbudet avses gälla i rimlig utsträckning får tillgång till sina personliga tillhörigheter.¹¹⁸³

31.5.1.3 Utvidgat kontaktförbud

Om det kan antas att ett ordinärt kontaktförbud inte är tillräckligt, får förbudet utvidgas till att avse förbud att uppehålla sig i närheten av en annans bostad eller arbetsplats eller annat ställe där den personen brukar vistas.¹¹⁸⁴

Ett sådant förbud får även förenas med villkor om elektronisk övervakning. Om den som kontaktförbudet gäller mot har överträtt ett kontaktförbud, ska förbudet förenas med villkor om elektronisk övervakning, om det inte finns särskilda skäl mot det.¹¹⁸⁵

31.5.1.4 Särskilt utvidgat kontaktförbud

Den som har överträtt ett utvidgat kontaktförbud får meddelas förbud att uppehålla sig inom ett större område än vad som följer av ett utvidgat kontaktförbud. Förbudet får omfatta ett eller flera områden i anslutning till sådana platser där den andra personen har sin bostad eller arbetsplats eller annars brukar vistas. Det får inte avse ett större område än vad som är nödvändigt. Ett beslut om särskilt utvidgat kontaktförbud ska förenas med villkor om elektronisk övervakning, om det inte finns särskilda skäl mot det.¹¹⁸⁶

Särskilt utvidgat kontaktförbud får meddelas endast om skälen för ett sådant förbud väger tyngre än den inskränkning i rörelsefriheten som förbudet innebär för den mot vilken förbudet avses gälla.¹¹⁸⁷

31.5.2 Ansökan om kontaktförbud

En ansökan om kontaktförbud görs skriftligen eller muntligen hos åklagare eller polis. Beslut om kontaktförbud fattas av åklagare. En ansökan om kontaktförbud ska alltid behandlas med skyndsamhet.¹¹⁸⁸ En begäran om kontaktförbud kan göras av annan än skyddspersonen, till exempel av en tjänsteman vid socialtjänsten. Det kan ibland vara lämpligt att utnyttja den möjligheten när skyddspersonen av rädsla inte vill framstå som den som formellt har tagit initiativet till ett förbud. Ett kontaktförbud förutsätter dock att den som förbudet avses skydda inte har någon invändning mot att förbud meddelas.¹¹⁸⁹

¹¹⁸² 1 a § första stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸³ 1 a § andra stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁴ 2 § första stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁵ 2 § första stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁶ 2 § andra stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁷ 2 § tredje stycket lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁸ Se 6 a, 7 och 9 §§ lagen om kontaktförbud.

¹¹⁸⁹ Prop. 1987/88:137 s. 26 och 44.

I sammanhanget kan nämnas att ett kontaktförbud eller motsvarande skyddsåtgärd ska erkännas och verkställas i en annan medlemsstat inom EU (dock ej Danmark och Irland), om den skyddsbehövande beger sig till en sådan stat.¹¹⁹⁰

31.5.3 Giltighetstid samt underrättelse om kontaktförbudet

Ett beslut om kontaktförbud gäller för viss tid, högst ett år. Kontaktförbud avseende gemensam bostad får dock meddelas för högst två månader. Vid bestämmandet av förbudstidens längd ska hänsyn tas till vad som krävs för att förebygga farliga och hotfulla situationer. Kontaktförbud får förlängas med högst ett år i taget. Ett kontaktförbud avseende gemensam bostad får dock endast förlängas om det finns särskilda skäl och med högst två veckor i taget. Ett kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning får förlängas med högst tre månader i taget.¹¹⁹¹

31.5.4 Underrättelse till socialnämnden

När beslut om kontaktförbud meddelas, ska socialnämnden genast underrättas, om den mot vilken förbudet gäller och den som förbudet avser att skydda har gemensamma barn, eller om någon av dem bor tillsammans med barn, eller om barn har umgänge med någon av dem. Socialnämnden ska alltid underrättas om ett beslut om kontaktförbud avseende gemensam bostad meddelas. Underrättelsen ska ske till socialnämnden på den ort där förbudet helt eller huvudsakligen ska gälla och i förekommande fall även till socialnämnden på den ort där barnet bor, om det är en annan ort.¹¹⁹²

I samband med att ett kontaktförbud avseende gemensam bostad meddelas ska den som meddelat beslutet informera både den mot vilken förbudet gäller och den som förbudet avses skydda om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp.¹¹⁹³

31.5.5 Överträdelse av kontaktförbud

Den som bryter mot ett kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning döms för överträdelse av kontaktförbud med elektronisk övervakning till fängelse i högst två år. Den som i övrigt bryter mot ett kontaktförbud döms för överträdelse av kontaktförbud till fängelse i högst ett år.¹¹⁹⁴

31.6 Målsägandebiträde

Vid sexualbrott (6 kap. BrB), brott mot en persons liv och hälsa (3 kap. BrB) och brott mot persons frihet och frid (4 kap. BrB) har den som utsatts för

¹¹⁹⁰ Skyddet överförs genom att en s.k. europeisk skyddsorder översänds till den andra medlemsstaten, som har att erkänna och säkerställa skyddet genom att meddela en motsvarande nationell åtgärd. Syftet är att bidra till den fria rörligheten för skyddsbehövande genom regler som innebär att de kan röra sig fritt inom EU med bibehållet skydd. Åklagare prövar om en europeisk skyddsorder ska utfärdas. Se Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/99/EU av den 13 december 2011 om den europeiska skyddsordern, lagen (2015:642) om europeisk skyddsorder samt prop. 2014/15:139 Europeisk skyddsorder.

¹¹⁹¹ Se 4 § lagen om kontaktförbud.

¹¹⁹² 4 a § förordningen (1988:691) om kontaktförbud.

¹¹⁹³ 4 b § förordningen om kontaktförbud.

¹¹⁹⁴ 24 § lagen om kontaktförbud.

brott ofta rätt till ett målsägandebitråde. Även vid annat brott på vilket fängelse kan följa kan den som utsatts för brott få rätt till målsägandebitråde om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av ett sådant biträde.¹¹⁹⁵

Ett målsägandebitråde ska ta till vara målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp till målsäganden samt också hjälpa till med att föra en eventuell skadeståndstalan.¹¹⁹⁶ Ett målsägandebitråde kan till exempel närvara vid förhör med målsäganden. Ett målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det.¹¹⁹⁷ Åklagaren kan ansöka hos domstolen om målsägandebitråde. Ett målsägandebitråde får ersättning av statliga medel och innebär därför ingen kostnad för den enskilde.¹¹⁹⁸ Läs mer om målsägandebitråde på www.aklagare.se.

En våldsutsatt person som har målsägandebitråde kan även ha en stödperson, se avsnitt 31.11. Dessa funktioner har olika uppgifter i förhållande till den våldsutsatta och kompletterar varandra.

31.7 Rättsintyg

När polis eller åklagare ska utreda ett misstänkt brott är det ofta avgörande att snabbt undersöka och dokumentera kroppsskador hos brottsoffret. På begäran av Polismyndigheten eller åklagare kan skriftliga medicinska utlåtanden inhämtas (rättsintyg).¹¹⁹⁹

Genom läkares och tandläkares undersökningar och rättsintyg kan polis och åklagare få kunskap om de medicinska fynden talar för eller emot ett påstått händelseförlopp. I rätten fyller rättsintyget en viktig funktion som bevismedel. Med stöd av rättsintyget kan rätten till exempel få frågan om omfattningen av och orsaken till en skada hos målsäganden belyst. Rättsintyget kan således utgöra en del av grunden för en fällande dom i ett brottmål, men det kan också leda till en friande dom. Även vid rättens bedömning av brottsrubriceringen och skadestandsfrågan kan rättsintyget ha betydelse.¹²⁰⁰

Ett rättsintyg avser levande personer och ska således skiljas från protokoll och utlåtanden över sådana rättsmedicinska undersökningar som avses i lagen (1995:832) om obduktion.¹²⁰¹

31.7.1 Ansvar för att utfärda rättsintyg

Alla läkare och tandläkare i offentlig verksamhet är enligt 6 kap. 9 § PSL skyldiga att utföra undersökningar och ge utlåtanden på begäran av polis eller åklagare. Ett rättsintyg ska dock som regel hämtas in från läkare vid rättsme-

¹¹⁹⁵ Se 1 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde.

¹¹⁹⁶ Se 3 § lagen om målsägandebitråde.

¹¹⁹⁷ Se 4 § lagen om målsägandebitråde.

¹¹⁹⁸ Se 5 § lagen om målsägandebitråde.

¹¹⁹⁹ 1 § lagen (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.

¹²⁰⁰ Proposition 2004/05:64 Ny ordning för utfärdande av rättsintyg s. 8-9.

¹²⁰¹ Prop. 2004/05:64 s. 58.

dicinsk avdelning inom Rättsmedicinalverket, eller från läkare som enligt avtal med verket har åtagit sig att utfärda sådana intyg.¹²⁰² På Rättsmedicinalverkets webbplats (www.rmv.se) finns mer information om att begära och utfärda rättsintyg.¹²⁰³

Om det finns särskilda skäl får ett rättsintyg även inhämtas från annan läkare med tillräcklig kompetens.¹²⁰⁴ Sådana skäl kan till exempel föreligga i situationer då vårdande insatser krävs omedelbart. Om en person efter ett brott söker vård på en akutmottagning kan det vara lämpligt att den läkare som undersöker och behandlar patienten också utfärdar ett rättsintyg. Exempelvis kan en knivskada behöva undersökas omedelbart med avseende på riktning och djup, varefter såret sys ihop. Ett annat exempel är om någon blivit utsatt för ett sexualbrott. En undersökning kan i sådana fall behöva genomföras omedelbart för att kunna säkra spår. Om en särskilt kvalificerad läkare inte finns till hands kan den läkare som tar emot patienten utfärda ett rättsintyg. En förutsättning för detta är dock att läkaren har den kompetens som krävs för uppgiften.¹²⁰⁵

Även tandläkare ska i vissa fall utfärda rättsintyg. Om en person vid till exempel en misshandel har skadats allvarligt i munnen kan det vara lämpligt att det är en tandläkare som utfärdar ett rättsintyg.¹²⁰⁶

Varje vårdgivare ska fastställa rutiner för utfärdande av intyg och ska bland annat genom rutinerna säkerställa att intyg utfärdas i enlighet med 6 kap. 9 § PSL.¹²⁰⁷

31.7.2 Underlag för rättsintyget

Ett rättsintyg grundar sig normalt på en särskild undersökning av målsäganden eller den misstänkte gärningspersonen. Den myndighet som har beslutat att inhämta ett rättsintyg ska tillhandahålla den som ska utföra undersökningen eller utfärda rättsintyget det underlag som behövs för att kunna göra detta.¹²⁰⁸ Exempelvis kan det enligt förarbetena vara av betydelse för läkaren att få tillgång till fotografier, skisser och uppgifter ur förhör med inblandade personer. I den utfärdande läkarens uppgift ingår att ställa de konstaterade skadorna i relation till uppgifter om händelseförloppet vid det brott som framkommit i ärendet.¹²⁰⁹

I vissa fall kan den som skadats ha uppsökt vården på egen hand för behandling och att ett rättsintyg avseende skadan aktualiserats först i ett senare skede. Ett rättsintyg kan i ett sådant fall grunda sig på den dokumentation som finns från besöket, exempelvis patientjournaler och fotografier. Det före-

¹²⁰² Se 2 § första stycket lagen om rättsintyg i anledning av brott. Det gäller vid utredning om brott som kan antas föranleda annan påföljd än böter, eller vid utredning om brott enligt 31 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LuL och brottet kunde antas ha föranlett annan påföljd än böter. Rättsintyg vid lindrigare brott får alltså utfärdas även av annan läkare än de särskilt kvalificerade läkarna. Vid en ringa misshandel kan således en läkare utan denna speciella kompetens utfärda ett rättsintyg. Jfr prop. 2004/05:64 s. 59.

¹²⁰³ Se <https://www.rmv.se/verksamheter/rattsmedicin/rattsintyg/>.

¹²⁰⁴ 2 § andra stycket lagen om rättsintyg i anledning av brott.

¹²⁰⁵ Prop. 2004/05:64 s. 59-60.

¹²⁰⁶ Prop. 2004/05:64 s. 58.

¹²⁰⁷ 2 kap. 2 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2018:54) om att utfärda intyg i hälso- och sjukvården.

¹²⁰⁸ Se 8 § lagen om rättsintyg med anledning av brott.

¹²⁰⁹ Prop. 2004/05:64 s. 62.

kommer att rättsintyget i sådana situationer inte utfärdas av den som har utfört läkarundersökningen utan av en annan läkare, exempelvis en rättsläkare anställd vid Rättsmedicinalverket.¹²¹⁰

31.7.3 Rättsintyg gällande målsägande

En *undersökning* i syfte att utfärda ett rättsintyg som avser en målsägande får inte utföras utan målsägandens samtycke.¹²¹¹

Huvudregeln är att det även krävs samtycke från målsäganden för att få *utfärda rättsintyget*. Det finns dock några undantag när rättsintyget får utfärdas trots att målsäganden inte samtycker till det:

- vid misstanke om brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år, eller försök till brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år,
- vid misstanke om försök till brott, för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år om gärningen innefattat försök till överföring av sådan allmänfarlig sjukdom som avses i 1 kap. 3 § smittskyddslagen (2004:168),
- vid misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken eller brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor, mot någon som inte har fyllt arton år, eller
- om uppgifter för vilka det gäller sekretess enligt 25 kap.1–5 §§ OSL eller tystnadsplikt enligt 6 kap. 12 § PSL har lämnats ut till Polismyndigheten eller en åklagarmyndighet efter samtycke från målsäganden. (*Läs mer om detta i avsnitt 26 och i avsnitt 30*).

En våldsutsatt person kan ha sökt vård för sina skador utan att uppge att hen utsatts för brott av något slag. Om Polismyndigheten senare begär ett rättsintyg kan ett sådant intyg ändå utfärdas i de fall som specificeras ovan.

Den myndighet som har beslutat att inhämta ett rättsintyg eller den som avser att utfärda ett rättsintyg har en skyldighet att ge den som intyget ska avse information om vad ett rättsintyg är och under vilka förutsättningar samtycke krävs.¹²¹²

I vissa situationer kan målsäganden vara ur stånd att själv lämna samtycke till en undersökning eller ett utfärdande av ett rättsintyg. Så kan till exempel vara fallet om målsäganden på grund av sina skador har blivit medvetlös. En undersökning av en medvetlös person får normalt inte sträcka sig längre än vad som från behandlingssynpunkt är medicinskt motiverat. De fynd som gjorts vid en sådan undersökning kan dock senare ligga till grund för ett rättsintyg. Såsom har beskrivits ovan kan ett sådant intyg bara utfärdas om samtycke föreligger, såvida det inte är fråga om någon av de undantagssituationer där krav på samtycke inte förutsätts.¹²¹³

¹²¹⁰ Prop. 2004/05:64 s. 9.

¹²¹¹ 4 § lagen om rättsintyg med anledning av brott.

¹²¹² Se 6 § lagen om rättsintyg i anledning av brott och prop. 2004/05:64 s. 34.

¹²¹³ Prop. 2004/05:64 s. 33.

31.7.3.1 Om målsäganden tar tillbaka sitt samtycke

Det är inte helt ovanligt att en målsägande till en början är villig att medverka i utredningen av ett brott men sedan ångrar sig. Särskilt gäller detta för fall av våld i nära relation. I flera fall innebär det att förundersökningen måste läggas ned. Det kan dock hända att Polismyndigheten efter samtycke från målsäganden har fått tillgång till journalhandlingar med uppgifter om en målsägandes skador. De uppgifter som finns tillgängliga för Polismyndigheten och åklagare kan oberoende av samtycke, användas som bevisning i en rättegång. I de fall, där Polismyndigheten eller åklagarmyndighet redan fått uppgifter utlämnade till sig efter samtycke av målsäganden, krävs därför inte samtycke från målsäganden för utfärdande av ett rättsintyg.¹²¹⁴

31.7.3.2 Undersökning av barn som är målsägande

När det gäller barn som inte själva har den ålder och mognad som krävs för att samtycka till undersökning är det vårdnadshavarna, den ena vårdnadshavaren ensam (om denne förordnats att ensam företräda barnet) eller en särskild företrädare (om en sådan har förordnats) som samtycker till undersökningen.¹²¹⁵

Ibland sker läkarundersökningen inom ramen för verksamheten på barnahus.¹²¹⁶

Läs mer om samverkan kring barn som far illa i avsnitt 10.1.3 och om barnahus i avsnitt 22.2.3.

31.7.4 Rättsintyg gällande den misstänkte

Den som skäligen kan misstänkas för ett brott på vilket fängelse kan följa får kroppsbesiktigas utan samtycke under vissa förutsättningar som regleras i rättegångsbalken. Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från människokroppen och undersökning av sådana prov.¹²¹⁷ Kroppsbesiktning av en misstänkt är en tvångsåtgärd som kan beslutas av undersökningsledare, åklagare och domstol eller vid fara i dröjsmål av polis.¹²¹⁸

Ett rättsintyg som avser den som är misstänkt för brott får också *utfärdas* utan samtycke i samband med sådan kroppsbesiktning som beskrivs ovan. Rättsintyg gällande den misstänkte får även utfärdas utan samtycke om annan undersökning än kroppsbesiktning har ägt rum och det finns misstanke om sådana brott som innebär att rättsintyg får utfärdas utan samtycke från målsäganden.¹²¹⁹

Även den som är misstänkt ska informeras om vad ett rättsintyg är och under vilka förutsättningar samtycke krävs, eftersom det finns situationer då rättsintyg beträffande en misstänkt inte får utfärdas utan samtycke.¹²²⁰

¹²¹⁴ Prop. 2004/05:64 s. 33.

¹²¹⁵ Jfr prop. 2004/05:64 s. 33, 6 kap. 11 § FB och 1-3 §§ lagen om särskild företrädare för barn.

¹²¹⁶ Slutrapport utvärdering av barnahus. Linköpings universitet: Barnafrid; 2019.

¹²¹⁷ Se 11-12 §§ rättegångsbalken och prop. 2004/05:64 s. 30.

¹²¹⁸ Se 28 kap. 4 och 13 §§ RB.

¹²¹⁹ Se 5 § tredje stycket 2 lagen om rättsintyg i anledning av brott, dvs. när det finns misstanke om sådant brott som avses i samma paragraf andra stycket 1-3.

¹²²⁰ Se 6 § lagen om rättsintyg i anledning av brott och prop. 2004/05:64 s. 61.

31.8 Rättshjälp

Rättshjälp är ekonomisk hjälp för den som inte har rättsskydd (ett försäkringskydd). Rättshjälp innebär att staten betalar delar av kostnaderna för främst ett rättsligt biträde i en rättslig angelägenhet. För att rättshjälp ska kunna beviljas krävs som huvudregel att rådgivning har lämnats i angelägenheten i minst en timma. Rådgivning lämnas mot en avgift som betalas till den som lämnar rådgivningen. Den som har lämnat rådgivning får sätta ned avgiften till hälften om den rättssökandes ekonomiska förhållanden ger anledning till det. Är den rättssökande ett barn får avgiften sättas ned till noll, om sökandens ekonomiska förhållanden ger anledning till det.¹²²¹

Rättshjälp beviljas efter en skriftlig ansökan av den rättssökande.¹²²² Det är domstolen och Rättshjälpsmyndigheten som beslutar om rättshjälp. Läs mer om rättshjälp på www.domstol.se.

31.9 Skadestånd

Den som orsakar en skada på någon annans person eller egendom ska som huvudregel ersätta denna skada, det vill säga försätta denna person i samma ekonomiska situation som om skadan aldrig hade skett. Skadeståndet har alltså främst ett reparativt syfte.¹²²³ Ersättning kan även ges till den som utsatts för en allvarlig kränkning genom brott eller som särskild anhörighetserättning, så kallad ideell ersättning som inte direkt är knuten till någon ersättning för ekonomisk förlust.¹²²⁴

31.10 Spårsäkring vid sexuella övergrepp

Till hälso- och sjukvården kommer personer som har varit utsatta för sexualbrott. En del kommer tillsammans med polis och andra på egen hand. Hälso- och sjukvården vidtar såväl medicinska åtgärder som så kallad spårsäkring. Vid en spårsäkring kan bevis säkras från en gärningsperson, vilket kan vara avgörande för att ett brott ska kunna styrkas.

NCK har tagit fram en handbok för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp samt en guide som innehåller checklistor och konkreta anvisningar för undersökning och spårsäkring.¹²²⁵ I NCK:s handbok rekommenderas bland annat att alla som kommer till hälso- och sjukvården i den akuta fasen efter att ha varit utsatta för sexuella övergrepp ska erbjudas en fullständig kroppsundersökning. I handboken anges att det är viktigt att alla skador dokumenteras vid den första läkarundersökningen.

Läkare och tandläkare inom den offentliga hälso- och sjukvården och tandvården har en skyldighet att utföra undersökningar och ge utlåtanden då det

¹²²¹ Se 1-5 § rättshjälpslagen (1996:1619) och <https://www.domstol.se/amnen/rattshjalp/>.

¹²²² Se 3 § rättshjälpslagen.

¹²²³ Se 2 kap. 1 och 2 §§ skadeståndslagen.

¹²²⁴ Se 2 kap. 3 och 3 a §§ skadeståndslagen.

¹²²⁵ NCK:s Handbok Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp. Hämtad 2023-04-25 från [https://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/853/NCK%20Guide_rev_2021%20\(NFC\).pdf](https://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/853/NCK%20Guide_rev_2021%20(NFC).pdf).

sker på begäran av bland andra Polismyndigheten, vilket kan omfatta spår-
säkring vid sexualbrott. En förutsättning är att brottsoffret samtycker till
undersökningen.¹²²⁶

31.11 Stödperson under förundersökning och rättegång

En målsägande kan ta med sig en stödperson till förhör under förundersök-
ningen och under rättegången.¹²²⁷ Målsäganden kan välja någon som hen re-
dan känner eller vända sig till socialtjänsten eller till ideella organisationer,
som exempelvis brottsofferjourer, kvinnojourer och mansjourer.

Brottsofferjouren ger stöd till brottsutsatta, vittnen och anhöriga. Det spe-
lar ingen roll vem man är eller vilket brott man har utsatts för. Man behöver
heller inte ha gjort en polisanmälan.¹²²⁸ Läs mer om stödperson samt stöd till
brottsutsatta på www.brottsoffermyndigheten och www.brottsofferjouren.se.

31.12 Särskild företrädare för barn

När en förundersökning har inletts eller återupptagits i fråga om brott mot
barn som kan ge fängelse ska en särskild företrädare utses i vissa fall. Det
gäller om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller det kan befaras
att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstän-
kas för brottet inte kommer att ta tillvara barnets rätt.¹²²⁹ Den särskilda före-
trädaren ska i vårdnadshavarens ställe ta tillvara barnets rätt under förunder-
sökningen och vid rättegången. Företrädaren ska även ta till vara barnets rätt
vid åtgärder som rör verkställighet av skadestånd och ansökan om brottska-
deersättning.¹²³⁰

31.13 Underrättelser till målsäganden

Om en gripen, anhållen eller häktad person avviker eller om frihetsberövan-
det hävs, ska målsäganden så snart som möjligt underrättas, om det be-
hövs.¹²³¹ Underrättelsen sker vanligtvis av polis eller åklagare.

Även Kriminalvården har skyldighet att underrätta i vissa fall. Den som
har blivit utsatt för ett brott mot liv, hälsa, frihet eller frid ska tillfrågas om
hen vill bli underrättad, bland annat när gärningspersonen får permission,
inte kommer tillbaka från en permission eller andra vistelser utanför anstalten

¹²²⁶ Jfr 6 kap. 9 § PSL och 2 kap. 6 § RF, se Hälso- och sjukvårdens spår- och spår-
säkring vid sexualbrott – Redovisning av re-
geringsuppdrag. Socialstyrelsen; 2018. I betänkandet Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar (SOU 2021:43) fö-
reslås en ny lag om hälso- och sjukvårdens spår- och spår-
säkring efter sexualbrott som reglerar att regionerna ska ansvara för att
erbjuda sexualbrottsoffer spår- och spår-
säkring även när den inte utförs på begäran av Polismyndigheten enligt 6 kap. 9 § PSL.
Syftet med förslaget är att hälso- och sjukvårdens arbetssätt vid omhändertagande av sexualbrottsoffer ska vara rätts-
säkert, jämlikt och enhetligt över hela landet.

¹²²⁷ 20 kap. 15 § och 23 kap. 10 § RB.

¹²²⁸ Hämtat 2023-04-25 från <https://www.brottsofferjouren.se/brottsofferstod/>.

¹²²⁹ Se 1 § lagen om särskild företrädare för barn.

¹²³⁰ Se 3 § lagen om särskild företrädare för barn.

¹²³¹ Se 13 c § förundersökningskungörelsen.

eller rymmer eller friges. Underrättelse om frigivning ska lämnas i lämplig tid före frigivningen.¹²³²

31.14 Vittnesstöd

Vittnesstödare finns på de flesta domstolar och kan hjälpa ett vittne eller ett brottsoffer som kommer till domstolen för rättegång. Ett vittnesstöd är en ideellt verksam person som hjälper till med mänskligt stöd och praktisk information i samband med en brottmålsrättegång. Vittnesstödet ska främst ge praktisk information om domstolen, förklara hur en rättegång går till och ge vittnen och brottsoffer medmänskligt stöd.¹²³³

Vittnesstödare har avlagt ett moraliskt tystnadslöfte, vilket innebär att de inte får föra vidare information som de fått under uppdraget. Läs mer om vittnesstöd på www.brottsoffermyndigheten.se.

¹²³² Se 35 och 36 §§ fängelseförordningen (2010:2010).

¹²³³ Hämtat 2023-04-25 från <https://www.brottsoffermyndigheten.se/om-oss/vittnesstod/>.

Referenser

Departementspromemorior

Ds 1998:43 *Myndigheternas föreskrifter, 1 § författningssamlingsförordningen (1976:725)*

Ds 2019:7 *Ny modell för statsbidrag till vissa ideella organisationer inom brottsofferområdet*

Statens offentliga utredningar (SOU)

SOU 2011:83 *En samlad tolktjänst*

SOU 2014:49 *Våld i nära relationer – en folkhälsofråga. Betänkande av Nationella samordnaren mot våld i nära relationer*

SOU 2015:55 *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*

SOU 2018:37 *Att bryta ett våldsamt beteende*

SOU 2020:24 *Tillsammans för en välfungerande sjukskrivnings- och rehabiliteringsprocess*

SOU 2021:43 *Ett förstärkt skydd mot sexuella kränkningar*

Propositioner

Prop. 1979/80:1 *Om socialtjänsten*

Prop. 1979/80:2 *Med förslag till sekretesslag m.m.*

Prop. 1980/81:28 *Om följdlagstiftning till den nya sekretesslagen i fråga om hälso- och sjukvården samt den allmänna försäkringen*

Prop. 1984/85:79 *Med förslag till tandvårdslag*

Prop. 1984/85:171 *Om särskilda insatser inom socialtjänsten för ungdomar i samband med missbruk och kriminalitet m.m.*

Prop. 1987/88:137 *Om besöksförbud*

Prop. 1988/89:67 *Om sekretessfrågor inom undervisningsväsendet m.m.*

Prop. 1990/91:58 *Om psykiatrisk tvångsvård*

Prop. 1991/92:59 *Om följdlagstiftning med anledning av den nya lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård, m.m.*

Prop. 1993/94:94 *Mottagande av asylsökande m.m.*

Prop. 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*

Prop. 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge*

Prop. 1997/98:55 *Kvinnofrid*

Prop. 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*

Prop. 2001/02:80 *Demokrati för det nya seklet*

Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Prop. 2002/03:132 *Finansiell samordning inom rehabiliteringsområdet*

Prop. 2004/05:39 *Kvalitet, dokumentation och anmälningsplikt i lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), m.m.*

Prop. 2004/05:64 *Ny ordning för utfärdande av rättsintyg*

Prop. 2005/06:46 *Mottagande av ensamkommande barn*

Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*

Prop. 2005/06:115 *Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre*

Prop. 2005/06:161 *Sekretessfrågor – skyddade adresser, m.m.*

Prop. 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld*

Prop. 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*

Prop. 2007/08:126 *Patientdatalag m.m.*

Prop. 2008/09:150 *Offentlighets- och sekretesslag*

Prop. 2008/09:158 *Från erkännande till egenmakt - regeringens strategi för de nationella minoriteterna*

Prop. 2008/09:160 *Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten*

Prop. 2008/09:193 *Vissa psykiatrirågor m.m.*

Prop. 2009/10:131 *Lex Sarah och socialtjänsten – förslag om vissa förändringar*

Prop. 2009/10:192 *Umgångsstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn*

Prop. 2010/11:49 *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun*

Prop. 2011/12:4 *Utredningar avseende vissa dödsfall*

Prop. 2011/12:53 *Barns möjlighet att få vård*

Prop. 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*

Prop. 2013/14:94 *En ny brottsskadelag*

Prop. 2013/14:106 *Patientlag*

Prop. 2013/14:178 *Förstärkt skydd av personuppgifter för hotade och förföljda personer*

Prop. 2013/14:195 *Stärkt besittningsskydd för utsatta hyresgäster*

Prop. 2014/15:25 *Tydligare reaktioner på ungas brottslighet*

Prop. 2014/15:139 *Europeisk skyddsorder*

Prop. 2015/16:136 *Arbetslöshet och ekonomiskt bistånd*

Prop. 2016/17:59 *Trygg och säker vård för barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet*

Prop. 2017/18:59 *Ett utvidgat straffrättsligt skydd för transpersoner*

Prop. 2017/18:145 *Ökat skydd för hotade och förföljda personer samt några åtgärder för att öka kvaliteten i folkbokföringen*

Prop. 2017/18:151 *En generell rätt till kommunal avtalssamverkan*

Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*

Prop. 2019/20:131 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*

Prop. 2020/21:150 *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister*

Prop. 2020/21:163 *Förebyggande av våld i nära relationer*

Prop. 2020/21:170 *Barn som bevittnar brott*

Prop. 2020/21:191 *Ändrade regler i utlänningslagen*
Prop. 2022/23:64 *En sänkt åldersgräns för öppna insatser till barn utan vårdnadshavarens samtycke*

Regeringsskrivelser

Skr. 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.*
Skr. 2016/17:10 *En nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor*

Föreskrifter och allmänna råd

Socialstyrelsen

SOSFS 2007:17 Socialstyrelsens allmänna råd om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser äldre personer
SOSFS 2008:32 Socialstyrelsens allmänna råd om personalens kompetens vid handläggning och uppföljning av ärenden som avser personer med funktionshinder
SOSFS 2011:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om lex Sarah
SOSFS 2011:9 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete
SOSFS 2013:1 Socialstyrelsens allmänna råd om ekonomiskt bistånd
SOSFS 2014:5 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS
SOSFS 2014:6 Socialstyrelsens allmänna råd om handläggning av ärenden som gäller barn och unga
HSLF-FS 2016:40 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården
HSLF-FS 2017:79 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om behörighet att utföra vissa arbetsuppgifter i socialtjänstens barn- och ungdomsvård
HSLF-FS 2018:54 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om att utfärda intyg i hälso- och sjukvården
HSLF-FS 2022:39 Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer

Övriga myndigheter

AFS 1993:2 Arbetsmiljöverkets föreskrifter om våld och hot i arbetsmiljön.
HSLF-FS 2017:51 Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds allmänna råd om socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge

Socialstyrelsens handböcker

- Socialstyrelsen (2012) *Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete – handbok för tillämpningen av föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete*
- Socialstyrelsen (2014) *Lex Sarah – handbok för tillämpningen av bestämmelserna om lex Sarah*
- Socialstyrelsen (2015) *Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig – Handbok för vårdgivare, chefer och personal*
- Socialstyrelsen (2017) *Journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården – Handbok vid tillämpningen av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården*
- Socialstyrelsen (2020) *Barn och unga som begår brott – handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2020) *Ensamkommande barn och unga – handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2020) *LVU – handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2020) *Placerade barn och unga – Handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2021) *Ekonomiskt bistånd – Handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2021) *Handläggning och dokumentation – Handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2021) *LVM – Handbok för socialtjänsten*
- Socialstyrelsen (2022) *Anmäla oro för barn – Stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare*
- Socialstyrelsen (2023) *Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten*

Handböcker från övriga myndigheter

- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2012) *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*
- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2023) *Att utreda vårdnad om barn i vissa fall. Handbok för socialtjänsten*
- Länsstyrelsen Östergötland (2020) *Hedersrelaterat våld och förtryck. Handbok för skola och socialtjänst om skyldigheten att se och hjälpa utsatta*
- Nationellt centrum för kvinnofrid (2010) *Handbok. Nationellt handlingsprogram för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp*

Socialstyrelsens meddelandeblad

- Socialstyrelsen (2011) *Ansvarsfördelning mellan bosättningskommun och vistelsekommun, nya bestämmelser den 1 maj 2011. Meddelandeblad nr 3/2011*

Socialstyrelsen (2012) *Barnets möjligheter att få hälso- och sjukvård samt sociala insatser när vårdnadshavarna inte är överens*. Meddelandeblad nr 10/2012

Socialstyrelsen (2018) *Om så kallade oskuldskontroller och oskuldsintyg*. Meddelandeblad nr 1/2018

Socialstyrelsen (2020) *Barn som söker hälso- och sjukvård*. Meddelandeblad nr 8/2020

Socialstyrelsen (2022) *Ny lag om sammanhållen vård- och omsorgsdokumentation*. Meddelandeblad nr 8/22

Övriga publikationer från Socialstyrelsen

Socialstyrelsen (2013) *Könsperspektiv i det försäkringsmedicinska beslutsstödet*

Socialstyrelsen (2014) *Att vilja se, vilja veta och att våga fråga – vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet*

Socialstyrelsen (2015) *Bedöma barns mognad för delaktighet – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården*

Socialstyrelsen (2015) *Partnerkontakt: Säkerhetsarbete med våldsutsatta personer när våldsutövaren går i behandling. En studie av en försöksverksamhet*

Socialstyrelsen (2016) *Kvinnlig könsstympning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete*

Socialstyrelsen (2017) *Hemlöshet 2017 – omfattning och karaktär*

Socialstyrelsen (2017) *Om fast vårdkontakt och samordnad individuell plan – Nationell vägledning*

Socialstyrelsen (2018) *Att samtala med barn – Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården*

Socialstyrelsen (2018) *Dödsfallsutredningar 2016–2017*

Socialstyrelsen (2018) *Hälso- och sjukvårdens spårsäkring vid sexualbrott*

Socialstyrelsen (2018) *Kartläggning av socialtjänstens arbete med ekonomiskt bistånd ur ett jämställdhetsperspektiv*

Socialstyrelsen (2019) *Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld*

Socialstyrelsen (2020) *Behandlingsmetoder för personer som utövar våld i nära relationer*

Socialstyrelsen (2020) *Kartläggning av skyddade boenden i Sverige*

Socialstyrelsen (2020) *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Kunskapsstöd för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2020) *Vägledning för socialtjänsten i arbetet med EU/EES-medborgare*

Socialstyrelsen (2021) *Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck – Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården*

Socialstyrelsen (2021) *Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård*

Socialstyrelsen (2021) *Fördjupad uppföljning av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer. Analys av behov av revidering av vissa delar av SOSFS 2014:4*

Socialstyrelsen (2021) *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott – Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år*

Socialstyrelsen (2021) *Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2021) *Utbildningsmaterial Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld – för hälso- och sjukvården och tandvården*

Socialstyrelsen (2022) *BBIC – Grundbok*

Socialstyrelsen (2022) *Kvinnlig könsstympning – ett samtalsstöd för socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2022) *Om – Individbaserad systematisk uppföljning i socialtjänsten*

Socialstyrelsen (2022) *Socialstyrelsens utredningar av vissa skador och dödsfall 2018–2021*

Barnrättskommitténs allmänna kommentarer

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 12 *Barnets rätt att bli hörd.* (CRC/C/GC/12)

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 13 *Barnets rätt till frihet från alla former av våld.* (CRC/C/GC/13)

Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 *Om barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet.* (CRC/C/GC/14)

Övrig litteratur

Annerbäck E, Sahlqvist L, Svedin C, Wingren G & Gustafsson P (2012) *Child physical abuse and concurrence of other types of child abuse in Sweden – Associations with health and risk behaviors*

Armeliuss B-Å & Armeliuss K (2010) *Våldsutsatthet och misshandel hos missbrukande kvinnor – resultat från ASI-intervjuer med 4 290 kvinnor: En rapport till Socialstyrelsens utredning om våldsutsatta kvinnor med missbruk*

Baianstovu R, Strid S, Cinthio H, Särnstedt Gramnaes E & Enelo J-M (2019) *Heder och samhälle. Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*

Barnafrid (2019) *Slutrapport utvärdering av barnahus*

Barnombudsmannen (2012) *Signaler – Våld i nära relationer – Barn och ungdomar berättar*

Beijer U, Scheffel Birath C, DeMartinis V & Af Klinteberg B (2018) *Facets of Male Violence Against Women With Substance Abuse Problems: Women With a Residence and Homeless Women*

- Broberg A, Almqvist L, Axberg U, Grip K, Almqvist K & Sharifi U, et al (2011) *Stöd till barn som bevittnat våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*
- Brottsförebyggande rådet (2014) *Brott i nära relationer – En nationell kartläggning*
- Brottsförebyggande rådet (2019) *Dödligt våld i Sverige 1990 – 2017*
- Brottsförebyggande rådet (2021) *Våld i ungas parrelationer*
- Brottsförebyggande rådet (2022) *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2021*
- Brottsförebyggande rådet, Polismyndigheten och Sveriges kommuner och regioner (2020) *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*
- Cafferky B M, Mendez M, Anderson J R & Stith S M (2018) *Substance use and intimate partner violence: A meta-analytic review*
- Campbell J, Webster D & Glass N (2009) *The Danger Assessment: Validation of a Lethality Risk Assessment Instrument for Intimate Partner Femicide*
- Carlsson L, Lysell H, Enander V, Örmon K, Lövestad S & Krantz G (2021) *Sociodemographic and psychosocial characteristics of male and female perpetrators in intimate partner homicide: A case-control study from Region Västra Götaland, Sweden*
- Chang JC, Cluss PA, Ranieri L, Hawker L, Buranosky R, Dado D, McNeil M & Scholle SH (2005) *Health care interventions for intimate partner violence: what women want*
- Chiesa A E, Kallechey L, Harlaar N, Rashaan Ford C, Garrido E. F, Betts W R & Maguire S (2018) *Intimate partner violence victimization and parenting: A systematic review*
- Conroy NE & Crowley CG (2022) *Extending Johnson's Typology: Additional Manifestations of Dating Violence and Coercive Control*
- Conroy N, Crowley C & DeSanto D (2022) *Assessing the State of Empirical Research on Johnson's Typology of Violence: A Systematic Review*
- De Donder L, Lang G, Luoma M-L, Penhale B, Ferreira Alves J & Tamutine I, et al (2011) *Perpetrators of abuse against older women: a multi-national study in Europe*
- Doğan R (2016) *The Dynamics of Honor Killings and the Perpetrators' Experiences. Homicide Studies*
- Eriksson H, Brottsoffermyndigheten (2001) *Ofriad? Våld mot äldre kvinnor och män – en omfångsstudie i Umeå kommun*
- Eriksson M (2013) *Familjearbete i hederskontext i Silfverberg G, red. Barn, utsatthet och heder*
- Eriksen S & Jensen V (2006) *All in the family? Family environment factors in sibling violence*
- Fernbrant C, Essen B, Ostergren P O & Cantor-Graae E (2011) *Perceived threat of violence and exposure to physical violence against foreignborn women: a Swedish population-based study*
- Fernet M, Hébert M, Brodeur G, Guyon R & Lapierre A (2023) *Youth's Experiences of Cyber Violence in Intimate Relationships: A Matter of Love and Trust*
- Font S.A & Maguire-Jack K (2020) *The scope, nature, and causes of child abuse and neglect*

- Garcia-Vergara E, Almeda N, Martín Ríos B, Becerra-Alonso D & Fernández-Navarro F.A (2022) *Comprehensive Analysis of Factors Associated with Intimate Partner Femicide: A Systematic Review*
- Ghadimi M & Gunnarsson S, Tjejers rätt i samhället (2019) *Ung 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*
- Grip K (2012) *The Damage Done – Children Exposed to Intimate Partner Violence and their Mothers – Towards empirically based interventions in order to reduce negative health effects in children*
- Grände J, Länsstyrelsen i Stockholms län (2018) *Vägen till att se och agera – om våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning*
- Heimer G (2019) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*
- Heimer M, Näsman E & Palme J, Stiftelsen Allmänna barnhuset (2017) *Rättighetsbärare eller problembärare? Barns rätt att komma till tals och socialtjänstens insatser*
- Holmberg C & Enander V (2011) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*
- Holtzworth-Munroe A & Stuart GL (1994) *Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them*
- Hsu MC, Huang CY & Tu CH (2014) *Violence and mood disorder: views and experiences of adult patients with mood disorders using violence toward their parents*
- Hydén M (2008) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga*
- Hydén M, Överlien C, Ericson C, Wiman M & Grönberg E (2016) *Mäns våld mot kvinnor i nära relationer*
- Ibabe I, Arnoso A & Elgorriaga E (2014) *Behavioral problems and depressive symptomatology as predictors of child-to-parent violence*
- Ibabe I & Jaureguizar J (2010) *Child-to-parent violence: Profile of abusive adolescents and their families*
- Idriss M (2021) *Abused by the Patriarchy: Male Victims, Masculinity, “Honor”-Based Abuse and Forced Marriages*
- Inspektionen för vård och omsorg (2019) *Granskning av kommuners arbete med våld i nära relationer 2018. En rapport med IVO:s iakttagelser från 14 kommuners arbete*
- Jernbro C & Jansson S, Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2017) *Våld mot barn 2016 – En nationell kartläggning*
- Jernbro C, Landberg Å, Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2018) *Det är mitt liv! Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner*
- Jernbro C, Landberg Å, Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2020) *Multiutsatta barn – Om barn som utsatts för flera typer av barnmisshandel*
- Jernbro C, Landberg Å & Thulin J, Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2023) *Våld mot barn 2022 – En nationell kartläggning*
- Johnson MP (2008) *A typology of domestic violence: intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*
- Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Bortförda barn och unga. Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse*

Kelly J B & Johnson M (2008) *Differentiation among types of intimate partner violence: Research update and implications for interventions*

Korkmaz S (2021) *Youth Intimate Partner Violence in Sweden: Prevalence and Young People's Experiences of Violence and Abuse in Romantic Relationships*

Knutagård H & Nidsjö E, Länsstyrelsen i Skåne (2004) *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning*

Kristensen K & Lindell L, Region Gotland (2013) *Ofredad – om våld och övergrepp mot äldre personer*

Kristensen K & Risbeck M (2004) *De sista ljuva åren: om utsatthet och erfarenheter av våld hos personal och vårdtagare inom hemtjänsten*

Kvist T (2016) *A dental perspective on child maltreatment*

Joleby M (2020) *Technology-assisted child sexual abuse*

Jämställdhetsmyndigheten (2020) *Våld i nära relationer ska upptäckas och stoppas – Utvärdering av pilotverksamhet för upptäckt av våld i nära relation vid några samordningsförbund*

Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Skyddade personuppgifter – oskyddade personer*

Jämställdhetsmyndigheten (2022) *Uppgifter om våld är inget undantag - Redovisning av kartläggning av uppgifter om våld eller andra övergrepp i mål om vårdnad boende och umgänge*

Kim C & Ferrareso R (2022) *Examining Technology-Facilitated Intimate Partner Violence: A Systematic Review of Journal Articles*

Kiselica M S & Morill-Richards M (2007) *Sibling maltreatment: The forgotten abuse*

Lindgren M, Pettersson K-Å & Hägglund B (2004) *Utsatta och sårbara brottsoffer*

Lukas S & Otterman G, Stiftelsen Allmänna barnhuset (2017) *Våga se, våga agera*

Lundberg T, Malmquist A & Wurm M (2017) *Hbtq +: Psykologiska perspektiv och bemötande*

Länsstyrelsen i Stockholm (2020) *Välj att sluta – En telefonlinje för personer som utövar våld i nära relationer. Slutrapport för en pilotverksamhet*

Länsstyrelsen i Västmanland (2017) *Samverkansplan. Våld i nära relation och våld mot djur*

Länsstyrelsen Östergötland (2011) *Våga göra skillnad*

Mattson T (2015) *Intersektionalitet i socialt arbete – teori, reflektion och praxis*

Mulder TM, Kuiper KC, van der Put CE, Stams GJM & Assink M (2018) *Risk factors for child neglect: A meta-analytic review*

Milaniak I & Widom CS (2015) *Does Child Abuse and Neglect Increase Risk for Perpetration of Violence Inside and Outside the Home?*

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022) *"Jag är inte ensam, det finns andra som jag". Unga hbtqi-personers levnadsvillkor*

Nationellt centrum för kvinnofrid (2014) *Våld och hälsa - En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*

Nationellt centrum för kvinnofrid (2016) *Våld mot äldre kvinnor. En forsknings- och kunskapsöversikt*

Nationellt centrum för kvinnofrid (2018) *Våld mot hbtq-personer – en forsknings- och kunskapsöversikt*

Nationella kompetensteamet Länsstyrelsen Östergötland, Brottsoffermyndigheten, Barnafrid, Skolverket, Socialstyrelsen, Polismyndigheten & Åklagarmyndigheten (2022) *Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet – Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet*

Nilsson D & Tingberg B, Barnafrid (2020) *Kunskapsöversikt om försummelse*

Oğurlu M & Erbil N (2023) *The Effect of Intimate Partner Violence on Fear of Childbirth Among Pregnant Women*

Olsson H (2022) *Ny studie om hedersvåldsutsatta kvinnor och socialtjänstens stöd*

Oscarsson M (2019) *Slutrapport. Berättar ungdomar på ungdomsmottagningen att de varit utsatta för våld och vilket stöd önskar de för att förhindra reviktimisering?*

Perkins NH & Grossman SF (2020) *Sibling violence: the missing piece in family violence policy*

Polismyndighetens PM (2016) *Om förutsättningar för polisens medverkan vid hämtning av tillhörigheter i hemmet*

Regeringskansliet, Socialdepartementet (2022) *Utkast till lagrådsremiss: Ett fönster av möjligheter – stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.*

Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners, queeras och intersexpersoners rättigheter (2018) *Kunskap och erfarenheter av arbete med våldsutsatta HBTQ-personer – ett kunskapsstöd från RFSL stödmottagning*

Rejmer A, Sonander A & Agevall C (2010) *Våldsutsatta kvinnor berättar – En utvärdering av projekt Karin*

Schlytter A & Rexvid D (2016) *Mäns heder. Att vara både offer och förövre*

Skoog Waller S (2022) *Utan mig är du helt ensam: kvinnors levda erfarenheter av omgivningens och samhällets ensamgörande i spåren av mäns våld och eftervåld*

Smirthwaite G & Holmberg C (2014) *Uppbrottstrappan: En modell för intersektionellt socialt arbete med våldsutsatta kvinnor*

Svedin C G, Jonsson L & Landberg Å, Stiftelsen Allmänna barnhuset (2016) *Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar*

Sveriges kommuner och regioner (2017) *Förändringsarbete med våldsutövande män. Strategier för kvalitetsutveckling*

Sveriges kommuner och regioner (2020) *Barn som upplever våld. Att stödja barn och bedöma föräldrars omsorgsförmåga*

Sveriges kommuner och regioner (2021) *Hälso- och sjukvård för våldsutsatta – så kan arbetet utvecklas*

Söderman L & Nordlund M (2019) *Omsorgsboken: möjligheter och svårigheter vid intellektuell funktionsnedsättning*

Thulin J, Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2020) *Prata om våldet. Om våldets konsekvenser, avslöjandeprocessen och effekterna av behandling ur barnets perspektiv*

Tjejers rätt i samhället (2014) *Trippelt utsatt: hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*

Tucker C J, Finkelhor D & Turner H (2020) *Family predictors of sibling versus peer victimization*

Ulmestig R & Eriksson M (2017) *Financial consequences of leaving violent men: Women survivors of domestic violence and the social assistance system in Sweden*

Voth Schrag R J, Ravi K, Robinson S, Schroeder E & Padilla-Medina D (2021) *Experiences With Help Seeking Among Non-Service-Engaged Survivors of IPV: Survivors' Recommendations for Service Providers*

Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer (2019) *Det hade varit mycket lättare om jag hade brutit en arm*

Willumsen T (2001) *Dental fear in sexually abused women*

Örmon K (2014) *Experiences of abuse during the life course – Disclosure and the care provided among women in a general psychiatric context*

Överlien C (2018) *Våld mellan ungdomar i nära relationer. Digitala medier och utövandet av kontroll*

Överlien C (2020) *Young People's Experiences of Violence and Abuse in Same-sex Relationships: Understandings and Challenges*

World Health Organization (2012) *Understanding and addressing violence against women: intimate partner violence*

World Health Organization (2013) *Responding to intimate partner violence and sexual violence against women. WHO clinical and policy guidelines*

World Health Organization (2016) *Global Plan of Action: Health systems address violence against women and girls*

World Health Organization (2021) *Violence against women prevalence estimates, 2018*

Webbplatser

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/179463/WHA49R25eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

<https://www.av.se/halsa-och-sakerhet/psykisk-ohalsa-stress-hot-och-vald/hot-och-vald/>

<https://www.brottsofferjouren.se/brottsofferstod/>

<https://www.brottsoffermyndigheten.se/om-oss/vittnesstod/>

<https://www.brottsoffermyndigheten.se/utsatt-for-brott/for-dig-under-18-ar>

<https://www.brottsoffermyndigheten.se/utsatt-for-brott/sarskilda-brottstyper/hedersrelaterad-brottslighet/vad-ar-hedersrelaterad-brottslighet/>

<https://developingchild.harvard.edu/guide/a-guide-to-toxic-stress/>

<https://www.domstol.se/amnen/rattshjalp/>

<https://www.hedersfortryck.se/>

<https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>

<https://www.hedersfortryck.se/publikationer/kommunikationsverktyget-vaga-forsta/>

<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/prostitution-och-manniskohandel/stodtelefon-och-nationellt-metodstodsteam-nmt/>
<https://www.kriminalvarden.se/>
<https://kronofogden.se/du-har-ett-krav-mot-nagon/du-vill-fa-ditt-krav-fast-stallt/du-vill-fa-tillbaka-eller-ta-bort-egendom>
[https://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/853/NCK%20Guide_rev_2021%20\(NFC\).pdf](https://kunskapsbanken.nck.uu.se/nckkb/nck/publik/fil/visa/853/NCK%20Guide_rev_2021%20(NFC).pdf)
<https://kvinnofridslinjen.se/>
<https://kunskapsguiden.se/>
<https://www.lansstyrelsen.se/vastmanland/samhalle/social-hallbarhet/jamstalldhet/mans-vald-mot-kvinnor/samband---djur-och-vald.html>
<https://www.mfof.se/varnad-boende-och-umgange/utbildning-i-samarbets-samtal.html>
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/sarskild-sarbarhet/>
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-kommuner/att-arbeta-med-valdsutsatta/att-stalla-fragor-om-vald-i-socialtjansten/>
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/>
<https://www.nck.uu.se/kunskapsbanken/webbstod-for-varden/samverkan-och-sekretess/>
<https://www.rmv.se/verksamheter/rattsmedicin/rattsintyg/>
<https://www.skatteverket.se/>
<https://skatteverket.se/offentligaakter/folkbokforing/sekretessmarkeradepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80002541.html>
<https://skatteverket.se/privat/folkbokforing/skyddadepersonuppgifter.4.18e1b10334ebe8bc80001711.html>
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/skolans-arbete-med-barn-och-elever-som-har-skyddad-identitet>
<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/statsstod/riktade-vagledningar/hur-kan-kommuner-finansiera-eller-anskaffa-skyddat-boende/>
<https://www.valdinararelationer.se/vkv/utvecklingsprojekt/islandsprojektet>
<https://www.vgregion.se/ov/dart/fardigt-material/samtal-om-vald/material/>

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer

Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.

ISSN 2002-1054, Artikelnummer 2022-6-7967
Utgivare: Chefsjurist Pär Ödman, Socialstyrelsen

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer;

**HSLF-FS
2022:39**

beslutade den 31 maj 2022.

Utkom från trycket
den 22 juni 2022

Socialstyrelsen föreskriver följande med stöd av 8 kap. 1 § 5 och 5 § socialtjänstförordningen (2001:937), 8 kap. 1 och 2 §§ hälso- och sjukvårdsförordningen (2017:80), 8 kap. 5 § andra stycket patient-säkerhetsförordningen (2010:1369), 2 § 3 förordningen (1985:796) med vissa bemyndiganden för Socialstyrelsen att meddela föreskrifter m.m. samt 13 § andra stycket tandvårdsförordningen (1998:1338) och beslutar följande allmänna råd.

1 kap. Inledande bestämmelser

Författningens innehåll

1 § Denna författning innehåller bestämmelser om

- socialnämndens ansvar för planering och styrning (2 kap.),
- kompetens för uppgifter inom socialtjänsten (3 kap.),
- socialnämndens utredning av våldsutsatta vuxna (4 kap.),
- socialnämndens utredning av våldsutsatta barn och barn som be-vittnat våld (5 kap.),
- socialnämndens insatser (6 kap.),
- hälso- och sjukvårdens ansvar (7 kap.), och
- tandvårdens ansvar (8 kap.).

Tillämpningsområde

2 § Dessa föreskrifter ska tillämpas av socialnämnder och vårdgivare i deras arbete med våld i nära relationer.

3 § Föreskrifterna i 1–6 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av socialtjänstlagen (2001:453).

4 § Föreskrifterna i 1 och 7 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

5 § Föreskrifterna i 1 och 8 kap. ska gälla för verksamhet som omfattas av tandvårdslagen (1985:125).

Begreppsförklaringar

6 § I dessa föreskrifter och allmänna råd avses med

våldsutsatta	barn och vuxna som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående
barn som bevittnat våld	barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående
våldsutövare	barn och vuxna som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp

Ledningssystem

7 § Av Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete framgår det att vårdgivaren och den som bedriver socialtjänst ansvarar för att det finns de processer och rutiner som behövs för att säkerställa att verksamheten uppfyller kraven som ställs i det följande.

Ytterligare bestämmelser om rutiner finns i 2 kap. för socialtjänsten, i 7 kap. för hälso- och sjukvården och i 8 kap. för tandvården.

SOCIALTJÄNST

2 kap. Socialnämndens ansvar för planering och styrning

Mål och ansvarsfördelning

1 § Socialnämnden ska fastställa mål för arbetet med våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare samt beskriva när och hur målen ska uppnås.

2 § Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret ska ligga för att utreda, fatta beslut i och följa upp ärenden som gäller våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare.

Kontroll och uppföljning av annan verksamhet

HSLF-FS
2022:39

3 § Om socialnämnden har lämnat över genomförandet av insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) till någon annan verksamhet, ska nämnden fastställa hur den ska kontrolleras och följas upp.

Rutiner

4 § Socialnämnden ska fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka

1. våldsutsatta som behöver stöd och hjälp,
2. barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp, och
3. våldsutövare som behöver insatser för att ändra sitt beteende.

5 § Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld ska föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov.

6 § Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur barn ska tas om hand och stödjas av personal med adekvat kompetens om en förälder har avlidit till följd av våld.

7 § Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur skyddade personuppgifter ska hanteras.

Kartläggning och analys

8 § Socialnämnden ska analysera om utbudet av insatser och andra sociala tjänster som erbjuds våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare svarar mot behoven i kommunen.

Allmänna råd

För att kunna göra denna analys bör socialnämnden fortlöpande kartlägga förekomsten av våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare i kommunen genom att bl.a.

- gå igenom dokumentationen i pågående ärenden,
- hämta in uppgifter från lokal eller officiell statistik, och
- hämta in uppgifter om förekomsten av våldsutsatta och barn som bevittnat våld från hälso- och sjukvården, myndigheter och organisationer.

Information om socialtjänsten enligt 3 kap. 4 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör planera för hur grupper och enskilda, såväl vuxna som barn, ska nås med information om nämndens verksamhet för våldsutsatta, barn som bevittnat våld och våldsutövare.

Stöd och hjälp enligt 5 kap. 11 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör se till att de metoder som används för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och barn som bevittnat våld är utformade med utgångspunkt i bästa tillgängliga kunskap.

Socialnämnden bör såväl vid planering av verksamheten som i enskilda ärenden beakta den särskilda utsatthet eller sårbarhet som en våldsutsatt kan ha på grund av bl.a.

- ekonomisk situation,
- funktionsnedsättning,
- hedersrelaterad kontext,
- kön,
- könsöverskridande identitet eller uttryck,
- missbruk och beroende,
- sexuell läggning,
- tillhörighet till en nationell minoritet,
- utländsk bakgrund, eller
- ålder.

Samverkan

9 § Socialnämnden ska samverka för att samordna sina insatser så att de inte motverkar varandra.

Om insatser ges till flera personer i en familj, ska samtliga insatser samordnas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i socialtjänstlagen (2001:453).

10 § Socialnämnden ska samverka externt med berörda verksamheter, myndigheter och organisationer för att skapa förutsättningar för att samordna de olika aktörernas insatser och åtgärder så att de inte motverkar varandra.

Om insatser och åtgärder riktar sig till flera personer i en familj, ska nämnden även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna

samtliga insatser och åtgärder. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

**HSLF-FS
2022:39**

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i socialtjänstlagen (2001:453).

11 § Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

12 § När en person har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården finns det bestämmelser i 2 kap. 7 § socialtjänstlagen (2001:453) om att kommunen tillsammans med regionen ska upprätta en individuell plan.

Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten

13 § Bestämmelser om när socialnämnden utan hinder av sekretess får lämna uppgifter till bl.a. Polismyndigheten gällande misstanke om, förebyggande av eller ingripande mot brott finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

3 kap. Kompetens för uppgifter inom socialtjänsten

Utbildning för att utföra uppgifter som gäller barn och unga

1 § Bestämmelser om att socialnämnden ska använda handläggare som har avlagt svensk socionomexamen eller annan motsvarande utbildning för att utföra vissa uppgifter i socialtjänsten som gäller barn och unga finns i 3 kap. 3 a–c §§ socialtjänstlagen (2001:453).

Kompetens hos personalen enligt 3 kap. 3 § andra stycket SoL

Handläggning och uppföljning

Allmänna råd

Den personal som arbetar med handläggning och uppföljning av alla slags ärenden som gäller enskilda enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående samt ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

Om ärendena gäller våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld, bör personalen dessutom ha kunskap om

- hur man för samtal med ett barn om våld och andra övergrepp, och

- vilka konsekvenser det kan få för ett barn att utsättas för eller bevittna våld eller andra övergrepp av eller mot närstående.

Om ärendena gäller våldsutsatta vuxna, bör personalen ha socionomexamen.

Genomförande av insatser

Allmänna råd

Den personal som genomför insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453) bör ha kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna uppmärksamma om en person är våldsutsatt och se till att denne får stöd och hjälp för sin våldsutsatthet.

I verksamheter som är särskilt inriktade på att ge stöd och hjälp till våldsutsatta och våldsutövare bör personalen även ha förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

4 kap. Socialnämndens utredning av våldsutsatta vuxna

Utredning enligt 11 kap. 1 § SoL

Allmänna råd

I ett ärende som gäller en våldsutsatt vuxen bör socialnämnden, med anledning av våldet, bl.a. utreda

- den vuxnas behov av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets konsekvenser för den vuxna,
- hur den vuxna hanterar sin situation,
- hur den vuxnas nätverk ser ut,
- om den vuxna som är förälder behöver stöd i sitt föräldraskap, och
- den vuxnas behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Riskbedömning

1 § I en utredning som gäller en våldsutsatt vuxen ska socialnämnden göra en bedömning av risken för att den vuxna kommer att utsättas för ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning göras.

Allmänna råd

Socialnämnden bör som en del av riskbedömningen använda en standardiserad bedömningsmetod.

Socialnämnden bör med samtycke från den våldsutsatta ta del av polisens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör även delge polisen sin riskbedömning, om det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

**HSLF-FS
2022:39**

5 kap. Socialnämndens utredning av våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

Inleda utredning

1 § Enligt 11 kap. 1 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453) ska socialnämnden utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden.

Utredning enligt 11 kap. 1 § första stycket SoL

Allmänna råd

I ett ärende som gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld bör socialnämnden, med anledning av våldet, bl.a. utreda

- barnets behov av stöd och hjälp akut, inklusive vård eller boende i ett annat hem än det egna,
- våldets karaktär och omfattning,
- hur barnets nätverk ser ut,
- våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna,
- barnets egen uppfattning om våldet,
- vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet, och
- barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Socialnämnden bör även utreda om någon åtgärd behöver vidtas enligt 5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen (2001:937) i fråga om vårdnad, umgänge, förmynderskap eller målsägandebiträde.

Riskbedömning

2 § I en utredning som gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld ska socialnämnden göra en bedömning av risken för att barnet kommer att utsättas för eller bevittna ytterligare våld. Vid behov ska en ny bedömning göras.

Allmänna råd

När det gäller ett barn som har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner eller hedersrelaterat våld och förtryck bör socialnämnden som en del av riskbedömningen använda en standardiserad bedömningsmetod.

Socialnämnden bör ta del av polisens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör även delge polisen sin riskbedömning, om det inte finns hinder enligt bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

6 kap. Socialnämndens insatser

Insatser till våldsutsatta vuxna

Stöd och hjälp

1 § Socialnämnden ska erbjuda en våldsutsatt vuxen insatser, akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i den vuxnas behov av skydd, stöd och hjälp. Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

Allmänna råd

Socialnämnden bör bl.a. kunna erbjuda den våldsutsatta vuxna

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,
- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer,
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården, och
- hjälp vid kontakt med andra myndigheter, som t.ex. Polismyndigheten och Skatteverket.

Ekonomiskt bistånd enligt 4 kap. 1 § SoL

Allmänna råd

Socialnämnden bör ha beredskap att kunna handlägga ett ärende som gäller en våldsutsatt vuxen i akut behov av ekonomiskt bistånd.

Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd framgår det när våld eller andra övergrepp av eller mot närstående särskilt bör beaktas i bedömningen av en enskilds rätt till ekonomiskt bistånd.

Tillfälligt boende

**HSLF-FS
2022:39**

2 § Socialnämnden ska vid behov erbjuda en våldsutsatt vuxen stöd och hjälp i form av ett lämpligt, tillfälligt boende som motsvarar den vuxnas behov av skydd med utgångspunkt i nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen.

Allmänna råd

Om den våldsutsatta behöver stöd och hjälp i ett skyddat boende, bör boendet ha tillräcklig bemanning och tillräckliga skyddsanordningar för att kunna erbjuda skydd mot hot, våld och andra övergrepp.

Boendet som erbjuds den våldsutsatta bör vara lämpligt för eventuellt medföljande barn, oavsett ålder och kön. I boendet bör det finnas personal med kunskap om barns behov.

Insatser till våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

3 § Socialnämnden ska erbjuda ett våldsutsatt barn och ett barn som bevittnat våld insatser, akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i barnets behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. vård och behandling.

Nämndens utredning, inklusive den aktuella riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

Allmänna råd

Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd med utgångspunkt i barnets behov.

Insatser till våldsutövande barn och vuxna

4 § Enligt 5 kap. 11 a § socialtjänstlagen (2001:453) hör till socialnämndens uppgifter att verka för att den som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp ska ändra sitt beteende. När socialnämnden fullgör uppgiften ska nämnden särskilt beakta säkerheten för den som utsätts eller har utsatts för våld eller andra övergrepp och dennes närstående.

5 § Socialnämnden ska efter en utredning enligt 11 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) erbjuda en våldsutövare insatser med utgångspunkt i dennes förutsättningar och behov.

Allmänna råd

Vid bedömningen av vilken insats som är lämplig bör nämnden ta hänsyn till bl.a. våldsutövarens individuella mottaglighet för insatsen och risken för återfall.

Socialnämnden bör bl.a. kunna erbjuda våldsutövare

- stödsamtal,
- information om våld och andra övergrepp,
- påverkans- och behandlingsinsatser,
- stöd i föräldraskap,
- stöd vid sociala problem med bl.a. missbruk, ekonomi, bostad och arbete, och
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården.

HÄLSO- OCH SJUKVÅRD

7 kap. Hälso- och sjukvårdens ansvar

Rutiner

1 § Vårdgivaren ska fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

2 § Vårdgivaren ska fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver vård.

3 § Vårdgivaren ska fastställa rutiner för hur anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) ska fullgöras vad gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld.

4 § Vårdgivaren ska fastställa rutiner för hur barns behov av information, råd och stöd enligt 5 kap. 7 § första stycket 4 hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) och 6 kap. 5 § andra stycket 4 patientsäkerhetslagen (2010:659) ska beaktas.

5 § Bestämmelser om att vårdgivaren ska säkerställa att det är möjligt att föra patientjournal om en patient har skyddade personuppgifter finns i 5 kap. 4 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården.

Samverkan

HSLF-FS
2022:39

6 § Vårdgivaren ska samverka för att samordna sina åtgärder så att de inte motverkar varandra.

Om åtgärder riktar sig till flera personer i en familj, ska samtliga åtgärder samordnas. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i patientsäkerhetslagen (2010:659).

7 § Vårdgivaren ska samverka externt med berörda verksamheter, myndigheter och organisationer för att skapa förutsättningar för att samordna de olika aktörernas åtgärder och insatser så att de inte motverkar varandra.

Om åtgärder och insatser riktar sig till flera personer i en familj, ska vårdgivaren även samverka för att skapa förutsättningar för att samordna samtliga åtgärder och insatser. Vid samordningen ska behovet av trygghet och säkerhet hos de våldsutsatta och de barn som bevittnat våld beaktas.

Skyldigheten att samverka gäller med beaktande av bestämmelserna om sekretess i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och tystnadsplikt i patientsäkerhetslagen (2010:659).

8 § Vårdgivaren ska fastställa var i verksamheten ansvaret för den interna och externa samverkan ska ligga.

9 § När en person har behov av insatser både från hälso- och sjukvården och från socialtjänsten finns det bestämmelser i 16 kap. 4 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) om att regionen tillsammans med kommunen ska upprätta en individuell plan.

Kunskap hos personalen enligt 5 kap. 2 § HSL

Allmänna råd

Vårdgivaren bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god vård samt har förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

Åtgärder för våldsutsatta vuxna

10 § Om en vuxen visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att personen är våldsutsatt, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen frågar den vuxna i enrum om orsaken till symptomen eller tecknen.

Om misstanken om våld eller andra övergrepp kvarstår, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen

1. beaktar vilka behov den vuxna kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet,
2. informerar om möjligheten till vård inom hälso- och sjukvården, stöd och hjälp från socialtjänsten samt kontakt med frivilligorganisationer,
3. hjälper den vuxna att få kontakt med socialtjänsten om denne samtycker till det, och
4. tar reda på om det finns barn i den vuxnas familj och gör anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) vid misstanke om att barnet eller barnen far illa.

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska i patientjournalen dokumentera vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av det som anges i första stycket och andra stycket 1–3 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att den vuxna är våldsutsatt.

Åtgärder för våldsutsatta barn och barn som bevittnat våld

11 § Av 5 kap. 7 § hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) och 6 kap. 5 § patientsäkerhetslagen (2010:659) framgår det att ett barns behov av information, råd och stöd särskilt ska beaktas om barnets förälder eller någon annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med utsätter eller har utsatt barnet eller en närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.

12 § Om ett barn visar symtom eller tecken som väcker misstanke om att barnet är våldsutsatt eller bevittnat våld, ska vårdgivaren se till att hälso- och sjukvårdspersonalen

1. beaktar vilka behov barnet kan ha av vård såväl fysiskt som psykiskt med anledning av våldet,
2. gör en anmälan till socialtjänsten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453),
3. ställer frågor till medföljande vuxen om orsaken till symtomen eller tecknen, om det är möjligt utan att det innebär risk för barnet, och
4. frågar barnet i enrum om orsaken till symtomen eller tecknen när så är möjligt och med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad.

Hälso- och sjukvårdspersonalen ska i patientjournalen dokumentera vilka åtgärder som har vidtagits med anledning av det som anges i första stycket 1–4 samt vilka symtom eller tecken som har observerats och som väckt misstanke om att barnet är våldsutsatt eller bevittnat våld.

Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten

**HSLF-FS
2022:39**

13 § Bestämmelser om när hälso- och sjukvården utan hinder av sekretess eller tystnadsplikt får lämna uppgifter till bl.a. Polismyndigheten finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och patient-säkerhetslagen (2010:659).

TANDVÅRD

8 kap. Tandvårdens ansvar

Rutiner

1 § Vårdgivaren ska fastställa de rutiner som behövs för att utveckla och säkra kvaliteten i arbetet med våldsutsatta och barn som bevittnat våld.

2 § Vårdgivaren ska fastställa rutiner för hur anmälningsskyldigheten enligt 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453) ska fullgöras vad gäller ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld.

3 § Bestämmelser om att vårdgivaren ska säkerställa att det är möjligt att föra patientjournal om en patient har skyddade personuppgifter finns i 5 kap. 4 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården.

Planering och ledning av verksamheten enligt 3 kap. 1 § PSL

Allmänna råd

Vårdgivaren bör fastställa rutiner för när och hur personalen i dess verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna upptäcka våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver tandvård.

Kunskap hos personalen enligt 4 a § tandvårdslagen

Allmänna råd

Vårdgivaren bör se till att personalen i verksamheten har kunskap om våld och andra övergrepp av eller mot närstående för att kunna ge god tandvård samt har förmåga att omsätta kunskapen i det praktiska arbetet.

**HSLF-FS
2022:39**

Möjlighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten

4 § Bestämmelser om när tandvården utan hinder av sekretess eller tystnadsplikt får lämna uppgifter till bl.a. Polismyndigheten finns i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) och patientsäkerhetslagen (2010:659).

-
1. Denna författning träder i kraft den 1 november 2022.
 2. Genom författningen upphävs Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) om våld i nära relationer.

Socialstyrelsen

OLIVIA WIGZELL

Shriti Radia

Den här handboken vänder sig till dig som arbetar inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården och som kan komma i kontakt med barn och vuxna som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp av närstående, barn som har bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående samt barn och vuxna som utsätter eller har utsatt närstående för våld eller andra övergrepp. Handboken vänder sig även till dig som arbetar med planering av verksamheten på en övergripande nivå. Handboken ger stöd i tillämpningen av HSLF-FS 2022:39 och det övriga regelverk som gäller för socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens och tandvårdens arbete med våld i nära relationer. Innehållet bygger framför allt på lagstiftning, uttalanden i förarbeten, rättsfall och beslut från Justitieombudsmannen.

Våld i nära relationer (artikelnr 2023-6-8592) kan laddas ned på socialstyrelsen.se/publikationer